

**A. ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΟΜΑΔΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

SALFO & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΗ Α.Ε.

Ιωάννης Φωτεινός	Οικονομολόγος
Βασίλειος Μεταξάς	Οικονομολόγος
Γεώργιος Πλακωτάρης	Οικονομολόγος - Περιφερειολόγος

ENVIPLAN – Γ. Θ. ΤΣΕΚΟΥΡΑΣ & Συνεργάτες

Γεώργιος Τσεκούρας	Πολεοδόμος – Χωροτάκτης – Μηχανικός Περιφερειακής Ανάπτυξης – Συντονιστής μελέτης
Γεώργιος Πολίτης	Νομικός – Χωροτάκτης
Ειρήνη Κλαμπατσέα	Αρχιτέκτων Μηχανικός – Περιφερειολόγος
Σπυρίδων Παπαγιαννάκης	Οικονομολόγος – G.I.S.
Χριστίνα Τσούτσου	Αρχιτέκτων Μηχανικός – Χωροτάκτης

Σ. & Κ. Φωτόπουλος & Συν/τες Ε.Ε.   Μελέτες δικτύων υποδομής

Γεράσιμος Ζαχαράτος	Καθηγητής Τουριστικής Οικονομικής & Διοίκησης
Πάρις Τσάρτας	Αναπληρωτής Καθηγητής Τουριστικής Ανάπτυξης

Λιάνα Κώτση	Γραμματειακή υποστήριξη
-------------	-------------------------

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A.	ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	I
A.0	ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	1
A.0.1	Κύρια Χαρακτηριστικά	1
A.0.2	Θέση της Περιφέρειας στον Ευρωπαϊκό Χώρο	10
A.0.3	Θέση της Περιφέρειας στο Μεσογειακό Χώρο	14
A.1	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ	20
A.1.1	Φυσικοί πόροι	23
A.1.2	Πολιτιστικοί πόροι	40
A.1.3	Προσπελασιμότητα	56
A.1.4	Άλλες τουριστικές υποδομές- υπηρεσίες	63
A.1.5	Χρήσεις γης	68
A.2	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗΣ	84
A.3	ΕΚΤΙΜΗΣΗ «ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ» ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	99
A.3.1	Κύριες Επισημάνσεις	99
A.3.1.1	Θεσμικό Πλαίσιο Επενδύσεων	99
A.3.1.2	Συμπληρωματικά δεδομένα και στοιχεία – Προβλήματα και παραδοχές	104
A.3.2	Ανάλυση	116
A.3.2.1	Τυπολογία τουριστικών προορισμών- Κυριότερες ομάδες προτύπων που αναπτύχθηκαν στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου	116
A.3.2.2	Ισχύοντες περιορισμοί της ανάπτυξης	130
A.3.3	Διατύπωση εκτίμησης φέρουσας ικανότητας	
A.3.3.1	Φέρουσα ικανότητα και τουριστική ανάπτυξη: Συνοπτική βιβλιογραφική επισκόπηση	132
A.3.3.2	Η φέρουσα ικανότητα ως εργαλείο σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης στο Νότιο Αιγαίο	150
A.3.4	Επιλογές τουριστικής ανάπτυξης	157
A.3.4.1	Κριτήρια κατηγοριοποίησης νησιών	157
A.3.4.2	Εναλλακτικά σενάρια	162
A.4	ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΥΡΥΤΕΡΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	163
A.4.1	Φυσικό περιβάλλον και τοπίο	163
A.4.2	Εκτίμηση της συμβολής του τουρισμού στην οικονομία	167
A.4.3	Εκτίμηση της συμβολής του τουρισμού στην απασχόληση	171
A.4.4	Συσχέτιση του τουρισμού με άλλους τομείς και κλάδους παραγωγής	177
A.4.5	Επισήμανση της πολιτιστικής διάστασης του τουρισμού, μηχανισμοί αφομοίωσης και απόρριψη	180
A.4.6	Εκτίμηση του βαθμού κοινωνικής αποδοχής του τουριστικού φαινομένου από τις τοπικές κοινωνίες	181
A.4.7	Αξιολόγηση Ανθρωπίνων Πόρων (Επίπεδο Κατάρτισης σε Τουριστικά Επαγγέλματα)	184

A.5	ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ– ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ– ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ – ΚΙΝΔΥΝΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	188
A.5.1	Ομάδα νησιών I	188
A.5.2	Ομάδα νησιών II	202
A.5.3	Ομάδα νησιών III	217
A.6	ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ, ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ	236
A.6.1	Φορείς και επιχειρήσεις τουριστικής ανάπτυξης και προβολής του τουριστικού προϊόντος της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου	236
A.6.2	Ο ρόλος των μικρών και μεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων, οι δυνατότητες συνεργασιών και καινοτόμων ενεργειών	238
A.6.3	Οι δυνατότητες που παρέχουν οι νέες τεχνολογίες, η πληροφορική και το διαδίκτυο	239
A.6.4	Κοινωνικός τουρισμός	242
A.7	ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΔΥΝΗΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ	247
A.7.1	Διαμορφωμένη κατάσταση της ζήτησης (1970 – 2000)	247
A.7.2	Οι τάσεις της τουριστικής ζήτησης στην περιοχή: Οι πηγές προέλευσης της δυνητικής ζήτησης τα επόμενα 15 χρόνια	251
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	254

A.0 ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ

A.0.1 Κύρια Χαρακτηριστικά

- Θέση, πληθυσμός, οικονομία

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, που περιλαμβάνει τους Νομούς Κυκλάδων και Δωδεκανήσου, αντιπροσωπεύει το 4% της συνολικής έκτασης της χώρας ενώ συγκεντρώνει (βάσει των στατιστικών στοιχείων του 2001) το 2,75% του συνολικού πληθυσμού.

Κύριο γεωγραφικό χαρακτηριστικό της είναι η πολυνησία: 79 νησιά εκ των οποίων 48 κατοικημένα και πλήθος νησίδων και βραχονησίδων που καταλαμβάνουν έκταση 5.278 km².

Αυτή η πολυδιάσπαση του χώρου προσδίδει μια μοναδικότητα ως προς τις περιφέρειες της χώρας και της Ευρώπης, ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί αυξημένες ανάγκες για ακτοπλοϊκή και αεροπορική σύνδεση των νησιών μεταξύ τους αλλά και με την υπόλοιπη χώρα, αφού η πρόσβαση στα νησιά, ακόμη και σε επίπεδο Νομού, είναι χρονοβόρα και δύσκολη.

Το κλίμα είναι ήπιο με λίγες βροχοπτώσεις οι οποίες συγκεντρώνονται στους χειμερινούς μήνες, γεγονός που προκαλεί ιδιαίτερα προβλήματα στην εξασφάλιση νερού.

Το έδαφος είναι ορεινό και ημιορεινό. Λίγες δασικές εκτάσεις υπάρχουν σε ορισμένα μόνο νησιά.

Το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, το οποίο λόγω της μοναδικότητάς του αποτελεί κύριο παράγοντα έλξης της κυρίαρχης δραστηριότητας της Περιφέρειας -του τουρισμού- χαρακτηρίζεται από την εξαιρετική ευθραυστότητά του.

Μεταπολεμικά στα νησιά της Περιφέρειας σημειώθηκε κάμψη του πληθυσμού που ήταν περισσότερο έντονη στο Νομό Κυκλάδων και οφείλεται στο μεταναστευτικό ρεύμα τόσο προς το εξωτερικό όσο και προς τα αστικά κέντρα της χώρας.

Μετά τη δεκαετία του '70 παρουσιάζεται σταθεροποίηση και κατά τις επόμενες δεκαετίες σημαντική αύξηση του πληθυσμού στο σύνολο της Περιφέρειας (αν και παρατηρούνται σημαντικές μειώσεις σε ορισμένα, μικρά κυρίως, νησιά).

Ο σημερινός πληθυσμός της Περιφέρειας ανέρχεται σε 301.745 κατοίκους (ΕΣΥΕ 2001), έναντι 257.481, 233.529 και 207.354 κατοίκων που καταμετρήθηκαν στις απογραφές των ετών 1991, 1981 και 1971 αντίστοιχα. Κατά την τελευταία δεκαετία η Περιφέρεια εμφανίζει σημαντική πληθυσμιακή αύξηση (17,19%) σχεδόν τριπλάσια από τη μέση εθνική (6,7%), που οφείλεται κυρίως σε μετακίνηση πληθυσμιακού δυναμικού προς τα νησιά¹ και δευτερευόντως σε φυσική αύξηση. Στο Χάρτη Α.0-1 απεικονίζονται οι κατηγορίες των πληθυσμιακών μεγεθών των νησιών της Περιφέρειας (2001), που περιλαμβάνουν ένα ευρύτατο φάσμα (από μερικές δεκάδες κατοίκων έως τη Ρόδο που προσεγγίζει τις 120.000 κατ). Στον ίδιο Χάρτη απεικονίζονται οι πληθυσμιακές μεταβολές της τελευταίας δεκαετίας σε επίπεδο νησιού, συγκρινόμενες με την αντίστοιχη μέση εθνική. Αναλυτικά στοιχεία ανά Νομό δίνονται στους Πίνακες Α.0-1 & Α.0-2, με επίπεδο αναφοράς: νησί, ΟΤΑ '97 και Δημοτικά Διαμερίσματα.

Η συνεχής πληθυσμιακή αύξηση που παρατηρείται σε επίπεδο Περιφέρειας συνδέεται άμεσα με την αντικατάσταση των παραδοσιακών δραστηριοτήτων από τουριστικές, με αποτέλεσμα τα κατ' εξοχήν τουριστικά νησιά να είναι αυτά στα οποία παρατηρείται η πληθυσμιακή αύξηση. Οι παραγωγικές δραστηριότητες συγκεντρώνονται κυρίως στον τριτογενή τομέα, ενώ αντίθετα ο δευτερογενής και ο πρωτογενής τομέας δεν δείχνουν τάσεις ανάπτυξης. Ως προς την τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης σημειώνεται συνεχής αύξηση της συμβολής του τριτογενή τομέα λόγω τουρισμού, και συρρίκνωση των δύο άλλων τομέων (βλ. Χάρτη Α.0-2).

Με κατά κεφαλή ΑΕΠ 4,1 εκατ. δρχ. το 1998, ή 22% υψηλότερο του μέσου όρου της χώρας καταλαμβάνει την 1^η θέση στην κατάταξη των Περιφερειών της χώρας υπερσκελίζοντας πλέον και την Αττική. Κατά την

---

¹ Αναλυτική προσέγγιση της διαχρονικής εξέλιξης και δημογραφικής σύνθεσης του πληθυσμού της Περιφέρειας δίνεται στο ΥΠΕΧΩΔΕ – ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες, 1999«Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου», Φάση Α', Τεύχος 1.

περίοδο 1989 – 1998 σημειώνει βελτίωση της σχετικής θέσης της ως προς το μέσο εθνικό όρο (122% έναντι 116%)². Πρέπει να σημειωθεί ότι στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου παρατηρείται έντονη εσωτερική ανισορροπία στο ρυθμό ανάπτυξης η οποία οφείλεται στην υπέρμετρη συγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων σε πολύ μικρό αριθμό νησιών. Τα προαναφερθέντα αριθμητικά στοιχεία στην ουσία διαμορφώνονται από τις μεμονωμένες επιδόσεις ανάπτυξης της Ρόδου, της Μυκόνου, της Σαντορίνης και της Κω, ενώ οι δείκτες ευημερίας έχουν εξαιρετικά χαμηλές τιμές στα νησιά με χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης.

Η συμμετοχή του τριτογενή τομέα στην απασχόληση και στη σύνθεση του ΑΠΠ παρουσιάζει συνεχή αύξηση κατά την τελευταία δεκαετία. Η συμμετοχή αυτή εκτιμάται (1996) στο 78,0% και είναι συγκριτικά πολύ υψηλότερη από την αντίστοιχη συμβολή του τομέα αυτού στο συνολικό ΑΕΠ της χώρας (67,9%). Αντίθετη είναι η κατάσταση στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, οι οποίοι παρουσιάζουν τάσεις συρρίκνωσης διαχρονικά.

Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η χαμηλή ανεργία που καταγράφεται στην Περιφέρεια και η οποία αποδίδεται στην ανάπτυξη του τουρισμού, με συνεχώς μειούμενα ποσοστά με την πάροδο των ετών, παρουσιάζοντας το 1997 ποσοστό 4,88%³. Ωστόσο τα στοιχεία αυτά είναι ως ένα σημείο μη ενδεικτικά της υφιστάμενης κατάστασης λόγω της εσωτερικής αναπτυξιακής ανισορροπίας, αλλά και λόγω της έντονης εποχικότητας στην απασχόληση.

Οι σημαντικές ενδοπεριφερειακές διαφορές μέχρι και τη δεκαετία του '80 δεν ελήφθησαν σοβαρά υπόψη στον προγραμματισμό και κατά συνέπεια στην κατανομή των διαθέσιμων πόρων για την ανάπτυξη της Περιφέρειας. Στη δεκαετία του '90 υπάρχουν κάποια δείγματα άμβλυνσης αυτού του φαινομένου, γεγονός που αντανακλάται στη δημογραφική και οικονομική εξέλιξη σε επίπεδο νησιού. Πάντως, ακόμη και η εφαρμογή μιας δυναμικής πολιτικής προς αυτήν την κατεύθυνση θα αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα λόγω της γεωγραφικής υφής της Περιφέρειας και της κατανομής του πληθυσμού.

---

² «Οι Νομοί της Ελλάδος – Η οικονομική και κοινωνική φυσιογνωμία των 52 Νομών και 13 Περιφερειών», 1999.

³ ΕΣΥΕ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, 1997.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.0-1

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.0-1 συνέχεια

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.0.2

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.0.2 συνέχεια

- Χωροταξική Διάρθρωση

Όπως και για τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης Περιφέρειας, τόσο οι παράγοντες που σχετίζονται με την ανάπτυξη όσο και οι απεικονίσεις αυτής στον τρισδιάστατο χώρο δεν μπορούν να βασισθούν σε συμβατικές μεθόδους όπως στην περίπτωση Περιφερειών με γεωγραφική συνέχεια (κατά την οποία θα ήταν απολύτως επαρκείς).

Μια “Συμπεριφορική Προσέγγιση” στην ανάλυση και επεξήγηση τόσο των κέντρων ανάπτυξης στην Περιφέρεια και των προβληματικών περιοχών όσο και της χωρικής οργάνωσης των παραγωγικών τομέων, είναι η μέθοδος που απαιτείται για την απόδοση της σημερινής κατάστασης και των τάσεων που επικρατούν.

Η προσέγγιση αυτή, που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1992 από την Ομάδα Αξιολόγησης του ΠΕΠ Ν. Αιγαίου 1989-’93⁴ και υιοθετήθηκε με κατάλληλες προσαρμογές – επικαιροποιήσεις από την Ομάδα Χωροταξικού Σχεδίου Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου⁵ (η οποία ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με την παρούσα ομάδα μελέτης), στηρίζεται στη χρήση πολλαπλών κριτηρίων για την κατάταξη των νησιών σε τρεις τουλάχιστον κατηγορίες.

Δεδομένης της γεωγραφικής ασυνέχειας του χώρου και της απουσίας “αξόνων ανάπτυξης”, τα κριτήρια ανάλυσης βασίζονται σε έναν αριθμό παραμέτρων όπως:

- Μέγεθος νησιών (έκταση).
- Μέγεθος πληθυσμού.
- Ακτίνα επιρροής νησιού.
- Περιοχές εξάρτησης νησιού.
- Επικρατούσες οικονομικές δραστηριότητες.
- Βαθμός εξάρτησης για φυσικούς πόρους, ενέργεια κλπ.
- Βαθμός προσπελασιμότητας και χρονοαπόσταση από κέντρο ή περιοχές εξάρτησης και συχνότητα εξυπηρέτησης από μεταφορικά μέσα.

---

⁴ ENVIPLAN – Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες – HELMICO, (Μάιος 1993) “Αξιολόγηση ΠΕΠ Ν. Αιγαίου 1989-1993», Ετήσια Έκθεση Συμβούλου Αξιολόγησης.

⁵ ΥΠΕΧΩΔΕ – ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες, (1999) «Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου».

- Πληθώρα άλλων λιγότερο σημαντικών παραγόντων.

Η χρήση αυτών των δεικτών υποβοήθησε τη διαδικασία της κατάταξης των νησιών στις ακόλουθες Ομάδες.

α. Ομάδα I

Νησιά, με σχετικά μικρή γεωγραφική έκταση, τα οποία αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ανάπτυξης, πολλά εκ των οποίων χαρακτηρίζονται από συνεχή μείωση πληθυσμού, σοβαρές ελλείψεις σε υποδομές, ελάχιστο βαθμό αξιοποίησης των πόρων τους ή περιορισμένους (ποσοτικά και ποιοτικά) πόρους και αισθητή γεωγραφική απομόνωση.

β. Ομάδα II

Νησιά που αναπτύσσονται τουριστικά ενώ παράλληλα διαθέτουν και άλλες παραγωγικές δραστηριότητες και εκμεταλλεύσιμους πόρους. Σε αυτά η έμφαση πρέπει να δοθεί σε δράσεις που σκοπό έχουν την αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων και την αποτροπή της εξάρτησής τους από τη μονόπλευρη τουριστική ανάπτυξη.

γ. Ομάδα III

Νησιά με σημαντική τουριστική δραστηριότητα όχι μόνο σε Περιφερειακό αλλά και σε Εθνικό και Κοινοτικό επίπεδο, με αυξανόμενες περιβαλλοντικές πιέσεις, πληθυσμιακή αύξηση και συγκέντρωση, με άμεση ανάγκη ελέγχου του είδους της ανάπτυξής τους.

Πέραν των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων, τεκμηριώνεται πλέον η ελλειμματικότητα της Περιφέρειας στο σύνολό της σε συγκεκριμένους τομείς, που αποτελούν όχι μόνο ανασταλτικούς παράγοντες της ανάπτυξης αλλά και της επιβίωσης ορισμένων περιοχών.

Τέτοια βασικά θέματα είναι:

- Η συνεχώς αυξανόμενη ελλειμματικότητα σε νερό.
- Ο χρόνος και το κόστος των μεταφορών ανθρώπων και αγαθών προς και από την Περιφέρεια αλλά και ενδοπεριφερειακά.
- Ο χρόνος και το κόστος διεκπεραίωσης εξυπηρετήσεων και υπηρεσιών.
- Η μη αξιοποίηση υφιστάμενων σημαντικών πόρων (π.χ. ενέργεια, αλιεία).

- Η ελλειμματικότητα σε ενέργεια.
- Η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος (χερσαίου και υδάτινου).
- Η ελλειμματικότητα σε στελέχωση της διοίκησης και των υπηρεσιών της Περιφέρειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.0-3: Κατάταξη νησιών σε Ομάδες βάσει αναπτυξιακών κριτηρίων αξιολόγησης

ΟΜΑΔΑ Ι		
ΑΓΑΘΟΝΗΣΙ	ΚΕΡΟΣ	ΝΙΣΥΡΟΣ
ΑΝΑΦΗ	ΚΙΜΩΛΟΣ	ΣΙΚΙΝΟΣ
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ	ΚΙΝΑΡΟΣ	ΣΧΟΙΝΟΥΣΑ
ΑΡΚΟΙ	ΚΟΥΦΟΝΗΣΙΑ	ΤΕΛΕΝΔΟΣ
ΔΟΝΟΥΣΑ	ΛΕΙΨΟΙ	ΤΗΛΟΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΑ	ΜΑΡΑΘΟΣ	ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ
ΘΗΡΑΣΙΑ	ΜΕΓΙΣΤΗ	ΧΑΛΚΗ
ΟΜΑΔΑ ΙΙ		
ΑΜΟΡΓΟΣ	ΚΑΣΟΣ	ΠΑΤΜΟΣ
ΑΝΔΡΟΣ	ΚΕΑ	ΣΕΡΙΦΟΣ
ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑ	ΚΥΘΝΟΣ	ΣΙΦΝΟΣ
ΙΟΣ	ΛΕΡΟΣ	ΣΥΜΗ
ΚΑΛΥΜΝΟΣ	ΜΗΛΟΣ	ΤΗΝΟΣ
ΚΑΡΠΑΘΟΣ	ΠΑΡΟΣ	
ΟΜΑΔΑ ΙΙΙ		
ΘΗΡΑ	ΜΥΚΟΝΟΣ	ΝΑΞΟΣ
ΣΥΡΟΣ	ΚΩΣ	ΡΟΔΟΣ

Πηγή: Αξιολόγηση ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου 1989-1993, Ετήσια Εκθεση Συμβούλου Αξιολόγησης (ENVIPLAN - HELMICO), Μάιος 1993

Α.0.2 Θέση της Περιφέρειας στον Ευρωπαϊκό Χώρο⁶

Η θεώρηση της θέσης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου ως προς τον Ευρωπαϊκό χώρο επιχειρείται μέσα από την ανάλυση των ακόλουθων παραμέτρων:

- Γεωγραφική θέση.

⁶ Βλ. ΥΠΕΧΩΔΕ – ENVIPLAN – Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1996), Μελέτη Χωρικών Επιπτώσεων των Κοινοτικών Προγραμμάτων και Πολιτικών στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, σελ. 1.3 επ.

- Οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις.
- Γεωπολιτικές εξελίξεις.

Όλες αυτές οι παράμετροι επηρεάζουν τόσο το βαθμό ενδοπεριφερειακής εξάρτησης των νήσων που απαρτίζουν την Περιφέρεια όσο και της εξάρτησης από το υπόλοιπο του εθνικού και ευρωπαϊκού χώρου, αλλά και από σημαντικά τμήματα του ασιατικού και βορειοαφρικανικού χώρου.

Ως προς την πρώτη παράμετρο που αναφέρεται στη γεωγραφική θέση, το Νότιο Αιγαίο αποτελεί μια από τις ελληνικές περιφέρειες με διττό ρόλο, ως εξωτερικό σύνορο της χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην Περιφέρεια περιλαμβάνεται το ανατολικότερο σημείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Νησίδα Στρογγύλη (γ. πλάτος 36°06'17''μ και μήκος 29°38'39'').

Αποτελεί κομβικό σημείο στις θαλάσσιες μεταφορές με τους άξονες προς τη Μαύρη Θάλασσα, τον Ινδικό και τον Ατλαντικό Ωκεανό. Παρά το γεγονός ότι η ελληνική ακτοπλοΐα είναι εξαιρετικά ανεπτυγμένη, τόσο οι διαπεριφερειακές όσο και οι ενδοπεριφερειακές διασυνδέσεις εστιάζονται σε ολιγάριθμα νησιά της Περιφέρειας, ενώ η πλειονότητα των νήσων υποφέρει σημαντικά από την απομόνωση. Οι μεγάλες χρονοαποστάσεις, η μικρή συχνότητα εξυπηρέτησης και η έλλειψη σύγχρονων ανέσεων και ασφάλειας χαρακτηρίζουν τις θαλάσσιες μεταφορές στην Περιφέρεια. Παρότι στο Νότιο Αιγαίο περιλαμβάνονται τρεις από τους είκοσι έξι σημαντικότερους λιμένες της χώρας –της Σύρου (Ερμούπολης), Ρόδου και Καλύμνου- και στη σειρά κατάταξης ανάλογα με την έκταση που καταλαμβάνουν κατέχουν την 7^η, 8^η και 13^η θέση αντίστοιχα, η εμπορική σημασία του συνόλου των λιμένων της Περιφέρειας είναι ελάχιστη σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και Χώρας. Αντίθετα, λόγω της συνεχώς αυξανόμενης εξάρτησης των νήσων από άλλες περιφέρειες της χώρας για την προμήθεια αγαθών, ο ενδοπεριφερειακός ρόλος τους αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα. Πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι η προσπελασιμότητα σε σχέση με τη γεωγραφική θέση γίνεται εξαιρετικά δυσμενής κατά τους χειμερινούς μήνες.

Ο εναέριος χώρος αποτελεί, επίσης, κομβικό σημείο για την Εγγύς, Μέση και Άπω Ανατολή, την Αφρική και Ωκεανία. Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο μέσος όρος χρονοαποστάσεων από 194

οικονομικά κέντρα είναι περίπου 8 ώρες, επισημαίνεται ότι με εξαίρεση τη Ρόδο, Κω, Μύκονο και Θήρα, για τη θερινή περίοδο, η διασύνδεση των υπόλοιπων νησιών της Περιφέρειας γίνεται μέσω Αθήνας με υψηλό κόστος και ικανοποιητική συχνότητα μόνο κατά τους θερινούς μήνες. Παρόλα αυτά, η Περιφέρεια σήμερα διαθέτει 13 αεροδρόμια, δηλαδή περίπου τριπλάσιο αριθμό από οποιαδήποτε άλλη περιφέρεια της χώρας.

Η συνεχώς αυξανόμενη σημασία των τουριστικών δραστηριοτήτων στην Περιφέρεια έχει αναμφισβήτητα συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, δεδομένου ότι περίπου το 25% των τουριστών κατευθύνεται στο χώρο αυτό. Την ίδια στιγμή –και σε ό,τι αφορά τους φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους- η επιρροή της δραστηριότητας αυτής είχε δραματικά αποτελέσματα στην καταπόνηση των φυσικών συστημάτων και την αλλοίωσή τους, κυρίως λόγω της έλλειψης τεχνικών υποδομών και της περιορισμένης χρονικής περιόδου σε συνάρτηση με το μεγάλο αριθμό επισκεπτών. Η εξωτερικοποίηση του κόστους στον προγραμματισμό θα συνέβαλε στην αποφυγή τέτοιων φαινομένων.

Η αργόρυθμη κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη στην περιοχή, λόγω της σχετικής απομόνωσής της από τον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο, θα μπορούσε να μεταβληθεί τάχιστα με την εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων τηλεματικής τόσο στις οικονομικές δραστηριότητες όσο και στους τομείς της παιδείας και πρόνοιας. Εν τούτοις, η προοπτική γι' αυτού του είδους την εξέλιξη είναι δυσοίωνη. Ακόμη και η προφανής για άλλες περιοχές δυνατότητα σύνδεσης μέσω INTERNET με κέντρα πληροφόρησης, χρήση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου κ.λπ, για το Νότιο Αιγαίο ισχύει σήμερα μόνο για τη Ρόδο. Παράλληλα, οι δυνατότητες που παρέχει ο χώρος για έρευνα και τεχνολογία σε εξειδικευμένα πεδία, όπως αυτά της ενέργειας, ωκεανογραφίας, σπάνιων οικοσυστημάτων κ.λπ, δεν είναι δυνατό να αξιοποιηθούν λόγω της απόστασης από τα κύρια ευρωπαϊκά κέντρα καινοτομιών.

Είναι απαραίτητο να θιγεί το θέμα της γεωπολιτικής θέσης, λόγω των άμεσων επιρροών που συνεπάγεται η μεθοριακή θέση (Εθνική και Κοινοτική) της Περιφέρειας. Κύρια μειονεκτήματα είναι, αφενός, το αυξημένο κόστος που υπαγορεύεται από την αδυναμία επίτευξης οικονομιών κλίμακας σε Κοινοτικό επίπεδο (π.χ ανάπτυξη χερσαίων δικτύων μεταφοράς ενέργειας), το αυξημένο κόστος για τη θωράκιση τόσο

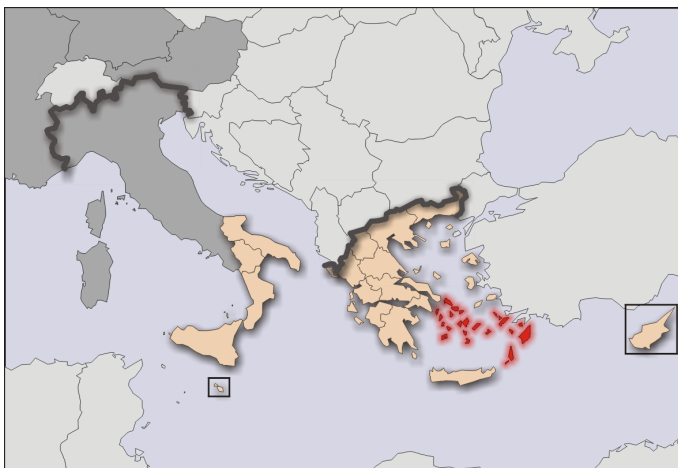

της χώρας όσο και της συγκεκριμένης περιφέρειας λόγω της έλλειψης κοινών συνόρων με χώρες της Ε.Ε –ειδικοί τελωνειακοί εξοπλισμοί, αυξημένος αριθμός συμβάντων λαθρομετανάστευσης, διακίνησης ναρκωτικών- και αφετέρου, η δυσχέρεια ανάπτυξης οικονομικών ή άλλων συνεργασιών με τις περιβάλλουσες χώρες λόγω της αστάθειας των σχέσεων. Μια τέτοια προοπτική θα μπορούσε να συμβάλει στην άρση της απομόνωσης και το χαμηλότερο λειτουργικό κόστος, ενώ ταυτόχρονα επενδύσεις από τον ευρύτερο Κοινοτικό χώρο θα μπορούσαν να ωφεληθούν εκτός από το χώρο υποδοχής αυτών τόσο τις χώρες μέλη όσο και τη συγκεκριμένη Περιφέρεια.

ΧΑΡΤΗΣ Α.0

Α.0.3 Θέση της Περιφέρειας στο Μεσογειακό Χώρο⁷

Η ανάδειξη της χωρικής διαφοροποίησης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου εντός του χώρου ARCHI-MED⁸ που ακολουθεί γίνεται στη βάση των επτά κριτηρίων της χωρικής διαφοροποίησης που υιοθετήθηκαν από το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ) .

Γεωγραφική Θέση

Η Περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου είναι μια από τις νησιωτικές Περιφέρειες της ζώνης ARCHI-MED, ιδιόμορφη ως προς τον πολυνησιακό χαρακτήρα της. Το χαρακτηριστικό της πολυδιάσπασης και

ασυνέχειας του χώρου της Περιφέρειας αυτής δεν καταγράφεται στο πλαίσιο των δεικτών χωρικής διαφοροποίησης του ευρωπαϊκού χώρου.

Η παραμεθόρια θέση της Περιφέρειας στον ευρωπαϊκό χώρο συνεπάγεται την καταγραφή της ως «περιφερειακής» στην περιοχή ARCHI-MED (με τα σημερινά της όρια). Η μελλοντική διεύρυνση της ευρωζώνης αυτής θα μπορούσε να δώσει στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου μια αξιοσημείωτη κεντρικότητα (κεντροβαρική θέση), που ήδη κατέχει στο Μεσογειακό χώρο.

Χωρική Ένταξη

Ο χώρος ARCHI-MED παρουσιάζει καταρχήν μια ομοιογενή εικόνα χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των περιφερειών που τον συγκροτούν ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, με στοιχεία που τον

⁷ Βλ. «Παράδειγμα Επίδειξης στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου» που εκπονήθηκε από την ENVIPLAN – Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες στο πλαίσιο της Πιλοτικής Δράσης ARCHI-MED 2.2 και περιλαμβάνεται στο: ΥΠΕΧΩΔΕ – Υπουργείο Δημοσίων Έργων Ιταλίας Περιφέρεια Basilicata – Κύπρος – Μάλτα (2001), ARCHI-MED, Η ανάδειξη του περιβάλλοντος ως παράγοντα ανάπτυξης στο μεσογειακό χώρο, Αθήνα.

κατατάσσουν στις χαμηλότερες ζώνες του ευρωπαϊκού χώρου. Η ένταξη της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου στον ευρύτερο νησιωτικό χώρο του Αιγαίου επιτρέπει την προώθηση κοινών επιλογών χωροταξικής πολιτικής με τις όμορες ελληνικές περιφέρειες του Βόρειου Αιγαίου και της Κρήτης και διατηρεί ανοικτές προοπτικές σχετικών συνεργασιών και δικτυώσεων.

Οικονομική Ισχύς

Στο χώρο ARCHI-MED η Περιφέρεια Ν. Αιγαίου κινείται στη μέση του οικονομικού επιπέδου καθώς το παραγόμενο ΑΕΠ ανά απασχολούμενο της περιόδου 1993-'95 της Περιφέρειας αντιστοιχεί στο 80% του μέσου ευρωπαϊκού.

Το εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό ανεργίας (1997) της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (με δείκτη 40 ως προς Ε. Ε =100) την αναδεικνύει σε όλη την περιοχή ARCHI-MED ως έχουσα «συγκριτικό πλεονέκτημα απασχόλησης», ενώ αντίθετα και οι τέσσερις ιταλικές Περιφέρειες εμφανίζουν «συγκριτικό μειονέκτημα απασχόλησης».

Κοινωνική Ένταξη

Η Περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου βρίσκεται σε ιδιαίτερα ευνοϊκή θέση στο χώρο ARCHI-MED (μαζί με την Κρήτη) ως προς το ποσοστό ανεργίας (βελτιώνοντας τη σχετική της θέση κατά την περίοδο 1996-'97), ενώ και ως προς τη μακροχρόνια ανεργία, η εικόνα είναι ανάλογη. Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου καταγράφεται στο χώρο ARCHI-MED ως αυτή με την «καλύτερη επίδοση» ακολουθούμενη από την Περιφέρεια Κρήτης.

Πίεση στις χρήσεις γης

Στα νησιά του Νοτίου Αιγαίου η «εκτόπιση χρήσεων» κυρίως προς όφελος της τουριστικής δραστηριότητας καθώς και η εγκατάλειψη της γεωργικής γης καταγράφονται ως σημαντικές πιέσεις που δέχεται ο νησιωτικός αυτός χώρος. Επισημαίνεται ότι η εικόνα αυτή δεν προκύπτει από τη χαρτογράφηση του συγκεκριμένου δείκτη που υιοθετείται στο ΣΑΚΧ καθώς οι παραδοχές κατάρτισής του, όπως περιγράφονται, δεν

---

⁸ Περιλαμβάνει τις τέσσερις νότιες Περιφέρειες της Ιταλίας (Απουλία, Καλαβρία, Βασιλικάτα και Σικελία) και το σύνολο των ελληνικών περιφερειών.

περιλαμβάνουν τις ιδιαιτερότητες των μεγεθών του νησιωτικού χώρου και επομένως δεν αναδεικνύουν τις αντίστοιχες πιέσεις.

Δυναμικό φυσικού περιβάλλοντος

Τα στοιχεία της ανάλυσης του ΣΑΚΧ ως προς το δυναμικό του φυσικού περιβάλλοντος δεν αναδεικνύουν την πραγματική εικόνα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, που χαρακτηρίζεται μεταξύ άλλων από υψηλή βιοποικιλότητα, υψηλή αξία παράκτιων περιοχών και ακτών, εξαιρετική καθαρότητα ακτών και νερού για κολύμβηση, σημαντικό ποσοστό έκτασης που προτείνεται για ένταξη στο δίκτυο NATURA (χερσαίος και θαλάσσιος χώρος), καθώς και την ύπαρξη τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

Ο χαμηλός βαθμός πίεσης στο περιβάλλον της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (όπως εμφανίζεται στην αναλυτική εξέταση των δεικτών του ΣΑΚΧ) οφείλεται προφανώς στην ανυπαρξία μεγάλων αστικών συγκεντρώσεων και αντίστοιχων υποδομών οδικών μεταφορών μεγάλης κλίμακας, ώστε να κατατάσσεται σε πολύ ευνοϊκή θέση στο χώρο του ARCHI-MED.

Το Νότιο Αιγαίο ανήκει στην ομάδα των περιφερειών με τον υψηλότερο δείκτη απειλής από φυσικές καταστροφές (σεισμοί, κατολισθήσεις) όπως άλλωστε ολόκληρη η ζώνη ARCHI-MED. Παράλληλα παρουσιάζει αυξημένο κίνδυνο λειψυδρίας και ξηρασίας λόγω ιδιαίτερων κλιματολογικών και υδρογεωλογικών χαρακτηριστικών. Οι πιέσεις που ασκούνται στο περιβάλλον από παραγωγικές χρήσεις επικεντρώνονται κυρίως στην τάση επέκτασης οικισμών με προεξάρχουσα τη χρήση της παραθεριστικής κατοικίας και σε μικρότερο βαθμό στην υπερβόσκηση και την κακή διαχείριση των βοσκοτόπων σε βάρος της χλωρίδας σε πολλά νησιά.

Δυναμικό πολιτιστικού περιβάλλοντος

Η πολυνησία και πολυδιάσπαση του χώρου της Περιφέρειας έχει σαν αποτέλεσμα την ύπαρξη εξαιρετικά μεγάλου αριθμού πολύ μικρών οικισμών (374 οικισμοί έχουν πληθυσμιακό μέγεθος μικρότερο των 100 κατοίκων, ΕΣΥΕ, 1991). Αποτέλεσμα, είναι η διατήρηση έως σήμερα ενός ιδιόμορφου αιγαιοπελαγίτικου πολιτιστικού / δομημένου περιβάλλοντος / τοπίου πολλών μικρών διάσπαρτων οικισμών.

Από μια θεώρηση σύνθεσης δεικτών στο ΣΑΚΧ, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου κατατάσσεται στις «Τουριστικές Περιφέρειες» ως μοναδική, στη ζώνη του ARCHI-MED. Παράλληλα, αναδεικνύεται πρώτη στο χώρο του ARCHI-MED σχετικά με τη συγκέντρωση / πυκνότητα των καταγεγραμμένων πολιτιστικών περιοχών / μνημείων κ.λπ, ως προς την έκτασή της (ακολουθούμενη από την Αττική, τα Ιόνια νησιά, την Κρήτη και το Βόρειο Αιγαίο). Με βάση τον απόλυτο αριθμό των καταγεγραμμένων πολιτιστικών πόρων η Περιφέρεια της Σικελίας, ακολουθούμενη από την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου και Πελοποννήσου αναδεικνύονται ως «οι πλουσιότερες» στο χώρο ARCHI-MED.

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης προσαρμόσθηκαν (ώστε να αναδεικνύεται μόνο η σχετική θέση της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου) και απεικονίζονται διαγραμματικά στη συνέχεια, δείκτες άμεσα συσχετιζόμενοι με την τουριστική ανάπτυξη, όπως προτάθηκαν και μετρήθηκαν από το BBR κατά την κατάρτιση του Ευρωχωροταξικού Σχεδίου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Α.0-1 – Α.0-3

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Α.0-4 – Α.0-6

A.1. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

Η Περιφέρεια του Νότιου Αιγαίου, με τα 48 κατοικημένα νησιά και τις αναρίθμητες ακατοίκητες νησίδες και βραχονησίδες, αποτελεί, σήμερα, το σημαντικότερο προορισμό ελλήνων και ξένων τουριστών στη χώρα, συγκεντρώνοντας στο 4% της επιφάνειας της χώρας περίπου το 22% των τουριστικών καταλυμάτων. Μαζί με τις υπόλοιπες ελληνικές νησιωτικές περιφέρειες (κυρίως την Κρήτη και τα Ιόνια νησιά και σε μικρότερο βαθμό το Β. Αιγαίο) διαθέτουν το 58,5% των κλινών της χώρας και σε αυτό πραγματοποιούνται περίπου το 61% των τουριστικών διανυκτερεύσεων σε ξενοδοχεία.

Η τουριστική ελκυστικότητα κάθε περιοχής εξαρτάται από την ποσότητα, την ποιότητα και την ποικιλία πόρων, υποδομών και υπηρεσιών που διαθέτει, έτσι ώστε οι καταναλωτές– τουρίστες που θα την επιλέξουν ως προορισμό, να μπορούν να ικανοποιήσουν τα ενδιαφέροντά τους.¹ Όμως, η καταγραφή τους και πολύ περισσότερο η αξιολόγησή τους, προσκρούουν σε σειρά εμποδίων, όπως θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Ο βαθμός σημαντικότητάς τους δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί με μονοσήμαντο τρόπο, δεδομένου ότι η ποικιλία των ενδιαφερόντων των καταναλωτών και κατά συνέπεια των δυνατών «τουριστικών προϊόντων» που μπορούν να παραχθούν, απαιτούν την ύπαρξη διαφορετικών πόρων και υποδομών, αλλά και προσφερόμενων υπηρεσιών: ο μαζικός ηλιοτροπικός τουρισμός έχει ανάγκη μεγάλης δυναμικότητας αεροδρόμια, πυκνό οδικό δίκτυο, παραλίες μεγάλης χωρητικότητας, κέντρα διασκέδασης, οργανωμένες εκδρομές και γενικά προσφορά συγκεκριμένων υποδομών και υπηρεσιών σε μεγάλη κλίμακα, ενώ σε ό,τι αφορά στις νέες μορφές τουρισμού, όπως για παράδειγμα ο πολιτιστικός και ο φυσιολατρικός τουρισμός, ελκύονται περισσότερο από τη μικρή κλίμακα της τουριστικής δραστηριότητας, από την ποιότητα, από την ποικιλότητα, αλλά και από την ιδιαιτερότητα των πόρων κάθε περιοχής. Οι ειδικές μορφές, όπως ο ιαματικός, ο θρησκευτικός, ο θαλάσσιος ή ο

---

¹ Αν και η επιτυχία ενός προορισμού καθορίζεται εκτός των άλλων και από το ποσοστό αυτών που επανέρχονται συστηματικά σε μια περιοχή, σ' αυτήν τη φάση της ανάλυσης δεν αναφερόμαστε στους παραθεριστές. Οι τελευταίοι διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: αυτούς που έχουν δεσμούς καταγωγής και περιουσία στην περιοχή, και εκείνους που αφού για ορισμένα χρόνια υπήρξαν συστηματικοί επισκέπτες της περιοχής, χρησιμοποιώντας τουριστικά καταλύματα, στη συνέχεια αποφάσισαν να αποκτήσουν ιδιοκτησία. Όμως ο συνυπολογισμός των παραθεριστών για τον υπολογισμό της φέρουσας ικανότητας μιας περιοχής υποδοχής είναι απαραίτητος.

συνεδριακός τουρισμός, έχουν ανάγκη από συγκεκριμένους πόρους και ειδικές υποδομές για να αναπτυχθούν.

Ταυτόχρονα, η σημαντικότητα ενός τουριστικού πόρου μεταβάλλεται στο χρόνο, μια και μεταβάλλονται οι προτιμήσεις των καταναλωτών, επηρεαζόμενες από σειρά εξωγενών παραγόντων. Για παράδειγμα, η ευαισθητοποίηση των κατοίκων των αναπτυσσόμενων χωρών στην προστασία του περιβάλλοντος φαίνεται να δημιουργεί νέους πόλους έλξης με βάση σύστημα διαχείρισης των φυσικών πόρων (π.χ. τους πράσινους προορισμούς), ή προσελκύει τουρίστες σε βιοτόπους και γενικότερα αξιόλογα οικοσυστήματα (π.χ. σημαντικές περιοχές για πουλιά, υγροτόπους κ.λπ.), γεγονός που δεν έχει σχέση με τους θεωρούμενους ως «αξιόλογους» μέχρι πρότινος πόρους, ενώ παράλληλα τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού αποκτούν όλο και μεγαλύτερο βάρος. Η εξέλιξη αυτή μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη ροή των τουριστών σε άλλες περιοχές, χωρίς στις τελευταίες να έχει υπάρξει μεταβολή στην ποιότητα των διαθέσιμων πόρων. Επομένως το γεγονός ότι η διατήρηση της ανταγωνιστικότητας μιας περιοχής εξαρτάται ιδιαίτερα από τη αύξηση και τη διαφοροποίηση της τουριστικής προσφοράς των άλλων περιοχών, αλλά και της διαφοροποίησης των προτιμήσεων των καταναλωτών επιβάλλουν την συνεχή αξιολόγηση των συνθηκών ζήτησης και προσφοράς σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Επίσης, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η ύπαρξη ενός πόρου, όσο σημαντικός και αν είναι αυτός, δεν αποτελεί από μόνη της ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη τουριστικού ρεύματος σε μια περιοχή. Η ανάδειξή του και η πλαισίωσή του από τις κατάλληλες υποδομές και υπηρεσίες είναι απαραίτητη, γεγονός που απαιτεί, εκτός από την ύπαρξη οικονομικών πόρων για την εκτέλεση όλων των αναγκαίων έργων και άλλων παρεμβάσεων, την ύπαρξη κατάλληλα εκπαιδευμένου ανθρώπινου δυναμικού για την αξιοποίηση του, τη συν-αντίληψη των φορέων για το ζητούμενο αποτέλεσμα και την ανάλογη οργάνωσή τους σε τοπικό επίπεδο. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από την παγκόσμια εμπειρία και ιδιαίτερα αυτή των αναπτυσσόμενων χωρών, όπου πόροι αντικειμενικά χωρίς ιδιαίτερη σημασία έχουν αναδειχθεί σε σημαντικούς πόλους έλξης, ενώ σε άλλες περιοχές -που ανήκουν σε λιγότερο αναπτυσσόμενες χώρες, ως επί το πλείστον- πολύ σημαντικότεροι πόροι μένουν ανεκμετάλλευτοι και κατά συνέπεια άγνωστοι στο τουριστικό κοινό.

Παράλληλα, ακόμη και αυτή η απλή καταγραφή των κάθε είδους πόρων που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη δημιουργία τουριστικών προϊόντων και ροών επισκεπτών, δεν είναι εύκολη. Υπάρχουν κατηγορίες πόρων, όπως π.χ. οι αρχαιολογικές περιοχές και τα βυζαντινά μνημεία, που ακόμη και αν δεν έχουν αναδειχθεί, έχουν καταγραφεί συστηματικά και υπάγονται σε ένα καθεστώς προστασίας, που υφίσταται εδώ και πολλές δεκαετίες. Αντίθετα, πολλά στοιχεία του νεώτερου πολιτισμού, που είτε δεν υπάγονται σε ανάλογο καθεστώς, είτε υπήχθησαν πρόσφατα, παραμένουν άγνωστα στο ευρύ κοινό (π.χ. βιομηχανικά κτίρια). Τέλος, υπάρχουν πόροι που έχουν προσελκύσει το ενδιαφέρον του κοινού, χωρίς να έχουν αποτελέσει αντικείμενο ενασχόλησης της πολιτείας (π.χ. τοπική κουζίνα, μουσική παράδοση, χειροτεχνία κ.α.).

Ακόμη δυσκολότερη είναι η καταγραφή των υποδομών και των υπηρεσιών που παρέχονται, οι οποίες μεταβάλλονται συνεχώς με παρεμβάσεις που γίνονται από εθνικούς, περιφερειακούς και τοπικούς κρατικούς φορείς, συλλόγους, πολιτιστικά σωματεία, αλλά και ιδιώτες, ενώ δεν υπάρχει κανένα «επίσημο» σύστημα καταγραφής τους. Κατά συνέπεια, η καταγραφή, που θα βασιστεί σε υπάρχουσες μελέτες, έρευνες και υλικό που έχει παραχθεί από διάφορους φορείς, δεν φιλοδοξεί να είναι εξαντλητική.

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν προηγούμενα, η αξιολόγηση των πόρων με βάση ένα αντικειμενικό σύστημα σημαντικότητάς τους, είναι εξαιρετικά δύσκολη, αν όχι αδύνατη. Ίσως και να μην έχει και ιδιαίτερη σημασία, δεδομένου ότι η επιτυχία του σχεδιασμού που επιχειρείται με τη παρούσα μελέτη, δεν θα εξαρτηθεί από το κατά πόσο ο κεντρικός σχεδιασμός και οι προτάσεις θα είναι εξαντλητικοί, αλλά κυρίως από τη δραστηριοποίηση των τοπικών φορέων, που θα αναδείξει την ιδιαιτερότητα του κάθε τόπου, μέσα από την αξιοποίηση των πόρων. Ιδιαίτερα μάλιστα σε ένα πολυνησιωτικό σύμπλεγμα, με διαφορετικά ειδικά χαρακτηριστικά και άνιση ένταση τουριστικής ανάπτυξης, η δραστηριοποίηση των τοπικών φορέων, συμπληρωματικά με τον κεντρικό σχεδιασμό, αποτελεί προϋπόθεση για την επιτυχία του εγχειρήματος. Οι τοπικοί φορείς, με τη γνώση των πόρων και των υποδομών-υπηρεσιών της περιοχής τους, είναι οι πλέον κατάλληλοι για την ανάδειξή τους.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν οι πόροι και οι υποδομές- υπηρεσίες ταξινομημένες σε λειτουργικές κατηγορίες, ώστε να βοηθηθεί η SWOT

analysis (πλεονεκτήματα- μειονεκτήματα- ευκαιρίες- κίνδυνοι) που θα ακολουθήσει σε επόμενο κεφάλαιο. Οι πόροι θα παρουσιαστούν σε δύο ενότητες, τους φυσικούς και τους πολιτιστικούς, ενώ σε ό,τι αφορά στις υποδομές-υπηρεσίες θα υπάρξει διάκριση μεταξύ αυτών που αναφέρονται στην προσπελασιμότητα των νησιών και σε εκείνες που προσφέρονται στα νησιά.

A.1.1. Φυσικοί πόροι

Διακρίνονται στις παρακάτω κατηγορίες: κλίμα, παραλίες, φυσικό περιβάλλον, γεωλογικούς πόρους, αγροτικά τοπία και θαλάσσιο περιβάλλον.

Το κλίμα

Αν και για μια περιφέρεια όπως το Νότιο Αιγαίο, το κλίμα θεωρείται παραδοσιακά ένας ισχυρός παράγοντας που οδήγησε στη μέχρι σήμερα ανάπτυξη του τουρισμού παραλίας, εξ αιτίας των παρατεταμένων θετικών καιρικών συνθηκών, θεωρήθηκε σκόπιμη μια αναφορά σε ορισμένα βασικά στοιχεία.

Στους Χάρτες 1 και 2 δίνεται μια συγκριτική εικόνα, σε επίπεδο Ελλάδας, για τα βασικά κλιματολογικά στοιχεία.

ΧΑΡΤΗΣ 1. Μέση Ετήσια βροχόπτωση και ισόθερμες καμπύλες της Ελλάδας

ΧΑΡΤΗΣ 2. Μέση Ηλιοφάνεια και Μέση Θερμοκρασία Θάλασσας της Ελλάδας

Πηγή: ΚΕΠΕ (1976) Πρόγραμμα Αναπτύξεως 1976-1980, Αθήνα.

Το Νότιο Αιγαίο παρουσιάζει σημαντικές κλιματικές παραλλαγές λόγω της γεωγραφικής θέσης, του μεγέθους και της απόστασης των νησιών από τις πλησιέστερες ηπειρωτικές ακτές. Τα νησιά μπορούν να διακριθούν σε τρεις ομάδες με παρεμφερή υδρολογικά- κλιματικά δεδομένα:

- Κεντρικές και Νότιες Κυκλάδες (Φολέγανδρος, Πάρος, Μήλος, Κίμωλος, Σίφνος, Σέριφος, Σύρος, Μύκονος, Νάξος, Αμοργός, Ανάφη, Θήρα, Ιος, Σίκινος),
- Βόρειες Κυκλάδες (Κύθνος, Κέα, Άνδρος, Τήνος),
- Δωδεκάνησα (Λέρος, Κάλυμνος, Κως, Νίσυρος, Σύμη, Τήλος, Χάλκη, Ρόδος, Κάρπαθος, Κάσος, Αστυπάλαια, Πάτμος).

Στο σύνολο των νησιών κυριαρχεί το ήπιο εύκρατο μεσογειακό κλίμα, το οποίο στις Ν-Α περιοχές κλίνει προς το θαλάσσιο. Ο χειμώνας είναι ιδιαίτερα ήπιος, με μέση θερμοκρασία που σε πολλά νησιά των Κυκλάδων ξεπερνά τους 12°C, ενώ στα Δωδεκάνησα εμφανίζεται ελαφρά μειωμένη. Το καλοκαίρι η μέση θερμοκρασία υπερβαίνει τους 25°C στα περισσότερα νησιά, η ατμόσφαιρα παραμένει όμως δροσερή εξ αιτίας της επίδρασης των ανέμων και της θάλασσας. Το φθινόπωρο εμφανίζεται σαφώς θερμότερο της άνοιξης, δίνοντας τη δυνατότητα να παραταθεί σημαντικά η τουριστική περίοδος μετά το πέρας των θερινών μηνών.

Το μεγαλύτερο ύψος βροχής δέχονται τα νησιά που βρίσκονται κοντά στις Μικρασιατικές ακτές και το μικρότερο οι Κυκλάδες (ΕΜΥ, μέχρι 1991).

Νάξος 379 mm

Ρόδος 818 mm

Αθήνα 349 mm

Δίνονται οι μέσες μηνιαίες θερμοκρασίες των σταθμών Ρόδου και Σύρου (μέχρι το 1991):

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-1: Μέσες μηνιαίες θερμοκρασίες (σε °C)

	Ι	Φ	Μ	Α	Μ	Ι	Ι	Α	Σ	Ο	Ν	Δ
Ρόδος	11,5	12	13,4	17,8	20,5	25	27,3	27,6	24,9	20,5	16,4	13,3
Σύρος	11,5	11,9	12,6	16,0	19,6	24,2	26,5	26,2	23,5	20,0	16,4	13,2

Πηγή: ΕΜΥ

Οι άνεμοι που πνέουν στις Κυκλάδες και τα Δωδεκάνησα είναι ιδιαίτερα ισχυροί, ακόμα και κατά τους καλοκαιρινούς μήνες (μελτέμια), με δυσμενείς επιπτώσεις στις ακτοπλοϊκές αλλά και τις αεροπορικές διασυνδέσεις των νησιών. Οι επικρατούντες άνεμοι έχουν διεύθυνση βόρεια.

Η ηλιοφάνεια είναι από τις μεγαλύτερες της χώρας και κυμαίνεται περίπου στις 3.000 ώρες ετησίως. Χιόνι εμφανίζεται σπάνια.

Παραλίες

Αποτελούν σε συνδυασμό με το κλίμα, τους βασικότερους πόρους, πάνω στους οποίους έχει στηριχθεί το κυρίαρχο μέχρι σήμερα «τουριστικό προϊόν» της περιοχής, αλλά και της χώρας ολόκληρης: ο ηλιοτροπικός τουρισμός παραλίας.

Οι ακτές των νησιών του Νοτίου Αιγαίου αποτελούνται κατά το μεγαλύτερο μέρος του μήκους τους (~70-80%) από απόκρημνα τμήματα με κλίσεις >30%. Οι απόκρημνες ακτές και ανάλογα με τον τύπο των πετρωμάτων που τις αποτελούν, είναι κατά κανόνα περισσότερο ανθεκτικές στη διάβρωση που υφίστανται από την επίδραση των θαλάσσιων διεργασιών. Σε αυτόν τον τύπο των ακτών παρατηρούνται συχνά παράκτιες γεωμορφές, όπως σπήλαια, αψίδες και στήλες. Συνηθισμένη εικόνα στη μορφολογία των ακτών της Νότιας Ελλάδας και των νησιών του Νοτίου Αιγαίου, είναι η εναλλαγή απόκρημνων ακτών μεγάλου μήκους, με ομαλές ακτές μικρού μήκους, με παράκτια ιζήματα (κροκάλες, άμμοι). Αυτές οι ομαλές ακτές αναπτύσσονται συνήθως σε περιοχές με χειμαρρώδεις αλλουβιακές αποθέσεις μικρών κοιλαδικών συστημάτων, που καταλήγουν στη θάλασσα.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-2: Επιφάνεια και μήκος ακτών νησιών Νοτίου Αιγαίου

Νησί	Επιφάνεια (km ²)	Μήκος Ακτών (km)	Νησί	Επιφάνεια (km ²)	Μήκος Ακτών (km)
Ρόδος	1401	253	Νάξος	389	133
Κάρπαθος	300	180	Ανδρος	383	176
Κως	288	121	Πάρος	197	111
Κάλυμνος	111	105	Τήνος	197	114
Αστυπάλαια	96	128	Μήλος	158	139
Κάσος	66	59	Κέα	132	88
Τήλος	61	75	Αμοργός	121	126
Σύμη	58	88	Ίος	109	87
Λέρος	54	82	Κύθνος	99	111
Νίσυρος	41	30	Μύκονος	86	89
Πάτμος	34	72	Σύρος	84	84
Χάλκη	27	40	Σίφνος	77	75
Λειψοί	16	39	Θήρα	76	67
Αγαθονήσι	13	35	Σέριφος	74	83
Μεγίστη	9	20	Σίκινος	42	40
Λέβιθα	9	34	Ανάφη	39	38
Αρκοί	7	25	Κίμωλος	37	45
Αλιμιά	7	21	Αντίπαρος	35	49
			Φολέγανδρος	32	42
			Ηράκλεια	18	29
			Γυάρος	18	33
			Μακρόνησος	18	37
			Πολύαιγος	18	27

			Κέρος	15	27
			Ρήγεια	14	43
			Δονούσα	14	31
			Θηρασία	9	17
			Δεσποτικό	8	19
			Δήλος	4	14
Σύνολο Νομού	2598	1407	Σύνολο Νομού	2503	1974

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 2000, Αθήνα.

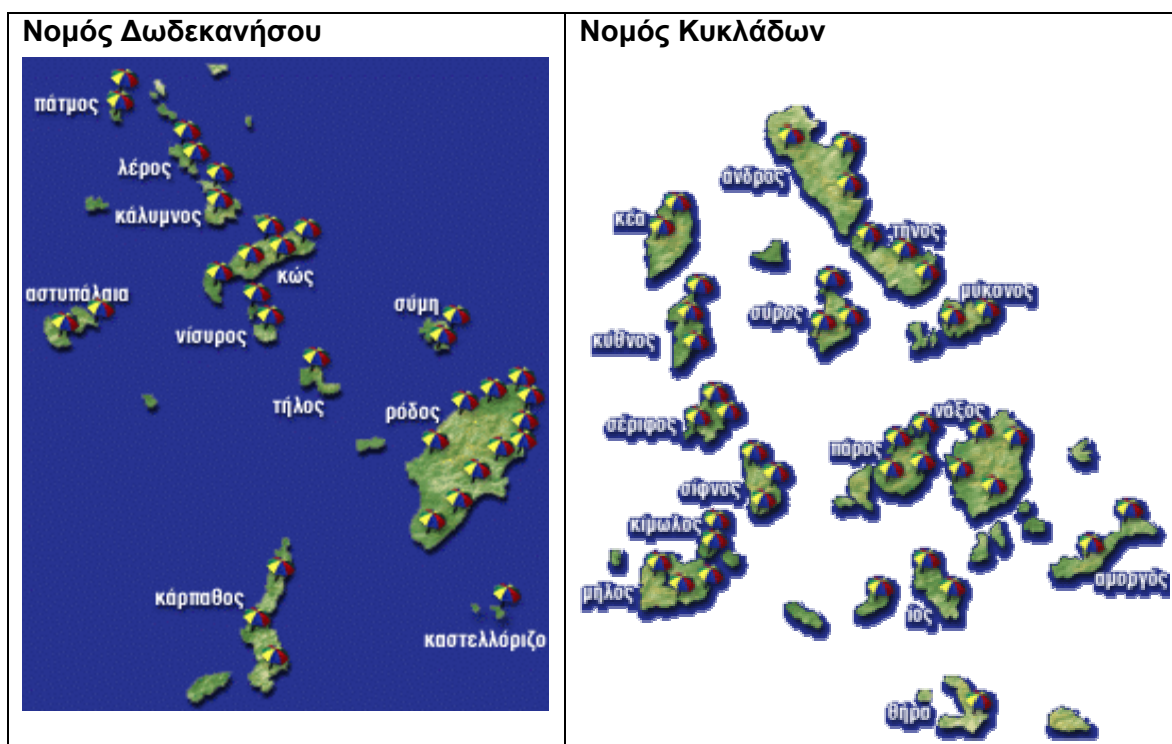
Οι ακτές με μικρές κλίσεις αποτελούνται συνήθως από παράκτια ιζήματα άμμων και κροκάλων, που είναι αποτέλεσμα της διάβρωσης και αποσάθρωσης των πετρωμάτων που εμφανίζονται στην ευρύτερη περιοχή, συνήθως σε περιοχές εκβολών χειμαρρωδών κοιλαδικών συστημάτων με τεταρτογενείς αλλουβιακές αποθέσεις. Στις ομαλές αυτές ακτές εμφανίζονται συνήθως παράκτιες θίνες, ενεργές ή σταθεροποιημένες με βλάστηση.

Σημαντικός αριθμός παραλιών δέχεται σήμερα έντονες πιέσεις από διάφορες χρήσεις, που δεν περιορίζονται μόνο στους υπάρχοντες οικισμούς, αλλά έχει επεκταθεί σημαντικά και εκτός αυτών. Η υποβάθμισή τους οφείλεται τόσο στην αλλοίωση του χερσαίου τμήματος εξ αιτίας των παρεμβάσεων (κτίσματα, καρέκλες, διάνοιξη οδών προσπέλασης, λιμενικά έργα κλπ), όσο και στη ρύπανση της θάλασσας από στερεά και υγρά απόβλητα, συμπεριλαμβανόμενων και αυτών που προέρχονται από τα σκάφη (διερχόμενα πλοία, πλοία ακτοπλοΐας, σκάφη αναψυχής). Όμως υπάρχει μεγάλος αριθμός παραλιών που παραμένουν ακόμη απροσπέλαστες στο ευρύ κοινό (κυρίως όσες δεν διαθέτουν οδική πρόσβαση) και διατηρούνται αναλλοίωτες.

Παρ' όλες τις πιέσεις που δέχονται οι κεντρικότερες παραλίες, η ποιότητα της θάλασσας παραμένει υψηλή όπως φανερώνει ο μεγάλος αριθμός με το διακριτικό σήμα της «γαλάζιας Σημαίας». Οι παραλίες με Γαλάζιες Σημαίες είναι συνολικά 228, από τις οποίες 110 βρίσκονται στο Νομό Δωδεκανήσου και 118 στο Νομό Κυκλάδων (Χάρτης 3).

ΧΑΡΤΗΣ 3: Παραλίες του Νοτίου Αιγαίου με Γαλάζια Σημαία

Πηγή: Υπουργείο ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. Δικτυακό τόπος www.thalassa.gr

Περιβάλλον- Οικοσυστήματα

Το φυσικό περιβάλλον στο Νότιο Αιγαίο χαρακτηρίζεται από την επικράτηση οικοσυστημάτων όπου, αφενός, απουσιάζει η πυκνή και υψηλή βλάστηση και, αφετέρου, είναι έντονη η παρουσία- επίδραση της θάλασσας. Συγκεκριμένα, διακρίνονται οι ακόλουθοι βασικοί τύποι οικοσυστημάτων:

- Φρυγανικά οικοσυστήματα. Κυριαρχούν τόσο στις Κυκλάδες όσο και στα Δωδεκάνησα. Η χαμηλή βλάστηση -κυρίως αστιβή (*Sarcopoterium spinosum*) αλλά και θυμάρι (*Thymus capitatus*), ρίγανη (*Origanum onites*), κ.α.- είναι συνήθως υποβαθμισμένη και εμφανίζεται σε μικρή πυκνότητα.
- Μακκία οικοσυστήματα. Έχουν μικρότερη συχνότητα εμφάνισης από τα φρύγανα. Σε όλα σχεδόν τα νησιά του Ν. Αιγαίου το κυρίαρχο είδος της μακκίας βλάστησης είναι ο σχίνος (*Pistacia lentiscus*), ενώ συχνή

είναι η παρουσία του αγριοκυπάρισσου σε θαμνώδη ή σε δενδρώδη (κέδρα) μορφή (*Juniperus phoenicea*) σε αμμοθίνες ή σε ξηρές, βραχώδεις περιοχές (Αστυπάλαια, Αμοργός κ.α.). Πιο αραιά συναντώνται είδη όπως η κουμαριά (*Arbutus* sp.), η αριά (*Quercus ilex*) και τα ρείκια (*Erica arborea*, *Erica verbicillata*), που είναι και φρυγανικά είδη.

- Παράκτια οικοσυστήματα. Περιλαμβάνουν μεγάλη ποικιλία οικοτόπων, όπως λιβάδια Ποσειδωνίας (Ανάφη, Πολύαιγος, Ρόδος, Κως, ακτές Αστυπάλαιας και γύρω νησίδες, Μεγίστη, κ.α.), παράκτια μονίμως ή περιοδικώς κατακλυσμένα έλη αλμυρού – υφάλμυρου νερού (π.χ. έλος Κολυμπήθρα και έλος Πανόρμου Τήνου, Κολυμπήθρες Πάρου, κ.α.), λιμνοθάλασσες (π.χ. Πανόρμου Μυκόνου, Σάντα Μαρία, κ.α.), θαλάσσια σπήλαια, αμμοθίνες (π.χ. Δρυού Πάρου), κ.α. Στους χερσαίους οικοτόπους, η βλάστηση που κυριαρχεί είναι τυπική αλοφυτική (*Tamarix* sp., κ.α.). Στους θαλάσσιους οικοτόπους, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λιβάδια Ποσειδωνίας. Όσον αφορά στην πανίδα, εμφανίζονται ενδημικά είδη ψαριών (π.χ. *Ladigesocypris ghigii*), τρωτά και απειλούμενα είδη ορνιθοπανίδας (π.χ. χαλκόκοτα -*Plegadis falcinellus*-, καλαμόκιρκος -*Circus aeruginosus*-, αιγαιόγλαρος -*Larus audouinii*-, μαυροπετρίτης -*Falco eleonora*-, κ.α.), αλλά και θηλαστικά όπως η γνωστή φώκια *Monachus monachus* και το δελφίνι (*Delphinus delphis*). Τα παράκτια οικοσυστήματα έχουν σπουδαία οικολογική αλλά και οικονομική σημασία, καθώς φιλοξενούν τόσο σπάνια και απειλούμενα είδη χλωρίδας και πανίδας (κυρίως ορνιθοπανίδας), όσο και σημαντικό αριθμό τουριστών.
- Δάση. Με τη δασοπονική έννοια του όρου, η παρουσία τους είναι σπάνια με χαρακτηριστικές εξαιρέσεις το φυσικό δάσος κυπαρισσιού στον Έμπωνα και τον Πευκώνα του Πρ. Ηλία στη Ρόδο. Σχετικά συχνότερα εμφανίζονται δασικές εκτάσεις με τη νομική έννοια του όρου, κυρίως στα Δωδεκάνησα (Κως, Ρόδος κ.α.). Στην πλειονότητα των νησιών αυτός ο τύπος οικοσυστήματος είναι ανύπαρκτος (π.χ. Θήρα) ή εκπροσωπείται από ίχνη (θύλακες) υψηλής βλάστησης (π.χ. Ίος, Β. Κάρπαθος).
- Λιβαδικές εκτάσεις. Η ποώδης χορτολιβαδική βλάστηση (αυτοφυής) εμφανίζεται κυρίως σε υποβαθμισμένα από φωτιά ή βόσκηση εδάφη (π.χ. Πάρος, Ίος).
- Καλλιέργειες. Οι ζώνες των καλλιεργειών έχουν μικτό ανθρωπογενή / φυσικό χαρακτήρα, ως αποτέλεσμα της σταδιακής εγκατάλειψης της

γεωργίας αλλά και των καλλιεργητικών πρακτικών (εκτατικό σύστημα) που υιοθετούνται τα τελευταία χρόνια στα πλαίσια της πολυδραστηριότητας. Οι καλλιέργειες είναι ασυνεχείς, ενώ κυριαρχεί η πανσπερμία (σιτηρά, κηπευτικά, αμπέλια).

Μεγάλο τμήμα της έκτασης των δύο Νομών έχει αναγνωρισθεί από την επιστημονική κοινότητα ως οικολογικά σημαντικό. Συγκεκριμένα:

- Ένα σύνολο τριάντα περιοχών, έκτασης από 100 ως 17.600 εκτάρια, έχει προταθεί για ένταξη στο δίκτυο NATURA 2000.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-3: Περιοχές Δικτύου NATURA 2000 στο Νότιο Αιγαίο

Νομός Δωδεκανήσου	
1.	Κάσος και Κασονήσια – Ευρύτερη θαλάσσια περιοχή (Αρμαθιά, Κασονήσι, Καριόφυλλα, Ποριόνι, Μικρό και Μεγάλο Ποντικονήσι και Λύτρα).
2.	Κεντρική Κάρπαθος (Καλή Λίμνη, Λάσθος, Κυρά Παναγιά και παράκτια θαλάσσια ζώνη).
3.	Βόρεια Κάρπαθος και Σαρία και παράκτια θαλάσσια ζώνη (Όλυμπος – Διαφάνι).
4.	Καστελλόριζο και Νησίδες Ρω και Στρογγυλή και παράκτια θαλάσσια ζώνη.
5.	Ρόδος: Ακραμύτης, Αρμενιστής, Αττάβυρος και θαλάσσια ζώνη (Καραβόλα – Όρμος).
6.	Ρόδος Προφήτης Ηλίας – Επτά Πηγές – Πεταλούδες.
7.	Νότια Νίσυρος και Στρογγυλή και παράκτια θαλάσσια ζώνη.
8.	Κως: Ακρωτήριο Λούρος – Λίμνη Ψαλίδι – Όρος Δικαίος – Αλυκή- Παράκτια θαλάσσια ζώνη.
9.	Αστυπάλαια: Ανατολικό τμήμα, γύρω νησίδες και Οφιδούσα και θαλάσσια ζώνη.
10.	Αρκοί, Λειψοί, Αγαθονήσι και βραχονησίδες .
Νομός Κυκλάδων	
1.	Άνδρος: όρμος Βιτάλι και κεντρικός ορεινός όγκος.
2.	Τήνος: Μυρσίνη- ακρωτήριο Λιβάδα.
3.	Σύρος: Όρος Σύριγγας ως παραλία.
4.	Ανατολική Κέα.
5.	Βορειοδυτική Κύθνος: Όρος Αθέρας- ακρωτήριο Κέφαλος και παράκτια ζώνη.
6.	Νότια Σέριφος.
7.	Σίφνος: Προφήτης Ηλίας μέχρι δυτικές ακτές και θαλάσσια περιοχή.
8.	Νήσος Πολύαιγος – Κίμωλος.
9.	Νήσος Αντίμηλος- Θαλάσσια παράκτια ζώνη.
10.	Μήλος: Προφήτης Ηλίας –ευρύτερη περιοχή.
11.	Παράκτια ζώνη δυτικής Μήλου.
12.	Φολέγανδρος ανατολική μέχρι δυτική Σίκινο και θαλάσσια ζώνη.
13.	Νήσοι Δεσποτικό και Στρογγυλό και θαλάσσια ζώνη.
14.	Νήσος Πάρος: Πεταλούδες.
15.	Κεντρική και νότια Νάξος: Ζευσ και Βίγλα έως Μαυροβούνι και θαλάσσια ζώνη.
16.	Μικρές Κυκλάδες: Ηρακλεία, Σχοινούσσα, Κουφονήσια, Κέρος, Αντίκερι και θαλάσσια περιοχή.

17.	Βόρεια Αμοργός και Κύναρος, Λεβίθα, Μαυριά, Γλάρος και θαλάσσια ζώνη.
18.	Σαντορίνη: Νέα Και Παλιά Καμένη - Προφήτης Ηλίας.
19.	Βραχονήσια Νότιου Αιγαίου (Βελοπούλα, Φαλκονέρα, Ανάνες, Χριστιάνα, Παχειά Φτενό, Μάκρα, Αστακιδονήσια, Σύρνα - Γύρω Νησιά).
20.	Ανάφη: Χερσόνησος Κάλαμος –Ρούκουνας.

Πηγή: Υπουργείο ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (2002)

- Αντίστοιχος αριθμός υγροτόπων έχουν καταγραφεί στη βάση ελληνικών υγροτόπων του ΕΚΒΥ (βλ. Πίνακα Α.1-4)

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-4: Περιοχές που του Νοτίου Αιγαίου που έχουν καταγραφεί στη βάση Ελληνικών Υγροτόπων του ΕΚΒΥ

Ονομασία περιοχής	Τύπος Οικοσυστήματος	Παρατηρήσεις
Έλος όρμου Βιταλίου Άνδρου	Παράκτιο μόνιμα κατακλυσμένο έλος αλμυρού – υφάλμυρου νερού	Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Λίμνη Ατενίων Άνδρου	Παράκτια μόνιμα κατακλυσμένη λίμνη γλυκού νερού	Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Έλος όρμου Αχλά Άνδρου	Παράκτιο μόνιμα κατακλυσμένο έλος αλμυρού – υφάλμυρου νερού	Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Έλος Πανόρμου Τήνου	Παράκτιο μόνιμα κατακλυσμένο έλος αλμυρού – υφάλμυρου νερού - Παράκτια μόνιμα κατακλυσμένη λίμνη γλυκού νερού	Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Έλος Κολυμπήθρα Τήνου	Παράκτιο μόνιμα κατακλυσμένο έλος αλμυρού – υφάλμυρου νερού - Παράκτια μόνιμα κατακλυσμένη λίμνη αλμυρού νερού	Καταφύγιο Θηραμάτων
Έλος Πόρτο Τήνου	Παράκτιο μόνιμα κατακλυσμένο έλος αλμυρού – υφάλμυρου νερού - Παράκτια μόνιμα κατακλυσμένη λίμνη γλυκού νερού - Πηγή	Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Έλος Αγ. Φωκά Τήνου	Παράκτιο μόνιμα κατακλυσμένο έλος αλμυρού – υφάλμυρου νερού - Παράκτια μόνιμα κατακλυσμένη λίμνη αλμυρού νερού	Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Λιμνοθάλασσα Πανόρμου Μυκόνου	Λιμνοθάλασσα	Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Έλος Κολυμπήθρες Πάρου		Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Λιμνοθάλασσα Σάντα Μαρία Πάρου	Λιμνοθάλασσα	Δεν υφίσταται καθεστώς προστασίας
Έλος Αγ. Κιούρας	Παράκτιο περιοδικά κατακλυσμένο έλος αλμυρού –	Δεν υφίσταται

Λέρου	υφάλμυρου νερού	καθεστώς προστασίας
Λιμνοθάλασσα Αλυκής Τιγκακίου Καταφύγιο Θηραμάτων Κω	Λιμνοθάλασσα, Αλυκή	Καθορισμός ΖΟΕ, Καταφύγιο Θηραμάτων
Έλος Ψαλιδίου Κω	Παράκτιο μόνιμα κατακλυσμένο έλος αλμυρού – υφάλμυρου νερού	Καθορισμός ΖΟΕ, Καταφύγιο Θηραμάτων

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999) Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα

Τα νησιά του Ν. Αιγαίου, ως τμήμα του μεσογειακού οικοσυστήματος, έχουν να επιδείξουν ένα περιβάλλον πλούσιο σε ενδημικά και σπάνια είδη της χλωρίδας και της πανίδας. Όμως εξ αιτίας του μικρού μεγέθους τους, τα νησιωτικά οικοσυστήματα είναι εύθραυστα και ασταθή, γεγονός που σημαίνει ότι οι εξωτερικές πιέσεις (π.χ. από οικονομικές δραστηριότητες, από επέκταση της ζώνης κατοικίας, από αλλαγές στις χρήσεις γης), μπορεί γρήγορα να οδηγήσουν στη μεταβολή ενός βιότοπου, στην εξαφάνιση ενός είδους.

Η αξία του έμβιου κόσμου των νησιών του Αιγαίου εντοπίζεται στον εντονότατο ενδημισμό της χλωρίδας και για μερικά είδη και της πανίδας.

Ως γνωστόν, ο ελλαδικός χώρος μπορεί να ονομαστεί “βοτανικός παράδεισος” με 5.500 είδη φυτών, από τα οποία τα 750 περίπου είναι ενδημικά. Στα νησιά του Αιγαίου υπάρχουν τουλάχιστον 80 από το σύνολο των ενδημικών της ελληνικής χλωρίδας από τα οποία τα 36 βρίσκονται αποκλειστικά στο Νότιο Αιγαίο. Από αυτά 21 είδη χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό σπανιότητας, ενώ για 5 από αυτά η προοπτική εξαφάνισής τους είναι ιδιαίτερα ισχυρή.

Τέλος, αναρίθμητα είναι τα ίσως όχι ιδιαίτερης οικολογικής αξίας, αλλά υψηλής αισθητικής αρμονίας, τοπία σ’ όλα τα νησιά του Αιγαίου, όπως αναδεικνύονται κάτω από το φως του Αιγαίου.

Από το σύνολο του οικοσυστήματος ιδιαίτερη σημασία ως δυνάμει τουριστικοί πόροι έχουν οι περιοχές που προτείνονται για ένταξη σε ειδικό νομικό πλαίσιο και καθεστώς προστασίας, όπως το ευρωπαϊκό δίκτυο NATURA 2000 ή το δίκτυο Υγροτόπων Ελλάδας.

Από τις παραπάνω περιοχές, μόνο όσες αποτελούν καταφύγιο θηραμάτων διέπονται σήμερα από κάποιο καθεστώς προστασίας και διαχείρισης. Στις υπόλοιπες περιοχές δεν έχουν εκπονηθεί σχέδια διαχείρισης, έτσι ώστε να ενεργοποιηθεί το νομικό πλαίσιο προστασίας τους, αλλά ούτε έχουν γίνει δράσεις ανάδειξής τους σε πόλους έλξης οικοτουρισμού. Αντίθετα, υφίστανται πιέσεις από τη δόμηση, με αποτέλεσμα να υποβαθμίζεται τόσο η οικολογική, όσο και η αισθητική αξία τους.

Πρέπει να σημειωθεί ότι εκτός των προαναφερθέντων βιοτόπων, η Περιφέρεια διαθέτει σημαντικό αριθμό βιοτόπων, οι οποίοι έχουν υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις ή/ και έχουν συρρικνωθεί. Εν τούτοις, διατηρούν τη σπουδαιότητά τους έστω και σε επίπεδο νησιού, τόσο για οικολογικούς λόγους όσο και για τη δυνατότητα και τις ευκαιρίες που προσφέρουν για την ανάπτυξη εξειδικευμένων τουριστικών δραστηριοτήτων.

Γεωλογικά μνημεία

Ο γεωλογικός πλούτος του Αιγαίου είναι ιδιαίτερα σημαντικός, τόσο σε απόλυτους αριθμούς (93 γεωλογικά μνημεία συνολικά στα νησιά του Νοτίου Αιγαίου), όσο και στην ποιότητα των ευρημάτων και των μνημείων. Σε αυτά περιλαμβάνονται τόσο μνημεία ευρύτερου γεωλογικού ενδιαφέροντος (ηφαίστεια, γεωλογικές διαμορφώσεις), όσο και μνημεία παλαιο-αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος, όπως είναι τα απολιθώματα φυτών και ζώων και πολλά λατομεία διαφόρων ιστορικών εποχών και πετρωμάτων. Συνοπτικά, παρουσιάζονται στον Πίνακα Α.1-5 όλα τα γεωλογικά μνημεία του Νοτίου Αιγαίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-5: Κατάλογος γεωλογικών μνημείων Νοτίου Αιγαίου

ΚΥΚΛΑΔΕΣ			
Νησί	Είδος Μνημείου	Νησί	Είδος Μνημείου
ΚΑΛΟΓΗΡΟΣ	Ηφαιστειακό κέντρο 5 εκατομμυρίων ετών	ΝΑΞΟΣ	Γεωλογικό Μουσείο Απειράθου
ΑΝΔΡΟΣ	Πτυχωμένα μεταμορφωμένα πετρώματα		Μικρά φράγματα εμπλουτισμού υπόγειων υδροφόρων οριζόντων Απειράθου
	Βραχομορφές διάβρωσης στη θέση Γριάς Πήδημα στο Κορθί		Μεταλλεία σμύριδας
	Κοιλάδα Διποτάματα		Μιγματιτικά πετρώματα στη βόρεια Νάξο

ΤΗΝΟΣ	Σφαιρικές δομές διάβρωσης και γεωμορφές Ταφόνι στο Γρανίτη της Τήνου		Σπήλαιο Διός
ΚΥΘΝΟΣ	Σπήλαιο Καταφύκι		Απολιθώματα νάνων ελεφάντων
	Θερμά λουτρά	ΗΡΑΚΛΕΙΑ ΝΑΞΟΥ	Σπήλαιο Αγίου Ιωάννη
ΣΥΡΟΣ	Αερόλιθοι: Εκλογίτες βόρειας Σύρου		Ηφαιστειακές δομές
ΜΥΚΟΝΟΣ	Γρανίτης Μυκόνου – Μορφές διάβρωσης		Ηφαιστειακοί κρατήρες Φυριπλάκας - Τράχηλα
	Νησίδα Χταπόδια – Απολιθωμένα ασπόνδυλα		Ηφαιστειακός δόμος Προφήτη Ηλία
ΔΗΛΟΣ	Απολιθωμένος νάνος ελέφαντας	ΜΗΛΟΣ	Αρχαία λατομεία οφιδιανού
	Σπήλαιο Κουταλά		Λατομείο οφιδιανού στη θέση «Νύχια»
ΣΕΡΙΦΟΣ	Αρχαία μεταλλεία		Λατομείο οφιδιανού στη θέση «Δεμενεγάκι»
ΣΙΦΝΟΣ	Αρχαία μεταλλεία αργυρούχων κοιτασμάτων μολύβδου-ψευδάργυρου και χρυσού		Μεταλλεία - Ορυχεία
ΠΑΡΟΣ	Λατομεία μαρμάρων		Θειορυχεία
	Αρχαία λατομεία λυχνίτη, ονομαστού Παριανού μαρμάρου		Μεταλλεία σιδήρου-μαγγανίου στην περιοχή Βάνι
	Οι Κολυμπήθρες - Μορφές διάβρωσης		Σπήλαια - Κατακόμβες

ΚΥΚΛΑΔΕΣ (συνέχεια)			
Νησί	Είδος Μνημείου	Νησί	Είδος Μνημείου
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ – Ν. ΔΕΣΠΟΤΙΚΟ – Ν. ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ	Ηφαιστειακοί δόμοι Αντιπάρου – Ηφαιστειακές εμφανίσεις Ν. Δεσποτικού – Ν. Στρογγυλού		Σπήλαια και θαλάσσιες χαράδρες Παπάφραγκα
	Σπήλαιο Ωλιάρτος		Σπήλαιο Αγίου Ιωάννη – «Σμαραγδένια σπηλιά»
	Μεταλλευτικές στοές		Κατακόμβες
ΚΙΜΩΛΟΣ	Μανιταροειδείς μορφές διάβρωσης		Μορφές διάβρωσης
	Βραχώδεις ακτές – Γεωλογικές τομές ηφαιστειακών πετρωμάτων		Κλέφτικο
	Μορφές διάβρωσης ηφαιστ. πετρωμάτων στην περιοχή Πράσσα		Σαρακίνικο
	Μορφές διάβρωσης σε κίσσηρη		Υδροθερμικές εμφανίσεις
	Σπηλιά της Γερακιάς		Φρεατικοί κρατήρες στη θέση Άγιοι Θεόδωροι
	Απολιθωμένα ασπόνδυλα		Ατμίδες Καλάμου
	Θερμές πηγές		Μεταλλευτικό Μουσείο Μήλου
ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ (ΘΗΡΑ)	Το ηφαιστειακό συγκρότημα της Σαντορίνης	ΓΛΑΡΟΝΗΣΙΑ	Σηλοειδείς αποχωρισμοί λάβας
	Ηφαιστειακός κρατήρας - Καλδέρα - Φυσικές τομές της καλδέρας	ΑΝΤΙΜΗΛΟΣ	Εντυπωσιακός ηφαιστειακός κρατήρας
	Στρώματα της Μινωϊκής έκρηξης	ΠΟΛΥΑΙΓΟΣ	Βραχομορφές στη θέση Καλόγεροι

	Ηφαιστειακή φλέβα (dyke) Θηρασίας	ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ	Χρυσοσπηλιά
	Σύγχρονη ηφαιστειότητα- Καμμένη	ΙΟΣ	Γνευσιωμένος γρανίτης 300 εκατ. ετών
	Τριαδικά απολιθώματα <i>Megalodon</i>	ΑΜΟΡΓΟΣ	Ενεργό ρήγμα Αμοργού (σεισμός 1956)
	Απολιθωμένη χλωρίδα		
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ			
Νησί	Είδος Μνημείου	Νησί	Είδος Μνημείου
ΠΑΤΜΟΣ	Σπήλαιο Αγίου Ιωάννη		Καλδέρα Νισύρου
	Σπήλαιο Κεφάλας ή Τρύπα Κεφάλας		Μαξιλαροειδείς λάβες Σπηλιανής
	Σπήλαιο Παρθένων ή «Άντρο των Νυμφών»		Στρώματα ηφαιστειακής τέφρας Κυράς - Λάβες Εμπορίου
	Σπήλαιο Σκαλιών ή Δασκαλιό		Μετακαλδερικοί ηφαιστειακοί θόλοι Νικιών
	Σπήλαιο Κολονόστηλο		Υδροθερμικοί κρατήρες
	Απολιθωμένα θηλαστικά Βαθιού		Απολιθωμένη χλωρίδα
ΚΑΛΥΜΝΟΣ	Τεκτονικό κέρας Τελένδου	ΝΙΣΥΡΟΣ - ΓΥΑΛΙ	Γυαλί - Ηφαιστειακά πετρώματα
	Τα αρχαιότερα πετρώματα του ελληνικού χώρου		Σπήλαιο Χαρκαδιού
ΚΩΣ	Απολιθωματοφόρες θέσεις	ΤΗΛΟΣ	Απολιθωμένοι νάνοι Ελέφαντες
ΚΑΡΠΑΘΟΣ	Απολιθωματοφόρες θέσεις		Σπήλαιο Κούμελου Αρχάγγελου
ΚΑΣΟΣ	Απολιθωματοφόρες θέσεις		Απολιθωμένα θηλαστικά
			Απολιθωμένα ασπόνδυλα – Θέση Κολύμπια
ΚΑΣΤΕΛΟΡΙΖΟ	Κυανούν Σπήλαιο		Απολιθωμένα κοράλλια
		ΡΟΔΟΣ	Φυτικά απολιθώματα

Πηγή: Ζούρος Ν. (επιμ.) Γεωλογικός Άτλας του Αιγαίου (υπό έκδοση).

Μια ειδική μορφή γεωλογικών πόρων είναι οι θερμομεταλλικές πηγές, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη του τουρισμού υγείας. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα Α.1-6 μέχρι σήμερα οι περισσότερες πηγές παραμένουν αναξιοποίητες, ενώ στις πηγές που λειτουργούν δεν έχουν γίνει έργα εκσυγχρονισμού.

Στοιχεία χρήσης των λουτροπηγών υπάρχουν μόνο γι' αυτή της Κύθνου, όπου για το 1999 668 άτομα χρησιμοποίησαν τη πηγή για 10.651 θεραπευτικές αγωγές. Και μόνο η μορφή που δίνονται τα στοιχεία δείχνει ότι η επικρατούσα άποψη για τη χρήση των ιαματικών πηγών παραμένει η κλασσική της θεραπείας και ότι δεν έχει ακόμη περάσει η σύγχρονη αντίληψη για τουρισμό υγείας και ευεξίας που έχει αναπτυχθεί στην υπόλοιπη Ευρώπη.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-6: Θερμομεταλλικές Πηγές Νοτίου Αιγαίου

Νησί όπου βρίσκεται η πηγή	Παροχή (m ³ /h) /Θερμοκρασία (°C)	Χημισμός	Χρήση
----------------------------	--	----------	-------

Κύθνος	40/52	Na - Cl	Λουτροθεραπεία
Μήλος	3/50	Na -Cl	-
Κίμωλος	-/55	Na -Cl	-
Θήρα	-/34	Na -Cl	Ανεκμετάλλευτη
Κως	-/46	Na -Cl	Ανεκμετάλλευτη
Κάλυμνος	-/37	Na -Cl	Λουτροθεραπεία
Νίσυρος	-/46	Na -Cl	Λουτροθεραπεία
Νίσυρος	-/40	Na -Cl	Ανεκμετάλλευτη
Νίσυρος	-/57	Na -Cl	Ανεκμετάλλευτη

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999) Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα

Αγροτικά τοπία

Τα Αγροτικά Τοπία είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ φυσικού περιβάλλοντος και διαχειριστικών αγροτικών συστημάτων. Η μακριά ιστορική πορεία αυτής της αλληλεπίδρασης στην περιοχή του Νοτίου Αιγαίου, έχει δημιουργήσει μια σειρά από *ημι-φυσικά* τοπία, τα οποία αν και δεν διακρίνονται για την παραγωγική τους αξία (εξαιτίας των περιορισμένων φυσικών πόρων), εντούτοις χαρακτηρίζονται από μεγάλη οικολογική και αισθητική αξία.

Η οικολογική αξία έχει να κάνει με την ίδια τη φύση των παραδοσιακών αγροτικών διαχειριστικών συστημάτων, με τα οποία συντηρείτο με βιώσιμες πρακτικές η ποιότητα των περιορισμένων φυσικών πόρων. Η αισθητική αξία, από την άλλη, αναφέρεται στη συμβολική δύναμη των αγροτικών αυτών τοπίων, τα οποία αποτελούν έναν αυτοτελή τουριστικό πόρο, με υψηλές δυνατότητες μελλοντικής αξιοποίησης.

Τα χαρακτηριστικά του αγροτικού τοπίου μπορούν να διαχωριστούν σε πέντε κατηγορίες:

1. Τις αναβαθμίδες, οι οποίες αποτελούν πολύτιμο μέσο συντήρησης των φυσικών πόρων (έδαφος, νερό). Η εγκατάλειψη της γεωργίας τις τελευταίες δεκαετίες και η απουσία εξειδικευμένων τεχνιτών συντήρησης τους, έχει οδηγήσει σε ευρύτατη υποβάθμιση της ποιότητας τους, όπου αυτές δεν έχουν καταστραφεί πλήρως. Ιδιαίτερα σε περιοχές όπου οι αναβαθμίδες χρησιμοποιούνταν για την καλλιέργεια σιτηρών ή κτηνοτροφικών φυτών, η καταστροφή ενισχύεται από τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής.
2. Τις περιφράξεις, οι οποίες χρησιμοποιούνται για τη διαχείριση των κοπαδιών των αιγοπροβάτων (συνήθως από πέτρες) και την προστασία ευπαθών καλλιεργειών από τους ανέμους, με

φυτοφράκτες (συνήθως από καλαμιές). Οι περιφράξεις χρησιμοποιήθηκαν σε πολύπλοκα συστήματα διαχείρισης της βόσκησης και ανανέωσης του βοσκητικού δυναμικού των άγονων βοσκοτόπων.

3. Τα μονοπάτια, τα οποία αποτελούσαν τις οδούς χερσαίας επικοινωνίας μεταξύ των οικισμών των νησιών. Ο συνδυασμός τους με περιφράξεις, προσφέρει τοπία μεγάλου φυσικού κάλλους και δυνατότητες ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αν και η εγκατάλειψή τους, σε συνδυασμό με τη διάνοιξη αγροτικών δρόμων, έχει οδηγήσει στην καταστροφή πολύ σημαντικού ποσοστού τους.
4. Οι αγροτικές κατασκευές, οι οποίες είναι μια ευρύτατη κατηγορία που περιλαμβάνει κατασκευές αποθήκευσης προϊόντων και διανυκτέρευσης στους αγρούς (αποθήκες, οικήματα), κατασκευές στάθμευσης ή σταβλισμού των ζώων (στάνες, στρούγγες), ειδικές κατασκευές για εκτροφή ζώων ή/και πουλιών (περιστερεώνες), κατασκευές μεταποίησης προϊόντων στον αγρό (αλώνια, λιχνιστήρια, πατητήρια) ή σε ειδικούς χώρους (ανεμόμυλοι, υδρόμυλοι), κατασκευές άρδευσης ή ύδρευσης των ζώων (πηγάδια, στέρνες). Ο πλούτος και η ποικιλία στην μορφή και στις τεχνικές κατασκευής τους είναι τεράστιος και σε συνδυασμό με το κυρίαρχο υλικό κατασκευής (πέτρα), καθιστούν τις κατασκευές αυτές εξαιρετικά «πολύτιμες» για την αισθητική αξία του τοπίου. Όπως και με τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά, ο εκσυγχρονισμός της αγροτικής παραγωγής από τη μια με τη χρήση διαφορετικών υλικών στη συντήρησή τους ή την αντικατάστασή τους και η εγκατάλειψη της γεωργίας από την άλλη, έχουν οδηγήσει σε σημαντική υποβάθμιση της ποιότητάς τους.
5. Οι υπόλοιπες κατασκευές της υπαίθρου. Οι υπόλοιπες κατασκευές περιλαμβάνουν κυρίως *ιερούς χώρους*, δηλαδή κατασκευές που χρησιμοποιήθηκαν στο παρελθόν, ή χρησιμοποιούνται ακόμη, για λατρευτικούς – θρησκευτικούς σκοπούς. Ο πλούτος και η ποικιλία των διαφορετικών κατασκευών είναι και εδώ πολύ μεγάλος. Εδώ θα πρέπει να προστεθούν και οι αρχαιολογικοί χώροι, για τη σημασία των οποίων στη συμβολική σημασία των νησιών του Νοτίου Αιγαίου και γενικά της Ελλάδας, δεν χρειάζεται να προστεθούν πολλά.

Εκτός από τα παραπάνω ανθρωπογενή όμως χαρακτηριστικά, τα αγροτικά τοπία των νησιών του Νοτίου Αιγαίου παρουσιάζουν και ενδιαφέροντα *φυσικά* χαρακτηριστικά, τα οποία αναφέρονται στο γεωλογικό τους υπόβαθρο και στις φυσικές χρήσεις γης. Η γεωλογία των

νησιών είναι ιδιαίτερη και συχνά σπάνια, με πολλά διαφορετικά υπόβαθρα και σχηματισμούς, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στο πλήθος των γεωλογικών μνημείων στην περιοχή (περισσότερες λεπτομέρειες στην προηγούμενη παράγραφο). Οι φυσικές χρήσεις γης (εκτός των καλλιεργειών δηλαδή), είναι επίσης ιδιαίτερα πλούσιες, με τα χαρακτηριστικά φρυγανικά Μεσογειακά οικοσυστήματα χαμηλού ύψους και μακία βλάστηση κατά μήκους των υδρογραφικών γραμμών και πολλά σπάνια, απειλούμενα ή/ και ενδημικά είδη, γεγονός που αντικατοπτρίζεται και εδώ από τις πολλές περιοχές που εντάσσονται στο δίκτυο NATURA 2000. Πρέπει, τέλος, να αναφερθούν οι περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί ως τοπία φυσικού κάλλους και οι οποίες παρουσιάζονται στον Πίνακα Α.1-7.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-7: Περιοχές του Νοτίου Αιγαίου που έχουν χαρακτηριστεί ως τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους

Νησί	Περιοχή	Χρονολογία χαρακτηρισμού
Θήρα (Νέα και Παλαιά Καμένη)	Νέα και Παλαιά Καμένη	1972
Σίφνος	Όλο το νησί	1976
Πάρος	Όλο το νησί	1975
Αστυπάλαια	Όλο το νησί	1983
Ρόδος	Δάσος Έμπωνα*	1986

Πηγή:ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999) Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα

* Μνημείο της Φύσης

Η διατήρηση του αγροτικού τοπίου δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο συγκεκριμένης πολιτικής. Οι υφιστάμενες διατάξεις για την εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών δόμηση που επιτρέπουν τη δόμηση όχι μόνο σε οποιοδήποτε αγροτεμάχιο έχει έκταση μεγαλύτερη των 4 στρεμμάτων, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις σε οικόπεδα μικρότερα (μέχρι 750 τ.μ. όταν βρίσκεται επί του εθνικού και επαρχιακού οδικού δικτύου), χωρίς ουσιαστικά περιορισμούς στη μορφή των κτιρίων και με ύψος που συχνά ξεπερνά τα επιτρεπόμενα 7,5 μέτρα, έχει δημιουργήσει σημαντικές αλλοιώσεις στο τοπίο. Τις αλλοιώσεις αυτές έρχονται να συμπληρώσουν τα δημόσια έργα, οι οχλούσες δραστηριότητες (τσιμεντάδικα, λατομεία, χωματερές, εργοστάσια παραγωγής ενέργειας), οι αποθήκες, τα εμπορικά κέντρα και κάθε είδους κατασκευή που δεν λαμβάνει υπόψη της τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και την κλίμακα της περιοχής. Η προσπάθεια

εφαρμογής χωροταξικής πολιτικής εξειδικευμένης σε επίπεδο νησιού που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του '80 με τις χωροταξικές μελέτες δεν έχει προχωρήσει, ενώ και η υφιστάμενη γενική νομοθεσία καταστρατηγείται στην πράξη, δεδομένης της ανεπάρκειας των μηχανισμών ελέγχου και καταστολής.

Οι προσπάθειες που έγιναν για τη στήριξη των αναβαθμίδων και τη συντήρηση μονοπατιών με χρηματοδοτήσεις από το 2^ο ΚΠΣ είχε μόνο σημειακά αποτελέσματα, δεδομένου ότι προωθήθηκε αποσπασμένα και όχι ως τμήμα μιας ολοκληρωμένης πολιτικής π.χ. για ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού (περιπατητικού, οικολογικού, πολιτιστικού, αγροτουρισμού κλπ)

Από την ομάδα μελέτης του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου (επιστημονικός υπεύθυνος Επίκ. Καθηγητής Ε.Μ.Π. Κίμων Χατζημπίρος), που εκπόνησε το ερευνητικό πρόγραμμα «Οριοθέτηση και καθορισμός μέτρων προστασίας τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους»,² προτάθηκαν περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου για να θεσμοθετηθούν και να τύχουν προστασίας και διαχείρισης ως «Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους».

Αυτά είναι τα εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-8: Προτεινόμενα Τ.Ι.Φ.Κ.

Νομός Δωδεκανήσου	
ΑΤ5010081	Αρχαία Κάμειρος
ΑΤ5011059	Ασφενδιού στην Κω
ΑΤ5011085	Κοσκινού στη Ρόδο
ΑΤ5011041	Λίνδος Ρόδου
ΑΤ5080111	Λόφος Φιλερήμου Ρόδου
ΑΤ5011024	Μονόλιθος Ρόδου
ΑΤ5011013	Νήσοι Μεγίστη (Καστελλόριζο), Ρω, Στρογγυλή
ΑΤ5010083	Νήσος Γυαλί
ΑΤ5011034	Νήσος Νίσυρος

² Απόφαση Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., χρηματοδότηση από το ΕΠΠΕΡ, διάρκεια εκπόνησης 1996-1999.

AT5010084	Νήσος Πάτμος
AT5011035	Νήσος Σύμη
AT5011006	Νήσος Χάλκη
AT5010079	Παντέλι, Πλάτανος, Αγ. Μαρίνα Λέρου
AT5011033	Προφήτης Ηλίας Ρόδου
AT5011058	Ροδίνι
AT5011042	Χαράδρα Πεταλούδων Ρόδου
AT5011015	Χώρα Αστυπάλαιας
Νομός Κυκλάδων	
AT501075	Άνω Σύρος
AT5011031	Βολάξ Τήνου
AT5011053	Διπτόταμα Άνδρου
AT5011074	Ερμούπολη
AT5011000	Κλέφτικο Μήλου
AT5011088	Νάουσα Πάρου
AT5011050	Νησίδα Άνυδρος
AT5011051	Νησίδα Νικούρια Αμοργού
AT5010091	Νήσοι Θηρασία, Ασπρονήσι, Παλιά και Νέα Καμένη
AT5011005	Νήσος Ανάφη
AT5011011	Νήσος Αντίμηλος
AT5011063	Νήσος Θήρα ή Σαντορίνη
AT5010086	Νήσος Ίος
AT5011081	Νήσος Κίμωλος
AT5010087	Νήσος Μύκονος
AT5010088	Νήσος Σέριφος
AT501007	Νήσος Σίκινος
AT5010090	Νήσος Σίφνος
AT5011014	Νήσος Φολέγανδρος
AT5010093	Όρμος Οτζιάς
AT5011012	Παναγιά Χοζοβιώτισσα Αμοργού
AT5011089	Παροικιά Πάρου
AT5011083	Χώρα Αμοργού
AT5011064	Χώρα Νάξου
AT5011032	Χώρα Τήνου

Θαλάσσιο περιβάλλον

Το αρχιπέλαγος, διαθέτοντας μια τεράστια ποικιλία μορφών και ειδών ζωής, αποτελεί ένα απaráμιλλο βιολογικό εργαστήρι. Συγκεντρώνει στο βυθό και στα νερά του περισσότερα από 5.000 διαφορετικά είδη ζώων και 1.000 περίπου είδη φυτών που διηγούνται την ιστορία της εξέλιξης σε μια διάρκεια πλέον των 120 εκατομμυρίων χρόνων. Μερικά από αυτά κινδυνεύουν να εξαφανιστούν κάτω από τις πιέσεις που δέχεται το θαλάσσιο περιβάλλον και ιδιαίτερα το παράκτιο οικοσύστημα που από τη φύση του είναι το πιο παραγωγικό, το πιο σημαντικό για τη διατήρηση των οικολογικών ισορροπιών.

Όλα αυτά τα είδη, οι βιολογικοί θησαυροί της θάλασσας, που συνθέτουν ένα απaráμιλλο θέαμα με πολλά χρώματα και έντονες

αντιθέσεις, αποτελούν πόλο έλξης για όσους απλά λατρεύουν τη θάλασσα και τις καταδύσεις και πολύ περισσότερο για τους «ειδικούς», τους μνημένους στα μυστικά του θαλάσσιου κόσμου. Για τους περισσότερους όμως παραμένει ένας κόσμος άγνωστος που κυριαρχείται από το βαθύ γαλάζιο χρώμα.

Ταυτόχρονα στο βυθό του Αιγαίου υπάρχουν αμέτρητοι θησαυροί. Μερικοί απ' αυτούς είναι μνημεία του ελληνικού πολιτισμού, ενώ κανείς μπορεί να ανακαλύψει απομεινάρια νεώτερων εποχών.

Το Ενωδρείο της Ρόδου αποτελεί τη μόνη οργανωμένη προσπάθεια για ανάδειξη του θαλάσσιου πλούτου του Αιγαίου, παρ' ότι στις περιοχές NATURA 2000 έχουν συμπεριληφθεί και πολλές θαλάσσιες ζώνες.

A.1.2 Πολιτιστικοί πόροι

Το Αιγαίο, ως κοιτίδα του ελληνικού πολιτισμού και σταυροδρόμι πολιτισμών, από τους αρχαιότατους χρόνους βρίθει από τα αποτυπώματα που άφησαν οι άνθρωποι στο πέρασμά τους και αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες της ακμής που γνώρισε η περιοχή. Μνημεία παγκόσμιας ακτινοβολίας (Θήρα, Δήλος, Λίνδος, Ρόδος, Πάτμος, Κως), κατασκευές για τη λατρεία των θεών, για την προστασία από τους εισβολείς, δίπλα σε ταπεινά μνημεία απομεινάρια της καθημερινής ζωής των απλών ανθρώπων. Μνημεία που η δημιουργία τους χάνεται στα βάθη της ιστορίας, αλλά και μνημεία του σύγχρονου πολιτισμού υπάρχουν διασκορπισμένα σε όλα τα νησιά, χωρίς όμως να έχουν συντηρηθεί και αναδειχθεί ανάλογα.

Αρχαιολογικοί χώροι και νεώτερα μνημεία

Ο Πίνακας Α.1-9 περιλαμβάνει μνημεία που έχουν υπαχθεί σε κάποιο από τα υφιστάμενα καθεστώτα προστασίας με βάση τη νομοθεσία του υπουργείου Πολιτισμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-9: Πολιτιστικοί Πόροι του Νοτίου Αιγαίου

Νομός	Νησί	Αρχαιολογικοί χώροι	Βυζαντινά Μνημεία	Νεώτερα Μνημεία	Μουσεία, Συλλογές
Κυκλάδων	Θήρα	3	1	1	1
	Αμοργός	2	1		
	Σέριφος		2		1

	Σίφνος	1	1		
	Μήλος		1		1
	Φολέγαν- δρος	1			1
	Κέα	3			1
	Ανδρος	2			3
	Τήνος				1
	Σύρος			3	1
	Μύκονος		1		1
	Δήλος	1			1
	Πάρος	2	1		1
	Νάξος	3	1		1
Δωδεκανή- σου	Τήλος	3	1		
	Ρόδος	27	7	14	3
	Πάτμος	2	1		
	Αρκοί	1			
	Λειψοί	1			
	Λέρος	2	7		
	Κάλυμνος	4	1		1
	Αστυπάλαια	6	1		1
	Κως	6	3		1
	Νίσυρος	2			
	Σύμη	5	1		1
	Μεγίστη	3	1		1
	Κάρπαθος	3			
	Κάσος	2			

Πηγή: Υπουργείο Πολιτισμού, Δικτυακός Τόπος ΟΔΥΣΣΕΑΣ (www.culture.gr)

Η ροή επισκεπτών στους κυριότερους αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία αναφέρεται στους Πίνακες Α.1-10 και Α.1-11. Αξιοσημείωτη είναι η διαφορά αριθμού τουριστών που επισκέπτονται τους ανοιχτούς αρχαιολογικούς χώρους σε αντίθεση με τους επισκέπτες των μουσείων και το χαμηλό ποσοστό από το σύνολο των τουριστών Ρόδου και Κω αλλά και των άλλων νησιών που επισκέπτονται τους χώρους αυτούς, αν σκεφτεί κανείς ότι αποτελούν από τους πλέον αξιοποιημένους πόρους.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-10: Επισκέπτες Μουσείων Νοτίου Αιγαίου, 1999-2000

Νομός	Μουσείο	Επισκέπτες 1992	Επισκέπτες 1999	Επισκέπτες 2000
Δωδεκανήσου	Κω	26.445	19.567	23.137

	Παλατίου Μεγάλου Μαγίστρου	163.536	245.300	280.906
	Παναγίας του Κάστρου	8.808	6.400	14.194
	Κοσμητικής Συλλογής Ρόδου	7.241	6.227	4.500
	Ρόδου	62.560	67.950	79.900
	Σύμης		3.334	3.778
Σύνολο Νομού		268.590	348.778	406.415
Κυκλάδων	Άνδρου	7.088	8.664	8.125
	Θήρας	12.653	14.815	12.374
	Μήλου	5.566	8.631	9.212
	Μυκόνου	5.209	5.562	6.979
	Νάξου	19.357	22.866	20.803
	Τήνου	2.454	2.764	2.323
	Πάρου	6.811	6.362	6.484
Σύνολο Νομού		59.138	69.664	66.300
Σύνολο Νοτίου Αιγαίου		327.728	418.442	472.715

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 2000, Αθήνα.

Πίνακας Α.1-11: Επισκέπτες Αρχαιολογικών Χώρων Νοτίου Αιγαίου, 1999-2000

Νομός	Αρχαιολογικοί Χώροι	Επισκέπτες 1992	Επισκέπτες 1999	Επισκέπτες 2000
Δωδεκανήσου	Ακρόπολη Ιαλυσού	84.456	99.500	101.700
	Ακρόπολη Λίνδου	402.086	566.727	578.531
	Αναστηλωθείσα οικία Κω	18.608	21.830	24.910
	Ασκληπιείο	101.387	109.109	116.617
	Κάμιρος	147.239	181.100	183.500
	Κάστρο Κω	80.750	78.775	83.186
Σύνολο Νομού		834.526	978.266	1.088.444
Κυκλάδων	Ακρωτήριο Θήρας	131.390	205.500	219.900
	Δήλος	70.097	77.092	94.444
Σύνολο Νομού		201.487	282.592	314.344
Σύνολο Νοτίου Αιγαίου		1.036.013	1.339.633	1.402.788

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 2000, Αθήνα.

Η ύπαρξη πολλών μνημείων και ευρημάτων έχει στρέψει τη προσπάθεια του ελληνικού κράτους στη συντήρηση και ανάδειξη τους. Η μονομέρεια αυτή «αποκόπτει» τα μνημεία από τη συνολική ιστορία του κάθε τόπου και της ευρύτερης περιοχής, η οποία παραμένει σε μεγάλο βαθμό άγνωστη, ιδιαίτερα όταν δεν συνοδεύεται από σημαντικά ευρήματα. Η αποσπασματικότητα αυτή στην ανάδειξη της ιστορίας που έχει ως

συνέπεια να μην αναδεικνύονται πολλά σημαντικά γεγονότα, μειώνει την ελκυστικότητα των μουσείων αλλά κυρίως των νησιών που δεν παρουσιάζουν οργανωμένους πόλους έλξης, προσιτούς στο ευρύ κοινό.

Οικισμοί

Ο οικιστικός πλούτος του Νοτίου Αιγαίου είναι εξαιρετικά μεγάλος. Το δομημένο περιβάλλον του Αιγαίου έχει από πολλά χρόνια αναγνωριστεί ως ένας από τους πόλους έλξης τουριστών και επισκεπτών. Αν και το κάθε νησί παρουσιάζει ιδιαίτερο χαρακτήρα επηρεασμένο τόσο από το ανάγλυφό του, όσο και από την ιστορική του διαδρομή, θα μπορούσε κανείς να διακρίνει δύο διαφορετικά αρχιτεκτονικά στυλ: το κυκλαδίτικο και το «νεοκλασικό», που είναι επηρεασμένο από την ενετική-ιταλική παράδοση.

Μεταξύ όλων των οικιστικών συνόλων της περιφέρειας, ένας μεγάλος αριθμός έχει αξιολογηθεί ως σημαντικού ενδιαφέροντος και έχει υπαχθεί στο καθεστώς των διατηρητέων παραδοσιακών οικισμών. Συνολικά 212 οικισμοί είναι χαρακτηρισμένοι ως παραδοσιακοί, από τους οποίους οι 47 βρίσκονται στον Νομό Δωδεκανήσου και οι υπόλοιποι 165 στον Νομό Κυκλάδων. Αναλυτικά οι παραδοσιακοί οικισμοί παρουσιάζονται στον Πίνακα Α.1-12α & β.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12α: Παραδοσιακοί οικισμοί Ν. Δωδεκανήσου (Π. Δ. 1978)

ΕΠΑΡΧΙΑ	ΔΗΜΟΣ ή ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ
Καλύμνου	Δ. Λέρου	Αγ. Μαρίνα
	Δ. Λέρου	Αλινδα
	Δ. Πάτμου	Αρκοί
	Δ. Αστυπάλαιας	Αστυπάλαια
	Δ. Καλυμνίων	Βαθύς
	Δ. Καλυμνίων	Κάλυμνος
	Δ. Λέρου	Λακκίον
	Δ. Αστυπάλαιας	Λιβιάδια
	Δ. Λέρου	Παρθένιον
	Δ. Πάτμου	Πάτμος
	Δ. Καλυμνίων	Τέλενδος
	Δ. Καλυμνίων	Ψέριμος
Καρπάθου	Κ. Μεσοχωρίου	Λευκός(Γυάλου Χαράφι)
	Κ. Μεσοχωρίου	Μεσοχώριον
	Κ. Ολύμπου	Ολυμπος
	Κ. Ολύμπου	Τρίστομον
	Κ. Αρκάσας	Φοινίκιον
Κω	Κ. Εμπορείου	Εμπορειός
	Δ. Μανδρακίου	Μανδράκιον
	Κ. Νικιών	Νικιά
	Κ. Πυλίου	Παλαιόν Πύλιον
Ρόδου	Δ. Χάλκης	Αλιμιά
	Κ. Αρνίθας	Αρνίθα
	Κ. Ασκληπιείου	Ασκληπιείον
	Κ. Παραδεισίου	Βάγιες
	Δ. Σύμης	Εμπορειός
	Κ. Θεολόγου	Επάνω Καλαμών
	Κ. Κατταβίας	Καττάβια
	Κ. Κοσκινούς	Κοσκινού
	Κ. Ασκληπιείου	Κιοτάριον
	Κ. Σιάνων	Λακκίον
	Κ. Λιβαδίου	Λιβιάδια
	Κ. Λίνδου	Λίνδος
	Δ. Μεγάλου Χωρίου	Μεγάλο Χωρίον
	Δ. Μεγίστης	Μεγίστη
	Κ. Μεσαναγρού	Μεσαναγρός
	Κ. Αγαθονησίου	Μικρόν Χωρίον

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12α: συνέχεια

ΕΠΑΡΧΙΑ	ΔΗΜΟΣ ή ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ
Ρόδου	Δ. Σύμης	Πανορμίτης
	Δ. Σύμης	Πέδιον
	Κ. Λίνδου	Πεύκο
	Κ. Σαλάκου	Προφήτης Ηλίας
	Κ. Προφιλίας	Προφίλια
	Κ. Σιάνων	Σιάννα
	Δ. Σύμης	Σύμη
	Δ. Χάλκης	Χάλκη
	Δ. Χάλκης	Χωρίον
	Κ. Ψίθνου	Ψίθνος

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΦΕΚ από Ομάδα Μελέτης – ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12β: Παραδοσιακοί / οριοθετημένοι οικισμοί Ν. Κυκλάδων

ΝΗΣΟΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΕΔΡ. ΔΙΑΤΑΓΜΑ	ΦΕΚ ΔΗΜ/ΣΗΣ	ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΑΜΟΡΓΟΣ	ΚΑΤΑΠΟΛΩΝ	ΡΑΧΙΔΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΙΓΙΑΛΗΣ	ΑΙΓΙΑΛΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΙΓΙΑΛΗΣ	ΠΟΤΑΜΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΘΟΛΑΡΙΩΝ	ΘΟΛΑΡΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΑΤΑΠΟΛΩΝ	ΞΥΛΟΚΕΡΑΤΙΔΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΜΟΡΓΟΥ	ΑΜΟΡΓΟΣ (ΧΩΡΑ)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΟΧΙ	
	ΚΑΤΑΠΟΛΩΝ	ΚΑΤΑΠΟΛΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΑΝΑΦΗ	ΑΝΑΦΗΣ	ΑΝΑΦΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΟΧΙ	
ΑΝΔΡΟΣ	ΑΝΔΡΟΥ	ΑΝΔΡΟΣ (ΧΩΡΑ)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΠΑΛΑΙΟ-ΚΑΣΤΡΟΥ	ΜΕΣΑ ΒΟΥΝΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΠΙΤΡΟΦΟΥ	ΠΙΤΡΟΦΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΤΑΚΟΙΛΟΥ	ΚΑΤΑΚΟΙΛΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΕΣΑΡΙΑΣ	ΦΑΛΛΙΚΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΛΑΜΥΡΩΝ	ΥΨΗΛΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΠΑΛΑΙΟ-ΚΑΣΤΡΟΥ	ΠΑΛΑΙΟΚΑΣΤΡΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΣΥΝΕΤΙΟΥ	ΣΥΝΕΤΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΛΑΙΟ-ΚΑΣΤΡΟΥ	ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟΝ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΟΧΥΛΟΥ	ΚΟΧΥΛΟΝ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΓΑΥΡΙΟΥ	ΑΓ. ΠΕΤΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΟΡΜΟΥ ΚΟΡΘΙΟΥ	ΧΩΝΑΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΟΡΜΟΥ ΚΟΡΘΙΟΥ	ΡΟΓΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΟΡΜΟΥ ΚΟΡΘΙΟΥ	ΑΛΑΜΑΝΝΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΟΡΜΟΥ ΚΟΡΘΙΟΥ	ΑΓ. ΜΑΡΙΝΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΣΤΕΝΙΩΝ	ΣΤΕΝΙΕΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΛΑΙΟΠΟΛΗΣ	ΠΑΛΑΙΟΠΟΛΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΙΤΡΟΦΟΥ	ΜΕΛΙΔΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΠΑΛΑΙΟ-ΚΑΣΤΡΟΥ	ΣΤΑΥΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΠΑΛΑΙΟ--ΚΑΣΤΡΟΥ	ΕΞΩ ΒΟΥΝΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΟΡΘΙΟΥ	ΠΙΣΩ ΜΕΡΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΛΑΜΥΡΩΝ	ΣΤΡΑΠΟΥΡΙΕΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΑΝΔΡΟΣ	ΛΙΒΑΔΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΛΑΜΥΡΩΝ	ΜΕΣΑΘΟΥΡΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΑΝΔΡΟΣ	ΜΕΣΑ ΧΩΡΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΑΠΟΙΚΙΩΝ	ΑΠΟΙΚΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΠΟΙΚΙΩΝ	ΚΑΤΑΚΑΛΑΙΟΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΑΠΟΙΚΙΩΝ	ΑΠΑΤΟΥΡΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΛΑΜΥΡΩΝ	ΛΑΜΥΡΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΜΠΑΤΣΙΟΥ	ΜΠΑΤΣΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΚΟΡΘΙΟΥ	ΜΟΥΣΙΩΝΑΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΟΡΘΙΟΥ	ΑΜΟΝΑΚΑΙΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12β: συνέχεια

ΝΗΣΟΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΕΔΡ. ΔΙΑΤΑΓΜΑ	ΦΕΚ ΔΗΜ/ΣΗΣ	ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΑΝΔΡΟΣ	ΑΝΔΡΟΣ	ΒΡΑΧΝΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΟΡΘΙΟΥ	ΑΗΔΟΝΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΟΡΘΙΟΥ	ΚΟΡΘΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΑΠΠΑΡΙΑΣ	ΠΕΡΑ ΧΩΡΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΜΕΣΑΡΙΑΣ	ΜΕΣΑΡΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΕΣΑΡΙΑΣ	ΜΕΝΗΤΕΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΓΑΥΡΙΟΥ	ΓΑΥΡΙΟ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
		ΒΑΚΟΝΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΒΟΥΡΚΩΤΗΣ	ΒΟΥΡΚΩΤΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ	ΑΝΤΙΠΑΡΟΥ	ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΔΟΝΟΥΣΑ	ΔΟΝΟΥΣΗΣ	ΔΟΝΟΥΣΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΔΟΝΟΥΣΑ	ΔΟΝΟΥΣΗΣ	ΜΥΡΣΙΝΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΔΟΝΟΥΣΑ	ΔΟΝΟΥΣΗΣ	ΚΑΛΟΤΑΡΙΤΙΣΣΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΗΡΑΚΛΕΙΑ	ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ	ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
ΘΗΡΑ	ΟΙΑΣ	ΟΡΜΟΣ ΑΜΜΟΥΔΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΦΗΡΑΣ	ΦΗΡΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΒΟΘΩΝΟΣ	ΒΟΘΩΝ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΕΜΠΟΡΕΙΟΥ	ΕΜΠΟΡΕΙΟΝ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΟΙΑΣ	ΟΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΠΥΡΓΟΣ ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ	ΠΥΡΓΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΥ	ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΟΙΑΣ	ΟΡΜΟΣ ΑΡΜΕΝΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΕΞΩ ΓΩΝΙΑΣ	ΕΞΩ ΓΩΝΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΟΙΑΣ	ΘΟΛΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΟΙΑΣ	ΦΟΙΝΙΚΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΜΕΣΑΡΙΑΣ	ΜΕΣΑΡΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ	ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙΟΥ	ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΜΕΓΑΛΟΧΩΡΙΟΥ	ΜΕΓΑΛΟΧΩΡΙΟΝ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΥΡΓΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ	ΑΘΗΝΙΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΕΠΙΣΚ. ΓΩΝΙΑΣ	ΕΠΙΣΚ. ΓΩΝΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
		ΡΙΒΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΥ	ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΕΠΙΣΚ. ΓΩΝΙΑΣ	ΚΑΜΑΡΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΕΜΠΟΡΕΙΟΥ	ΠΕΡΙΣΣΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΒΟΥΡΒΟΥΛΟΥ	ΒΟΥΡΒΟΥΛΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΥΡΓΟΣ ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ	ΠΥΡΓΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
		ΚΟΡΦΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΘΗΡΑΣΙΑ	ΘΗΡΑΣΙΑΣ	ΠΟΤΑΜΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΘΗΡΑΣΙΑΣ	ΘΗΡΑΣΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΙΟΣ	ΙΟΥ	ΙΟΣ (ΧΩΡΑ)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12β: συνέχεια

ΝΗΣΟΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	Ή ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΕΔΡ. ΔΙΑΤΑΓΜΑ	ΦΕΚ ΔΗΜ/ΣΗΣ	ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΚΕΑ	ΚΟΡΗΣΣΙΑΣ	ΚΟΡΗΣΣΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΙΟΥΛΙΔΑ	ΙΟΥΛΙΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΕΑΣ	ΚΕΑ (ΧΩΡΑ)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΚΟΡΗΣΣΙΑΣ	ΒΟΥΡΚΑΡΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΙΟΥΛΙΔΟΣ	ΠΛΑΓΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΟΡΗΣΣΙΑΣ	ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
ΚΙΜΩΛΟΣ	ΚΙΜΩΛΟΥ	ΚΙΜΩΛΟΣ (ΧΩΡΑ)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΙΜΩΛΟΥ	ΨΑΘΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΙΜΩΛΟΥ	ΓΟΥΠΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΙΜΩΛΟΥ	ΚΑΡΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΙΜΩΛΟΥ	ΑΛΥΚΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΚΟΥΦΟΝΗΣΙ	ΚΟΥΦΟΝΗΣΙΩΝ	ΚΟΥΦΟΝΗΣΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΚΥΘΝΟΣ	ΔΡΥΟΠΙΔΟΣ	ΚΑΝΑΛΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΔΡΥΟΠΙΔΟΣ	ΜΕΡΙΧΑΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΥΘΝΟΥ	ΚΥΘΝΟΣ (ΧΩΡΑ)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΥΘΝΟΥ	ΛΟΥΤΡΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΔΡΥΟΠΙΔΟΣ	ΔΡΥΟΠΙΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΜΗΛΟΣ	ΤΡΥΠΗΤΗΣ	ΖΕΦΥΡΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΗΛΟΥ	ΜΗΛΟΣ (ΠΛΑΤΙΑ)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΤΡΥΠΗΤΗΣ	ΤΡΥΠΗΤΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΜΗΛΟΥ	ΦΟΥΡΚΟΒΟΥΝΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΤΡΥΠΗΤΗΣ	ΚΛΗΜΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΠΕΡΑ ΤΡΙΟΒΑΣΑΛΟΥ	ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΗΛΟΥ	ΠΑΧΑΙΝΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΜΥΚΟΝΟΣ	ΜΥΚΟΝΟΥ	ΜΥΚΟΝΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΥΚΟΝΙΩΝ	ΤΟΥΡΛΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΥΚΟΝΙΩΝ	ΑΓ. ΣΤΕΦΑΝΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΜΕΡΑΣ	ΑΝΩ ΜΕΡΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΥΚΟΝΙΩΝ	ΟΡΝΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΥΚΟΝΙΩΝ	ΠΛΑΤΥΣ ΓΙΑΛΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΝΑΞΟΣ	ΑΠΕΙΡΑΝΘΟΥ	ΑΠΕΙΡΑΝΘΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΙΝΙΔΑΡΟΥ	ΚΙΝΙΔΑΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΧΑΛΚΕΙΟΥ	ΑΚΑΔΗΜΟΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΚΕΡΑΜΩΤΗΣ	ΚΕΡΑΜΩΤΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΧΑΛΚΕΙΟΥ	ΧΑΛΚΕΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΦΙΛΟΤΙΟΥ	ΦΙΛΟΤΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΓΑΛΑΝΑΔΟΥ	ΓΑΛΑΝΑΔΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΔΑΜΑΡΙΩΝΑ	ΔΑΜΑΡΙΩΝΑΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΟΤΑΜΙΑΣ	ΑΝΩ ΠΟΤΑΜΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΟΧΙ	
	ΒΙΒΛΟΥ	ΒΙΒΛΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΓΛΙΝΑΔΟΥ	ΓΛΙΝΑΔΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΧΑΛΚΕΙΟΥ	ΚΕΡΑΜΕΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΝΑΞΟΥ	ΑΓΚΙΔΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΓ. ΑΡΣΕΝΙΟΥ	ΑΓ. ΑΡΣΕΝΙΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12β: συνέχεια

ΝΗΣΟΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	Ή ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΕΔΡ. ΔΙΑΤΑΓΜΑ	ΦΕΚ ΔΗΜ/ΣΗΣ	ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΝΑΞΟΣ	ΑΠΕΙΡΑΝΘΟΥ	ΜΟΥΤΣΟΥΝΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΓΑΛΗΝΗΣ	ΓΑΛΗΝΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΟΤΑΜΙΑΣ	ΚΑΤΩ ΠΟΤΑΜΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΕΓΓΑΡΩΝ	ΕΓΓΑΡΕΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΟΡΩΝΙΔΟΣ	ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΟΡΩΝΙΔΟΣ	ΑΓΙΑΣΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΟΡΩΝΟΥ	ΛΙΩΝΑΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΑΓΚΡΙΟΥ	ΚΑΣΤΡΑΚΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΡΣΕΝΙΟΥ	ΑΓ. ΑΝΝΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΕΛΑΝΩΝ	ΚΟΥΡΟΥΝΟΧΩΡΙ Ο	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΑΡΣΕΝΙΟΥ	ΑΓ. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΟΡΩΝΙΔΟΣ	ΚΟΡΩΝΙΔΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΟΤΑΜΙΑΣ	ΜΕΣΗ ΠΟΤΑΜΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΣΑΓΚΡΙΟΥ	ΑΝΩ ΣΑΓΚΡΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΧΑΛΚΕΙΟΥ	ΚΑΛΟΞΥΛΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΑΓΚΡΙΟΥ	ΚΑΤΩ ΣΑΓΚΡΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΔΑΜΑΡΙΩΝΟΣ	ΒΟΥΡΒΟΥΡΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΟΝΗΣ	ΜΟΝΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΟΡΩΝΟΥ	ΚΟΡΩΝΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΟΡΩΝΙΔΟΣ	ΑΓΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
ΠΑΡΟΣ	ΚΩΣΤΟΥ	ΜΑΡΑΘΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΩΣΤΟΥ	ΙΣΤΕΡΝΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΑΡΠΗΣΣΑΣ	ΜΑΡΠΗΣΣΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΓΚΑΙΡΙΑΣ	ΑΓΚΑΙΡΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ	ΠΑΡΟΙΚΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΝΑΟΥΣΗΣ	ΑΜΠΕΛΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΛΕΥΚΩΝ	ΛΕΥΚΑΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΓΚΑΙΡΙΑΣ	ΑΛΥΚΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΑΡΠΗΣΣΗΣ	ΠΙΣΩ ΛΙΒΑΔΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΑΡΠΗΣΣΗΣ	ΔΡΥΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΡΧΙΛΟΧΟΥ	ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΝΑΟΥΣΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΑΓΚΑΙΡΙΑΣ	ΚΑΜΑΡΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΩΣΤΟΥ	ΚΩΣΤΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΡΧΙΛΟΧΟΥ	ΜΩΛΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΑΡΠΗΣΣΗΣ	ΠΟΥΝΤΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΡΟΥ	ΚΑΛΑΜΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΡΟΥ	ΚΑΚΑΠΕΤΡΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΡΟΥ	ΚΟΥΚΟΥΜΑΛΕΥΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΡΟΥ	ΚΑΜΠΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΡΟΥ	ΣΩΤΗΡΕΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΡΟΥ	ΓΛΥΣΙΔΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΡΧΙΛΟΧΟΥ	ΜΑΡΜΑΡΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12β: συνέχεια

ΝΗΣΟΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΕΔΡ. ΔΙΑΤΑΓΜΑ	ΦΕΚ ΔΗΜ/ΣΗΣ	ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΣΕΡΙΦΟΣ	ΣΕΡΙΦΟΥ	ΚΕΝΤΑΡΧΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΣΕΡΙΦΟΥ	ΜΕΓ. ΧΩΡΙΟ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΕΡΙΦΟΥ	ΠΑΝΑΓΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΣΕΡΙΦΟΥ	ΣΕΡΙΦΟΣ (ΧΩΡΑ)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΕΡΙΦΟΥ	ΛΙΒΑΔΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΕΡΙΦΟΥ	ΜΕΓ. ΛΙΒΑΔΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΕΡΙΦΟΥ	ΓΑΛΑΝΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
ΣΙΚΙΝΟΣ	ΣΙΚΙΝΟΥ	ΣΙΚΙΝΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΣΙΦΝΟΣ	ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΣ	ΒΑΘΥ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΣ	ΦΑΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΣ	ΚΑΤΩ ΠΕΤΑΛΙ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΑΡΤΕΜΩΝΑΣ	ΑΓ. ΜΑΡΙΝΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΡΤΕΜΩΝΑΣ	ΚΑΜΑΡΕΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΡΤΕΜΩΝΑΣ	ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΣ	ΠΛΑΤΥΣ ΓΙΑΛΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΣ	ΚΑΣΤΡΟΝ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΟΧΙ	
	ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΣ	ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΑΡΤΕΜΩΝΟΣ	ΑΡΤΕΜΩΝ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
ΣΥΡΟΣ	ΑΝΩ ΣΥΡΟΥ	ΑΝΩ ΣΥΡΟΣ (μέρος)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΠΑΓΟΥ	ΠΑΓΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΟΣΕΙΔΟΝΙΑΣ	ΜΕΓΑΣ ΓΙΑΛΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΑΝΝΑ	ΜΑΝΝΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ	ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ (μέρος)	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΜΑΝΝΑ	ΠΟΤΙΣΜΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΑΝΝΑ	ΤΑΛΑΝΤΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΑΝΝΑ	ΑΖΟΛΙΜΝΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΜΑΝΝΑ	ΑΝΩ ΜΑΝΝΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΓΑΛΗΣΣΑ	ΔΑΝΑΚΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΓΟΥ	ΑΓΡΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΟΣΕΙΔΟΝΙΑΣ	ΑΔΕΙΑΤΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΧΡΟΥΣΩΝ	ΠΕΡΔΙΚΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΒΑΡΗΣ	ΑΤΕΛΙΟΥ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΧΡΟΥΣΩΝ	ΧΡΟΥΣΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΒΑΡΗΣ	ΒΑΡΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΣΥΡΟΣ	ΠΑΠΟΥΡΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΣΥΡΟΣ	ΜΥΤΑΚΑΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΣΥΡΟΣ	ΠΛΑΤΥ ΒΟΥΝΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΣΥΡΟΣ	ΧΑΛΑΝΔΡΙΑΝΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΓΑΛΗΣΣΑ	ΓΑΛΗΣΣΑΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΓΟΥ	ΠΑΡΑΚΟΠΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΦΟΙΝΙΚΑ	ΦΟΙΝΙΚΑΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΓΟΥ	ΜΕΣΣΑΡΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΣΥΡΟΥ	ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΑΣ	ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12β: συνέχεια

ΝΗΣΟΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΕΔΡ. ΔΙΑΤΑΓΜΑ	ΦΕΚ ΔΗΜ/ΣΗΣ	ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΣΥΡΟΣ	ΑΝΩ ΣΥΡΟΥ	ΑΛΗΘΙΝΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΒΑΡΗΣ	ΑΧΛΑΔΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΣΥΡΟΣ	ΣΑΝ ΜΙΧΑΛΗΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΣΥΡΟΣ	ΚΙΝΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΦΟΙΝΙΚΑ	ΒΗΣΣΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΝΩ ΣΥΡΟΥ	ΦΟΙΝΙΚΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΣΧΟΙΝΟΥΣΑ	ΣΧΟΙΝΟΥΣΗΣ	ΣΧΟΙΝΟΥΣΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΤΗΝΟΣ	ΠΑΝΟΡΜΟΥ	ΠΑΝΟΡΜΟΣ (ΟΡΜΟΣ)	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΛΛΟΝΗΣ	ΑΕΤΟΦΩΛΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΤΙΚΑΔΟΥ	ΣΠΕΡΑΔΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΓΑΠΗΣ	ΣΚΛΑΒΟΧΩΡΙ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΤΙΚΑΔΟΥ	ΚΙΟΝΙΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΜΠΟΥ	ΑΓ. ΡΩΜΑΝΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΡΔΙΑΝΗ	ΚΑΡΔΙΑΝΗΣ (ΟΡΜΟΣ)	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΙΣΤΕΡΝΙΑΣ	ΙΣΤΕΡΝΙΩΝ (ΟΡΜΟΣ)	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΤΡΙΑΝΤΑΡΟΥ	ΛΑΟΥΤΗ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΤΡΙΑΝΤΑΡΟΥ	ΑΓ. ΒΑΡΒΑΡΑ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΤΡΙΑΝΤΑΡΟΥ	ΑΓ. ΣΩΣΤΗΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΔΥΟ ΧΩΡΙΩΝ	ΑΓ. ΙΩΑΝΝΗΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΝΟΡΜΟΥ	ΠΥΡΓΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΜΠΟΥ	ΚΑΜΠΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΤΕΝΗΣ	ΚΕΧΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΤΕΝΗΣ	ΣΤΕΝΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΝΟΡΜΟΥ	ΜΑΡΛΑΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΠΑΝΟΡΜΟΥ	ΒΕΝΑΡΔΑΤΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΚΩΜΗΣ	ΣΚΑΛΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΩΜΗΣ	ΚΡΟΚΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΜΠΟΥ	ΤΑΡΑΜΠΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΤΡΙΚΑΔΟΥ	ΧΑΤΖΙΡΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	
	ΚΑΜΠΟΥ	ΛΟΥΤΡΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΤΕΝΗΣ	ΠΟΤΑΜΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΟΧΙ	
	ΚΑΛΛΟΝΗΣ	ΚΑΤΩ ΚΛΕΙΣΜΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΛΛΟΝΗΣ	ΚΑΡΚΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΚΑΛΛΟΝΗΣ	ΚΑΛΛΟΝΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΛΛΟΝΗΣ	ΑΡΝΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΔΥΟ ΧΩΡΙΩΝ	ΔΥΟ ΧΩΡΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΑΓΑΠΗΣ	ΑΓΑΠΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΤΗΝΟΥ	ΚΑΡΥΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΜΠΟΥ	ΣΜΑΡΔΑΚΙΟ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΙΣΤΕΡΝΙΩΝ	ΙΣΤΕΡΝΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΤΡΙΑΝΤΑΡΟΥ	ΤΡΙΑΝΤΑΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΝΟΡΜΟΥ	ΠΛΑΤΙΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΩΜΗΣ	ΠΕΡΑΣΤΡΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΠΑΝΟΡΜΟΥ	ΠΑΝΟΡΜΟΣ	ΟΧΙ			ΝΑΙ	

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-12β: συνέχεια

ΝΗΣΟΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΠΡΟΕΔΡ. ΔΙΑΤΑΓΜΑ	ΦΕΚ ΔΗΜ/ΣΗΣ	ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΤΗΝΟΣ	ΚΑΜΠΟΥ	ΞΙΝΑΡΑ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΤΗΝΟΥ	ΜΟΥΝΤΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΟΧΙ	
	ΚΩΜΗΣ	ΚΩΜΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΤΕΝΗΣ	ΜΕΣΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΑΡΔΙΑΝΗΣ	ΚΑΡΔΙΑΝΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΤΕΝΗΣ	ΜΥΡΣΙΝΗ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΦΑΛΑΤΑΔΟΥ	ΚΟΥΜΑΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	
	ΦΑΛΑΤΑΔΟΥ	ΒΩΛΑΞ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΦΑΛΑΤΑΔΟΥ	ΦΑΛΑΤΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΤΡΙΑΝΤΑΡΟΥ	ΜΠΕΡΔΕΜΙΑΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΣΤΕΝΗΣ	ΤΖΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΤΙΚΑΔΟΥ	ΤΡΙΠΟΤΑΜΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΚΤΙΚΑΔΟΥ	ΚΤΙΚΑΔΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ	ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΥ	ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 594/78	594/Δ/13-11-1978	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ
	ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΥ	ΚΑΡΑΒΟΣΤΑΣΗΣ	ΝΑΙ	ΠΔ 504/88	504/Δ/14-7-1988	ΝΑΙ	ΝΟΜΑΡΧΗ

Πηγή:ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999) Χωροταξικό Σχέδιο
Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα

Όμως παρά την ύπαρξη τόσο σημαντικού οικιστικού πλούτου, που από μόνος του αποτελεί πόλο έλξης, ελάχιστα έργα συντήρησης και ανάδειξης των οικισμών έχουν γίνει από πλευράς πολιτείας με αποτέλεσμα να υπάρχει σημαντική αλλοίωση τους είτε από νέα κτίσματα, είτε από επεμβάσεις σε υφιστάμενα κτίρια, είτε από τα δίκτυα των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας.

ΧΑΡΤΗΣ Α.1-1

Παραδοσιακός τρόπος ζωής

Ο παραδοσιακός τρόπος ζωής, ένδυσης και εργασίας των νησιωτών αποτέλεσε από την αρχή της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής ως ένας ιδιαίτερος πόλος έλξης, μια και διέφερε σημαντικά από αυτόν των επισκεπτών, ελλήνων, αλλά κυρίως των αλλοδαπών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλούσαν οι παραγωγικές δραστηριότητες και τα επαγγέλματα, που ήταν συνδεδεμένα με τη θάλασσα: όπως οι αλυκές, οι ταρσανάδες, η αλιεία, η σπογγαλιεία κλπ. αλλά και η χειροτεχνία, η αγγειοπλαστική, η καλαθοπλεκτική, ο τρύγος, το λίκνισμα, η αρτοποιία, κα.

Σήμερα, που οι περισσότερες από τις δραστηριότητες αυτές έχουν εκλείψει ή έχουν «εκσυγχρονιστεί», βρίσκουμε στοιχεία τους στα λαογραφικά μουσεία που έχουν δημιουργηθεί σε πολλά νησιά όπως φαίνεται στον πίνακα 19. Όμως και στη περίπτωση των λαογραφικών μουσείων, επαναλαμβάνεται η λογική παρουσίασης των εκθεμάτων που έχει επικρατήσει και στα αρχαιολογικά μουσεία, ενώ σε ελάχιστες περιπτώσεις υπάρχουν θεματικά μουσεία που να εστιάζουν στην ιδιαίτερη παράδοση κάθε νησιού, ενώ παραμένουν στατικά και χωρίς τη χρήση σύγχρονων τεχνολογικών μέσων.

Γαστρονομία

Η αλλαγή στον τρόπο ζωής των κατοίκων με την επικράτηση νέων διαδικασιών παραγωγής, την εγκατάλειψη πολλών παραδοσιακών καλλιεργειών και άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων, την εισαγωγή πολλών τυποποιημένων προϊόντων, αλλά και την αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων, είχε ως αποτέλεσμα πολλά στοιχεία της τοπικής παραγωγής και της τοπικής κουζίνας να έχουν εξαφανιστεί ή περιοριστεί σημαντικά, λόγω της ανεπάρκειας των πρώτων υλών, ή της εξαφάνισης της τεχνογνωσίας παραδοσιακής παραγωγής τους.

Το κρασί, τα τυροκομικά, τα αρωματικά φυτά, το μέλι και περιορισμένος αριθμός άλλων προϊόντων υπάρχει πλέον στο εμπόριο (το οποίο είναι συνήθως άτυπο), γεγονός που περιορίζει σημαντικά τις δυνατότητες διατήρησης των παραδοσιακών γεύσεων και συνταγών και διαφοροποίησης της κουζίνας της περιοχής από εκείνη της υπόλοιπης χώρας.

Η δημιουργία Γυναικείων Συνεταιρισμών, που αποτέλεσε σε πολλές περιοχές το «όχημα» για τη διατήρηση των παραδοσιακών γεύσεων και συνταγών, δεν γνώρισε μέχρι σήμερα αντίστοιχη ανάπτυξη στο Ν. Αιγαίο (Πίνακας Α.1-13). Πάντως, στην Ελλάδα δεν υπάρχει κανένα προϊόν που να χαρακτηρίζεται σύμφωνα με τη νομοθεσία ως Ειδικό Παραδοσιακό Προϊόν Εγγυημένο (ΕΠΠΕ) και οποιαδήποτε παραγωγή στηρίζεται στην εμπιστοσύνη που θα δείξουν οι καταναλωτές.

Σε ό,τι αφορά προϊόντα που παραδοσιακά παράγονταν στην περιφέρεια και λόγω της ποιότητάς τους έχουν αποκτήσει ειδικό σήμα, είτε Προϊόντος Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ), είτε Προϊόντος Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ), είναι επίσης περιορισμένος: μόνο 3 προϊόντα ανήκουν στην κατηγορία ΠΟΠ ή ΠΓΕ (εκτός από αυτά που μπορούν να παραχθούν από επιχειρήσεις από ολόκληρη την Ελλάδα): το ΠΟΠ τυρί «Γραβιέρα Νάξου», το ΠΓΕ ελαιόλαδο «Ρόδος» και το ΠΟΠ τυρί «Κεφαλογραβιέρα» (για το οποίο αν και δεν αναφέρεται η περιοχή παραγωγής στον τίτλο, οι λεπτομέρειες εφαρμογής δείχνουν ότι πρόκειται για προϊόν των Κυκλάδων, καθώς υπεύθυνη για τον έλεγχο είναι η Δ/ση Γεωργίας Κυκλάδων).

Ειδική περίπτωση αποτελεί η παραγωγή κρασιού, δεδομένου ότι υπόκειται σε ξεχωριστή νομοθεσία. Όμως ενώ σε πολλά νησιά της Περιφέρειας υπάρχει έντονη παράδοση στην αμπελουργία σε λίγες περιοχές (Ρόδος, Πάρος, Θήρα) εξακολουθεί να υπάρχει συστηματική και τυποποιημένη παραγωγή.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-13: Αγροβιοτεχνικοί και Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί Ν. Αιγαίου

A/A	Νομός	Νησί	Όνομα συνεταιρισμού	Αντικείμενο	Μέλη
1	Δωδεκανήσου	Κάρπαθος	Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός «Όθος» Καρπάθου	Παραδοσιακά γλυκά, εδέσματα και κεντήματα	24
2	Δωδεκανήσου	Λέρου	Γυναικείος Συνεταιρισμός Εργοθεραπείας Κρατικού Θεραπευτηρίου Λέρου	Κεντητική, Πλεκτική, Ταπητουργία	
3	Κυκλάδων	Σύρος	Βιοτεχνικός Γυναικείος Συνεταιρισμός Άνω Σύρου	Χειροτεχνήματα, κοπτική – ραπτική	17
4	Κυκλάδων	Σύρος	Βιοτεχνικός, Χειροτεχνικός, Παραγωγικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ερμούπολης «Τέχνη	Κατασκευή ειδών νοικοκυριού	10

			και Παράδοση»		
5	Κυκλάδων	Σύρος	Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Σύρου*		

Πηγή: Παπαγεωργίου Κ. (επιστ. Υπεύθυνος) (1999) *Οδηγός Συνεταιριστικών Αγροτουριστικών και Αγροβιοτεχνικών Μονάδων*, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Υπουργείο Γεωργίας, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Αθήνα.

* Υπό ίδρυση την ημερομηνία δημοσίευσης της μελέτης (1999)

Συνολικά θα μπορούσε να μπορούσε να αναφερθεί ότι η σημαντική τοπική παράδοση σε παραγωγή προϊόντων διατροφής και σε «πιάτα» όχι μόνο δεν έχει αξιοποιηθεί όπως έχει γίνει σε πολλές άλλες περιοχές της Ευρώπης, αλλά τείνει να εκλείψει και ως τεχνογνωσία και παραγωγή για τοπική κατανάλωση, οδηγώντας σε ακόμη μεγαλύτερη ομογενοποίηση του τουριστικού προϊόντος της χώρας.

Μουσική – Χορός - Τέχνες – Γράμματα – Ήθη – Έθιμα

Τέλος, ένα σημαντικό κομμάτι του τοπικού πολιτισμού έχει να κάνει με τα ήθη και τα έθιμα, αλλά και με τις επιδόσεις στα γράμματα και στις τέχνες. Τα νησιά του Ν. Αιγαίου έχουν να δείξουν πολλά ενδιαφέροντα δείγματα τέτοιου πολιτισμού με γνωστότερα τη μουσική και τους χορούς, για τους οποίους κάθε νησί υπερηφανεύεται για τις δικές του ιδιαιτερότητες και επιδόσεις. Λιγότερο γνωστές στο ευρύτερο κοινό -εκτός κάποιων εξαιρέσεων- είναι οι επιδόσεις των νησιών στη χειροτεχνία, στις εικαστικές τέχνες, στη λογοτεχνία και στην ποίηση.

Μέχρι σήμερα, η αξιοποίηση των στοιχείων αυτών, ιδιαίτερα μέσα από την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού για άτομα με ειδικά ενδιαφέροντα, είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Τις περισσότερες φορές, γίνεται ευκαιριακή και επιφανειακή «εμπλοκή» στο τουριστικό προϊόν, εστιάζοντας στη «φολκλορική» διάσταση των πραγμάτων και όχι στην ουσιαστική γνωριμία των τουριστών με τα στοιχεία του τοπικού πολιτισμού.

A.1.3. Προσπελασιμότητα

Ο νησιωτικός χαρακτήρας της περιοχής επιβάλλει την πρόσβαση στα νησιά σχεδόν αποκλειστικά με δημόσια μέσα μεταφοράς. Εξαίρεση αποτελούν τα ιδιωτικά αεροπορικά και κυρίως θαλάσσια μέσα, που όμως αφορούν πολύ μικρό ποσοστό διακινούμενων τουριστών. Κατά συνέπεια η

ποιότητα των υποδομών και η κυρίως συχνότητα των συνδέσεων των νησιών αποτελούν καθοριστικό στοιχείο της προσπελασιμότητάς τους. Τα νησιά μπορούν να ταξινομηθούν στις εξής κατηγορίες:

1. Νησιά που διαθέτουν αεροδρόμιο με πολλές καθημερινές πτήσεις εσωτερικού και πτήσεις charters.
2. Νησιά που διαθέτουν αεροδρόμιο με πτήσεις εσωτερικού.
3. Νησιά με πολλές καθημερινές συνδέσεις με Πειραιά, με συνδέσεις με γύρω νησιά και εξυπηρέτηση από πλοία νέας τεχνολογίας.
4. Νησιά καθημερινή σύνδεση με Πειραιά και εξυπηρέτηση από πλοία νέας τεχνολογίας.
5. Νησιά χωρίς καθημερινή σύνδεση με Πειραιά.
6. Νησιά χωρίς απ'ευθείας σύνδεση με Πειραιά.

Η προσπελασιμότητα των νησιών διαφοροποιείται αισθητά κατά τη διάρκεια του χρόνου τόσο σε ότι αφορά τα αεροπορικά όσο και τα ακτοπλοϊκά δρομολόγια. Κατά τη περίοδο Νοεμβρίου – Μαρτίου οι συχνότητες των δρομολογίων βρίσκονται στο χαμηλότερο τους επίπεδο, ενώ στη συνέχεια αυξάνονται σταδιακά για να κορυφωθούν στο τρίμηνο 20 Ιουνίου – 20 Σεπτεμβρίου, ενώ πύκνωση των δρομολογίων υπάρχει και κατά τη περίοδο του Πάσχα.

Ιδιαίτερη εποχικότητα παρουσιάζουν οι διασυνδέσεις με το εξωτερικό όπου υπάρχουν δρομολόγια μόνο κατά τη διάρκεια της περιόδου Απριλίου-Οκτωβρίου με εξαίρεση τη Ρόδο όπου έστω και λίγα αεροπλάνα προσεγγίζουν καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Μεγάλη αυξομείωση παρουσιάζουν και οι συνδέσεις εσωτερικού στα μικρά τουριστικά νησιά και κυρίως στη Μύκονο και τη Σαντορίνη όπου υπερδεκαπλασιάζονται, ενώ σε νησιά με μεγαλύτερο μόνιμο πληθυσμό όπως η Ρόδος και η Κως η αύξηση είναι πολύ μικρότερη (διπλασιασμός). Αντίστοιχη είναι η κατάσταση των δρομολογίων των πλοίων.

Αεροδρόμια

Η Περιφέρεια Ν. Αιγαίου διαθέτει 13 αεροδρόμια τα οποία κατατάσσονται σύμφωνα με τις διεθνείς προδιαγραφές σε 4 κατηγορίες (Πίνακας Α.1-14).

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-14: Κατάταξη Αεροδρομίων του Νοτίου Αιγαίου με βάση την είσοδο – έξοδο αλλοδαπών και τα κριτήρια της ICAO, 1997

A/A	Αεροδρόμιο	Κατηγορία ICAO	Ενόργανες διαδικασίες	Ηλεκτροφωτισμός
Διεθνή Αεροδρόμια				
1	Κω	4D	*	*
2	Ρόδου	4D	*	*
Νομοθετημένα Σημεία Εισόδου και Εξόδου				
1	Μυκόνου	4C	*	*
2	Σαντορίνης	4C	*	*
Μη Νομοθετημένα Σημεία Εισόδου και Εξόδου				
1	Καρπάθου	4C	*	*
2	Μήλου	1C	I	*
3	Νάξου	1C	I	
4	Πάρου	1C	I	*
Αμιγώς εσωτερικού				
1	Αστυπάλαιας	1C		
2	Κάσου	1C		
3	Καστελόριζου	1C		
4	Λέρου	2C		
5	Σύρου	2C		*
Παρατηρήσεις:			Κατηγορία ICAO	Μήκος Διαδρόμου
I: Σε εξέλιξη εργολαβία			1	L < 800 m
II: Υπό δημοπράτηση			2	800 > L > 1.200 m
III: Σε εξέλιξη μελέτη			3	1.200 > L > 1.800 m
Τα γράμματα Α, Β, C, D αφορούν στα μέγιστα ανοίγματα των πτερύγων αεροσκαφών, που χρησιμοποιούν το διάδρομο.			4	L >= 1.800 m

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999) Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα.

Από τα παραπάνω αεροδρόμια τα 6 δέχονται και πτήσεις charters (Πίνακας Α.1-15) εκ των οποίων στα 5 (Ρόδου, Κω, Μυκόνου, Σαντορίνης και Καρπάθου) είναι σημαντική, ενώ είναι πολλαπλάσια από την κίνηση εσωτερικού. Πρακτικά κανένα αεροδρόμιο δεν έχει τακτική σύνδεση με αεροδρόμια του εξωτερικού.

**ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-15: Αφίξεις και αναχωρήσεις επιβατών σε αεροδρόμια με charters
και τακτικές πτήσεις, 1999**

Γεωγραφική Ενότητα	Αφίξεις επιβατών στα αεροδρόμια- Άτομα	Αναχωρήσεις επιβατών από τα αεροδρόμια- Άτομα	Πτήσεις charters- Πτήσεις	Αφίξεις επιβατών με charters- Άτομα	Αναχωρήσεις επιβατών με charters- Άτομα	Τακτικές πτήσεις εσωτερι- κού- Πτήσεις	Αφίξεις επιβατών με τακτικές πτήσεις εσωτερικού- Άτομα	Αναχωρήσεις επιβατών με τακτικές πτήσεις εσωτερικού- Άτομα
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	3.168.518	3.137.531	32.927	2.385.043	2.339.130	42.020	782.760	797.363
Ν. Δωδεκανήσου	2.451.403	2.419.989	25.507	2.019.866	1.986.206	18.843	430.822	432.745
Αστυπάλαια	3.280	3.707	0	0	0	369	3.280	3.707
Κάρπαθος	54.952	54.615	648	40.411	39.629	1.831	14.541	14.986
Κάσος	1.609	1.661	0	0	0	864	1.609	1.661
Κώς	724.264	720.042	7.404	639.461	635.195	2.755	84.803	84.847
Λέρος	5.098	5.481	0	0	0	643	5.098	5.481
Μεγίστη	2.561	2.604	0	0	0	393	2.561	2.604
Ρόδος	1.659.639	1.631.879	17.455	1.339.994	1.311.382	11.988	318.930	319.459
Ν. Κυκλάδων	717.115	717.542	7.420	365.177	352.924	23.177	351.938	364.618
Θήρα	287.039	291.314	3.374	177.997	175.196	5.089	109.042	116.118
Μήλος	5.360	5.618	0	0	0	740	5.360	5.618
Μύκονος	163.470	159.507	1.887	91.299	86.316	3.232	72.171	73.191
Νάξος	15.301	15.393	136	2.291	2.548	836	13.010	12.845
Πάρος	15.866	15.856	0	0	0	2.207	15.866	15.856
Σύρος	15.041	16.740	0	0	0	2.029	15.041	16.740

Πηγή: Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας (1999), Στατιστική Αεροπορικής Κίνησης.

Η εξέλιξη της αεροπορικής κίνησης ήταν έντονα ανοδική σε όλα τα μεγάλα αεροδρόμια, ενώ τα μικρά αεροδρόμια παρουσιάζουν είτε στασιμότητα είτε και μείωση ακόμη και της εσωτερικής κίνησης. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία 20 χρόνια δημιουργήθηκαν 7 νέα αεροδρόμια, που όμως όλα είναι μικρών διαστάσεων και δεν μπορούν να εξυπηρετήσουν πτήσεις charters και γενικότερα την τουριστική κίνηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-16: Αφίξεις επιβατών στα αεροδρόμια της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου

Γεωγραφική Ενότητα	Συνολικές αφίξεις (άτομα)			Αφίξεις επιβατών με charters-Άτομα		
	1979	1989	1999	1979	1989	1999
Ν. Δωδεκανήσου						
Αστυπάλαια	-	-	3.280	-	-	0
Κάρπαθος	7.979	23.834	54.952	0	8.712	40.411
Κάσος	-	1.832	1.609	-	0	0
Κως	126.395	410.292	724.264	57.411	316.389	639.461
Λέρος	-	4.767	5.098	-	0	0
Μεγίστη	-	1.512	2.561	-	0	0
Ρόδος	667.596	1.033.817	1.659.639	424.233	750.636	1.339.994
Ν. Κυκλάδων						
Θήρα	27.651	121.463	287.039	0	39.761	177.997
Μήλος	5.426	10.457	5.360	0	0	0
Μύκονος	37.037	115.987	163.470	0	41.046	91.299
Νάξος	-	-	15.301	-	-	2.291
Πάρος	-	29.134	15.866	-	3.027	0
Σύρος	-	-	15.041	-	-	0

Πηγή: ΥΠΑ, Στατιστικές αεροπορικής κίνησης.

Ελικοδρόμια υπάρχουν σε όλα τα νησιά που δεν διαθέτουν αεροδρόμιο, όμως η χρήση τους είναι κύρια για έκτακτες ανάγκες.

Η κίνηση στα αεροδρόμια όπως αναφέρθηκε προηγούμενα παρουσιάζει έντονη εποχικότητα με τη περίοδο Νοεμβρίου-Μαρτίου να παρουσιάζει τη χαμηλότερη κίνηση και το δίμηνο Ιουλίου-Αυγούστου την υψηλότερη.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-17: Αφίξεις ανά μήνα στα αεροδρόμια Ν. Αιγαίου με τη μεγαλύτερη κίνηση το 1999 (επιβάτες)

	Ρόδος		Σαντορίνη		Μύκονος		Κως	
	Εσωτε- ρικού	charters	Εσωτε- ρικού	charters	Εσωτε- ρικού	charters	Εσωτε- ρικού	charters
1 ^{ος}	18.222	648	1.640	0	1.027	0	5.393	0
2 ^{ος}	16.304	691	1.431	0	1.113	0	4.561	0
3 ^{ος}	26.393	8.784	3.625	0	1.807	0	5.277	0
4 ^{ος}	25.740	64.183	7.928	347	5.025	267	7.446	10.510
5 ^{ος}	25.429	187.818	12.031	23.696	8.041	10.550	7.933	94.121
6 ^{ος}	27.136	208.621	14.433	32.650	9.952	16.761	7.947	106.876
7 ^{ος}	37.799	247.690	18.498	40.230	12.664	20.373	10.708	132.867
8 ^{ος}	39.509	258.577	20.877	45.999	13.782	26.140	10.606	129.531
9 ^{ος}	30.984	225.699	16.486	30.560	11.229	15.389	7.911	115.539
10 ^{ος}	29.269	130.242	9.022	4.515	5.490	1.819	6.332	50.009
11 ^{ος}	20.569	4.745	2.197	0	1.080	0	5.089	8

12 ^{ος}	21.576	2.296	1.874	0	961	0	5.600	0
------------------	--------	-------	-------	---	-----	---	-------	---

Πηγή: ΥΠΑ (1999), Στατιστική αεροπορικής κίνησης.

Λιμάνια

Σε ότι αφορά στα λιμάνια, το ισχύον σύστημα τα κατατάσσει σε κατηγορίες ανάλογα με τη σημαντικότητα τους στο εθνικό δίκτυο λιμανιών (Πίνακας Α.1-18). Η κατάταξη αυτή δεν σχετίζεται ούτε με το μέγεθος του λιμανιού και των χερσαίων του εγκαταστάσεων, ούτε με τη κίνηση του και επομένως δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως κριτήριο αξιολόγησης των δυνατοτήτων του.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-18: Κατάταξη Λιμανιών Νοτίου Αιγαίου ως προς τη σημασία τους

Κατηγορία Λιμανιών	Λιμάνι
Εθνικής Σημασίας	Ρόδου
Περιφερειακής Σημασίας	Κω
Τοπικής Σημασίας	Καλύμνου, Κάσου, Πάρου, Πάτμου, Μυκόνου, Θήρας
Λοιπά λιμάνια	Αμοργού, Αντιπάρου, Αστυπάλαιας, Γαυρίου, Ίου, Καρπάθου, Κέας, Κιμώλου, Κύθνου, Λέρου, Μήλου, Νάξου, Νισύρου, Οίας, Σερίφου, Σίφνου, Σύρου, Τήνου, Φολεγάνδρου, Χάλκης
Μικρά λιμάνια	Αγαθονησιού, Αιγαιάλης, Ανάφης, Αρκιών, Διαφανίου, Δονούσας, Ηρακλείας, Κουφονησίων, Λειψών, Μεγίστης, Ματίου, Σχοινούσας, Τήλου

Πηγή:ΥΠΕΧΩΔΕ & ΥΠΕΘΟ (1994), «Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Μεταφορών Ελλάδα 2010.

Από την ανάλυση των στοιχείων κίνησης των λιμανιών (Πίνακας Α.1-19) φαίνεται ότι υπάρχουν νησιά πολλών ταχυτήτων:

1. Τα νησιά με περιορισμένη σχετικά αύξηση ή και μείωση τη τελευταία δεκαετία όπως πχ. η Χάλκη, η Κάσος, η Κίμωλος, η Αστυπάλαια, η Κάλυμνος, η Νίσυρος
2. Τα νησιά με σημαντική κίνηση και μεγάλη αύξηση όπως πχ. η Φολέγανδρος, η Λέρος, η Κύθνος, η Μήλος, η Σίφνος, η Σύμη (από Ρόδο)
3. Τα νησιά με μεγάλη κίνηση και μεγάλη αύξηση σε απόλυτους αριθμούς όπως πχ. η Τήνος, η Μύκονος, η Πάρος, η Ρόδος, η Κως, η Σαντορίνη, η Νάξος, η Κέα, η Ίος.

ΧΑΡΤΗΣ Α.1-2

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-19: Επιβιβασθέντες και αποβιβασθέντες επιβάτες σε λιμάνια του Νοτίου Αιγαίου

Λιμένας	1989		1999		2000	
	Επιβιβασθέντες	Αποβιβα- σθέντες	Επιβιβα- σθέντες	Αποβιβα- σθέντες	Επιβιβα- σθέντες	Αποβιβα- σθέντες
Αμοργός	24.574	23.863	39.061	41.824	41.014	43.915
Αντίπαρος	30.455	30.621	29.024	29.552	30.475	31.030
Αστυπάλαια	11.206	12.477	12.486	13.580	13.110	14.259
Γαύριο (Άνδρος)	189.589	188.209	251.516	253.584	264.092	266.234
Θήρα	297.138	291.729	398.838	401.867	418.780	421.960
Ιος	131.598	55.314	151.862	149.907	159.455	157.403
Κάλυμνος	105.777	90.447	86.360	85.093	90.655	89.348
Κάρπαθος	13.089	26.540	20.875	22.050	21.919	23.153
Κάσος	3.839	3.928	5.318	6.364	5.584	6.682
Κέα	63.010	63.759	118.497	116.508	124.422	122.333
Κίμωλος	5.934	6.413	8.518	9.008	8.943	9.458
Κύθνος (Δρυοπίς- Λουτρά, Μέριχας)	34.547	31.825	55.011	54.823	57.761	57.564
Κως	128.074	124.629	207.096	212.752	217.437	223.390
Λέρος	39.223	44.101	62.660	64.516	65.786	67.742
Μήλος	37.409	42.936	107.475	108.309	112.849	113.724
Μύκονος	207.181	211.591	452.916	453.638	475.562	476.320
Νάξος	227.693	224.024	331.490	332.348	348.065	348.966
Νίσυρος	17.478	17.560	12.685	13.501	13.309	14.176
Πάρος (Παροικία)	362.363	361.363	647.984	646.403	680.384	678.723
Πάτμος	68.608	69.052	91.487	92.019	96.061	96.620
Ρόδος	186.900	183.278	305.465	305.387	320.738	320.657
Σέριφος	42.310	41.295	61.557	62.503	64.635	65.629
Σίφνος	66.972	66.098	101.097	101.065	106.152	106.118
Σύμη	18.201	18.937	54.638	56.010	57.370	58.811
Σύρος	131.964	134.964	310.184	310.970	325.693	326.519
Τήνος	322.174	320.174	505.806	505.126	531.096	530.382
Φολέγανδρος	7.751	7.290	14.148	13.991	14.855	14.691
Χάλκη	1.014	1.081	1.314	1.294	1.379	1.358

Πηγή: ΕΣΥΕ/ ΥΕΝ, Στατιστική ακτοπλοϊκής κίνησης.

Α.1.4 Άλλες τουριστικές υποδομές-υπηρεσίες

Στην παράγραφο αυτή, αναφερόμαστε σε υποδομές που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν μορφές τουρισμού ειδικού ενδιαφέροντος.

Μαρίνες

Παρά τις προσπάθειες που ξεκίνησαν από τη δεκαετία του '80 για δημιουργία δικτύου μαρίνων, μέχρι σήμερα σύμφωνα με τον ΕΟΤ μόνο 2 βρίσκονται σε λειτουργία ενώ άλλες τρεις είναι υπό κατασκευή. Αποτελούν κρίσιμη υποδομή για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού δεδομένου ότι επιτρέπουν τη διαχείριση σκαφών και την παροχή ανώτερου επιπέδου υπηρεσιών, ενώ υπηρεσίες ελλιμενισμού και βασικών υπηρεσιών (νερό, καύσιμα) προσφέρει μεγάλος αριθμός λιμανιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-20: Μαρίνες στο Νότιο Αιγαίο που λειτουργούν και μαρίνες υπό κατασκευή

Όνομα	Τοποθεσία	Χωρητικότητα	Φορέας διαχείρισης
Κως	Κως	250	Δήμος Λιμενικό Ταμείο
Μανδράκι Ρόδου	Ρόδος	150	
Πιδάλη*	Σύρος	254	
Σφαγεία*	Ρόδος	500	
Τουρλός*	Μύκονος		

Πηγή: Δικτυακός τόπος ΕΟΤ, www.eot.gr

* Υπό κατασκευή.

Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσιεύει ο ΕΟΤ σχετικά με τις μισθώσεις σκαφών εντός του 1996, από το σύνολο των μισθωθέντων σκαφών (19.148), το 75% περίπου μισθώθηκε είτε στα λιμάνια της Αττικής, είτε σε λιμάνια του Ν.Αιγαίου (συμπεριλαμβανομένης της Πελοποννήσου και της Κρήτης) τα οποία κινήθηκαν στην ευρύτερη περιοχή. Βέβαια εκτός από τα ναυλωμένα σκάφη κυκλοφορεί ένας συνεχώς αυξανόμενος αριθμός ιδιωτικών σκαφών που πραγματοποιεί μεγάλο αριθμό διανυκτερεύσεων ειδικότερα στα νησιά που βρίσκονται κοντά στην Αττική. Τα σκάφη αυτά χρησιμοποιούν κατά το ταξίδι τους τα υπάρχοντα κρηπιδώματα στα λιμάνια ή πολλά παραμένουν αρόδου λόγω έλλειψης θέσεων, ενώ δεν είναι λίγα εκείνα που παραμένουν εκτός του κεντρικού λιμανιού.

Καζίνο

Λειτουργούν 1 στη Ρόδο και 1 στη Σύρο

Πολιτιστική υποδομή

Η ύπαρξη πολιτιστικών υποδομών επιτρέπει την οργάνωση δραστηριοτήτων τόσο για το ευρύ κοινό, όσο και για άτομα με ειδικά ενδιαφέροντα όπως πχ. εκμάθηση ελληνικής γλώσσας, εκμάθηση χορού, έρευνα στα τοπικά αρχεία.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-21: Πολιτιστική Υποδομή Νοτίου Αιγαίου

Νησί	Μουσεία – Λαογραφικά Κέντρα	Πολιτιστικά Κέντρα	Πνευματικά Κέντρα	Θέατρα	Κινηματο- γράφοι	Βιβλιο- θήκες
Ρόδος	10	21	8	2	5	12
Χάλκη						1
Τήλος						3
Σύμη	4	1	11			1
Μεγίστη	1					1
Κάρπαθος	1	4	2			1
Κάσος	1		1			5
Κως	3	4	3	1	2	1
Νίσυρος	1	2				4
Κάλυμνος			1		1	2
Λέρος	2	1	1	1		1
Πάτμος						1
Λειχοί	1					1
Αγαθονήσι						1
Αστυπάλαια			1			
Σύνολο Ν. Δωδεκανήσου	24	33	18	4	8	34
Σύρος	3	5	3	2	1	4
Μύκονος	2	1	1	1	1	2
Άνδρος	6	4		1	2	4
Τήνος	5	14	2	1	1	3
Νάξος	10	3	6	1	1	9
Δονούσα						1
Κουφονήσι						1
Σχοινούσσα			1			
Ηράκλεια						
Αμοργός	1	2	2			1
Θήρα	4	3	2		2	5
Θηρασία						1
Ανάφη						1
Ίος	2	1		3		3
Σίκινος						
Φολέγανδρος	2					1

Νησί	Μουσεία – Λαογραφικά Κέντρα	Πολιτιστικά Κέντρα	Πνευματικά Κέντρα	Θέατρα	Κινηματο- γράφοι	Βιβλιο- θήκες
Κέα	1		1			1
Κύθνος	1		1			
Μήλος	2	3	1			2
Κίμωλος	1					1
Σίφνος	1					1
Σέριφος	1			1		1
Πάρος	3	2	1		1	3
Αντίπαρος		1			1	
Σύνολο Ν. Κυκλάδων	45	39	21	10	10	44
Σύνολο Περ. Ν. Αιγαίου	69	72	39	14	18	78

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999) Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα

Αθλητικές δραστηριότητες

Η ύπαρξη πολλών αρχαιολογικών στοιχείων στο βυθό του Αιγαίου έχει επιβάλλει την αναγκαιότητα για αυστηρή νομοθεσία σε ότι αφορά τις καταδύσεις, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι υπάρχει και αποτελεσματική προστασία. Η νομοθεσία που μέχρι πρόσφατα ήταν απαγορευτική, δεν είχε επιτρέψει την ανάπτυξη οργανωμένων δραστηριοτήτων συνδεδεμένων με την ανακάλυψη του θαλάσσιου πλούτου.

Σήμερα, μετά από την αποδέσμευση ορισμένων περιοχών από την Εφορία Ενάλιων Αρχαιοτήτων λειτουργούν 6 κέντρα καταδύσεων στη Μύκονο, 4 στη Ρόδο, 2 στη Κω και 3 στη Κάλυμνο. Περίπου στα μισά από τα κέντρα αυτά λειτουργούν σχολές κατάδυσης.

Σε πολλά νησιά υπάρχει η δυνατότητα για θαλάσσια σπορ ενοικιάζοντας εξοπλισμό από ιδιωτικές εταιρείες. Αντίθετα δεν υπάρχουν οργανωμένα ναυταθλητικά κέντρα.

Τέλος, στη Ρόδο λειτουργεί γήπεδο γκολφ.

Παροχή πληροφοριών

Ελλειμματική παρουσιάζεται και η παροχή πληροφοριών προς τους τουρίστες τόσο κατά τη φάση που αναζητούν τόπο διακοπών (όταν ενδιαφέρονται για το προφίλ της κάθε περιοχής, την πρόσβαση σ' αυτή, τα είδη καταλυμάτων, την ύπαρξη πόλων έλξης κλπ), όσο και κατά τη παραμονή τους στα νησιά (πχ. ωράρια λεωφορείων, πλοίων, μουσείων κλπ, λειτουργία δημόσιων υπηρεσιών, διαθεσιμότητα καταλυμάτων κλπ) παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει βελτίωση της κατάστασης με την έκδοση φυλλαδίων όχι μόνο από τον ΕΟΤ αλλά και από τοπικούς φορείς, τη δημιουργία ιστοσελίδων στο διαδίκτυο και την ίδρυση δημοτικών τουριστικών γραφείων. Όμως η προσπάθεια αυτή στερείται, στη πλειοψηφία των περιπτώσεων, «επαγγελματικότητας» και σαφών στόχων και επομένως δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική, διότι εξ αιτίας της διάθεσης περιορισμένων πόρων γίνεται «εκ των ενόντων».

Το κενό αυτό καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό οι tour-operators που όμως κατευθύνουν τους τουρίστες σε περιόδους και σε περιοχές τις οποίες οι ίδιοι έχουν επιλέξει με γνώμονα τα δικά τους συμφέροντα και όχι την ανάπτυξη των περιοχών υποδοχής.

Συμπέρασμα

Μετά από μια σύντομη συνολική αξιολόγηση των πόρων της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι, παρά την αφθονία και την υψηλή αξία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, υπάρχει σημαντική έλλειψη στην διατήρηση και την ανάδειξή τους. Ως αποτέλεσμα, η χρήση τους είναι ανεξέλεγκτη και υφίστανται σημαντικές πιέσεις. Παράλληλα η μη συστηματική και οργανωμένη αξιοποίησή τους δεν επιτρέπει τη δημιουργία τοπικής προστιθέμενης αξίας, γεγονός που θα αύξανε τις ευκαιρίες για δαπάνες από τους τουρίστες.

A.1.5 Χρήσεις γης

Η κατανομή των χρήσεων γης στην Περιφέρεια διαφέρει σημαντικά από αυτή των υπολοίπων περιοχών της χώρας (βλ. Πίνακα Α.1-22). Συγκεκριμένα, περισσότερη από τη μισή έκταση της Περιφέρειας του Νοτίου Αιγαίου χρησιμοποιείται για κτηνοτροφικούς σκοπούς (κοινοτικοί και ιδιωτικοί βοσκότοποι) σε αντίθεση με ένα ποσοστό μικρότερο του 40% για το σύνολο της χώρας. Η έκταση που εξυπηρετεί αγροτικές δραστηριότητες, γενικότερα, ξεπερνά τα 2/3 της συνολικής. Εδώ παρουσιάζεται σύγκλιση με τον εθνικό μέσο όρο, καθώς οι καλλιεργούμενες εκτάσεις στις Κυκλάδες και τα Δωδεκάνησα είναι περιορισμένες και εξισορροπούν τη διογκωμένη κτηνοτροφική γη.

Πέρα από το μικρό ποσοστό καλλιεργούμενων εκτάσεων, εξαιρετικά μεγάλη διαφοροποίηση από τα εθνικά δεδομένα παρουσιάζει η αρδευόμενη γη. Μόλις το 1,7% της έκτασης των δύο Νομών αρδεύεται, τη στιγμή που ο αντίστοιχος μέσος όρος κυμαίνεται σε επίπεδα δέκα φορές υψηλότερα (άνω του 17%).

Οι δασικές εκτάσεις εμφανίζονται ιδιαίτερα περιορισμένες καθώς, ανεξάρτητα από τις υποθέσεις για την ιστορική εξέλιξη της φυσικής βλάστησης των νησιών του Νοτίου Αιγαίου, οι επικρατούσες σήμερα περιβαλλοντικές συνθήκες (οικολογικοί και ανθρωπογενείς παράγοντες) δεν ευνοούν ιδιαίτερα την ανάπτυξη υψηλής βλάστησης σ' αυτά. Παράλληλα, τα αίτια της χαμηλής δασοκάλυψης (μόλις 13% της συνολικής έκτασης) θα πρέπει να αναζητηθούν στις πολυάριθμες πυρκαγιές, που προκαλούνται στα νησιά κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Οι οικισμοί παρουσιάζουν γραμμική ανάπτυξη κατά μήκος της παράκτιας ζώνης εξυπηρετώντας τόσο τις ανάγκες στέγασης των μόνιμων κατοίκων όσο και -έμμεσα- την τουριστική ζήτηση.

A.2 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗΣ

Τουριστική προσφορά: τα καταλύματα

Η αύξηση των τουριστικών καταλυμάτων στη Περιφέρεια του Ν. Αιγαίου την τελευταία τριακονταετία κατά την οποία παρατηρείται σημαντική αύξηση του τουρισμού στην Ελλάδα είναι εντυπωσιακή: από 36.040 κλίνες το 1973 (εκ των οποίων 25.650 στα Δωδεκάνησα και 10.390 στις Κυκλάδες) που αντιπροσώπευε το 15,2% των συνολικών κλινών της χώρας, το 1996 διέθετε περίπου 216.500 κλίνες (130.400 στα Δωδεκάνησα και 86.100 στις Κυκλάδες) που αντιστοιχεί στο 22,1% των διαθέσιμων κλινών.¹

Μια πρώτη ματιά στον πίνακα A.2-1 με τα τουριστικά καταλύματα ανά νησί επιβεβαιώνει τα στοιχεία με την κίνηση επιβατών σε λιμάνια και αεροδρόμια με ορισμένες εξαιρέσεις. Έτσι:

1^ο: Τα νησιά που δέχονται σημαντικό αριθμό πτήσεων charters έχουν σε απόλυτους αριθμούς τα περισσότερα καταλύματα: Ρόδος (73.080), Κως (35.115), Θήρα (20.688), Πάρος (18.236) και Μύκονος (13.785).

2^ο: Τα νησιά της Άνδρου, της Κέας της Τήνου και της Σύρου έχουν σχετικά με τη κίνηση που παρουσιάζουν περιορισμένο αριθμό καταλυμάτων: αυτό εξηγείται στη περίπτωση των δύο πρώτων από το γεγονός ότι βρίσκονται πολύ κοντά στη πρωτεύουσα και έχουν υψηλό αριθμό παραθεριστικών κατοικιών, ενώ στη Τήνο μετακινείται μεγάλος αριθμός προσκυνητών που είτε δεν διανυκτερεύει στο νησί ή παραμένει για μία μόνο νύχτα. Τέλος η Σύρος αποτελεί πρώτιστα διοικητικό κέντρο του νομού με επαγγελματική κίνηση όλο το χρόνο (όπως φαίνεται και από τα μηνιαία στοιχεία κίνησης επιβατών) και κατά δεύτερο λόγο τουριστικό προορισμό.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το φαινόμενο που παρατηρείται σε ιδιαίτερη έξαρση στη Κέα και στην Άνδρο, παρατηρείται σε μικρότερο βαθμό και σε άλλα νησιά των Κυκλάδων όπου η βελτίωση των θαλάσσιων συγκοινωνιών τα τελευταία χρόνια επιτρέπει την αξιοποίηση των Σαββατοκύριακών ή των τριήμερων για σύντομες διακοπές είτε σε

¹ Τα παραπάνω στοιχεία αφορούν μόνο τα νόμιμα καταλύματα που καταγράφονται στα επίσημα στοιχεία.

τουριστικό κατάλυμα είτε στη δεύτερη κατοικία γεγονός που έχει οδηγήσει στην αύξηση της κίνησης.

Άλλα στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη έτσι ώστε να κατανοηθούν οι διαφορές που υπάρχουν είναι οι εξής:

- Η αναλογία μεταξύ ξενοδοχειακών (κύριων) και μη ξενοδοχειακών (συμπληρωματικών και βοηθητικών καταλυμάτων). Στα Δωδεκάνησα ο αριθμός των ξενοδοχειακών κλινών είναι μεγαλύτερος των λοιπών κλινών (6,2:1), ενώ στις Κυκλάδες υπερτερούν τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και τα campings (1:0,6) πλην της Μυκόνου (Πίνακας 21).
- Το μέγεθος των μονάδων επίσης διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ των δύο νησιωτικών συμπλεγμάτων: στα Δωδεκάνησα ο μέσος όρων κλινών ανά μονάδα είναι 107,7, ενώ στις Κυκλάδες είναι μόλις 43,4. Ειδικότερα από τα 964 ξενοδοχεία της Δωδεκανήσου τα 263 έχουν περισσότερες από 100 κλίνες (και 7 περισσότερες από 1000), ενώ στις Κυκλάδες 43 από τις 837 μονάδες έχουν περισσότερες από 100 κλίνες.
- Αντίστοιχα διαφοροποιούνται οι δύο νομοί αναφορικά με τη κατηγορία των ξενοδοχείων: στα Δωδεκάνησα 0,8 των μονάδων και 6% των κλινών είναι πολυτελείας, ενώ στις Κυκλάδες είναι 0,5 και 1,0% αντίστοιχα. Αντίστροφα στις Κυκλάδες η πλειοψηφία των κλινών ανήκει στις χαμηλές κατηγορίες (45,5% των κλινών είναι Γ' κατηγορίας, 8,0% Δ' και 7,6% Ε), ενώ στα Δωδεκάνησα στις χαμηλές κατηγορίες ανήκει μόνο το 32,9% των κλινών (από τις οποίες 29,6% στη Γ' κατηγορία) Σε επίπεδο νησιού διαπιστώνεται ότι το υψηλό μέσο μέγεθος των μονάδων στα Δωδεκάνησα οφείλεται αποκλειστικά στις μεγάλες μονάδες της Κω και της Ρόδου, ενώ σε ότι αφορά στις Κυκλάδες υπάρχει διασπορά των μονάδων Α' κατηγορίας σε νησιά όπως η Πάρος, η Μύκονος, η Σαντορίνη και η Σύρος.
- Σε ότι αφορά τους μήνες που τα ξενοδοχεία παραμένουν ανοικτά επιβεβαιώνεται η εποχικότητα της τουριστικής δραστηριότητας: μόνο 14,5% των ξενοδοχείων των Κυκλάδων και το 10,3% των ξενοδοχείων της Δωδεκανήσου παραμένουν ανοικτά ολόκληρο το χρόνο σύμφωνα με τα στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδας. Η πλειοψηφία των μονάδων (60,4% για τις Κυκλάδες και 69,3% για τα Δωδεκάνησα) δηλώνουν ότι λειτουργούν από τον Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο ενώ το 21% και 12,2% αντίστοιχα των μονάδων μένουν ανοικτά για λιγότερο από 6 μήνες.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.2-1 : Τουριστικά Καταλύματα

Γεωγραφική Ενότητα	Συνολική έκταση-Κμ²	Συνολικός πληθυσμός-Ατομα 2001*	Αριθμός κλινών στις επιχειρήσεις των πάσης φύσεως ξενοδοχειακών καταλυμάτων Κλίνες (2000)	Αριθμός κλινών στα επαγγελματικά τουριστικά καταλύματα εκτός από ξενοδοχεία Κλίνες (1995)	Αριθμός θέσεων σε campings 2001	Σύνολο κλινών
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	5.286	301.745	140.142	64.121	10.697	214.960
Ν. Δωδεκανήσου	2.714	190.564	103.840	15.835	954	120.629
Αγαθονήσι	13,5	155	0	0		0
Αστυπάλαια	96,85	1.246	126	76	95	297
Κάλυμνος	110,88	17.066	1.591	652		2.243
Κάρπαθος	301,18	6.622	3.925	355		4.280
Κάσος	65,98	1.071	32	0		32
Κως	290,28	30.055	30.376	4.511	228	35.115
Λειψοί	15,98	704	82	123		205
Λέρος	52,95	7.983	1.132	618	95	1.845
Μεγίστη	9,13	387	32			32
Νίσυρος	41,4	938	225			225
Πάτμος	34,05	2.993	1.753	201	228	2.182
Ρόδος	1398,08	117.792	63.831	8.939	310	73.080
Σύμη	58,1	2560	475	203		678
Τήλος	62,83	535	172	104		276
Χάλκη	28,13	421	88	53		141
Ν. Κυκλάδων	2.572	11.1181	36.302	48.286	9.742	94.330
Αμοργός	120,67	1873	257	1.073	853	2.183
Ανάφη	38,35	272	0	99		99
Ανδρος	379,67	10112	1.253	2.744	199	4.196
Αντίπαρος	34,83	1057	343	1.030	316	1.689
Δονούσα	13,48	160	0	0		0
Ηράκλεια	17,6	151	0	0		0
Θήρα	75,79	11984	8.786	10.417	1.485	20.688

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.2-1: Τουριστικά Καταλύματα (συνέχεια)

Γεωγραφική Ενότητα	Συνολική έκταση-Κμ ²	Συνολικός πληθυσμός- Άτομα 2001*	Αριθμός κλινών στις επιχειρήσεις των πάσης φύσεως ξενοδοχειακών καταλυμάτων Κλίνες (2000)	Αριθμός κλινών στα επαγγελματικά τουριστικά καταλύματα εκτός από ξενοδοχεία Κλίνες (1995)	Αριθμός θέσεων σε campings 2001	Σύνολο κλινών
Θηρασία	9,3	**		34		34
Ίος	107,8	1834	1.919	2.250	1.059	5.228
Κέα	103,58	2415	257	539	193	989
Κίμωλος	35,71	799	0	104		104
Κουφονήσι	5,7	366	103	527		630
Κύθνος	99,26	1603	400	883		1.283
Μήλος	150,6	4714	662	2.237	237	3.136
Μύκονος	85,48	9660	7.904	5.281	600	13.785
Νάξος	428,13	17646	3.355	4.317	961	8.633
Πάρος	194,52	12783	5.785	10.135	2.316	18.236
Σέριφος	73,23	1399	306	849	300	1.455
Σχοινούσσα	7,78	207	58	0		58
Σίκινος	41,03	242	37	188		225
Σίφνος	73,18	2414	710	1.974	506	3.190
Σύρος	83,63	20220	1.962	1.688	316	3.966
Τήνος	194,21	8614	1.839	1.525	243	3.607
Φολέγανδρος	32,07	656	366	392	158	916

Πηγή: ΕΣΥΕ-ΕΟΤ

* Προσωρινά αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού

** Η Θηρασία συμπεριλαμβάνεται στο Δ. Οίας της νήσου Θήρας

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.2-2: Βασικοί δείκτες Ξενοδοχειακών και μη Κλινών Νοτίου Αιγαίου

Γεωγραφική Ενότητα	Δείκτης ξενοδοχειακών κλινών/ κλίνες εκτός ξενοδοχείων	Δείκτης σύνολο κλινών/ έκταση	Δείκτης σύνολο κλινών/ πληθυσμό
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	1,87	40,67	0,71
Ν. Δωδεκανήσου	6,18	44,45	0,63
Αγαθονήσι		0,00	0,00
Αστυπάλαια	0,74	3,06	0,24
Κάλυμνος	2,44	20,23	0,13
Κάρπαθος	11,06	14,21	0,65
Κάσος		0,48	0,03
Κως	6,41	120,97	1,17
Λειψοί	0,67	12,83	0,29
Λέρος	1,59	34,84	0,23
Μεγίστη		3,50	0,08
Νίσυρος		5,43	0,24
Πάτμος	4,09	64,07	0,73
Ρόδος	6,90	52,27	0,62
Σύμη	2,34	11,67	0,26
Τήλος	1,65	4,39	0,52
Χάλκη	1,66	5,01	0,33
Ν. Κυκλάδων	0,63	36,68	0,85
Αμοργός	0,13	18,09	1,17
Ανάφη	0,00	2,58	0,36
Άνδρος	0,43	11,05	0,41
Αντίπαρος	0,25	48,49	1,60
Δονούσα		0,00	0,00
Ηράκλεια		0,00	0,00
Θήρα	0,74	272,97	1,73
Θηρασία	0,00	3,66	
Ίος	0,58	48,49	2,85
Κέα	0,35	9,55	0,41
Κίμωλος	0,00	2,91	0,13
Κουφονήσι	0,20	110,53	1,72
Κύθνος	0,45	12,93	0,80
Μήλος	0,27	20,82	0,67
Μύκονος	1,34	161,27	1,43
Νάξος	0,64	20,16	0,49
Πάρος	0,46	93,75	1,43
Σέριφος	0,27	19,87	1,04
Σχοινούσσα		7,46	0,28
Σίκινος	0,20	5,48	0,93
Σίφνος	0,29	43,59	1,32
Σύρος	0,98	47,42	0,20
Τήνος	1,04	18,57	0,42
Φολέγανδρος	0,67	28,56	1,40

Πηγή: ΕΣΥΕ, επεξεργασία στοιχείων

Σε ότι αφορά τη πίεση που ασκεί ο τουρισμός στα νησιά μετρούμενη τόσο σε κλίνες ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο όσο και σε κλίνες ανά κάτοικο, υπάρχουν νησιά με υψηλούς και τους δύο δείκτες κυρίως στον Ν. Κυκλάδων: Θήρα, Μύκονος, Πάρος, Ίος, ενώ ο δεύτερος δείκτης είναι μεγαλύτερος της μονάδας σε πολλά νησιά εξ αιτίας του μικρού τους μόνιμου πληθυσμού. Στο Ν. Δωδεκανήσου μόνο η Κως εμφανίζει υψηλούς δείκτες, ενώ η Ρόδος εξ αιτίας του μεγέθους και του πληθυσμού της κινείται περίπου στο μέσο όρο.

Τουριστική ζήτηση

Ο αριθμός των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων των τουριστών αντικατοπτρίζει τη τουριστική ζήτηση. Δυστυχώς τα διαθέσιμα στοιχεία καλύπτουν μόνο τα κύρια και συμπληρωματικά ξενοδοχειακά καταλύματα και τα campings, αφήνοντας εκτός των ενοικιαζόμενα δωμάτια, τα οποία όπως παρουσιάστηκε προηγούμενα αποτελούν σημαντικό ποσοστό των διαθέσιμων κλινών ιδιαίτερα στις Κυκλάδες.

Σε απόλυτους αριθμούς οι διανυκτερεύσεις τουριστών (ελλήνων και αλλοδαπών) έχουν αυξηθεί κατακόρυφα μεταξύ του 1973 και του 1999 και στους δύο νομούς της Περιφέρειας: από 4.267 χιλιάδες (από τις οποίες 3.856 χιλιάδες στα Δωδεκάνησα), έφτασαν σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία του ΕΟΤ για το 1999 στους 17.705 χιλιάδες, από τις οποίες 16.111 χιλιάδες στα Δωδεκάνησα.

Σε ποσοστά οι διανυκτερεύσεις στο Ν. Αιγαίο το 1999 αντιπροσώπευαν το 29,3% των συνολικών διανυκτερεύσεων της χώρας, ενώ το 1973 ήταν μόλις 16,8%. Στη Ρόδο πραγματοποιείται περίπου το 61% των διανυκτερεύσεων της περιοχής.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.2-3: Αριθμός τουριστών και ημέρες διανυκτέρευσης αλλοδαπών και ημεδαπών, 1997

Γεωγραφική Ενότητα	Αριθμός τουριστών στα πάσης φύσεως ξενοδοχειακά καταλύματα-Άτομα			Ετήσιος αριθμός διανυκτερεύσεων στα ξενοδοχειακά καταλύματα-Άτομα			Αλλοδαποί / Ημεδαποί τουρίστες
	Σύνολο	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	
Ν. Δωδεκανήσου	1.496.799	204.433	1.292.366	13.329.605	892.410	12.437.195	6,3
Αγαθονήσι	428	124	304	3.004	432	2.572	2,45
Αστυπάλαια	542	347	195	2.176	1.425	751	0,56
Κάλυμνος	9.753	4.231	5.522	59.372	10.636	48.736	1,31
Κάρπαθος	23.855	1.562	22.293	210.006	8.867	201.139	14,27
Κάσος	141	117	24	606	536	70	0,21
Κώς	426.138	35.700	390.438	4.158.247	152.324	4.005.923	10,94
Λειψοί	277	82	195	1.268	393	875	2,38
Λέρος	2.059	1.516	543	9.811	5.695	4.116	0,36
Μεγίστη	533	224	309	2.568	946	1.622	1,38
Νίσυρος	2.498	1.722	776	12.901	9.153	3.748	0,45
Πάτμος	12.033	6.912	5.121	45.567	23.012	22.555	0,74
Ρόδος	10.131.29	149.829	863.300	8.802.027	673.558	8.128.469	5,76
Σύμη	5.162	1.956	3.206	21.459	5.244	16.215	1,64
Τήλος	251	111	140	593	189	404	1,26
Ν. Κυκλάδων	404.150	189.718	214.432	1.453.358	563.331	890.027	1,13
Αμοργός	152	106	46	641	513	128	0,43
Ανδρος	17.280	13.037	4.243	53.981	37.349	16.632	0,33
Αντίπαρος	1.124	.326	798	5.585	1.315	4.270	2,45
Θήρα	26.397	7.046	19.351	105.069	21.682	83.387	2,75
Ιος	14.250	2.246	12.004	52.343	6.238	46.105	5,34
Κέα	1.954	1.871	83	4.966	4.654	312	0,04
Κύθνος	2.343	2.235	108	17.427	16.996	431	0,05
Μήλος	8.977	6.604	2.373	32.554	22.678	9.876	0,36
Μύκονος	180.389	51.147	129.242	704.518	155.532	548.986	2,53
Νάξος	15.097	6.978	8.119	58.556	23.786	34.770	1,16
Πάρος	49.021	21.576	27.445	191.464	84.353	107.111	1,27
Σέριφος	2.769	2.281	488	9.176	7.196	1.980	0,21
Σίφνος	4.443	3.460	983	13.108	9.665	3.443	0,28
Σύρος	35.966	31.125	4.841	104.760	87.869	16.891	0,16
Τήνος	43.988	39.680	4.308	99.210	83.505	15.705	0,11

Πηγή: ΕΣΥΕ/ΕΟΤ, επεξεργασία στοιχείων

Στα Δωδεκάνησα, η συντριπτική πλειοψηφία των διανυκτερεύσεων (94,6%) προέρχεται από αλλοδαπούς, ενώ στις Κυκλάδες η κατάσταση παρουσιάζεται περισσότερο εξισορροπημένη με 55,3% των διανυκτερεύσεων να γίνεται από αλλοδαπούς. Σε επίπεδο νησιού, η αναλογία διανυκτερεύσεων αλλοδαπών προς τις διανυκτερεύσεις των ημεδαπών είναι ιδιαίτερα υψηλή στα τουριστικά αναπτυγμένα νησιά που

δέχονται πτήσεις charters, ενώ στα νησιά με περιορισμένη τουριστική ανάπτυξη οι έλληνες τουρίστες πραγματοποιούν περισσότερες διανυκτερεύσεις.

Τα αναλυτικά στοιχεία ανά νησί (Πίνακας Α.2-4) δείχνουν τόσο τη συγκέντρωση των τουριστικών ροών σε περιορισμένο αριθμό νησιών, όσο και τη σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των νησιών στη αναλογία μεταξύ αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.2-4: Μέση διάρκεια παραμονής των τουριστών στα πάσης φύσεως ξενοδοχειακά καταλύματα (σε Ημέρες), 1997

Γεωγραφική Ενότητα	Σύνολο	Ημεδαποί	Αλλοδαποί
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	7,78	3,69	8,84
Ν. Δωδεκανήσου	8,77	4,37	9,39
Αγαθονήσι	7,02	3,48	8,46
Αστυπάλαια	4,01	4,11	3,85
Κάλυμνος	6,09	2,51	8,83
Κάρπαθος	8,8	5,68	9,02
Κάσος	4,3	4,58	2,92
Κως	9,76	4,27	10,26
Λειψοί	4,58	4,79	4,49
Λέρος	4,76	3,76	7,58
Μεγίστη	4,82	4,22	5,25
Νίσυρος	5,16	5,32	4,83
Πάτμος	3,79	3,33	4,4
Ρόδος	8,69	4,5	9,42
Σύμη	4,16	2,68	5,06
Τήλος	2,36	1,7	2,89
Ν. Κυκλάδων	3,6	3,07	4,15
Αμοργός	4,22	4,84	2,78
Άνδρος	3,12	2,86	3,92
Αντίπαρος	4,97	4,03	5,35
Θήρα	3,98	3,08	4,31
Ίος	3,67	2,78	3,84
Κέα	2,54	2,49	3,76
Κύθνος	7,44	7,6	3,99
Μήλος	3,63	3,43	4,16
Μύκονος	3,91	3,04	4,25
Νάξος	3,88	3,41	4,28
Πάρος	3,91	3,91	3,9
Σέριφος	3,31	3,15	4,06
Σίφνος	2,95	2,79	3,5
Σύρος	2,91	2,82	3,49
Τήνος	2,26	2,1	3,65

Πηγή: ΕΣΥΕ, επεξεργασία στοιχείων

Διαφοροποίηση υπάρχει και στο ποσοστό πληρότητας των ξενοδοχείων: στα Δωδεκάνησα είναι ιδιαίτερα υψηλό (86,6%) όπως και στους άλλους τουριστικούς νομούς της χώρας ανάλογο με εκείνο στους νομούς Ρεθύμνης, Ηρακλείου και Ζακύνθου που ξεπερνούν το 80%, ενώ στους νομούς Χανίων, Λασιθίου, Κέρκυρας και Χαλκιδικής κυμαίνεται μεταξύ 76 και 80%. Αντίθετα στις Κυκλάδες το ποσοστό πληρότητας είναι 54,7%, χαμηλότερο και από τον μέσο όρο της χώρας που για το 1999 ήταν 63,5%.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η μέση διανυκτέρευση των τουριστών: και στη περίπτωση αυτή υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο νομών, αλλά και στη συμπεριφορά μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών τουριστών. Ο μέσος όρος παραμονής των αλλοδαπών στη Δωδεκάνησο ξεπερνά τις 9 ημέρες, όπως συμβαίνει και στις άλλες περιοχές παραθερισμού της χώρας που αναφέρθηκαν στη προηγούμενη παράγραφο. Αντίθετα στις Κυκλάδες ο μέσος όρος παραμονής είναι σημαντικά χαμηλότερος (4,15 ημέρες). Με βάση τα στοιχεία του 1997, η Κως παρουσιάζει τον υψηλότερο μέσο όρο με 10,26 ημέρες και ακολουθούν η Ρόδος (9,42) και η Κάρπαθος (9,02). Στις Κυκλάδες η Αντίπαρος παρουσιάζει τον υψηλότερο μέσο όρο (5,35), ενώ Θήρα, Μύκονος, Μήλος, Νάξος και Σέριφος ξεπέρασαν για το 1997 το όριο των 4 ημερών.

Σε ότι αφορά στους ημεδαπούς τα στοιχεία του 1996 έδειχναν μέση παραμονή 4,18 στα Δωδεκάνησα και 3,1 στις Κυκλάδες με μέσο όρο χώρας 2,65. Τα στοιχεία ανά νησί για το 1997 δείχνουν μικρή αύξηση της διαφοράς, ενώ η Κύθνος (εξ αιτίας του ιαματικού τουρισμού) έχει υψηλή μέση παραμονή (7,6), ακολουθείται από τη Νίσυρο (5,32) για τον ίδιο λόγο, ενώ σε λίγα νησιά ξεπερνά τις 4 ημέρες.

Η εποχικότητα της τουριστικής δραστηριότητας είναι ιδιαίτερα προφανής τόσο από την ανάλυση των στατιστικών δεδομένων μεταφοράς επιβατών και διανυκτερεύσεων στα καταλύματα ανά μήνα, όσο και από το είδος του τουρισμού που έχει επικρατήσει στη περιοχή: ηλιοτροπικός τουρισμός παραλίας.

Βασικό συμπέρασμα από την ανάλυση της προσφοράς και της ζήτησης του τουρισμού ανά νησί είναι ότι η γενική εικόνα που παρουσιάζει η Περιφέρεια Ν. Αιγαίου ως τουριστικά αναπτυγμένη περιοχή υποκρύπτει

έντονες διαφοροποιήσεις. Οι διαφοροποιήσεις είναι τόσο χωρικές, όσο και ποιοτικές.

Οι χωρικές διαφοροποιήσεις είναι προφανείς από την παρουσίαση των δεδομένων που έχει προηγηθεί. Ο σημαντικός όγκος της τουριστικής κίνησης με βάση τα απόλυτα μεγέθη συγκεντρώνεται σε μικρό αριθμό νησιών: Ρόδο, Κω, Θήρα, Πάρο, Μύκονο κατά κύριο λόγο, Νάξο, Ίο, Κάρπαθο, Άνδρο κατά δεύτερο λόγο.

Οι ποιοτικές διαφοροποιήσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο χώρο εστιάζονται στην οργάνωση του τουρισμού τόσο σε ότι αφορά τη προσφορά (αναλογία μικρών και μεγάλων μονάδων με διαφορετικό τρόπο οργάνωσης της παραγωγής και της προώθησης του προϊόντος) όσο και σε ότι αφορά τη ζήτηση (διάκριση μεταξύ οργανωμένου και μη οργανωμένου τουρισμού).

Στη περιοχή συνυπάρχουν μικρές και μεγάλες μονάδες καθώς και ενοικιαζόμενα δωμάτια που λειτουργούν κάτω από τελείως διαφορετικές συνθήκες και των οποίων, σύμφωνα με τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν, η διασπορά στο χώρο δεν είναι ομοιόμορφη. Συχνά, για να υποδηλώσουμε τη σημασία της τουριστικής δραστηριότητας για τη χώρα χρησιμοποιούμε τον όρο «τουριστική βιομηχανία». Στη πραγματικότητα όμως πρόκειται για συνύπαρξη δύο μορφών οργάνωσης των επιχειρήσεων που προσφέρουν υπηρεσίες διανυκτέρευσης: η «βιοτεχνική» και η «βιομηχανική», που εδώ χρησιμοποιούνται κατ' αναλογία με τη χρήση των όρων αυτών στο τομέα της μεταποίησης. Το μέσο μέγεθος των καταλυμάτων, η κατηγορία τους, το ποσοστό πληρότητας, η διάρκεια της περιόδου λειτουργίας, το ποσοστό οργανωμένου τουρισμού που δέχεται η μονάδα, η αναλογία σε μια περιοχή ξενοδοχειακών κλινών με κλίνες σε συμπληρωματικά ή βοηθητικά καταλύματα αλλά και το επίπεδο εκπαίδευσης και εξειδίκευσης του ανθρώπινου δυναμικού αποτελούν κύρια κριτήρια για διαχωρισμό των μονάδων αλλά και των περιοχών σε εκείνες όπου κυριαρχεί η μία ή η άλλη μορφή οργάνωσης.

Η συσσωρευμένη εμπειρία από τον τομέα της μεταποίησης αλλά και των υπηρεσιών σχετικά με τη διαφορετικότητα της συμπεριφοράς των μεγάλων, των μικρο-μεσαίων και των πολύ μικρών (ατομικών) επιχειρήσεων στις αλλαγές του εξωτερικού περιβάλλοντος τους (πχ. αυξομείωση ζήτησης, αλλαγές στις προτιμήσεις των καταναλωτών,

εισαγωγή καινοτομιών, κλπ), μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι και στον τουρισμό ισχύει κάτι ανάλογο. Για παράδειγμα το ανά κλίνη κόστος λειτουργίας των μονάδων -που διαφοροποιείται ανάλογα με το μέγεθος της μονάδας-, μεταβάλλει τα περιθώρια ευελιξίας και τις δυνατότητες που έχει κάθε μία μονάδα στις αλλαγές που επιβάλλει η αγορά.

Τα περιθώρια αυτά – που είναι συνάρτηση των περιθωρίων για καθορισμό της τιμής προσφοράς της κλίνης από τη πλευρά του ξενοδόχου - μεταβάλλονται ανάλογα με την μορφή οργάνωσης της ζήτησης, αλλά και του προσφερόμενου προϊόντος. Σε ότι αφορά το προσφερόμενο προϊόν κυριαρχεί ο τουρισμός παραλίας σε όλο το Νότιο Αιγαίο παρά τις μικρές διαφοροποιήσεις που καταγράφονται σε κάποια νησιά, κυρίως εξ αιτίας των φυσικών και πολιτιστικών τους ιδιαιτεροτήτων παρά σε οργανωμένη παρέμβαση του δημόσιου ή του ιδιωτικού τομέα. Η έλλειψη διαφοροποίησης περιορίζει σαφώς την δυνατότητα ευελιξίας αναφορικά με τη τιμή που μπορεί να ζητηθεί από τον καταναλωτή – τουρίστα ή τον ενδιαμέσο φορέα ενώ η ύπαρξη αυξημένης προσφοράς (στο νησί αλλά και στις ανταγωνιστικές περιοχές στην Ελλάδα και σε όλη τη ζώνη του ήλιου από τη Τουρκία μέχρι τη Φλόριδα και τη Μαλαισία) πιέζει ακόμη περισσότερο τις τιμές προς τα κάτω.

Σε ότι αφορά τη μορφή οργάνωσης της ζήτησης, μπορούμε να την κατατάξουμε σε προέλευση από:

- μεγάλα τουριστικά γραφεία εξωτερικού
- μικρά γραφεία εξωτερικού και εσωτερικού
- μεμονωμένους πελάτες (ατομικός τουρισμός).

Κάθε μια από τις παραπάνω κατηγορίες έχουν διαφορετική δυνατότητα για την επιβολή της τιμής που επιθυμούν στους ξενοδόχους. Για παράδειγμα οι μεμονωμένοι πελάτες δεν μπορούν να διαπραγματευτούν τη τιμή με μια μεγάλη μονάδα, ενώ έχουν δυνατότητα διαπραγμάτευσης στις μικρές μονάδες (και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια) ιδιαίτερα εκτός της υψηλής περιόδου ή σε περιπτώσεις όπου η ζήτηση είναι χαμηλότερη από την αναμενόμενη.

Σε ότι αφορά τον οργανωμένο τουρισμό η διαπραγματευτική ισχύς μεταβάλλεται ανάλογα με τον όγκο των πελατών που διακινείται με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται ανάλογα η προστιθέμενη αξία που παραμένει στην επιχείρηση για να διανεμηθεί στους συντελεστές παραγωγής

(εργασία και κεφάλαιο). Επομένως αποτελεί μάλλον σύνηθες φαινόμενο ένα μικρό ξενοδοχείο Γ' κατηγορίας στις Κυκλάδες που δέχεται κύρια μεμονωμένους πελάτες να εισπράττει περισσότερα χρήματα για ένα δίκλινο δωμάτιο με πρωινό, απ' ό,τι ένα μεγάλο ξενοδοχείο Α' κατηγορίας με ημιδιατροφή στα Δωδεκάνησα με οργανωμένους τουρίστες. Επίσης ένα δωμάτιο που ενοικιάζεται σε μεμονωμένο τουρίστα εισπράττει ίσως και τριπλάσια τιμή από εκείνο που «δίδεται» σε τουριστικό γραφείο, προσδοκώντας σε περισσότερη πελατεία και επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.

Μετά από τη σύντομη αυτή θεωρητική προσέγγιση ας δούμε τι επικρατεί στο Ν. Αιγαίο. Οργανωμένο τουρισμό δέχονται κύρια οι προορισμοί στους οποίους υπάρχει δυνατότητα προσγείωσης πτήσεων charter, ενώ ένα μέρος –κυρίως από μικρά γραφεία- διακινείται με πλοίο. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο αριθμός των νησιών που δέχονται charters είναι συγκεκριμένος και περιορισμένος, αλλά δέχεται ένα μεγάλο κομμάτι του τουριστικού ρεύματος. Στα ίδια νησιά συγκεντρώνεται και το μεγαλύτερο κομμάτι του βιομηχανικού τουρισμού. Αυτές οι περιοχές, που παρουσιάζουν και τους υψηλότερους δείκτες τουριστικής πίεσης (Πίνακας Α.2-5), και που ορισμένες ζώνες τους έχουν ήδη χαρακτηριστεί ως κορεσμένες περιοχές (Κ.Τ.Π) ή περιοχές ελέγχου τουριστικής ανάπτυξης (Π.Ε.Τ.Α.), μπορούν να θεωρηθούν ως «ώριμες» τουριστικά περιοχές και στις οποίες θα πρέπει να υπάρξουν αποτελεσματικά μέτρα για ανάσχεση της επέκτασης της προσφοράς, βελτίωσης της ποιότητας του προσφερόμενου προϊόντος και την ανάπτυξη νέων και ειδικών μορφών τουρισμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.2-5: Δείκτες Αξιολόγησης της Τουριστικής Έντασης στο Νότιο Αιγαίο

Γεωγραφική Ενότητα	Διανυκτερεύσεις* / πληθυσμό	Γεωγραφική Ενότητα	Δείκτης σύνολο κλινών/ έκταση	Γεωγραφική Ενότητα	Διανυκτερεύσεις*/ έκταση
Χάλκη	0,0	Κάσος	0,48	Χάλκη	0,0
Ανάφη	0,0	Αστυπάλαια	2,09	Ανάφη	0,0
Κίμωλος	0,0	Ανάφη	2,58	Κίμωλος	0,0
Κουφονήσι	0,0	Κίμωλος	2,91	Κουφονήσι	0,0
Σχοινούσσα	0,0	Μεγίστη	3,50	Σχοινούσσα	0,0
Σίκινος	0,0	Τήλος	4,39	Σίκινος	0,0
Φολέγανδρος	0,0	Χάλκη	5,01	Φολέγανδρος	0,0
Κάσος	0,6	Νίσυρος	5,43	Κάσος	9,2
Τήλος	1,8	Σίκινος	5,48	Τήλος	15,1
Λέρος	2,0	Σχοινούσσα	7,46	Αμοργός	45,1

Αμοργός	2,9	Κέα	7,68	Αστυπάλαια	53,0
Αστυπάλαια	4,1	Ανδρος	10,53	Κέα	184,5
Λειψοί	4,5	Αμοργός	11,02	Λειψοί	198,4
Κάλυμνος	4,9	Σύμη	11,67	Μεγίστη	281,3
Μεγίστη	6,6	Λειψοί	12,83	Λέρος	302,0
Κέα	7,9	Κύθνος	12,93	Νίσυρος	311,6
Νάξος	8,5	Κάρπαθος	14,21	Νάξος	351,9
Σύρος	10,5	Σέριφος	15,77	Ανδρος	476,1
Σύμη	12,0	Τήνος	17,32	Σύμη	527,2
Νίσυρος	13,8	Νάξος	17,92	Κύθνος	563,1
Ανδρος	17,9	Μήλος	19,25	Σέριφος	595,8
Πάτμος	19,0	Κάλυμνος	20,23	Κάλυμνος	754,9
Θήρα	20,6	Φολέγανδρος	23,64	Κάρπαθος	760,3

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.2-5 (συνέχεια)

Γεωγραφική Ενότητα	Διανυκτερεύσεις* / πληθυσμό	Γεωγραφική Ενότητα	Δείκτης σύνολο κλινών/ έκταση	Γεωγραφική Ενότητα	Διανυκτερεύσεις*/ έκταση
Τήνος	22,6	Ν. Κυκλάδων	32,89	Αντίπαρος	789,6
Σίφνος	24,4	Λέρος	33,05	Σίφνος	804,8
Αντίπαρος	26,0	Σίφνος	36,68	Τήνος	1002,0
		ΠΕΡ.			
Ν. Κυκλάδων	29,9	Ν. ΑΙΓΑΙΟΥ	38,64	Μήλος	1024,0
Σέριφος	31,2	Ιος	38,67	Ν. Κυκλάδων	1292,7
Μήλος	32,7	Αντίπαρος	39,42	Ιος	1322,8
Κάρπαθος	34,6	Σύρος	43,64	Πάτμος	1665,7
Κύθνος	34,9	Ν. Δωδ/νήσου	44,10	Σύρος	2532,1
Πάρος	47,2	Ρόδος	52,05	Πάρος	3102,8
ΠΕΡ.					
Ν. ΑΙΓΑΙΟΥ	61,8	Πάτμος	57,39	Θήρα	3264,3
				ΠΕΡ.	
Ιος	77,8	Πάρος	81,84	Ν. ΑΙΓΑΙΟΥ	3528,3
Ν. Δωδ/νήσου	80,4	Κουφονήσι	110,53	Ν. Δωδ/νήσου	5646,9
Ρόδος	85,6	Κώς	120,18	Ρόδος	7208,0
Μύκονος	127,2	Μύκονος	154,25	Μύκονος	14374,3
Κώς	159,9	Θήρα	253,37	Κώς	16559,8

Πηγή: ΕΣΥΕ/ΕΟΤ - υπολογισμοί μελετητών

*Οι διανυκτερεύσεις υπολογίστηκαν με αναγωγή του μέσο όρου ημερών παραμονής στα ξενοδοχεία του κάθε νησιού στο σύνολο των διαθέσιμων κλινών. Τα νησιά με μηδενικές τιμές στους δείκτες των διανυκτερεύσεων δεν διαθέτουν ξενοδοχειακές κλίνες.

Βέβαια η ανάσχεση της επέκτασης της προσφοράς έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα δυσχερής μέχρι σήμερα, ενώ και η ζήτηση όπως εκφράζεται από τον αριθμό των διακινούμενων επιβατών και των διανυκτερεύσεων είναι

αυξητική. Η «επιθυμία» των ιδιοκτητών γης να αξιοποιήσουν την ακίνητη περιουσία τους και του κατασκευαστικού τομέα να συνεχίσει τη δραστηριότητα του οδηγεί στην αύξηση της προσφοράς με «τυπικές» (επίσημες) ή «άτυπες» (παράνομες) μορφές τουριστικών καταλυμάτων, γεγονός που υποβαθμίζει περαιτέρω την υπάρχουσα κατάσταση. Η καλύτερη εκτίμηση της τουριστικής πίεσης -και ειδικότερα της φέρουσας ικανότητας των νησιών- επιβάλλει να ληφθεί υπόψη τόσο η αύξηση της δόμησης όσο και το φαινόμενο του παραθερισμού.

Τα υπόλοιπα νησιά μπορούμε να τα κατατάξουμε σε δύο κατηγορίες:

1. σε εκείνα που παρουσιάζουν σχετικά σημαντική τουριστική πίεση και τάσεις αύξησης της τουριστικής κίνησης
2. σε εκείνα που δεν παρουσιάζουν τάσεις αύξησης τουριστικής κίνησης, ενώ έχουν σχετικά περιορισμένο και σταθερό αριθμό τουριστικών κλινών

Στη πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων και πολύ μικρά νησιά όπου η παρουσία και μικρού αριθμού κλινών εμφανίζει υψηλή πίεση όπως για παράδειγμα στο Κουφονήσι, στην Αντίπαρο. Στη δεύτερη κατηγορία αναφερθήκαμε σε προηγούμενη παράγραφο παρουσιάζοντας τα νησιά στα οποία δεν έχει αυξηθεί σημαντικά η κίνηση επιβατών όπως είναι η Χάλκη, η Κάσος, η Κίμωλος, η Αστυπάλαια, η Κάλυμνος, η Νίσυρος

Και στις δύο κατηγορίες νησιών αν και η σταθεροποίηση του αριθμού των προσφερόμενων καταλυμάτων δεν μπορεί να αποτελέσει πρωταρχικό στόχο πολιτικής, χρειάζεται όμως να τεθούν αυστηροί κανόνες ποιότητας στις νέες κατασκευές που να εφαρμοστούν σταδιακά και στις λειτουργούσες επιχειρήσεις του ευρύτερου τουριστικού κλάδου. Η εφαρμογή της πολιτικής αυτής δεν θα πρέπει να περιοριστεί σε αστυνομικά μέτρα τα οποία δεν φαίνεται να αποδίδουν, αλλά μέσα από εκπαιδευτικές διαδικασίες των εμπλεκόμενων (υπαλλήλων και επιχειρηματιών), που ιδιαίτερα στη περίπτωση των μικρών μονάδων δεν έχουν υποστεί κανενός είδους εκπαίδευση.

Γενικότερα όμως η συζήτηση περί της εφαρμοστέας τουριστικής πολιτικής σε επίπεδο περιφέρειας δεν μπορεί να περιοριστεί στην προσφορά καταλύματος. Είναι γνωστό ότι τα προβλήματα του τουρισμού είναι ευρύτερα. «Το ελληνικό τουριστικό προϊόν δεν ανανεώνεται,

παραμένει στο status quo. Η ανταγωνιστικότητα επιτυγχάνεται με πώληση του προϊόντος σε διαρκώς χαμηλότερες τιμές. Τα κέρδη περιορίζονται ασφυκτικά και σε πολλές περιπτώσεις οι τιμές πώλησης του ξενοδοχειακού πακέτου δεν καλύπτουν ούτε το κόστος. Να τι συμβαίνει για πολλές περιοχές της Ελλάδας την τελευταία δεκαπενταετία».

Οι παραπάνω φράσεις που είναι απόσπασμα από τη μελέτη που συνέταξαν ο ΕΟΤ σε συνεργασία με το ΚΕΠΕ με τίτλο «Προκαταρκτικό εθνικό οικονομικό και χωροταξικό σχέδιο του τουρισμού» το 1994, αποτελεί μια επιγραμματική αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης της χώρας, στην οποία φαίνεται να συμφωνεί η πλειοψηφία των μελετητών του τουρισμού αλλά και οι εμπλεκόμενοι μ' αυτόν φορείς. Άλλωστε οι συχνές αναφορές στην αναγκαιότητα αλλαγής του τουριστικού προτύπου δεν μπορούν παρά να εκφράζουν την αγωνία για τη μη βιώσιμότητα του υφιστάμενου.

Αν αυτό ισχύει για το σύνολο της χώρας, πολύ περισσότερο θα ισχύει για την εξεταζόμενη περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου που αποτελεί σήμερα το σημαντικότερο προορισμό της χώρας προσελκύοντας ανάμεσα στο 25 και το 30% του τουριστικού ρεύματος. Ως βασικό πρόβλημα αναφέρεται η μη ανανέωση του τουριστικού προϊόντος και η προσπάθεια δημιουργίας συνθηκών ανταγωνιστικού προϊόντος μέσα από τη μείωση των τιμών, γεγονός που συνεπάγεται μείωση του κόστους παραγωγής και μείωση της ποιότητας του προσφερόμενου προϊόντος.

Από την ανάλυση των δεδομένων της τουριστικής προσφοράς προκύπτει ότι στο Ν. Αιγαίο δεν υπάρχουν αναξιοποίητες περιοχές με την έννοια ότι υπάρχουν περιοχές χωρίς καταλύματα. Αντίθετα υπάρχουν πολλοί αναξιοποίητοι πόροι που θα επέτρεπαν την διαφοροποίηση και τον εμπλουτισμό του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος που τώρα περιορίζεται στο τρίπτυχο κατάλυμα- εστίαση- αναψυχή έτσι ώστε να εξασφαλιζονταν υψηλότερη ημερήσια τουριστική δαπάνη ανά επισκέπτη και υψηλότερη προστιθέμενη αξία ανά πωλούμενο προϊόν ή υπηρεσία.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-22: Εδαφική οργάνωση και χρήση της γης

	Συνολική έκταση (σε χιλ. στρέμ.)	Καλλιεργούμενη έκταση		Κτηνοτροφική γη	Δασοκάλυψη	Οικιστική χρήση (σχέδια πόλης και οικισμοί)	Λοιπές πολεοδομημένες περιοχές	Εξωαστική ζώνη με σχέδιο χρήσεων γης
		Σύνολο	Αρδευόμενη γη		ΕΣΥΕ			
		% συνολικής έκτασης	% συνολικής καλ/γούμενης έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης
	1	2	3	4	5	6*	7*	8*
Σύνολο Χώρας	131957,4	29,89	17,41	39,55	22,26			
Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	5286	17,00	1,68	52,00	13,00			
Ν. Δωδεκανήσου	2714,3	15,74	1,63	46,55	24,11			
Δ. Αρχαγγέλου	115,4	1,70	2,76	0,00	0,00			
Δ. Αστυπάλαιας	114,1	1,70	0,64	80,28	0,00			
Δ. Ατταβύρου	234,4	12,29	2,09	38,40	43,69			
Δ. Αφάντου	46,1	34,27	5,80	23,64	34,27			
Δ. Δικαίου	62,6	49,52	7,91	29,23	5,11			
Δ. Ηρακλειδών	160,6	33,25	0,96	53,11	5,23			
Δ. Ιαλυσού	16,7	56,89	7,51	12,57	8,38			
Δ. Καλλιθέας	109,8	26,59	2,26	25,23	38,52			
Δ. Καλυμνίων	134,5	3,72	0,84	92,57	0,15			
Δ. Καμείρου	211,9	16,85	1,81	5,90	62,95			
Δ. Καρπάθου	220	7,27	0,47	45,91	24,55			

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-22 (συνέχεια)

	Συνολική έκταση (σε χιλ. στρέμ.)	Καλλιεργούμενη έκταση		Κτηνοτροφική γη	Δασοκάλυψ η	Οικιστική χρήση (σχέδια πόλης και οικισμοί)	Λοιπές πολεοδομημένες περιοχές	Εξωαστική ζώνη με σχέδιο χρήσεων γης
		Σύνολο	Αρδευόμενη γη					
		% συνολικής έκτασης	% συνολικής καλ/γούμενης έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης
	1	2	3	4	5	6*	7*	8*
Δ. Κάσου	69,5	3,88	0,05	70,07	0,00			
Δ. Κω	67,2	22,32	3,71	34,23	9,67			
Δ. Λειψών	17,4	24,71	0,37	72,41	0,00			
Δ. Λέρου	74	7,43	0,62	85,95	4,73			
Δ. Λινδίων	179	7,71	0,57	40,11	46,48			
Δ. Μεγίστης	12	0,03	0,00	0,17				
Δ. Νισύρου	50,1	3,19	0,02	77,64	0,00			
Δ. Νότιας Ρόδου	379,1	20,97	1,53	59,38	14,96			
Δ. Πάτμου	45	7,11	1,05	91,78	0,44			
Δ. Πεταλούδων	89,3	29,79	4,90	6,16	39,53			
Δ. Ρόδου	19,5	27,69	9,27	8,72	25,64			
Δ. Σύμης	65,8	2,74	0,03	42,10	36,32			
Δ. Τήλου	64,5	3,26	0,19	50,39	12,25			
Δ. Χάλκης	37	1,89	0,00	27,03	8,11			
Κ. Αγαθονησίου	14,5	2,76	0,00	96,55	0,00			
Κ. Ολύμπου	104,9	6,01	60,00	40,13	23,45			

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-22: (συνέχεια)

	Συνολική έκταση (σε χιλ. στρέμ.)	Καλλιεργούμενη έκταση		Κτηνοτροφική γη	Δασοκάλυψ η	Οικιστική χρήση (σχέδια πόλης και οικισμοί)	Λοιπές πολεοδομημένες περιοχές	Εξωαστική ζώνη με σχέδιο χρήσεων γης
		Σύνολο	Αρδευόμενη γη		ΕΣΥΕ			
		% συνολικής έκτασης	% συνολικής καλλ/γούμενης έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης		% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης
	1	2	3	4	5	6*	7*	8*
N. Κυκλάδων	2571,7	17,70	1,73	56,89	1,72			
Δ. Αμοργού	126,4	10,60	0,19	72,86	0,00			
Δ. Άνδρου	102,6	11,21	1,54	65,59	2,73			
Δ. Άνω Σύρου	66,9	15,10	1,82	51,42	0,00			
Δ. Δρυμαλίας	302,9	15,45	0,85	70,95	3,40			
Δ. Εξωμβούργου	138,2	19,83	2,60	61,79	0,22			
Δ. Ερμούπολεως	11,4	19,30	3,16	34,21	0,00			
Δ. Θήρας	71,1	40,65	0,97	10,83	0,00			
Δ. Ίου	109	6,79	0,53	63,39	0,00			
Δ. Κέας	148,9	23,24	0,01	41,17	4,57			
Δ. Κορθίου	81,8	11,00	1,22	55,01	0,00			
Δ. Κύθνου	100,2	20,76	0,48	53,69	0,00			
Δ. Μήλου	160,1	19,49	0,25	66,52	6,25			
Δ. Μυκόνου	105,2	15,02	0,76	38,97	0,00			
Δ. Νάξου	127	41,02	15,05	43,07	0,08			
Δ. Πάρου	196,2	29,15	1,49	53,52	0,10			
Δ. Ποσειδωνίας	23,7	36,29	5,19	39,24	0,00			
Δ. Σερίφου	75,2	7,98	0,26	75,93	0,00			

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-22: (συνέχεια)

	Συνολική έκταση (σε χιλ. στρέμ.)	Καλλιεργούμενη έκταση		Κτηνοτροφική γη	Δασοκάλυψ η	Οικιστική χρήση (σχέδια πόλης και οικισμοί)	Λοιπές πολεοδομημένες περιοχές	Εξωαστική ζώνη με σχέδιο χρήσεων γης
		Σύνολο	Αρδευόμενη γη		ΕΣΥΕ			
		% συνολικής έκτασης	% συνολικής καλ/γούμενης έκτασης	% συνολικής έκτασης	% συνολικής έκτασης			
	1	2	3	4	5	6*	7*	8*
Δ. Σίφνου	74	17,97	3,25	61,49	0,00			
Δ. Τήνου	22,9	29,26	4,30	37,55	0,00			
Δ. Υδρούσας	195,4	8,39	1,63	59,16	0,97			
Κ. Ανάφης	40,4	11,63	0,39	48,76	0,00			
Κ. Αντιπάρου	45,2	17,26	0,02	60,40	0,00			
Κ. Δονούσης	13,8	7,25	0,08	50,00	0,00			
Κ. Ηράκλειας	17,8	6,74	0,01	64,04	0,00			
Κ. Κιμώλου	53,3	10,88	0,30	75,23	0,00			
Κ. Κουφονησίων	26	5,77	0,00	58,46	0,00			
Κ. Οίας	19,5	19,49	1,28	23,59	0,00			
Κ. Πανόρμου	33,4	2,69	0,85	43,41	35,93			
Κ. Σικίνου	42,5	4,71	0,00	59,76	0,00			
Κ. Σχοινούσσης	8,5	38,82	0,00	57,65	0,00			
Κ. Φολεγάνδρου	32,2	13,35	0,00	46,58	0,00			

* Τα σχετικά στοιχεία δεν είναι διαθέσιμα από τ ο ΥΠΕΧΩΔΕ

Πηγή: ΕΣΥΕ (1991) – ΥΠΕΧΩΔΕ – ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999), Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα
- Επεξεργασία Ομάδας Μελέτης

Κάλυψη του εδάφους

Το μεγαλύτερο τμήμα του εδάφους της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου καλύπτεται από εκτάσεις φρυγάνων και μακκί. Οι περιοχές με την τυπική αυτή μεσογειακή βλάστηση χρησιμοποιούνται ως επί το πλείστον ως βοσκότοποι. Αντίστοιχη χρήση έχουν και οι λιβαδικές εκτάσεις των νησιών, που είναι όμως σαφώς πιο περιορισμένες.

Οι καλλιεργούμενες ζώνες χαρακτηρίζονται από μικτά ανθρωπογενή / φυσικά στοιχεία. Ο συνδυασμός αυτός οφείλεται τόσο στη σταδιακή εγκατάλειψη της γεωργίας -ιδίως στα ορεινά εδάφη- όσο και στην αλλαγή των μεθόδων καλλιέργειας στα πλαίσια της πολυδραστηριότητας.

Οι δασικές εκτάσεις (όπως ορίζονται από τη δασοπονική επιστήμη) είναι σχεδόν ανύπαρκτες. Στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας καλύπτουν μία έκταση μικρότερη από 70.000 εκτάρια.

Σημαντική έκταση καταλαμβάνουν τα αξιόλογα και ευαίσθητα οικοσυστήματα των νησιών. Μόνο οι περιοχές που συμπεριλαμβάνονται στο δίκτυο NATURA 2000 εκτείνονται σε 192.700 περίπου εκτάρια (συμπεριλαμβανομένων των θαλάσσιων τμημάτων), κατανεμημένες σχεδόν ισομερώς στους δύο Νομούς (52% στα Δωδεκάνησα και 48% στις Κυκλάδες).

Θεσμοθετημένες χρήσεις γης και όροι δόμησης

- Οικιστική χρήση (συμπεριλαμβανομένων εκτάσεων συνεταιρισμών ή ιδιωτικής πολεοδόμησης)

Οι Πίνακες που ακολουθούν περιλαμβάνουν στοιχεία σχετικά με τις περιοχές για τις οποίες έχουν εγκριθεί ή εκπονούνται ΓΠΣ ή/ και πολεοδομικές μελέτες, καθώς και για τις εκτάσεις για τις οποίες έχουν κινηθεί οι διαδικασίες πολεοδόμησής τους σύμφωνα με τις διατάξεις της νομοθεσίας περί συνεταιρισμών και ιδιωτικής πολεοδόμησης (με βάση τα Διατάγματα που εκδόθηκαν κατά την περίοδο 1995-1997).

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-23: Περιοχές που διέπονται από ρυθμίσεις στα πλαίσια μελετών
ΕΠΑ

α. Μελέτες Γ.Π.Σ		
Εγκεκριμένες	Φ.Ε.Κ.	Συνεχιζόμενες
Ρόδος	193/Δ'/87	Αφάντου (Ν. 86)
Κρεμαστή (Ν.86)	169/Δ'/90	
Παραδείσι (Ν.86)	172/Δ'/90	
Καλυθιές – Φαληράκι (Ν.86)	721/94	
Ιαλυσός (Ν)	1052/94	
Κοσκινού (Ν. 86)	42/95	
Αρχάγγελος (Ν.86)	45/95	
Κάρπαθος	23/Δ'/87	
Κως	911/Δ'/86	
Κάλυμνος	615/Δ'/87	
Αγ. Μαρίνα Λέρου	1039/Δ'/87	
Λέρος	1039/87	
Σύμη	508/Δ'/87	
Ερμούπολη	368/Δ'/86	
Ανω Σύρος	368/Δ'/86	
Μύκονος (οικισμός Χώρας)	656/Δ'/87	
Ανδρος	1040/Δ'/87	
Μπατσί	1040/Δ'/87	
Κόρθι	1040/Δ'/87	
Τήνος (Χώρα)	120/Δ'/86	
	15/96 (τροπ/ση)	
Νάξος	207/Δ'/86	
Θήρα	932/Δ'/87	
Παροικιά-Πάρου	220/Δ'/90	
	επ.624/Δ'/92	
	(αναδημοσίευση)	

β. Πολεοδομικές Μελέτες Επέκτασης		
Εγκεκριμένες	Φ.Ε.Κ.	Συνεχιζόμενες
Ρόδος	403/Δ'/94	Ρόδος
Ρόδος	710/85	- Κρητικά
Ρόδος – Βάκχος	(αναδημοσίευση)	- Ασγουρού κλπ.
Ανάληψη-Ροδίνι	728/91	- Ανάληψη κλπ.
Ιαλυσός	655/95 (αναθεώρηση)	
Κως	230/Δ'/89	Κάρπαθος
Λέρος -Αγ.Μαρίνα	276/Δ'/91	Κάλυμνος
Λέρος – Πλάτανος	276/Δ'/91	- Πόθια (πυκν.)
		- Πόθια (αραιοδ.)
		- Χωριό
		Σύμη-Γυαλός-Χώρα
Μύκονος (Χώρα)	721/Δ'/95 (αναθεώρηση)	Μύκονος (οικισμός Χώρας)
Τήνος	342/Δ'/89 548/91 (αναθεώρηση) 936/92 (τροποποίηση)	Ερμούπολη Ανω Σύρος
Θήρα		Θήρα
- Φηρά	852/Δ'/91	
- Περίσσα	428/Δ'/93	
Πάρος		Παροικιά
- Παροικιά	998/Δ'/93	
	743/Δ'/95	
- Παροικιά (Κεντρ. Τμήμα)	998/93	
	414/Δ'/85	
- Νάουσα		
		Ανδρος (Χώρα)
		Κόρθι
		Μπατσί
		Νάξος

Πηγή:ΥΠΕΧΩΔΕ, Δ/νση Πολεοδομικού Σχεδιασμού – Τμήμα Δ', Μελέτη των Χωρικών Επιπτώσεων των Κοινοτικών Προγραμμάτων και Πολιτικών στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, 1996.

Επίσης, εκπονείται, σύμφωνα με τις διατάξεις πολεοδόμησης α' κατοικίας, μελέτη για το Παραδείσι (ν. Ρόδου), καθώς και η μελέτη παραδοσιακού οικισμού Ερμούπολης (ν. Σύρου).

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-24: Οικοδομικοί συνεταιρισμοί (τα ΦΕΚ Αναφέρονται στη Β' Φάση – έγκριση Πολεοδομικής Μελέτης)

Επωνυμία	Νομός	Δήμος/Κοινότητα	Εκταση (σε στρ.)	ΦΕΚ
Θεοτόκος	Δωδεκανήσου	Δήμος Ρόδου	93	142/Δ'/96
Αυτοστέγαση	Δωδεκανήσου	Δήμος Ρόδου	95	508/Δ'/96

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, Δ/ση Πολεοδομικού Σχεδιασμού, 1997

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1.25: Ιδιωτικές πολεοδομήσεις (τα ΦΕΚ αναφέρονται στην Α' Φάση-έγκριση χωροθέτησης και οικιστική καταλληλότητα)

	Τοποθεσία	Εκταση (σε στρ.)	ΦΕΚ
Νομός Δωδεκανήσου			
1.	Κέφαλος (Κως)	352	102/Δ'/96
Νομός Κυκλάδων			
1.	Στενιές (Ανδρος)	440	
2.	Βιτάλι (Ανδρος)	213	22 & 23/Δ'/96
3.	Βιτάλι(Ανδρος)	569	
4.	Βουρκωτή (Ανδρος)	970	49/Δ'/96
5.	Βουρκωτή (Ανδρος)	365	
6.	Σύρος	70	
7.	Σέριφος	500	97/Δ'/96

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, Δ/ση Πολεοδομικού Σχεδιασμού, 1997.

- Λοιπές Πολεοδομικά οργανωμένες περιοχές για χρήση εκτός κατοικίας

Η ενότητα αυτή αναφέρεται σε περιοχές που προορίζονται για βιομηχανική/ βιοτεχνική και τουριστική χρήση.

Σε ό,τι αφορά την πρώτη ομάδα περιοχών, παρότι έχει αναγνωρισθεί η ανάγκη ανάπτυξης σχετικών χώρων είτε στα σημαντικά αστικά κέντρα είτε σε περιοχές με αξιόλογη δραστηριοποίηση στη μεταποίηση αγροτικών προϊόντων, μόνο για το νησί της Ρόδου έχει υπάρξει (τουλάχιστον σε θεσμικό επίπεδο) σχετική πρόβλεψη. Ειδικότερα έχουν οριοθετηθεί οι :

- ΒΙ.ΠΕ. Ρόδου / Τμήμα Α', έκτασης 15.915 m², στη θέση "Μέγκαβλη-Ηλιούπολη" της Κτηματικής Περιφέρειας Ιζιάς, για τη λειτουργία

Πολυόροφου Βιοτεχνικού Κέντρου ΕΤΒΑ-ΕΟΜΜΕΧ (ΦΕΚ 391/Β'/29-7-87)

- ΒΙ.ΠΕ. Ρόδου (Κύρια Περιοχή) έκτασης 970 στρ. περίπου, στη θέση Βρυσά των Καλυθιών για την εγκατάσταση κάθε είδους βιομηχανικών και βιοτεχνικών επιχειρήσεων, καθώς και επιχειρήσεων επεξεργασίας, αποθήκευσης και εμπορίου αγροτικών προϊόντων (ΦΕΚ 391/Β'/29-7-87).

Σε ό,τι αφορά τις περιοχές τουριστικής χρήσης, προβλέπεται η δημιουργία Περιοχής Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ) στη Ρόδο, στα πλαίσια του Πολυταμειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος "Τουρισμός – Πολιτισμός" (Υποπρόγραμμα 1: Τουρισμός – Μέτρο 1.4).

- Εξόρυξη

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από ποικιλότητα και αφθονία ορυκτών πόρων. Παρά την έντονη γεωγραφική τους διασπορά, είναι εμφανής η ύπαρξη συγκεντρώσεων εντατικής εκμετάλλευσης, η οποία συνδέεται άμεσα με τη μοναδικότητα των εξορυσσόμενων υλών. Ενδεικτικά αναφέρονται τα νησιά Μήλος, Θήρα, Νίσυρος, Γυαλί, Κως με ενδιαφέρον στα βιομηχανικά ορυκτά και Νάξος, Πάρος, Τήνος, Ρόδος με έμφαση στην εξόρυξη μαρμάρων.

Εκτός αυτού, σε νησιά με πλούσιο υπέδαφος έχουν συναφθεί συμβάσεις μισθώσεως δικαιώματος έρευνας και εκμετάλλευσης μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικών επιχειρήσεων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της "Α.Ε.Ε. Αργυρομεταλλευμάτων και Βαρυτίνης", η οποία έχει συνάψει αντίστοιχες συμβάσεις με το Υπουργείο Ανάπτυξης που αφορούν τα νησιά Μήλο, Κίμωλο, Αντίμηλο και Πολύαιγο, ενώ έχει υποβάλει σχετικό αίτημα για 12 περιοχές στο Ν-Δ τμήμα της Κω.

Στον Πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι σημαντικότερες περιοχές εξορυκτικής δραστηριότητας.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1.-26: Κύριες περιοχές εξορυκτικής δραστηριότητας

		ΕΙΔΟΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ			
		Μεταλλικά Μεταλλεύματα	Λατομικές- Μεταλλευτικές (συμπερ. βιομηχ. ορυκτών)	Εξόρυξη μαρμάρων	Πηλο- χώματα
ΑΝΔΡΟΣ	Γαύριο		1		
	Μπατσι		1		
	Χώρα		1		
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ	Αντίπαρος		2		
ΘΗΡΑ	Μεσσαριά		1		
	Καρτεράδος		1		
	Καμάρι		1		
ΚΕΑ	Κούνδουρο ς		1		
	Αγ. Συμεών		2		
	Χώρα		1		
ΚΙΜΩΛΟΣ	Χώρα	1			
ΚΩΣ	Κέφαλος		1		
	Λαγούδι		√		
	Ασφενδιού – Ζία		√		
	Ζιπάρι		√		
ΜΗΛΟΣ	Κάνναβα	1			
	Αδάμας				5
	Ζεφυρία				1
	Διάφορες θέσεις (κυρίως Ανατολική Μήλος)		23		
ΝΑΞΟΣ	Χώρα		1		
	Κινίδaros		1	4	
	Σαγκρί		2	1	
	Γαλανάδο		1	1	
	Χαλκείο			1	
	Μονή			1	
	Απείρανθος			1	
	Μέλανες		1	1	
	Βίβλος		1		
	Κόρωνος		2		
	Φιλότι		1		
ΝΙΣΥΡΟΣ			√		
ΠΑΡΟΣ	Λεύκες		1	1	
	Αγκαιριά		1		

	Μάρπησσα		1		
--	-----------------	--	----------	--	--

ΠΙΝΑΚΑΣ Α1.-26: ΚΥΡΙΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΞΟΡΥΚΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ (συνέχεια)

		ΕΙΔΟΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ			
		Μεταλλικά Μεταλλεύματα	Λατομικές- Μεταλλευτικές (συμπερ. βιομηχ. ορυκτών)	Εξόρυξη μαρμάρων	Πηλο- χώματα
ΡΟΔΟΣ	Καλυθιές			√	
	Λάρδος		√		
	Κοσκινού		√		
	Αγ. Ισίδωρος		√		
ΣΙΦΝΟΣ	Αρτεμών		1		
ΣΥΡΟΣ	Ερμούπολη		2		
	Ανω Σύρος		1		
	Κίνι		1		
ΤΗΝΟΣ	Αγ. Παρασκευή			1	
	Πύργος			2	
	Τήνος		2		
	Καρδιανή (+ Φυρίνη)		2		
	Υστέρνια		1		
	Μαμάδος		1		
	Βεναρδάτος		1		

Πηγή:Επιμελητήριο Κυκλάδων, "Ελληνικό Μάρμαρο" – Οδηγός Αγοράς 1995 –
Επεξεργασία ENVIPLAN – Γ. Θ. Τσεκούρας & Σύν/τες.

- Περιοχές θεσμοθετημένης υψηλής προστασίας με ειδικό καθεστώς

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στο Νομό Δωδεκανήσου έχουν κηρυχθεί ως αρχαιολογικοί 262 χώροι, εκ των οποίων η συνοπτική πλειοψηφία (170) ανήκει στη νήσο Ρόδο.

Παρά την ύπαρξη σημαντικών και σπάνιων οικοσυστημάτων, οι ενέργειες καταγραφής, αξιολόγησης και θεσμοθέτησης μέτρων για προστασία και διαχείρισή τους παραμένουν περιορισμένες. Στους Πίνακες που ακολουθούν, καταγράφονται οι περιοχές που διέπονται από κάποιο καθεστώς προστασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.1-27: Προστατευόμενες περιοχές

α. Καταφύγια Θηραμάτων

Ν. Δωδεκανήσου	
Κάρπαθος	Ασπρη Πέτρα, Βανάντα - Βροχούντα - Στιοί - Αυλώνα - Φρύ
Κως	Λαγούδι - Κονάριο / Ασφενδιού - Πυλίου Κω
	Αγ. Φωκάς - Ψαλίδι
	Αγκυρανωπή - Γαλόμανδρα - Ρύθος - Βάϊ
	Λιμνοθάλασσα Αλυκής Τιγκακίου / Έλος Ψαλιδίου (συμπεριλαμβάνεται σε διεθνείς & ευρωπαϊκούς καταλόγους -ICBP-IWRB, CORINE)
Ν. Κυκλάδων	
Πάρος	Αγ. Χαράλαμπος
Τήνος	Έλος Κολυμπήθρες
Αντίμηλος	Σύνολο

β. Σημαντικές για την Ορνιθοπανίδα Περιοχές (Οδηγία 79/ 409/ ΕΟΚ)

Ν. Δωδεκανήσου	
Κάσος	Σύνολο
Σαρία	Σύνολο
Κως	Ορος Δικαίος
	Ακρωτήρι Λούρος
	Έλος Ψαλίδι

γ. Μνημεία της Φύσης

Ρόδος	Φυσικό δάσος κυπαρισσιών στον Έμπωνα (Υπ. Απ. 105497/6459/1986 ΦΕΚ 565/Β'/1986)
-------	---

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Τα σχετικά με τις προταθείσες για ένταξη στο Δίκτυο "NATURA 2000" περιοχές, τους σημαντικούς υγροτόπους του Νοτίου Αιγαίου για τους οποίους δεν υφίσταται ακόμη συγκεκριμένο καθεστώς προστασίας και τα προτεινόμενα Τοπία Ιδιαιτέρου Φυσικού Κάλλους, παρουσιάσθηκαν ανωτέρω, στους Πίνακες Α.1-3, Α.1-4 και Α.1-8 αντίστοιχα.

• **Λοιπές Ρυθμίσεις**

Στην ενότητα αυτή καταγράφονται οι σημαντικότερες θεσμικές παρεμβάσεις που αφορούν το σχεδιασμό και έλεγχο χρήσεων γης και δραστηριοτήτων, καθώς και την προστασία του δομημένου περιβάλλοντος.

- α. Χωροταξικές Μελέτες
- α.1. Χωροταξική Μελέτη Μήλου ΦΕΚ 654/Β'/16-10-1981
- β. Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου
- β.1. Τήνου ΦΕΚ 163/Δ'/1-3-1988
Περιοχή: Δ. Τήνου & Κ. Τριαντάρου, Δύο Χωριών, Στενής
- β.2. Πάρου ΦΕΚ 533/Δ'/27-7-1988
Περιοχή: Κολυμπήθρες Κ. Νάουσας
- β.3. Νάξου ΦΕΚ 846/Δ'/24-11-1988
Περιοχή: Δ. Νάξου & Κ. Γαλανάδου, Γλινάδου, Βίβλου, Αγ. Αρσενίου
- β.4. Σύρου ΦΕΚ 339/Δ'/2-6-1989
Περιοχή: Δ. Ερμούπολης & Ανω Σύρου & Κ. Μάνα, Βάρης, Ποσειδωνίας, Φοίνικα, Γαλησσά
- β.5. Θήρας ΦΕΚ 139/Δ'/19-3-1990
Περιοχή: Κ. Θήρας, Οίας, Βόθωνα, Βούρβουλου, Εμπορείου, Εξω Γωνιάς, Επισκοπής Γωνιάς, Ημεροβιγλίου, Καρτεράδου, Μεγαλοχωρίου, Ακρωτηρίου, Μεσαριάς, Πύργου της Ν. Θήρας & Κ. Θηρασίας της ομωνύμου νήσου.
- β.6. Κω ΦΕΚ 427/Δ'/16-6-89
Περιοχή: Δ. Κω ΦΕΚ 468/Δ'/89 τροπ.
ΦΕΚ 63/Δ'/13-2-90 τροπ.
Αλυκή Κω ΦΕΚ 1024 Δ/ 1997
- β.7. Αφάντου ΦΕΚ 715/Δ'/7-10-88
Περιοχή: Κολυμπίων κ. Αφάντου
- β.8. Λάρδου ΦΕΚ 281/Δ'/24-3-94
Περιοχή: Κ. Λάρδου
- β.9. Γαύριο Άνδρου ΦΕΚ 179 Δ/ 1997
- β.10. Πάτμος ΦΕΚ 621 Δ/ 2001

Σε τελικό στάδιο επεξεργασίας βρίσκονται σχέδια Προεδρικών Διαταγμάτων για τη θεσμοθέτηση ΖΟΕ:

- στην Ίο,
- στη Νάξο,
- στη Μύκονο,
- στην Τήνο και
- στη Θήρα.

Στο στάδιο της νομοθετικής επεξεργασίας βρίσκονται σχέδια Π.Δ. για τα νησιά Άνδρος, Σύμη, Κέα και Σίφνος.

Σε διάφορα στάδια επεξεργασίας βρίσκονται σχέδια ΖΟΕ για τα εξής νησιά:

- Νίσυρος- Κάλυμνος- Κως- Γυαλί- Αστυπάλαια.
- Κύθνος- Σέριφος.
- Σύρος.
- Ρόδος.
- Πάρος - Αντίπαρος

Σε κάποια από τα ανωτέρω νησιά είναι πιθανό να προωθηθούν ρυθμίσεις από το ΥΠ.ΠΟ.

γ. Ειδικές Ρυθμίσεις

γ.1. Μύκονος - Δήλος - Ρήνεια
Ειδικοί Όροι Δόμησης & Κτιριολογικός Κανονισμός των Οικισμών
& της Εκτός Σχεδίου Δόμησης **ΦΕΚ**
336/Δ'/23-10-1976

γ.2. Σαγκρίο (Νάξος)
Ειδική Ζώνη Προστασίας **ΦΕΚ** 686/Δ'/11-12-
1990

γ.3. Πάρος
Ειδικοί Όροι Εκτός Σχεδίου Δόμησης **ΦΕΚ** 732/Δ'/7-7-1993

γ.4. Ημεροβίγλιο (Θήρα)
Ειδικοί Όροι Δόμησης **ΦΕΚ** 514/Δ'/24-5-
1994

γ.5. Οία (Θήρα)
Ειδικοί Όροι Δόμησης **ΦΕΚ** 514/Δ'/24-5-
1994

γ.6. Μακρόνησος
Χρήσεις γης - Όροι Δόμησης **ΦΕΚ** 895/Δ'/1-11-1995

δ. Κηρύξεις νήσων, νησιδων, υγροτόπων ως περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους με Υπουργικές Αποφάσεις του Υπουργού Πολιτισμού.

- δ.1. ΥΑ ΥΠ.ΠΟ. ΔΠΑ/ 9385: Χαρακτηρισμός ως ιδιαίτερου κάλλους της νήσου Σερίφου καθώς και των νησίδων Σεριοπούλας, Βους και Γλαρονήσι του Νομού Κυκλάδων (ΦΕΚ Β΄ 1176, 22- 9- 2000).
- δ.2. ΥΑ ΥΠ.ΠΟ. ΔΠΑ/ 9387: Χαρακτηρισμός ως ιδιαίτερου κάλλους των νησίδων Σέσκλιο, Χονδρός, Μαρμαράς, Γιαλεσίνο, Κουλούνδρος, Αλιμιά, Μαελονήσι, Ρω, Πλάτη, Καλόλιμνος, Καλαβρός, Σαφονήδι, Κουνούπι, Αυγό, Οφιδούσσα, Φωκίόνησια, Αρχάγγελος, Πλάκα, Πηγανούσσα, Παχειά, Περγούσσα, Αγρελούσσα, Χαμηλή, Διβούνια, Αστακίδα, Φαρμακονήσι του Νομού Δωδεκανήσου (ΦΕΚ Β΄ 1176, 22- 9- 2000).
- δ.3. ΥΑ ΥΠ.ΠΟ. ΔΠΑ/ 9389: Χαρακτηρισμός ως ιδιαίτερου κάλλους των νησίδων Χριστιανή, Ασκάνια, Άνυδρος, Ασπρονήσι, Μάκρα, Παχειά, Αντίμηλος, Αρκάδιο, Πρασονήσι, Άνανες, Πολύαιγος, Αγ. Ευστάθιος, Αγ. Γεώργιος, Καρδιώτισσα, Κάραβος, Καλόγερος, Άνω Αντίκερι, Κάτω Αντίκερι, Γραμβούσσα, Δίδυμα, Δύσβατο, Βιόκαστρο, Κάβουρας, Μαρμαρονήσι, Κρομμύδι, Σφοντήλι, Τραγονήσι του Νομού Κυκλάδων (ΦΕΚ Β΄ 1176, 22- 9- 2000).
- δ.4. ΥΑ ΥΠ.ΠΟ. ΔΠΑ/ 10908: Χαρακτηρισμός ως τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους των νησίδων Πράσσο, Ακαμάτης, Πλατύ, Γάιδαρος, Τουρλίτης, Μεγάλο, Βαρβαρούσα, Άσπρο, Νάτα, Σχινονήσι, Πιπέρι, Κιτριανή, Πηλονήσι, Παξιμάδι, Αγ. Ιωάννης, Τσιμνητήρι, Διπλό, Κάβουρας, Τούρλος, Πρέζα, Γλαροπούντα, Αβαλαδονήσι, Κταπόδια, Τηγάνι, Παντιερωνήσι, Δρυονήσι, Γαϊδουρονήσι, Φοίνισσες, Βενετικό, Μικρός Αβελάς, Άργιλος, Κλιδούρα, Πρασούρα, Γλαρονήσι, Βούλγαρη, Αγ. Ανδρέας, Οφειδούσσα, Στρογγυλό, Στρογγυλή, Τσουλούφι, Λάζαρος, Πλάκη, Μεγάλη Πλάκα, Νικούρια, Γραμπονήσι, Πεταλίδι, Ψαλίδα, Φελούκα, Νησίδες Φτενά, Μακάρες, Σκυλονήσι, Αγ. Παρασκευή, Στρογγυλή του Νομού Κυκλάδων (ΦΕΚ Β΄ 1323, 1- 11-2000).
- δ.5. ΥΑ ΥΠ.ΠΟ. ΔΠΑ/ 9914: Χαρακτηρισμός ως τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους των νησίδων Ποντικούσσα, Αρμαθιά, Μακρονήσι, Κουτσομύτι, Αγ. Κυριακή, Χονδρό, Γλυνό, Αντίτηλος, Γάιδαρος, Τραγούσα, Αγ. Θεόδωρος, Κρεβάτια, Μακρύ, Κανδελιούσα, Στρογγυλή, Νησίδες Διαβάτες, Νερά, Στρογγυλή,

Μαύρα, Γλάρος, Μεγάλο Λιβάδι, Τρυπητή, Βελόνα, Χιλιομόδι, Τραγονήσι, Στρογγυλό, Μακρονήσι, Κόμαρος, Καλόβολος, Φράγκος, Κουνέλι, Γλάρος, Ψαθονήσι, Νερά του Νομού Δωδεκανήσου (ΦΕΚ Β΄ 1323, 1- 11-2000).

A.3 ΕΚΤΙΜΗΣΗ «ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ» ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

A.3.1 Κύριες Επισημάνσεις

A.3.1.1 Θεσμικό Πλαίσιο Επενδύσεων

- **Νέος Αναπτυξιακός Νόμος 2601/98**

Βάσει του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου κινήτρων για τις επενδύσεις, (Νόμος 2601/98 "Ενισχύσεις Ιδιωτικών Επενδύσεων για την οικονομική και Περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας και άλλες διατάξεις")¹, στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου καθορίζονται οι ακόλουθες περιοχές ενισχύσεων:

Περιοχή Δ'

- Ο Νομός Δωδεκανήσου εκτός της πόλης της Ρόδου, για την οποία προβλέπεται ειδική υπουργική απόφαση.
- Όλα τα νησιά του Ν. Κυκλάδων με πληθυσμό μέχρι 3.100 κατοίκους. Τα νησιά αυτά είναι, σύμφωνα με την Απογραφή του 1991, τα εξής:

Ανάφη	Σίκινος	Κίμωλος	Αντίπαρος
Φολέγανδρος	Κέα	Σέριφος	Ηρακλειά
Θηρασία	Κύθνος	Αμοργός	Κουφονήσια
Ιος	Σίφνος	Δονούσα	Σχοινούσα

Για τα υπόλοιπα προβλέπεται η έκδοση ειδικών υπουργικών αποφάσεων. Σύμφωνα με τις τροποποιήσεις του Ν. 2601/98 (άρθρο 35 του Ν.2638/98 και άρθρο 28 Ν. 2992/02) τα νησιά του Ν. Κυκλάδων με πληθυσμό >3.100 κατ. ανήκουν στην περιοχή Γ'.

Μεταξύ των υπαγομένων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων περιλαμβάνονται οι τουριστικές επιχειρήσεις με προτεραιότητα σε ειδικές μορφές τουρισμού, μετατροπές παραδοσιακών κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες, κ.α.

Για τις Τουριστικές Επενδύσεις προβλέπονται ποσοστά ενίσχυσης σύμφωνα με τον ακόλουθο πίνακα:

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.3-1: Ποσοστά ενίσχυσης τουριστικών επενδύσεων Δ' Περιοχής

Είδος επιχείρησης	Επιχορήγηση	Επιδότηση τόκων	Επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης	Φορολογική απαλλαγή
Ιδρυση ή επέκταση Τουριστικών μονάδων ή εναλλακτικά	25%	25% 25%	25%	60%
Μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες ή εναλλακτικά	40%	40% 40%	40%	100%
Συνεδριακά Κέντρα, χιονοδρομικά, ιαματικά, μαρίνες, κέντρα αθλητικού τουρισμού, κλπ. ή εναλλακτικά	35%	35% 35%	35%	70%
Αυτοτελή συνεδριακά κέντρα και γήπεδα γκολφ ή εναλλακτικά	40%	40% 40%	40%	100%

Πηγή: Ν.2601/98

Βάσει της υπ' αριθμ. 56616/29-6-00 Κ.Υ.Α για τα νησιά: Κω, Πάτμο, Ρόδο, Κάρπαθο (εκτός των επενδύσεων ανέγερσης ή επέκτασης ξενοδοχειακών μονάδων ΑΑ' και Α' τάξης), Άνδρο, Αντίπαρο, Πάρο, Ιο, Μύκονο, Μήλο, Νάξο, Σέριφο, Θήρα, Θηρασία, Τήνο, Σίφνο και Σύρο, δεν έχουν εφαρμογή τα κίνητρα επιχορήγησης και επιδότησης τόκων καθώς και επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης (Ν. 2601/98) για επενδύσεις ίδρυσης ή επέκτασης ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων.

Το ελάχιστο ύψος επένδυσης κυμαινόμενο από 15 έως 150 εκατ. δρχ. καθορίζεται ανάλογα με το είδος της επένδυσης, το φορέα και την περιοχή. Ειδικά για τις τουριστικές επενδύσεις στην περιοχή Δ' προβλέπονται:

- Ιδρυση ή επέκταση τουριστικών επιχειρήσεων : 150
εκατ. δρχ.
- Χρηματοδοτική Μίσθωση εξοπλισμού για επέκταση : 100
εκατ. δρχ.

¹ Διαφοροποιείται από τον προηγούμενο αντίστοιχο Ν. 1892/90 ως προς το ύψος και το είδος των ενισχύσεων, καθώς και τη διαίρεση της επικράτειας σε περιοχές εφαρμογής.

- Χρηματοδοτική Μίσθωση εξοπλισμού για εκσυγχρονισμό : 50
εκατ. δρχ.
- Για μονάδες μικρότερες των 50 κλινών : 25 εκατ.
δρχ.
- Επισκευές, αποκαταστάσεις για μετατροπή
παραδοσιακών κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες : 25
εκατ. δρχ.
- Εφόσον είναι φορέας ΟΤΑ : 15 εκατ. δρχ.

Προϋπόθεση για την ενίσχυση επενδύσεων ίδρυσης ή επέκτασης ξενοδοχειακών μονάδων είναι η χωροθέτησή τους σε Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ) ή στα τμήματα των ενισχυομένων περιοχών, όπου οι επενδύσεις πρέπει να πραγματοποιούνται σε ζώνες τουρισμού – αναψυχής. Επιχειρείται με τον τρόπο αυτό ή τουλάχιστον καταγράφεται ως πρόθεση η σύνδεση με τη χωροταξική ή πολεοδομική πολιτική (και εφόσον είναι δυνατή η εξασφάλιση της απαιτούμενης κατάλληλης υποδομής).

- Περιοχές ελέγχου τουριστικής ανάπτυξης – κορεσμένα τμήματα αυτών

Σε ό,τι αφορά την τουριστική ανάπτυξη, εκτός των ρυθμίσεων που έχουν θεσμοθετηθεί ή πρόκειται να θεσμοθετηθούν στα πλαίσια Ζώνης Οικιστικού Ελέγχου, Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου ή ειδικών Προεδρικών Διαταγμάτων, κατευθυντήριο ρόλο παίζει η Απόφαση 2647 ΥΠ.ΕΘ.Ο. 538866/ ΕΙΔ. 135/ ΕΟΤ (ΦΕΚ Β' 797/ 19.11.86) του Υφυπουργού Εθνικής Οικονομίας σχετικά με τα "Μέτρα για την ελεγχόμενη τουριστική ανάπτυξη και αναβάθμιση της τουριστικής προσφοράς της χώρας και τον καθορισμό περιοχών ελέγχου τουριστικής ανάπτυξης".

Στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου περιλαμβάνονται οι ακόλουθες ζώνες:

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.3-1-2: Περιοχές ελέγχου τουριστικής ανάπτυξης (Π.Ε.Τ.Α.) – Κορεσμένα τουριστικά περιοχές (Κ.Τ.Π.)

Νομός / Περιοχή	Κ.Τ.Π.	Π.Ε.Τ.Α.	Ισχύοντα Μέτρα - Παρατηρήσεις
Ν. Δωδεκανήσου Ν. Ρόδος	Δ. Ρόδου (όρια ΓΠΣ)	Δ. Ρόδου (τμήμα ΟΤΑ) Κοιν. Καλυθιών (τμήμα ΟΤΑ) Κ. Κοσκινού (τμήμα ΟΤΑ) Κοιν. Ιαλυσσού (τμήμα ΟΤΑ)	Καθορισμός ελάχιστης δυναμι-κότητας μονάδων 150 κλίνες
Ν. Κω	Δ. Κω (όρια ΓΠΣ: πόλη Κω εκτός οικισμού Πλατάνι) Κοιν. Καρδάμαινας (όρια εγκ. Σχεδίου)	Δ. Κω (τμήμα ΟΤΑ) Κοιν. Καρδάμαινας (τμήμα ΟΤΑ)	Καθορισμός ορίων ΓΠΣ βάσει Αποφ. Υπουργού ΥΠΕΧΩΔΕ (ΦΕΚ 911 Δ'/2.10.86) εξαιρούνται οι περιοχές εντός ορίων ΓΠΣ (Πλατάνι) και εντός ορίων οικισμών (Παραδείσι, Ηρακλής), όπου θα επιτρέπεται και Β' τάξη. Καθορισμός ελάχιστης δυναμι-κότητας μονάδων κυρίων καταλυμάτων: 100 κλίνες
Ν. Κυκλάδων Ν. Μύκονος	Δ. Μυκόνου (όρια ΓΠΣ)	Δήμος Μυκόνου (λοιπό τμήμα)	Παραμένει σε ισχύ το από 13/8/76 Π.Δ. (ΦΕΚ 336Δ' / 23.10.76) και από 29/12/80 Π.Δ. (ΦΕΚ 33/Δ'/27.1.81)
Ν. Πάρος	Δ. Παροικιάς (ευρύτερη περιοχή οικισμού Παροικιάς)	Δ. Παροικιάς (ευρύτερη ζώνη κορεσμένης τουριστικά περιοχής) Κ. Νάουσας (ευρύτερη περιοχή οικισμού Νάουσας)	Καθορισμός μέγιστης δυναμι-κότητας μονάδων 100 κλίνες και κάμπινγκ 300 άτομα
Ν. Σίφνος		Κ. Απολλωνιάς (Πλατύς Γιαλός - Χρυσοπηγή)	Καθορισμός μέγιστης δυναμι-κότητας μονάδων 100 κλίνες και κάμπινγκ 300 άτομα
Ν. Σαντορίνη	Περιοχή κόλπου Καλντέρας στις κοινότητες του νησιού και το σύνολο της Κ. Οίας	Κ. Καμάρι (όρια οικισμού Καμαρίου - Απόφ. Νομάρχη) Κ. Περίσσας (όρια οικισμού Περίσσας - Απόφ. Νομάρχη)	Καθορισμός μέγιστης δυναμι-κότητας μονάδων 100 κλίνες και κάμπινγκ 300 άτομα

**Πηγή: ΦΕΚ 797 Β'/19.11.1986 - ΥΠΕΧΩΔΕ-ΕΝΒΙPLAN - Γ.Θ.Τσεκούρας & Συν/τες,
Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, 1999-2000.**

Χάρτης Α.3.1-1

A.3.1.2 Συμπληρωματικά δεδομένα και στοιχεία – Προβλήματα και παραδοχές

- Τουριστικά καταλύματα «παντός τύπου»

Είναι γνωστή η εξαιρετική δυσκολία καταγραφής και μέτρησης των δεδομένων του τουριστικού δυναμικού στον ελληνικό χώρο. Τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν αποκλειστικά τα νομίμως λειτουργούντα καταλύματα, που αποτελούν μέρος του συνολικού εν λειτουργία δυναμικού.

Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπως η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, με τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν (πολυνησία, διαφορετικού αναπτυξιακού επιπέδου νησιά, και ποικίλης «τουριστικής φυσιογνωμίας» κ.α) είναι εξαιρετικά δύσκολη η εφαρμογή μιας καθολικής ισχύος παραδοχής σχετικά με την αναλογία νόμιμων και μη νόμιμων τουριστικών κλινών και επομένως του υπολογισμού του μέγιστου φόρτου.

Για τους λόγους αυτούς, υιοθετήθηκε από την Ομάδα Μελέτης, η αναφορά αποκλειστικά σε επίσημα διαθέσιμα στοιχεία (ΕΟΤ, ΕΣΥΕ), συχνά διαφορετικής χρονικής αναφοράς (ενός ή δύο ετών) των οποίων η παράθεση κρίθηκε ως σκόπιμη στο βαθμό που περιλαμβάνονται επιπλέον πληροφορίες-ενδείξεις.

Στους Πίνακες και τα Διαγράμματα που ακολουθούν, επιχειρείται η συγκέντρωση όλων των διαθέσιμων πληροφοριών σχετικά με το δυναμικό των τουριστικών καταλυμάτων σε επίπεδο νησιού και νομού, κύριων και μη, με ιδιαίτερη αναφορά για τα τελευταία σε επίπεδα οικισμού.

Η εικόνα που δίνεται μέσω του δείκτη "αριθμός κλινών/κάτοικο" έχει περιορισμένη αξία που επικεντρώνεται αποκλειστικά στην αναλογία κύριων και μη κύριων τουριστικών καταλυμάτων -νομίμως λειτουργούντων- και δεν μπορεί να θεωρηθεί "αντιπροσωπευτική" της πραγματικής.

- **Εποχιακές Μετακινήσεις**

Στην κατάρτιση του Χωροταξικού Σχεδίου της Περιφέρειας σημαντικό παράγοντα αποτέλεσε η έντονη τουριστική κίνηση η οποία κατευθύνεται στο σύνολο των νησιών της Περιφέρειας κατά τη θερινή περίοδο, με διαφορετική όμως ένταση ανά νησί ή και οικισμό/θέση, προσαυξάνοντας ανάλογα, εποχιακά τον πληθυσμό. Στο πλαίσιο αυτό η Ομάδα Μελέτης του ΧΣΠ (ENVIPLAN-Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες), επεξεργάστηκε δεδομένα που περιλαμβάνονταν στα Ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν για κάθε ΟΤΑ '97, βάσει του "Σχεδίου Ιωάννης Καποδίστριας", αναφορικά με το μέγεθος του εποχιακού πληθυσμού κατά την περίοδο αιχμής σύμφωνα με τις εκτιμήσεις τοπικών παραγόντων. Στους Πίνακες που ακολουθούν και στο Χάρτη Α.3.1-2 αποτυπώνονται οι σχετικές αναλογίες (μόνιμου και εποχιακού πληθυσμού) ανά νέο Δήμο και Κοινότητα.

Το μέγεθος της μόνιμης πληθυσμιακής βάσης θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στην ανάγνωση των αναλογιών αυτών και της έντασης -κατ' επέκταση- του φαινομένου της εποχιακής υπερσυγκέντρωσης πληθυσμού στα νησιά της Περιφέρειας.

Επισημαίνεται ότι πρόκειται για εκτιμήσεις των τοπικών αρχών με σημαντικό βαθμό υποκειμενικότητας που ενισχύεται από την τρόπο κατάρτισης του ερωτηματολογίου. Για παράδειγμα δεν προκύπτει σαφής καθορισμός χρονικής περιόδου αιχμής, χαρακτηριστικών εποχιακού πληθυσμού (όπως ημερήσιοι επισκέπτες, παραθεριστές) κλπ.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.3.1-7α: Εκτιμώμενη αναλογία μόνιμου και εποχιακού πληθυσμού (1997)

Νέος ΟΤΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		(2) / (1)
	Μόνιμος (1)	Αιχμής (2)	
Δ. Αρχαγγέλου	6.500	8.500	1,31
Δ. Ατταβύρου	3.200	4.000	1,25
Δ. Αφάντου	7.000	15.000	2,14
Δ. Ιαλυσού	12.500	30.000	2,40
Δ. Καλλιθέας	7.200	37.000	5,14
Δ. Καμείρου	5.000	5.500	1,10
Δ. Νότιας Ρόδου	3.900	7.900	2,03
Δ. Λινδίων	2.954	11.080	3,75
Δ. Πεταλούδων	10.000	12.000	1,20
Δ. Ρόδου	60.000	80.000	1,33
Ρόδος	118.254	210.980	1,78
Δ. Κω	18.000	40.000	2,22
Δ. Δικαίου	6.200	10.100	1,63
Δ. Ηρακλειδών	7.500	17.000	2,27
Κως	31.700	67.100	2,12
Δ. Αστυπάλαιας	1.066	5.000	4,69
Δ. Καλυμνίων	15.000	17.000	1,13
Κ. Ολύμπου	550	1.000	1,82
Δ. Καρπάθου	4.800	7.000	1,46
Κάρπαθος	5.350	8.000	1,50
Δ. Κάσου	900	2.500	2,78
Δ. Λειψών	650	2.000	3,08
Δ. Λέρου	6.500	9.500	1,46
Δ. Μεγίστης	230	400	1,74
Δ. Νισύρου	880	2.750	3,13
Δ. Πάτμου	3.000	8.000	2,67
Δ. Σύμης	2.550	3.700	1,45
Δ. Τήλου	170	600	3,53
Δ. Χάλκης	287	2.000	6,97
Κ. Αγαθονησίου	150	400	2,67
Σύνολο Νομού Δωδ/νήσου	186.687	306.630	1,64

Πηγή: "Σχέδιο Ιωάννης Καποδίστριας" - ΥΠΕΧΩΔΕ-ΕΝVIPLAN - Γ.Θ.Τσεκούρας & Συν/τες, Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, 1999-2000.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.3.1-7β: Εκτιμώμενη αναλογία μόνιμου και εποχιακού πληθυσμού (1997)

Νέος ΟΤΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		
	Μόνιμος (1)	Αιχμής (2)	(2) / (1)
Δ. Αμοργού	1.690	14.150	8,37
Δ. Ανδρου	4.120	14.700	3,57
Δ. Κορθίου	1.930	6.400	3,32
Δ. Υδρούσας	2.850	17.300	6,07
Ανδρος	8.900	38.400	4,31
Δ. Ανω Σύρου	3.152	6.600	2,09
Δ. Ερμουπόλεως	15.000	21.700	1,45
Δ. Ποσειδωνίας	2.600	7.000	2,69
Σύρος	20.752	35.300	1,70
Δ. Θήρας	9.100	43.600	4,79
Κ. Οίας	950	7.500	7,89
Θήρα	10.050	51.100	5,08
Δ. Ιητών	1.800	17.000	9,44
Δ. Κέας	1.800	10.000	5,56
Δ. Κύθνου	1.200	7.000	5,83
Δ. Μήλου	4.800	13.000	2,71
Δ. Μυκόνου	7.600	60.000	7,89
Δ. Νάξου	11.000	38.000	3,45
Δ. Δρυμαλίας	5.756	14.600	2,54
Νάξος	16.756	52.600	3,14
Δ. Πάρου	10.200	60.800	5,96
Δ. Σερίφου	1.500	15.000	10,00
Δ. Σίφνου	2.800	8.000	2,86
Δ. Τήνου	4.825	18.000	3,73
Κ. Πανόρμου	550	2.000	3,64
Δ. Εξωμβούργου	2.488	9.750	3,92
Τήνος	7.863	29.750	3,78
Κ. Ανάφης	290	3.000	10,34
Κ. Αντιπάρου	1.000	6.000	6,00
Κ. Δονούσης	120	1.000	8,33
Κ. Ηράκλειας	115	500	4,35
Κ. Κιμώλου	700	3.500	5,00
Κ. Κουφονησίων	300	2.000	6,67
Κ. Σικίνου	300	2.500	8,33
Κ. Σχοινούσσης	135	600	4,44
Κ. Φολεγάνδρου	610	3.550	5,82
Σύνολο Νομού Κυκλάδων	101.281	434.750	4,29
Σύνολο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου	287.968	741.380	2,57

Πηγή: "Σχέδιο Ιωάννης Καποδίστριας" - ΥΠΕΧΩΔΕ-ΕΝVIPLAN - Γ.Θ.Τσεκούρας & Συν/τες, Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, 1999-2000.

Χάρτης Α.3.1-2

A.3.2 Ανάλυση

A.3.2.1 Τυπολογία τουριστικών προορισμών – Κυριότερες ομάδες προτύπων που αναπτύχθηκαν στην Περιφέρεια Ν.Αιγαίου

Στη συνεχή προσπάθεια του ελληνικού τουριστικού προϊόντος να προσαρμοστεί στις διαρκώς μεταβαλλόμενες και εξωτερικά διαμορφούμενες συνθήκες της ζήτησης οδηγήθηκε σταδιακά στην συνειδητή ή μη, υιοθέτηση συγκεκριμένων προτύπων για την επίτευξη της τουριστικής ανάπτυξης. Σε πολλές τουριστικές περιοχές παρατηρήθηκε το φαινόμενο της παράλληλης ανάπτυξης διαφορετικών προτύπων. Για την καλύτερη παρουσίαση των προτύπων αυτά κατατάσσονται σε τρεις μεγάλες ομάδες, με βάση τα κοινά χαρακτηριστικά τους, σύμφωνα με την ανάλυση που πραγματοποίησε ο P. Tsartas στο βιβλίο του: «La Grèce: du tourisme de masse au tourisme alternatif, Serie: tourisimes et societes, L' Harmatton, Paris, 1998».

1. ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1.1. Βιομηχανοποιημένο πρότυπο μαζικού οργανωμένου τουρισμού σε ξενοδοχεία

Το πρότυπο αυτό είναι αποτέλεσμα της ύπαρξης των κλασσικών πακέτων οργανωμένων διακοπών για επίσκεψη στην Ελλάδα, κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Για την υιοθέτηση αυτού του προτύπου είναι απαραίτητη η ανάπτυξη υποδομής με συγκεκριμένα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά, ικανά να εξυπηρετήσουν τις διαφορετικές ανάγκες των τουριστών. Το πρότυπο αυτό απευθύνεται κυρίως σε αλλοδαπούς τουρίστες (Ευρωπαίους στην πλειοψηφία τους) με μεσαία εισοδήματα. Στο πρότυπο αυτό καθοριστικό ρόλο παίζει η οργανωμένη υποδομή και η ύπαρξη ενός προϊόντος σαφώς προσδιορισμένου, όπου ο τουρίστας αγοράζει τα πάντα σε μια ενιαία τιμή και χωρίς να προσπαθήσει ιδιαίτερα.

1.2. Αυτόνομο ή μικτό πρότυπο μαζικού οργανωμένου τουρισμού σε ξενοδοχεία

Στην περίπτωση αυτού του προτύπου ο τουρίστας αναζητεί αρκετά από τα χαρακτηριστικά του προτύπου του βιομηχανοποιημένου μαζικού τουρισμού, ωστόσο διατηρεί έναν σημαντικό βαθμό ανεξαρτησίας και ελευθερίας επιλογών στην περιοχή που επισκέπτεται. Για την ύπαρξη και λειτουργία αυτού του προτύπου είναι απαραίτητη η ενεργή συμμετοχή μικρών ανεξάρτητων επιχειρήσεων που θα συμβάλλουν στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος που τελικά προσφέρεται.

Το πρότυπο αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, παρέχοντας ταυτόχρονα και την δυνατότητα ποιοτικής αναβάθμισης του ελληνικού τουριστικού προϊόντος. Η μεγάλη πλειοψηφία τουριστών που επιλέγουν αυτό το πρότυπο διακοπών είναι αλλοδαποί, ωστόσο αυξάνεται διαρκώς ο αριθμός των Ελλήνων που κάνουν τέτοιου είδους διακοπές, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των Εορτών.

1.3. Πρότυπο οργανωμένου ή αυτόνομου μαζικού τουρισμού σε συμπληρωματικά βοηθητικά καταλύματα (στην πλειοψηφία τους ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα)

Βασικό χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου προτύπου είναι ο υψηλός βαθμός αυτονομίας του τουρίστα, τόσο από άποψη διαμονής όσο και από τις λοιπές δραστηριότητες του κατά τη διάρκεια των διακοπών. Η διαμονή με βάση αυτό το πρότυπο ικανοποιείται από συμπληρωματικά κυρίως καταλύματα τα οποία σταδιακά προσαρμόστηκαν και λειτούργησαν ως αυτοεξυπηρετούμενα καταλύματα απευθυνόμενα σε τουρίστες μικρού ή μεσαίου εισοδήματος που ταξιδεύουν οικογενειακά.

Κυρίως αλλοδαποί τουρίστες επιλέγουν το συγκεκριμένο πρότυπο διακοπών αλλά τα τελευταία χρόνια αυξάνεται ο αριθμός των Ελλήνων που επιλέγουν αυτό το πρότυπο για τις διακοπές τους. Για την ικανοποίηση της ζήτησης αναπτύχθηκαν μικρές επιχειρήσεις– οικογενειακού τύπου που καλύπτουν μεγάλη ποικιλία τουριστικών δραστηριοτήτων (ενοικιαζόμενα δωμάτια, εστιατόρια, καταστήματα πώλησης ειδών λαϊκής τέχνης κ.α.).

2. ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ, ΝΕΩΝ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όπως είναι εύκολα κατανοητό τα πρότυπα αυτά δημιουργήθηκαν ως απόρροια της ανάπτυξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Συχνά τα ταξίδια που ανήκουν σε αυτή την ομάδα προτύπων συνδυάζονται και με ταξίδι που ανήκει στην ομάδα των προτύπων του οργανωμένου μαζικού τουρισμού. Οι τουρίστες που επιλέγουν να κάνουν διακοπές με αυτά τα πρότυπα είναι τόσο Έλληνες όσο και αλλοδαποί, ενώ τα πρότυπα διακοπών που ανήκουν σε αυτή την ομάδα αναπτύχθηκαν σταδιακά τη δεκαετία του '80. Τα κυριότερα πρότυπα που αναπτύχθηκαν και συνεχίζουν να εξελίσσονται με γοργούς ρυθμούς ακόμη και σήμερα είναι:

2.1. Πρότυπο τουρισμού της ομάδας κινήτρων «Ύπαιθρος- παράδοση- περιβάλλον»

Το πρότυπο αυτό τουριστικής ανάπτυξης είναι ιδιαίτερα δημοφιλές στην Ελλάδα. Βάση για την ανάπτυξη αυτού του προτύπου είναι οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού όπως: ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο ορεινός τουρισμός και ο τουρισμός στην ύπαιθρο.

Οι τουρίστες που επιλέγουν αυτό το πρότυπο είναι κυρίως νέοι και έχουν μεσαία ή υψηλά εισοδήματα. Το συγκεκριμένο πρότυπο ανάπτυξης είναι αναμφισβήτητα ενταγμένο στην περιβαλλοντική και κοινωνικοοικονομική δομή της ελληνικής υπαίθρου κυρίως, και σίγουρα με τις κατάλληλες ενέργειες μπορεί να συμβάλλει στην βιώσιμη και υγιή τουριστική ανάπτυξη ολόκληρων περιοχών.

2.2. Πρότυπο τουρισμού της ομάδας κινήτρων «Πολιτισμός- εκπαίδευση- επιστήμη»

Το πρότυπο αυτό τουριστικής ανάπτυξης προσελκύει κυρίως τουρίστες που επισκέπτονται την Ελλάδα για πολιτιστικό, εκπαιδευτικό και θρησκευτικό τουρισμό. Οι τουρίστες που επιλέγουν αυτό το πρότυπο είναι τόσο αλλοδαποί

όσο και Έλληνες, με διαφοροποιήσεις στις επιμέρους ειδικές μορφές τουρισμού που εντάσσονται στο συγκεκριμένο πρότυπο. Έτσι οι Έλληνες επιλέγουν κυρίως το Θρησκευτικό τουρισμό ενώ οι αλλοδαποί αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία των επισκεπτών για Πολιτιστικό τουρισμό.

2.3. Πρότυπο τουρισμού της ομάδας κινήτρων: «Αθλητισμός – φυσική ζωή – υγεία»

Στο συγκεκριμένο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης περιλαμβάνονται ειδικές μορφές τουρισμού όπως ο ιαματικός και ο θαλάσσιος, οι οποίοι έχουν αναπτυχθεί εδώ και αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, ως αποτέλεσμα των φυσικών πλεονεκτημάτων που διαθέτει η χώρα. Βέβαια, άλλες μορφές τουρισμού που μπορούν να ενταχθούν στο συγκεκριμένο πρότυπο είναι ο περιπατητικός τουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός, ο ορειβατικός τουρισμός και άλλοι.

Το συγκεκριμένο πρότυπο είναι άμεσα συνδεδεμένο με τα τοπικά κοινωνικοοικονομικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της περιοχής στην οποία αναπτύσσεται και έχει σημαντική επίδραση επί των εισοδημάτων που δημιουργούνται τοπικά ως αποτέλεσμα της τουριστικής δραστηριότητας. Ταυτόχρονα, οι συγκεκριμένες δραστηριότητες που αναπτύσσονται εναρμονίζονται με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής, με αποτέλεσμα να μην δημιουργούν σοβαρά προβλήματα.

Η αύξηση της ζήτησης που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια για αυτές τις μορφές τουρισμού, τόσο από αλλοδαπούς όσο και από Έλληνες φανερώνει τη δυναμική του συγκεκριμένου προτύπου και των προοπτικών ανάπτυξης που θα έχει τα επόμενα χρόνια.

2.4. Πρότυπο τουρισμού της ομάδας κινήτρων «Επαγγελματικά ταξίδια– συνέδρια– incentives– εκθέσεις»

Το συγκεκριμένο πρότυπο αναπτύχθηκε ως αποτέλεσμα της ζήτησης για συνέδρια και γενικότερα επαγγελματικό τουρισμό, που παρουσιάζει αυξημένη ζήτηση τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Είναι απαραίτητη η ενίσχυση της υποδομής, ώστε να διευκολυνθεί η ανάπτυξη του συγκεκριμένου προτύπου. Η επίδραση που έχει στη δημιουργία εισοδημάτων είναι ιδιαίτερα θετική, ενώ

αναπτύσσεται κυρίως σε μεγάλα αστικά κέντρα και περιοχές που έχει αναπτυχθεί ο μαζικός τουρισμός.

Η πλειοψηφία των τουριστών που επιλέγουν το συγκεκριμένο πρότυπο, χαρακτηρίζονται για το υψηλό μορφωτικό τους επίπεδο και για το υψηλό τους εισόδημα.

3. ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

3.1. Πρότυπο αυτόνομου νεανικού περιηγητικού τουρισμού

Το συγκεκριμένο πρότυπο διακοπών είναι ανεπτυγμένο ιδιαίτερα στην Ελλάδα εδώ και αρκετά χρόνια. Οι τουρίστες είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία νέοι και πραγματοποιούν μεγάλης διάρκειας ταξίδια, κυρίως για περιήγηση, σε περιοχές οι οποίες δεν είναι ιδιαίτερα γνωστές και ανεπτυγμένες τουριστικά. Πρόκειται κυρίως για αλλοδαπούς, οι οποίοι σε σημαντικό ποσοστό είναι φοιτητές και διαθέτουν περιορισμένο εισόδημα.

3.2. Πρότυπο τουρισμού ταξιδιών μικρής διάρκειας εκτός καλοκαιρινής περιόδου

Σε αυτό το πρότυπο εντάσσονται ταξίδια μικρής διάρκειας (Σαββατοκύριακο, Χριστούγεννα, Πάσχα) τα οποία συνιστούν σύντομες «αποδράσεις» από τα μεγάλα αστικά κέντρα και πραγματοποιούνται εκτός της καλοκαιρινής περιόδου. Συνήθως επιλέγονται περιοχές κοντά στα μεγάλα αστικά κέντρα και συμμετέχουν κυρίως ημεδαποί τουρίστες.

3.3. Πρότυπο τουρισμού παραθεριστικής κατοικίας

Η ανάπτυξη του συγκεκριμένου προτύπου είναι αποτέλεσμα της ανάγκης για ύπαρξη δυνατότητας διακοπών σε μικρή απόσταση από τον τόπο μόνιμης διαμονής, που τα τελευταία χρόνια γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση, οδηγώντας στην δημιουργία ολόκληρων παραθεριστικών κέντρων. Φυσικά, η μεγάλη πλειοψηφία των επισκεπτών που επιλέγουν το συγκεκριμένο πρότυπο είναι

Έλληνες, ενώ δεν λείπουν και οι περιοχές όπου σημαντικός αριθμός αλλοδαπών έχει αγοράσει ακίνητα και έχει αποκτήσει παραθεριστική κατοικία.

3.4. Πρότυπο τουρισμού με διαμονή σε κάμπινγκ ή στο ύπαιθρο

Αυτό το πρότυπο γνωρίζει ιδιαίτερη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια τόσο από αλλοδαπούς όσο και από Έλληνες ταξιδιώτες. Προϋποθέτει την ύπαρξη σε μια περιοχή της απαραίτητης υποδομής.

4. ΕΙΔΙΚΑ, Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Είναι απαραίτητο να τονίσουμε ότι στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου δεν αναπτύχθηκε αποκλειστικά ένα πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, αλλά περισσότερα. Το φαινόμενο της παράλληλης ανάπτυξης περισσότερων προτύπων δεν παρατηρείται μόνο μεταξύ των δύο Νομών (Δωδεκανήσου και Κυκλάδων) που συνιστούν την Περιφέρεια, αλλά ακόμη και σε νησιά στα οποία παρατηρήθηκε διαδοχική ή ταυτόχρονη υιοθέτηση διαφορετικών, συχνά αλληλοσυμπληρούμενων, προτύπων.

Από τα πρότυπα που αναφέρθηκαν προηγούμενα, αναπτύχθηκαν στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου τα ακόλουθα:

4.1. Το βιομηχανοποιημένο πρότυπο μαζικού οργανωμένου τουρισμού σε ξενοδοχεία

Το πρότυπο αυτό αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά τις δεκαετίες '60 και '70 στα μεγαλύτερα νησιά της Περιφέρειας (Ρόδος, Κως, Μύκονος, Θήρα). Η επικράτηση αυτού του προτύπου είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία σχέσεων εξάρτησης της τοπικής τουριστικής, και όχι μόνο, οικονομίας από μεγάλους ταξιδιωτικούς οργανισμούς, κυρίως της Ευρώπης. Το προσφερόμενο τουριστικό προϊόν είναι ελάχιστα διαφοροποιημένο, περιορισμένα ανταγωνιστικό και παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με το τουριστικό προϊόν άλλων περιοχών στο εσωτερικό της Ελλάδας ή σε γειτονικές χώρες (Τουρκία, Αίγυπτος κ.α.).

Η υποδομή που δημιουργήθηκε ήταν κατά κύριο λόγο τουριστική, όχι ιδιαίτερα υψηλών προδιαγραφών, η οποία κάλυψε τη ζήτηση αλλοδαπών, Ευρωπαίων κυρίως, τουριστών μαζικού τουρισμού. Η ανάπτυξη της υποδομής ήταν θεαματική αφού καταγράφεται μια πυκνότητα κλινών ιδιαίτερα υψηλή (π.χ. στα Δωδεκάνησα αντιστοιχεί περίπου 1 κλίνη ανά κάτοικο). Ταυτόχρονα, τα νησιά της Περιφέρειας που αναπτύχθηκαν τουριστικά καθιερώθηκαν ως κλασσικοί τουριστικοί προορισμοί που προσφέρουν θάλασσα και ήλιο. Η τουριστική περίοδος περιορίστηκε μοιραία στους

καλοκαιρινούς μήνες δημιουργώντας προβλήματα στο φυσικό περιβάλλον αυτών των νησιών, επηρεάζοντας ταυτόχρονα τις κοινωνικές και επαγγελματικές διαστάσεις της ζωής των ντόπιων.

Επιπλέον, εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης και της προσπάθειας για ικανοποίηση της ζήτησης μεγάλο μέρος των ούτως ή άλλως περιορισμένων πόρων για υποδομές κατευθύνθηκε σε μικρό αριθμό νησιών γεγονός που οδήγησε σε έντονες ενδοπεριφερειακές ανισότητες. Είναι καταφανής η κυριαρχία των αναπτυξιακών δεικτών (κατά κεφαλήν ΑΕΠ, απασχόληση και άλλα του Ν. Δωδεκανήσου έναντι αυτών του Ν. Κυκλάδων. Σ' αυτά πρέπει να προστεθεί και το ότι η ζήτηση προέρχεται από περιορισμένο αριθμό χωρών με κυριότερες τη Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Μπορεί η ανάπτυξη του συγκεκριμένου προτύπου να δημιούργησε προβλήματα στα νησιά, όμως δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι τα καθιέρωσε διεθνώς ως «κλασσικούς» τουριστικούς προορισμούς και επέτρεψε στις τοπικές κοινωνίες να επιβιώσουν οικονομικά και να συγκρατήσουν τον πληθυσμό τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι βασικά χαρακτηριστικά των νησιών είναι το άγονο έδαφος, το φτωχό υπέδαφος και η έλλειψη υδάτινων πόρων γεγονός που περιορίζει σημαντικά τις παραγωγικές δυνατότητες τους. Παράλληλα, εκτός από την τουριστική υποδομή, αλλά με αφορμή τον τουρισμό, αναπτύχθηκαν σε ικανοποιητικό επίπεδο οι βασικές υποδομές των νησιών που δραστηριοποιήθηκαν στον τουρισμό.

Τα μικρότερα νησιά της Περιφέρειας ανέπτυξαν μεταγενέστερα και σε μικρότερο βαθμό το πρότυπο, κυρίως εξαιτίας του μεγέθους τους και της υποτυπώδους υποδομής που διέθεταν. Παραδείγματα τέτοιων νησιών είναι η Νάξος, η Πάρος, η Πάτμος κ.α.. Είναι εύκολα κατανοητό ότι εξαιτίας του ότι η πλειοψηφία των νησιών κατοικείται από πολύ μικρό αριθμό μόνιμων κατοίκων αυτό καθιστά την ανάπτυξη αυτού του προτύπου αδύνατη. Παράλληλα, η υποδομή (αεροδρόμια – λιμάνια) είναι ανεπαρκής και δεν μπορεί να ικανοποιήσει τη μαζική ζήτηση που προκαλεί η ανάπτυξη του συγκεκριμένου προτύπου. Ωστόσο τα τελευταία χρόνια είναι εμφανής η προσπάθεια βελτίωσης των χαρακτηριστικών που σχετίζονται με το συγκεκριμένο πρότυπο και αναβάθμισης του τρόπου παραγωγής και διάθεσης του τουριστικού προϊόντος.

Η ξενοδοχειακή υποδομή είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα (από τις 577.259 ξενοδοχειακές κλίνες της χώρας το 1997 οι 137.794 βρίσκονταν στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου). Στο Ν. Δωδεκανήσου υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση σε ξενοδοχεία ΑΑ και Α κατηγορίας ενώ στο Ν. Κυκλάδων σε καταλύματα Γ κατηγορίας.

Η σημασία του τουρισμού και ιδιαίτερα αυτού του προτύπου για την Περιφέρεια γίνεται σαφής αν λάβουμε υπόψη ότι το ¼ των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα στην Περιφέρεια εργάζεται σε επαγγέλματα σχετικά με τον τουρισμό. Αυτό πρέπει να αξιολογηθεί σε συνδυασμό με το ότι η συμβολή του τριτογενούς τομέα στο ΑΕΠ και στην απασχόληση είναι καταλυτική στην περίπτωση της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου.

4.2. Αυτόνομο ή μικτό πρότυπο μαζικού οργανωμένου τουρισμού σε ξενοδοχεία

Το πρότυπο αυτό αναπτύχθηκε λίγο στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου και η ζήτηση προέρχεται κυρίως από Έλληνες τουρίστες κατά τους καλοκαιρινούς μήνες και την περίοδο των αργιών (Χριστούγεννα – Πάσχα). Σταδιακά το πρότυπο αυτό επεκτείνεται και σε μικρότερα νησιά της Περιφέρειας που δεν είχαν ακολουθήσει την τουριστική εξέλιξη των υπολοίπων νησιών. Τα νησιά αυτά σε ένα βαθμό εξαρτούν την τουριστική τους ανάπτυξη από τα ανεπτυγμένα νησιά της Περιφέρειας και συχνά η ζήτηση γι' αυτά εκδηλώνεται συμπληρωματικά στη ζήτηση για τους γνωστούς τουριστικούς προορισμούς της Περιφέρειας.

4.3. Το πρότυπο οργανωμένου ή αυτόνομου μαζικού τουρισμού σε συμπληρωματικά βοηθητικά καταλύματα (στην πλειοψηφία τους ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα)

Το πρότυπο αυτό αναπτύχθηκε σε σημαντικό βαθμό στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου κατά τη δεκαετία του '80 και μετά. Ειδικότερα τα νησιά των Κυκλάδων, λόγω του μικρού τους μεγέθους, προσαρμόστηκαν αρκετά γρήγορα στην ζήτηση που χαρακτηρίζει αυτό το πρότυπο μέσα από τη λειτουργία μεγάλου

αριθμού μικρών, οικογενειακών στην πλειοψηφία τους, επιχειρήσεων που καλύπτουν σημαντικό μέρος των καταναλωτικών αναγκών των τουριστών.

Η έλλειψη ουσιαστικής ξενοδοχειακής υποδομής στα περισσότερα από αυτά οδήγησε στη δημιουργία μικρών καταλυμάτων, σημαντικό μέρος των οποίων λειτουργούν παράνομα, χωρίς την άδεια του ΕΟΤ. Η επικράτηση αυτού του προτύπου είχε ως αποτέλεσμα την παροχή χαμηλής ποιότητας υπηρεσιών και την επίτευξη χαμηλών ποσοστών κέρδους από την πλευρά των επιχειρήσεων, ενώ δεν έλειψαν και προβλήματα που σχετίζονται με τη χωροταξία και το περιβάλλον των περιοχών αυτών.

Παράλληλα, η γενικότερη υποδομή που αναπτύχθηκε ήταν στοιχειώδης και σε πολλά νησιά παρατηρήθηκε το φαινόμενο της «ερήμωσης» κατά τους καλοκαιρινούς μήνες αφού η τουριστική περίοδος παραμένει αυστηρά περιορισμένη στους καλοκαιρινούς μήνες. Η επικράτηση αυτού του μοντέλου οδήγησε στη δημιουργία «φτωχής εικόνας» για αυτές τις περιοχές με αποτέλεσμα η ζήτηση που εκδηλώνεται να αφορά τουρίστες μεσαίου και χαμηλού εισοδήματος που παραμένουν για μικρό χρονικό διάστημα στα νησιά. Στην επικράτηση αυτού του προτύπου οφείλονται και αρκετά από τα αρνητικά χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος της Περιφέρειας όπως:

- Οι χαμηλές πληρότητες των ξενοδοχειακών καταλυμάτων.
- Η χαμηλή ημερήσια τουριστική δαπάνη.
- Η χαμηλή ποιότητα του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος.

Το πλεονέκτημα αυτού του προτύπου συνίσταται στο ότι μπορεί να αναπτυχθεί και σε μικρά νησιά τα οποία λόγω μεγέθους δεν μπορούν περιβαλλοντικά και κοινωνικά να φιλοξενήσουν σημαντικό αριθμό τουριστών. Το πρόβλημα όμως που δημιουργείται είναι ότι πολλές φορές η τουριστική ανάπτυξη και η ομαλή τροφοδοσία της αγοράς των νησιών αυτών εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τα μεγαλύτερα γειτονικά νησιά. Τα προαναφερόμενα γίνονται ευκολότερα κατανοητά αν λάβουμε υπόψη τη μικρή πληθυσμιακή πυκνότητα της Περιφέρειας (51,1 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο ενώ ο αντίστοιχος δείκτης για τη χώρα είναι 79,7). Τα τελευταία χρόνια είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντική η τάση ανάπτυξης συνεργασιών μεταξύ των μικρών τουριστικών επιχειρήσεων σε θέματα προβολής και προώθησης τους. Σε

πολλές περιπτώσεις είναι καταλυτικός ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην κατεύθυνση της ενθάρρυνσης και παροχής υποστήριξης σε τέτοιες συνεργασίες.

4.4. Το πρότυπο τουρισμού της ομάδας κινήτρων «Ύπαιθρος- παράδοση- περιβάλλον»

Η επικράτηση του προτύπου του οργανωμένου – μαζικού τουρισμού είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί σε πολύ περιορισμένο βαθμό το συγκεκριμένο πρότυπο. Μόνο συγκεκριμένες περιοχές της Περιφέρειας ανέπτυξαν υποτυπωδώς αυτό το πρότυπο, αν και λόγω της θέσης τους και της πληθώρας των φυσικών τους θέλγητρων θα μπορούσαν το να αναπτύξουν αποτελεσματικά.

4.5. Το πρότυπο τουρισμού της ομάδας κινήτρων «Πολιτισμός- εκπαίδευση- επιστήμη»

Το πρότυπο αυτό υιοθετήθηκε από ορισμένα νησιά της Περιφέρειας από τα πρώτα μάλιστα βήματα της τουριστικής ανάπτυξης τους. Έτσι, τα γνωστότερα τουριστικά νησιά (Ρόδος, Κως, Μύκονος κ.α.) προσέλκυαν σημαντικό αριθμό τουριστών για εκπαιδευτικούς λόγους. Η μεγάλη πλειοψηφία της ζήτησης για αυτή τη μορφή τουρισμού εκδηλώνεται από Έλληνες και έχει τη μορφή του σχολικού τουρισμού. Η ζήτηση αυτή εκδηλώνεται σε συγκεκριμένες περιόδους κάθε χρόνο, συνήθως εκτός της περιόδου αιχμής, με τη μαζική μετακίνηση μεγάλου αριθμού τουριστών – μαθητών νεαρής ηλικίας.

Η μορφή αυτή τουρισμού δεν χαρακτηρίζεται για τις αυξημένες δαπάνες κατανάλωσης που προκαλεί αλλά συμβάλλει σημαντικά στην δημιουργία μας «πρώτης εικόνας – γνωριμίας» και «ταξιδιωτικής εμπειρίας» σε σημαντικό αριθμό νέων τουριστών. Το αρνητικό στοιχείο από την υιοθέτηση αυτού του προτύπου είναι το γεγονός ότι περιορίστηκε μόνο στα μεγάλα και δημοφιλή νησιά της Περιφέρειας, όπου υπάρχουν και οργανωμένες αστικές περιοχές. Αξίζει να αναφερθεί εδώ ότι από τα 48 κατοικημένα νησιά της Περιφέρειας τα 5 μεγαλύτερα συγκεντρώνουν το 62,1% του πληθυσμού της Περιφέρειας.

Άλλη μορφή τουρισμού που αναπτύχθηκε στα νησιά της Περιφέρειας και εντάσσεται σε αυτό το πρότυπο είναι ο θρησκευτικός τουρισμός. Συγκεκριμένα νησιά στο Ν. Κυκλάδων κυρίως, αποτελούν εθνικά και σε

μικρότερο βαθμό διεθνή κέντρα προσέλκυσης τουριστών για θρησκευτικό τουρισμό. Η ανάπτυξη αυτού του προτύπου σχετίζεται άμεσα και είναι απόρροια της ύπαρξης θρησκευτικών μνημείων και παραδόσεων που σχετίζονται με τα νησιά αυτά εδώ και αιώνες, με αποτέλεσμα η ανάπτυξη αυτού του προτύπου να είναι αποτέλεσμα της προσέλκυσης επισκεπτών για θρησκευτικούς – λατρευτικούς λόγους.

Η ζήτηση προέρχεται από Έλληνες στην πλειοψηφία τους ή αλλοδαπούς τουρίστες που προέρχονται από ορθόδοξες χώρες (π.χ. Ρωσία) ή Έλληνες ομογενείς. Η τουριστική δαπάνη που εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια της παραμονής αυτών των τουριστών είναι χαμηλή και σχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με τη μεγάλη, συνήθως, ηλικία των τουριστών αυτής της μορφής τουρισμού. Η ζήτηση εκδηλώνεται σε μικρό βαθμό όλο το χρόνο αλλά κορυφώνεται σε συγκεκριμένες περιόδους που ταυτίζονται με τις σπουδαιότερες Ορθόδοξες θρησκευτικές Εορτές.

Η ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού δεν συνοδεύεται από την ανάλογη ανάπτυξη των υποδομών, κυρίως εξαιτίας των μικρότερων απαιτήσεων αυτής της ομάδας τουριστών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα νησιών που ανέπτυξαν αυτή τη μορφή είναι η Τήνος και η Πάτμος.

Στα πλαίσια της υιοθέτησης αυτών των προτύπων εντάσσεται και η ανάπτυξη πολιτιστικού τουρισμού. Η μορφή αυτή αναπτύχθηκε ιδιαίτερα ως αποτέλεσμα των ξεχωριστών και πλούσιων πολιτιστικών στοιχείων που διαθέτει η Περιφέρεια. Η ζήτηση που εκδηλώνεται για αυτή τη μορφή προέρχεται κυρίως από αλλοδαπούς τουρίστες που χαρακτηρίζονται από μεσαία έως υψηλά εισοδήματα. Τα τελευταία χρόνια δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη αυτού του προτύπου καθώς αποτελεί σημαντική παράμετρο για την ουσιαστική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος που προσφέρουν τα νησιά του Ν. Κυκλάδων και Δωδεκανήσου. Σημαντική είναι σ' αυτή την κατεύθυνση η συμβολή των τοπικών φορέων και η από μέρους τους οργάνωση εκδηλώσεων και ποικίλων δραστηριοτήτων.

4.6. Το πρότυπο τουρισμού της ομάδας κινήτρων: «Αθλητισμός – φυσική ζωή – υγεία»

Το συγκεκριμένο πρότυπο αναπτύχθηκε αρκετά στην περιοχή του Ν. Αιγαίου. Ωστόσο, η μορφή που ουσιαστικά επικράτησε εδώ και δεκαετίες είναι αυτή που σχετίζεται με το θαλάσσιο τουρισμό. Ιδιαίτερα στο Ν. Κυκλάδων το πρότυπο αυτό αναπτύχθηκε ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια εξαιτίας των γεωγραφικών χαρακτηριστικών της περιοχής τα οποία και αποτελούν τα βασικά ανταγωνιστικά της πλεονεκτήματα. Ο μεγάλος αριθμός των νησιών του Ν. Αιγαίου (79 νησιά εκ των οποίων τα 48 είναι κατοικημένα και μεγάλος αριθμός βραχονησίδων) το καθιστά διεθνή πόλο έλξης τουριστών από όλο τον κόσμο.

Παρά το γεγονός ότι επαρκής υποδομή για την ανάπτυξη θαλασσίου τουρισμού δεν υπάρχει, η μορφή αυτή προκαλεί σημαντική ζήτηση για διακοπές από τουρίστες, κυρίως αλλοδαπούς αλλά και Έλληνες, υψηλών εισοδημάτων με περιβαλλοντική συνήθως συνείδηση. Το πρότυπο αυτό αναμένεται να αναπτυχθεί ακόμη περισσότερο τα επόμενα χρόνια και κυρίως μέσα από τη βελτίωση των υποδομών και της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών, να εμπλουτιστεί έτσι και να βελτιωθεί το τουριστικό προϊόν του Ν. Αιγαίου.

4.7. Το πρότυπο τουρισμού της ομάδας κινήτρων «Επαγγελματικά ταξίδια– συνέδρια– incentives– εκθέσεις»

Το πρότυπο αυτό έχει αναπτυχθεί πολύ λίγο στους Ν. Κυκλάδων και Δωδεκανήσου. Εξάιρεση αποτελούν πολύ λίγα νησιά (π.χ. Ρόδος) όπου η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού επέτρεψε τη δημιουργία υποδομών που προσελκύουν μικρό αριθμό τουριστών που εντάσσονται σε αυτό το πρότυπο. Η αδυναμία ενθάρρυνσης ιδιωτικών επενδύσεων που θα συνέβαλαν στην υποβοήθηση αυτού του προτύπου συνέτεινε στη διαμόρφωση της παρούσας κατάστασης.

Η περιορισμένη τουριστική ζήτηση που εκδηλώνεται για τις μορφές που περιλαμβάνονται σε αυτά τα πρότυπα προέρχεται από τουρίστες υψηλού εισοδηματικού – επαγγελματικού και κοινωνικού επιπέδου. Η αποτυχημένη στρατηγική προσέλκυσης είχε ως αποτέλεσμα την επίσκεψη τουριστών για επαγγελματικούς λόγους, συνέδρια κ.λπ. κυρίως κατά τους μήνες αιχμής. Σ' αυτό συνετέλεσε και η καθιέρωση του Ν. Αιγαίου ως περιοχής – προορισμού

για αναψυχή. Βέβαια πρέπει να τονιστεί ότι το μέγεθος των νησιών και η χωρική διασπορά τους αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες για την επιτυχημένη ανάπτυξη αυτού του προτύπου διακοπών.

4.8. Το πρότυπο αυτόνομου νεανικού περιηγητικού τουρισμού

Το πρότυπο αυτό έχει αναπτυχθεί ασυντόνιστα και χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια σε αρκετά «άγνωστα» νησιά της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου. Στην περίπτωση αυτού του προτύπου η ζήτηση εκδηλώνεται από μικρό αριθμό τουριστών οι οποίοι χαρακτηρίζονται από τις περιορισμένες καταναλωτικές τους δαπάνες κατά τη διάρκεια των διακοπών τους. Σημαντικό κίνητρο γι' αυτούς είναι οι φυσικές ομορφιές, τα αρχαιολογικά μνημεία, τα πλούσια πολιτιστικά στοιχεία κ.α.. Αντίστοιχα είναι τα δεδομένα και στην περίπτωση του προτύπου τουρισμού με διαμονή σε κάμπινγκ ή στην ύπαιθρο.

4.9. Το πρότυπο τουρισμού ταξιδιών μικρής διάρκειας εκτός καλοκαιρινής περιόδου

Το πρότυπο αυτό έχει αναπτυχθεί κυρίως στα δημοφιλή νησιά του Ν. Κυκλάδων τα οποία εξαιτίας της μικρής απόστασης τους από το μεγαλύτερο αστικό κέντρο της χώρας προσφέρονται για περιορισμένης διάρκειας διακοπές. Η ζήτηση που χαρακτηρίζει αυτό το πρότυπο εκδηλώνεται κυρίως από ημεδαπούς οι οποίοι ταξιδεύουν οικογενειακά. Μπορεί η διάρκεια παραμονής να είναι περιορισμένη ωστόσο ο επαναλαμβανόμενος χαρακτήρας αυτού του τύπου διακοπών και η χρονική κατανομή του σε ολόκληρο το έτος το καθιστούν ιδιαίτερα ελκυστικό και σημαντική παράμετρο επέκταση της τουριστικής περιόδου.

4.10. Αντίστοιχα είναι τα δεδομένα στην περίπτωση του προτύπου τουρισμού παραθεριστικής κατοικίας το οποίο έχει αναπτυχθεί λίγο αλλά παρουσιάζει σημαντική δυναμική τα τελευταία χρόνια. Η διαφορά αυτού του προτύπου συνίσταται στον τύπο και το περιεχόμενο της τουριστικής κατανάλωσης η οποία διαφοροποιείται σημαντικά εξαιτίας της ύπαρξης ιδιόκτητης κατοικίας από την πλευρά των επισκεπτών.

A.3.2.2 Ισχύοντες περιορισμοί της ανάπτυξης

Οι υπάρχοντες σημαντικοί περιοριστικοί παράγοντες της ανάπτυξης στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου έχουν αναγνωρισθεί και περιγραφεί στο πλαίσιο του Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης, του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Νοτίου Αιγαίου 2000- 2006 και του Χωροταξικού Σχεδίου της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου. Οι κυριότεροι μεταξύ αυτών είναι:

- Ο νησιωτικός χαρακτήρας και η μεγάλη έκταση των διοικητικών ορίων της Περιφέρειας σε συνδυασμό με την έντονη εποχικότητα της τουριστικής δραστηριότητας, δημιουργούν ειδικά προβλήματα στην οργάνωση και λειτουργία των απαραίτητων δικτύων παραγωγής και διανομής στους κρίσιμους τομείς των μεταφορών, των επικοινωνιών και της ενέργειας. Ιδιαίτερα έντονο είναι το πρόβλημα της ενδοπεριφερειακής διασύνδεσης.
- Η πολυδιάσπαση του χώρου σε 48 κατοικημένα νησιά και η μεγάλη έκταση των διοικητικών ορίων της Περιφέρειας συνεπάγεται τη δυσκολία άσκησης διοίκησης και την αδυναμία ικανοποιητικής στελέχωσης.
- Η γεωγραφική θέση της Περιφέρειας ως προς τον εθνικό αλλά και τον ευρωπαϊκό χώρο, που συνεπάγεται σημαντική απομόνωση (γεωγραφική, οικονομική, κοινωνική).
- Η υπερσυγκέντρωση του τουρισμού σε ορισμένα νησιά, που οδηγεί στην ανάγκη ορθολογικής διαχείρισης των ήδη περιορισμένων υδατικών πόρων και της ενέργειας καθώς και αποτελεσματικής αντιμετώπισης των αρνητικών επιπτώσεων στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον.
- Οι περιορισμένες δυνατότητες του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα της οικονομίας προσδιορίζουν τον τοπικό χαρακτήρα και

προσανατολισμό της παραγωγής στην εξυπηρέτηση των εποχικών αναγκών του τριτογενούς τομέα.

- Το μικρό μέγεθος των διαθέσιμων πόρων και οι οργανωτικές ανεπάρκειες των αναπτυξιακών φορέων, που δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια, προδιαγράφουν τα πλαίσια και καθορίζουν το βαθμό αξιοποίησης των αναπτυξιακών δυνατοτήτων και των ευκαιριών που προσφέρονται σε κάθε νησί.
- Οι έντονες ενδοπεριφερειακές ανισότητες και η ανισοκατανομή φυσικών και ανθρώπινων πόρων.
- Η σχετική ανεπάρκεια και ελλειμματικότητα των νησιών σε υδατικούς πόρους και ενέργεια.
- Οι ειδικές δυσκολίες στη “θωράκιση” του χώρου από φυσικούς και ανθρωπογενείς κινδύνους.
- Η ανεπάρκεια των τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, που επιτείνεται από το νησιωτικό χαρακτήρα, την υπερσυγκέντρωση του τουρισμού σε ορισμένα νησιά κ.α.
- Η περιορισμένη μεταποιητική βιομηχανία και το μικρό μέγεθος της τοπικής αγοράς.
- Η αδυναμία εκμετάλλευσης των οικονομιών κλίμακας στην υλοποίηση έργων υποδομής, επενδύσεων κ.λπ.
- Η έλλειψη πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού δεν διευκολύνει τον έλεγχο των χρήσεων γης και των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται.
- Η περιβαλλοντική επιβάρυνση και η σταδιακή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, που προκαλείται από τη μη ορθολογική διαχείριση των

πόρων, καθώς δεν λαμβάνεται υπόψη ο εύθραυστος χαρακτήρας του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και του τοπίου.¹

---

¹ Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (2001), Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Νοτίου Αιγαίου 2000-2006 – Συμπλήρωμα Προγραμματισμού, σελ. 2, Σύρος, ΥΠΕΧΩΔΕ – ENVIPLAN – Γ. Θ. Τσεκούρας & Συνεργάτες (1999), Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, σελ. 209, Αθήνα.

A.3.3.1 Φέρουσα ικανότητα και τουριστική ανάπτυξη: Συνοπτική βιβλιογραφική επισκόπηση

Ο τουρισμός αποτελεί εύρωστη και βιώσιμη, από οικονομικής πλευράς, εθνική βιομηχανία. Καθώς όμως, τόσο η εθνική όσο και η Κοινοτική νομοθεσία επιτάσσουν την επίτευξη αειφόρου ανάπτυξης, ο τουρισμός πρέπει να αποκτήσει χαρακτηριστικά αειφορίας. Στην προσπάθεια αυτή, κρίσιμη θέση κατέχει η έννοια της διαχείρισης της φέρουσας ικανότητας (στο εξής: φ.ι.).

Η έννοια της φ.ι. έχει χρησιμοποιηθεί σε πολλά προγράμματα υπαίθριας αναψυχής και μπορεί να χρησιμεύσει σαν ένα χρήσιμο αντιληπτικό εργαλείο σε τουριστικές μελέτες, ειδικά όταν θεωρείται σαν μέσο ενθάρρυνσης των προγραμματιστών/ σχεδιαστών του τουρισμού και άλλων, να δίνουν μεγαλύτερη σημασία στα περιβαλλοντικά ζητήματα, σε ποιοτικές πλευρές, όπως οι εμπειρίες του τοπικού πληθυσμού και των φιλοξενουμένων καθώς και σαν υποστηρικτικό εργαλείο για την εξειδίκευση στόχων και αντικειμένων.

Οι δραστηριότητες που συνδέονται με τον τουρισμό, έχουν κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο χώρο του τουριστικού προορισμού. Επιστήμονες από διάφορους επιστημονικούς χώρους έχουν δώσει διάφορους ορισμούς της φ.ι..

Οι οικολόγοι την ορίζουν ως τον πληθυσμό ενός είδους, ο οποίος μπορεί να συντηρηθεί στο εγγύς μέλλον, σ' ένα ορισμένο οικότοπο, χωρίς την πρόκληση διαρκούς βλάβης στο οικοσύστημα, από το οποίο εξαρτάται.

Στην πλέον «παραδοσιακή» της σύλληψη, η έννοια αναφέρεται στο μέγιστο αριθμό τουριστών ή τουριστικής χρήσης, που μπορεί να εξυπηρετηθεί εντός ενός δεδομένου γεωγραφικού προορισμού. Ως τέτοια, συνδέεται με ένα συγκεκριμένο «όριο», «οροφή» ή «κατώφλι», η υπέρβαση του οποίου οδηγεί σε διαδικασία υποβάθμισης του προορισμού.

Από την περιβαλλοντική σκοπιά, η διαχείριση της φ.ι. περιλαμβάνει τη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των φυσικών/ περιβαλλοντικών εμπειριών και των εμπειριών του επισκέπτη. Απ' αυτή την πλευρά, η φ.ι. αναφέρεται στο μέγιστο αριθμό ανθρώπων που μπορούν να

χρησιμοποιήσουν μια περιοχή/ τοποθεσία χωρίς να επέλθει μη αποδεκτή¹ τροποποίηση του φυσικού περιβάλλοντος και μη αποδεκτή υποβάθμιση της ποιότητας της εμπειρίας, που αποκομίζουν οι επισκέπτες. Σύμφωνα με κάποιους συγγραφείς, ορθότερο είναι να χρησιμοποιείται ο όρος «τουριστική παρουσία» αντί της απλούστερης έννοιας του αριθμού τουριστών, αφού κατά την προσπάθεια προσδιορισμού των επιπέδων της φ.ι. είναι αναγκαίο να λαμβάνονται υπ' όψιν μια σειρά από παράγοντες, όπως:

- Η μέση διάρκεια παραμονής.
- Τα χαρακτηριστικά των τουριστών και του τοπικού πληθυσμού.
- Η γεωγραφική συγκέντρωση των τουριστών.
- Ο βαθμός εποχικότητας.
- Οι τύποι τουριστικής δραστηριότητας.
- Οι δυνατότητες πρόσβασης σε περιοχές/ τοποθεσίες.
- Το επίπεδο χρήσης των υποδομών κ.α.

Σύμφωνα με άλλους συγγραφείς, η φ.ι. στον τουρισμό συναρτάται με την αγορά. Τα κρίσιμα κατώφλια της φ.ι. εμφανίζονται όταν οι αριθμοί των τουριστών προσεγγίζουν επίπεδα, στα οποία παρατηρείται πίεση στην ικανότητα του προορισμού να παρέχει ποιοτικές τουριστικές εμπειρίες. Η προσέγγιση της έννοιας από την οπτική γωνία της κοινωνίας/ κοινότητας προτείνει ότι η φ.ι. αφορά στη δυνατότητα μιας περιοχής προορισμού να απορροφά τον τουρισμό πριν οι αρνητικές επιπτώσεις του γίνουν αισθητές από την τοπική κοινωνία.²

Από οικολογικής πλευράς, φ.ι. συνιστά το ανώτατο επίπεδο χρήσης αναψυχής, με όρους αριθμού και δραστηριοτήτων επισκεπτών, το οποίο μπορεί να εξυπηρετηθεί πριν επέλθει μείωση/ υποβάθμιση της οικολογικής αξίας.³

Από την οπτική γωνία του χωροταξικού σχεδιασμού, η έννοια της φ.ι. έχει να κάνει με τον καθορισμό της χωρικής ικανότητας μιας περιοχής να φιλοξενήσει επισκέπτες. Άλλοι συγγραφείς έχουν προτείνει την ύπαρξη τριών διαφορετικών τύπων φ.ι. – δηλαδή περιβαλλοντικής, φυσικής και αντιληπτικής ή ψυχολογικής- μιας περιοχής που σχετίζονται ευρέως με την

¹ Από τον τοπικό πληθυσμό, ομάδες και οργανώσεις πολιτών, ιδιώτες επενδυτές, κ.α

² Williams W. P. and Gill A.I., σελ. 233.

³ Coccossis H. and Parpairis A., σελ. 96.

υποβάθμιση του περιβάλλοντος, τον κορεσμό των εγκαταστάσεων / διευκολύνσεων και την απόλαυση των επισκεπτών.

Σύμφωνα με μια μερίδα της θεωρίας, η φ.ι. μιας τουριστικής περιοχής θα μπορούσε να ορισθεί ως το σημείο εκείνο, στο οποίο οι απαιτήσεις για υποδομή/ υπερδομή καθώς και οι διαθέσιμοι φυσικοί πόροι (παραλίες κ.λπ.) που δημιουργούν τη ζήτηση, γίνονται ανεπαρκείς για να ανταποκριθούν στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού και των τουριστών και εμφανίζεται ο κίνδυνος υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Υπό τη συγκεκριμένη αυτή οπτική γωνία, το πρόβλημα αφορά στα ποσοτικά επίπεδα αλλαγής του περιβάλλοντος, τα οποία μπορεί να επιτρέπονται σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Από την κοινωνιολογική πλευρά, ο ορισμός της φ.ι. περιλαμβάνει τη σχέση μεταξύ «όγκου χρήσης και ικανοποίησης του χρήστη».Μερικοί γεωγράφοι δίνουν στη φ.ι. την έννοια του μέγιστου θεωρητικού πληθυσμού, τον οποίο μπορεί να συντηρήσουν οι δεδομένοι φυσικοί πόροι:

[Διαθέσιμη γη/ χρησιμοποιούμενη γη * θεωρητικός πληθυσμός/πραγματικό πληθυσμό].

Πολλοί θεωρούν ότι απαιτείται πλέον η συνδυασμένη ερευνητική προσπάθεια από μια ποικιλία επιστημονικών χώρων, καθώς το δυναμικό και πολύπλοκο φαινόμενο του τουρισμού απαιτεί ολοκληρωμένη προσέγγιση.⁴

Από πολλούς συγγραφείς θεωρείται ότι η φ.ι. είναι μία στατική ή απόλυτη έννοια, κάτι σαν τον αριθμό των επιβατών ενός αεροπλάνου. Μία άλλη μερίδα της θεωρίας εκφράζει την άποψη ότι πρόκειται για μία ρευστή και δυναμική έννοια, τα στοιχεία και χαρακτηριστικά της οποίας μεταβάλλονται με το χρόνο. Η δεύτερη άποψη φαίνεται να κατακτά ολοένα περισσότερο έδαφος και αποδοχή, υπό την έννοια ότι τα επίπεδα των κατοροφών, βάσει των οποίων προσδιορίζεται η φ.ι., είναι πιθανό να μεταβάλλονται με το χρόνο. Πάντως, η γρήγορη και μη σχεδιασμένη ανάπτυξη μπορεί εύκολα να έχει αρνητικά αποτελέσματα, όπως χαμηλά επίπεδα αποδοχής και σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Κάποιες σχετικές αναφορές βρίσκει κανείς και στη νομική βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία ο σεβασμός της αρχής μεταξύ άλλων

σημαίνει τη διάκριση συνήθων και ευαίσθητων οικοσυστημάτων π.χ. ακτών, μικρών νησιών, τα οποία είναι δεκτικά ήπιας μόνο ανάπτυξης, και την υποχρέωση θεσμοθέτησης μέτρων και μεθόδων μέτρησης της φ.ι. Εφαρμοστές παράλληλα θεωρούνται και οι αρχές της βιωσιμότητας, της ήπιας ανάπτυξης των ευπαθών οικοσυστημάτων (δασικών οικοσυστημάτων, ακτών, βουνών, μικρών νησιών, τοποθεσιών φυσικού κάλλους), βάσει της οποίας θεωρείται ότι αυτά είναι δεκτικά μόνον ήπιας ανάπτυξης, και η αρχή της προστασίας του φυσικού κάλλους. Ενδιαφέρουσα είναι η σχετική νομολογία του ΣτΕ με αναφορές στη φ.ι. και το σχεδιασμό βιώσιμου τουρισμού, τη διαφύλαξη του φυσικού κεφαλαίου εκεί που έχει λάβει χώρα έντονη οικιστική ανάπτυξη, την προστασία των ακτών από την οικιστική ανάπτυξη, την προστασία των μικρών νησιών ως ευπαθών οικοσυστημάτων μέσω του χωροταξικού σχεδιασμού, την προστασία των συνιστωσών του αισθητικού κάλλους κ.α.⁵

Για να γίνει κατανοητή η έννοια της τουριστικής φ.ι., είναι αναγκαία η γνώση των βασικών παραγόντων, που την επηρεάζουν, και των μεταξύ τους σχέσεων. Συχνά, προτείνεται η προσέγγιση της έννοιας της φ.ι. μέσω τριών βασικών διαστάσεων: φυσικού περιβάλλοντος, ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και κοινωνικού περιβάλλοντος, στις οποίες πρέπει να προστεθεί και μία τέταρτη, ο χρόνος...⁶ Διάφορες τεχνικές και μέθοδοι για την εκτίμηση της φ.ι. έχουν αναπτυχθεί και εφαρμοσθεί την τελευταία εικοσιπενταετία, με περιορισμένη επιτυχία.⁷ Δεν υπάρχει κοινή διάσταση μεταξύ αυτών των μεθόδων, εκτός από την προσπάθεια να είναι λιγότερο αυθαίρετες από την διαισθητικότητα ή τη γνώση την προερχόμενη από την άμεση αντίληψη, κατά την εκτίμηση της φ.ι.

Με τις δεδομένες ανεπάρκειες των παραδοσιακών τεχνικών διαχείρισης της φ.ι., κάποιοι συγγραφείς προτείνουν μια εναλλακτική προσέγγιση. Ξεπερνώντας την άποψη περί καθορισμού ορίων χρήσης, στρέφουν την προσοχή τους στην αναγνώριση και προσδιορισμό των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, τις οποίες επιθυμεί η τοπική κοινωνία και τη δημιουργία στρατηγικών διαχείρισης της ανάπτυξης για τη διαχείριση των προκλήσεων, που θέτει η φ.ι στον τομέα του τουρισμού.⁸

---

⁴ Coccossis and Parpairis, σελ. 96.

⁵ Δεκλερής Μ.

⁶ Coccossis and Parpairis, σελ. 97.

⁷ Coccossis and Parpairis, σελ. 98.

⁸ Williams W.P. and Gill A.I. σελ. 245.

Η φ.ι. θεωρείται ότι μπορεί να εξετάζεται μόνο ανά περίπτωση, διότι παρουσιάζει μεγάλη ευαισθησία ως προς το χώρο, τον τύπο της τουριστικής δραστηριότητας, τη διαφορά πολιτισμικών υποβάθρων μεταξύ τουριστών και τοπικών πληθυσμών, την ταχύτητα της τουριστικής ανάπτυξης και τη χρονική διάσταση της ανάπτυξης. Ο χρόνος συχνά επιτρέπει σε προορισμούς να προσαρμόζονται στην παρουσία των τουριστών και στις σχετικές επιπτώσεις.

Το σίγουρο είναι ότι όλες οι μέθοδοι παρουσιάζουν ελλείψεις. Κάποιες αποδεικνύονται καλύτερες από κάποιες άλλες, όταν εφαρμόζονται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Κάποιες γενικές παρατηρήσεις που γίνονται επί του θέματος, είναι οι εξής:

- Απαιτείται περαιτέρω έρευνα για τις ποιοτικές πλευρές της έννοιας της φ.ι., πριν οιαδήποτε μέθοδος εφαρμοσθεί στο σχεδιασμό.
- Η φ.ι. μπορεί να εκτιμάται πιο εύκολα κατά περίπτωση χρησιμοποιώντας μια προσεγγιστική μέθοδο προσανατολισμένη προς ένα συγκεκριμένο πόρο, ενώ τα γενικά όρια θα έπρεπε να αναμένεται ότι είναι δύσκολο να προσδιορισθούν και εξαρτώνται από ένα ποικίλο μείγμα των τριών βασικών συνιστωσών.
- Λόγω των ιδιοτήτων κάθε περιοχής και εν όψει της αβεβαιότητας που δημιουργούν οι αλληλεπιδράσεις των περιβαλλοντικών παραγόντων, είναι αναγκαίο τα τιθέμενα όρια να θεωρούνται προσαρμόσιμα, ευέλικτα και ανοικτά σε επανεκτίμηση.⁹

Μερικές από τις προσεγγίσεις και τεχνικές που έχουν χρησιμοποιηθεί, παρουσιάζουν οι Coccossis και Parpairis, με αναφορά στους τομείς της Οικολογίας, της Οικονομίας, της Κοινωνικής Ψυχολογίας, της Πολιτισμικής φ.ι., των Μελετών Δομημένου Περιβάλλοντος. Για τον καθορισμό της ικανότητας αφομοίωσης/ απορρόφησης μιας τουριστικής περιοχής χρησιμοποιούνται δείκτες όπως: τουριστική χωρητικότητα σε σχέση με τον πληθυσμό, τις κλίνες, την έκταση της γης, τα εστιατόρια, τις άδειες λειτουργίας, και την τουριστική πυκνότητα σε σχέση με τον αριθμό ξενοδοχείων, τον κανονικό πληθυσμό της περιοχής, τον αριθμό διανυκτερεύσεων ανά ξενοδοχείο και στην περιοχή συνολικά. Η τουριστική πυκνότητα υποδηλώνει το δυναμικό της περιοχής για φιλοξενία όπως

---

⁹ Coccossis and Parpairis, σελ. 102 επ.

εκφράζεται με όρους καταλυμάτων διαθέσιμων ανά τετρ. χλμ. επιφάνειας της περιοχής, συνολικά ή ανά κατηγορία. Ένας δείκτης τουριστικής λειτουργίας λαμβάνεται σαν μέτρο τουριστικής δραστηριότητας ή έντασης και προκύπτει από τη σύγκριση του αριθμού τουριστικών κλινών με τον αριθμό του τοπικού πληθυσμού. Ακόμη χρησιμοποιείται ως δείκτης τουριστικής πυκνότητας το πηλίκο των τουριστικών διανυκτερεύσεων προς τον αριθμό του τοπικού πληθυσμού. Ο δείκτης συγκέντρωσης αποτελεί προσπάθεια καθορισμού του βαθμού συγκέντρωσης της τουριστικής δραστηριότητας (ξενοδοχεία, εστιατόρια κ.λπ.) και έκτασης της χρησιμοποιούμενης γης. Ο δείκτης ελκυστικότητας (σύγκριση του αριθμού των διανυκτερεύσεων αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών) μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση του προφίλ μιας περιοχής για την προσέλκυση ειδικών τύπων τουρισμού, συνολικά ή ανά κατηγορία.

Περαιτέρω, χρησιμοποιούνται και μέθοδοι για τον καθορισμό μιας συνολικής μέτρησης της φ.ι.: Έχει δοκιμασθεί μία συνολική επιχειρησιακή εκτίμηση της φ.ι. βάσει του συνδυασμού κρίσιμων παραγόντων και πόρων που είναι οι κυριότεροι καθοριστικοί παράγοντες της κοινωνικής και οικονομικής ζωής: ανανεώσιμοι και μη ανανεώσιμοι πόροι, δυναμική του πληθυσμού και σχετικοί μηχανισμοί ανάδρασης. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, η δυναμική φύση της φ.ι. επηρεάζεται από τις προηγούμενες και τις παρούσες αξίες της, τις μη-γραμμικότητες, τις οροφές και τις μη αναμενόμενες διαταραχές, τις οποίες μεταδίδει στο όλο σύστημα ο έξω κόσμος. Άλλη μία προσέγγιση αποτελεί η ανάπτυξη μιας μήτρας δομής των επιπτώσεων, η οποία συνδυάζει περιβαλλοντικά στοιχεία και τη γκάμα των πιθανών επιπτώσεων σε αυτά τα στοιχεία από την ανάπτυξη του τουρισμού σ' ένα συγκεκριμένο επίπεδο (επίπεδο φ.ι.). Για τη συμπλήρωση της μήτρας δομής απαιτείται μία σειρά εργαλείων, όπως: συγκριτικές μελέτες, καταγραφή της ικανοποίησης του χρήστη, παράμετροι των φυσικών πόρων, οικολογικοί δείκτες, συγκεκριμένα κριτήρια και τιμές, μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, τεχνικές πολλαπλής μέτρησης, μελέτες πεδίου, κοινωνικές έρευνες, κανονισμοί και σταθερότυπα βάσει των οποίων καθορίζεται η φ.ι. του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος κ.λπ. Αυτό το μοντέλο πολλών διαστάσεων στοχεύει στη δημιουργία μίας ολοκληρωμένης και όχι αποσπασματικής εικόνας της έννοιας της φ.ι. για επιχειρησιακή χρήση.

Έχει ακόμη προταθεί μία μεθοδολογία και ένα σύστημα συγκεκριμένων δεικτών και κριτηρίων που μπορεί να εισαχθεί ακόμη και

με αποσπασματική προσέγγιση, στο πλαίσιο της φ.ι. μιας περιοχής, για να εκφράσει τις σχέσεις τουρισμού και περιβάλλοντος μαζί με κατευθυντήριες γραμμές. Το σύστημα αυτό ελέγχθηκε στη μελέτη περίπτωσης της Μυκόνου. Μεταξύ των κυρίων δεικτών βρίσκονται ο λόγος τουριστών προς τοπικό πληθυσμό, ο λόγος κτιρίων κατοικίας προς τουριστικά κτίρια, ο λόγος αποθέματος ιστορικών χωριών προς πρόσφατα κτισμένες περιοχές, οι αλλαγές στις χρήσεις των κτιρίων και στις χρήσεις γης με την πάροδο του χρόνου. Χρησιμοποιήθηκαν δύο βασικές ομάδες κριτηρίων, τα οποία επηρεάζουν:

1. Το τοπικό περιβάλλον.
2. Την τουριστική εικόνα/ προϊόν.

Τα κριτήρια έχουν οικολογικές πλευρές (αποδεκτό επίπεδο οπτικών επιπτώσεων, σημείο στο οποίο προκύπτει οικολογική ζημία, η ανάγκη για προστασία της χερσαίας και θαλάσσιας άγριας ζωής), αφορούν στα οικονομικά οφέλη (επίπεδο απασχόλησης που διασφαλίζει τα βέλτιστα οικονομικά οφέλη, επίπεδο απασχόλησης που ταιριάζει στην τοπική κοινωνία κ.λπ.), κοινωνικά θέματα (ο όγκος του τουρισμού, τον οποίο μπορεί να απορροφήσει η κοινωνική ζωή της περιοχής), πολιτισμικά θέματα (το επίπεδο του τουρισμού που θα βοηθήσει στη διατήρηση της κληρονομιάς, των μνημείων και πολιτιστικών παραδόσεων χωρίς επιβλαβείς επιπτώσεις) και τη διαθεσιμότητα των πόρων (δημόσιες υπηρεσίες, νερό, μέσα μεταφοράς κ.λπ.). Η δεύτερη ομάδα κριτηρίων (τουριστικού προϊόντος και εικόνας) περιλαμβάνει φυσικά χαρακτηριστικά και θέματα (κλίμα, ρύπανση, ελκυστικότητα, ποιότητα εγκαταστάσεων φιλοξενίας κ.α.), οικονομικά (κόστος των διακοπών), κοινωνικά/ πολιτισμικά (ποιότητα των τοπικών πόλων έλξης και του πολιτισμού κ.α.) και διαθεσιμότητα των πόρων (σταθερότητα υπηρεσιών, υποδομές κ.α.). Συνεπώς, η συνολική φ.ι. της μελέτης περίπτωσης φαίνεται να είναι το αποτέλεσμα του συνδυασμού των ανωτέρω δεικτών και κριτηρίων υπό το μεθοδολογικό πλαίσιο στο οποίο εφαρμόσθηκαν μελέτες αντίληψης, ερευνητικά και άλλα εργαλεία.¹⁰

Άλλους σχετικούς δείκτες παρουσιάζουν οι Williams W. P. και Gill ΑΙ.:¹¹

¹⁰ Coccossis and Parpairis, σελ. 98 επ.

¹¹ Σελ. 232.

Τύπος κατωφλίου	Παραδείγματα
Όγκος	Ωριαίοι, ημερήσιοι, εβδομαδιαίοι, ετήσιοι όγκοι και κορυφώσεις όγκων διαφόρων τύπων επισκεπτών (π.χ. επισκέψεις, διανυκτερεύσεις, «επισκεπτοημέρες» κ.α.
Πυκνότητα	Αριθμός προσώπων ανά στρέμμα για διάφορες δραστηριότητες σε διάφορες τοποθεσίες (π.χ. επισκέπτες/ στρέμμα παραλίας, τουρίστες/ τ.μ. χώρου εστιατορίων/ καταστημάτων κ.α.).
Σύνθεση αγοράς	Αριθμός μονάδων επισκεπτών σχετικά με μονάδες κατοίκων (π.χ. επισκέπτες/ μόνιμο πληθυσμό, κλίνες επισκεπτών/ κλίνες κατοίκων, χρήση δημοσίων υπηρεσιών από επισκέπτες/ από πληθυσμό).

Στη μελέτη περίπτωσης για την «πιλοτική εφαρμογή δεικτών αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης στο Δήμο Χερσονήσου Κρήτης» καθορίσθηκαν οι εξής δείκτες αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης για ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές:

- Αριθμός τουριστικών επιχειρήσεων με έδρα το Δήμο, που έχουν ενταχθεί σε πρόγραμμα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας ως προς το σύνολο των τουριστικών επιχειρήσεων της Κρήτης που έχουν ενταχθεί σε ανάλογο πρόγραμμα.
- Σχέση κατανάλωσης νερού οικιακής/ τουριστικής/ αγροτικής χρήσης.
- Αριθμός δειγματοληψιών νερών κολύμβησης που ξεπέρασαν τα όρια (όπως αυτά ορίζονται από το σχετικό πρόγραμμα και την κοινοτική νομοθεσία).
- Αναλογία παραλιών, που έχουν βραβευθεί με γαλάζια σημαία.
- Αριθμός bar-club / πληθυσμό.
- Αριθμός απασχολούμενων γυναικών προς 100 απασχολούμενους άνδρες.
- Ρυθμός αύξησης του πληθυσμού.
- Ανεργία στο Δήμο /ανεργία στην Περιφέρεια.
- % ανακύκλωση υλικών.
- % νερού που ανακυκλώνεται.
- Αριθμός τουριστικών επιχειρήσεων, που εφαρμόζουν κάποια συστήματα μείωσης κατανάλωσης φυσικών πόρων και γενικότερα φιλικών προς το περιβάλλον πρακτικών ως % όλων των τουριστικών επιχειρήσεων.
- % των λυμάτων, που δέχονται επεξεργασία.

- Αριθμός περιοχών φυσικού ενδιαφέροντος υπό καθεστώς προστασίας έναντι εκείνων χωρίς.
- Επιστημονικές μελέτες που έχουν γίνει για το φυσικό περιβάλλον-οικοσυστήματα περιοχής.
- % κλινών που λειτουργούν το χειμώνα.
- % της δυναμικότητας των συνεδριακών κέντρων του Δήμου ως προς εκείνων της Περιφέρειας.
- % τουριστών που έχουν πάρει πακέτο από τους 4 μεγαλύτερους tour operators.
- % απασχόλησης στον τουρισμό.
- Εισπράξεις από τέλη παρεπιδημούντων και εκδιδόμενων λογαριασμών.
- Συνεργασία Δήμου- ιδιωτών σε θέματα τουριστικής ανάπτυξης.
- Μεταβολή αριθμού ωρών σεμιναρίων τουρισμού 1990-1999.
- Αριθμός σεμιναρίων, που έχουν πραγματοποιηθεί στο Δήμο σχετικά με τον τουρισμό.
- Αριθμός μελετών που έχουν γίνει για την οικονομική αποδοτικότητα του τουρισμού / αριθμός μελετών που έχουν γίνει για τις επιπτώσεις του τουρισμού.¹²

Ο προσδιορισμός της ΦΙΤΑ¹³ θα πρέπει να αποτελεί μέρος ενός ολοκληρωμένου συστήματος τουριστικού σχεδιασμού, με στόχους και απαιτήσεις που να υπόκεινται σε μια συνεχή επανεκτίμηση. Συνακόλουθα η εκτίμηση της ΦΙΤΑ, καθώς εξαρτάται από αρκετά και σύνθετα στοιχεία, είναι θέμα εντοπισμού εκείνων των συστατικών του συστήματος που υποβοηθούν την προσέγγιση αμεσότερα, όπως για παράδειγμα:

- α. Ποια είναι τα οικολογικά χαρακτηριστικά της τοποθεσίας που εξετάζεται (τύπος, κλίμακα, βαθμός, ευαισθησία); ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΦΙΤΑ.
- β. Ποιες είναι οι πολιτικές του τουρισμού σε σχέση με το περιβάλλον από άποψη χωρικής διάστασης και αλληλεπίδρασης (εθνικό, περιφερειακό, διαπεριφερειακό, τοπικό, διατοπικό επίπεδο); ΧΩΡΙΚΗ/ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΤΑ.

¹² Φαρσάρης Γ. και Πραστάκος Π., σελ. 134 επ.

¹³ Φέρουσα Ικανότητα για Τουριστική Ανάπτυξη. Βλ. Παρπαϊρης Απ., σελ. 62 επ.

γ. Ποιο είναι το στάδιο της τουριστικής ανάπτυξης της τοποθεσίας, περιοχής, περιφέρειας και ποιος ο τύπος/ μορφή του τουρισμού (μαζικός, επιλεκτικός, επιστημονικός, εσωτερικός, νέας μορφής τουρισμός, κλπ); ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ / ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΦΙΤΑ.

δ. Σε ποιο σημείο του κύκλου ζωής ευρίσκεται το τουριστικό προϊόν της συγκεκριμένης τοποθεσίας; ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΦΙΤΑ.

ε. Ποιος είναι ο βαθμός και η κλίμακα των επιπτώσεων στην τοποθεσία και στην περιφέρεια ενδο-εξάρτησης σαν συνέπεια του κορεσμού της τουριστικής δραστηριότητας; ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ / ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΤΑ

στ. Ποιες είναι οι πολιτικές – πολιτιστικές και οικονομικές προτιμήσεις του τοπικού πληθυσμού; ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ / ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΦΙΤΑ.

ζ. Ποιες είναι οι προτιμήσεις των επισκεπτών; ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ / ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΦΙΤΑ.

Στα επιλεκτικά αυτά ερωτηματικά αποτυπώνεται και η διαχρονική εμπειρική προσέγγιση – εξακρίβωση της ΦΙΤΑ μέσα στο πλαίσιο του τουριστικού σχεδιασμού.

Οι περισσότεροι ερευνητές, όπως παρουσιάζεται στην τουριστική βιβλιογραφία –WTO (1987), Pearce (1987), Dragicevic (1990), Briassulis και Straaten (1992)- προσπάθησαν να εξαρτήσουν την εκτίμηση της ΦΙΤΑ από τους δύο βασικούς παράγοντες (πόρους για τους ειδικούς) του επιπέδου της προσφοράς:

α. Το περιβάλλον και

β. Τη φήμη.

Σε σχέση με το περιβάλλον, οι ερευνητές διαχρονικά ανέπτυξαν μεθοδολογίες και μοντέλα εκτίμησης της ΦΙΤΑ που είχαν διάφορο περιεχόμενο και προσανατολισμό. Αρχικά η έμφαση δόθηκε στη φυσική ΦΙΤΑ που σχετίζονταν με τις χωρητικότητες των εγκαταστάσεων, τα τεχνικά χαρακτηριστικά και standards εκμετάλλευσης του χώρου, ενώ στη συνέχεια η έμφαση πέρασε στην κοινωνική / ψυχολογική ΦΙΤΑ και στην οικολογική ΦΙΤΑ. Τα τελευταία χρόνια η έμφαση της έρευνας διευρύνθηκε

ακόμη περισσότερο και προσπάθησε να συμπεριλάβει κάθε είδος του περιβάλλοντος προκειμένου να ανταποκριθεί στις ιδιαιτερότητες κάθε τουριστικού προορισμού και στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της τουριστικής ζήτησης, είτε χωριστά σε κάθε «είδος» είτε σε συνδυασμό.

Σε σχέση με τη φήμη του τουριστικού προορισμού η έρευνα εκτίμησης της ΦΙΤΑ αναπτύχθηκε σε σημαντικό βαθμό και κυριάρχησε, μπορεί να υποστηριχθεί, η έρευνα της αγοράς στο χώρο της ζήτησης και η έρευνα του βαθμού ικανοποίησης τουριστών και τοπικού πληθυσμού στο χώρο της προσφοράς. Ανάμεσα στις μεταβλητές του συστήματος άνθρωπος-χώρος, που χρησιμοποιήθηκαν στην διαδικασία εκτίμησης της ΦΙΤΑ («περιβάλλον – φήμη») είναι οι ακόλουθες:

- Συστατικά και υποσυστατικά των φυσικών πόρων (χώρος, χαρακτηριστικά, κλίμα).
- Υφιστάμενες χρήσεις γης (κατά τομέα και κλάδο, οικονομικά, πολιτιστικά χαρακτηριστικά, κλπ).
- Τεχνική και κοινωνική υποδομή (εγκαταστάσεις, δίκτυα, εξυπηρετήσεις, κύριες και συμπληρωματικές).
- Δημογραφικά χαρακτηριστικά (πληθυσμός, απασχόληση κατά τομέα, κινητικότητα, κλπ).
- Σχεδιασμός του χώρου υφιστάμενης κατάστασης (διατιθέμενα στοιχεία, χάρτες, πολιτικές, μέτρα, κίνητρα, κλπ).

Σημαντικό είναι εδώ να αναφερθούν και τα βασικά κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για την εκτίμηση της ΦΙΤΑ κατά κατηγορία περιβάλλοντος είτε αυτά θεωρούνται ποσοτικοποιήσιμα είτε μη ποσοτικοποιήσιμα, δυνάμενα όμως να εκφραστούν σε εμπειρικούς όρους (όπως για παράδειγμα οι επιπτώσεις στο πολιτιστικό περιβάλλον). Πιο συγκεκριμένα τα κριτήρια που αναφέρονται στο περιβάλλον του χώρου της προσφοράς είναι κατά ενότητες ως ακολούθως:

Φυσικό Περιβάλλον

- Αποδεκτά επίπεδα ορατών επιπτώσεων.
- Κρίσιμο σημείο που εμφανίζονται οικολογικές διαταραχές.
- Επίπεδα διατήρησης της άγριας φύσης/ ζωής.

Κοινωνικό – Πολιτιστικό Περιβάλλον

- Επίπεδα ανεκτού τουριστικού πληθυσμού που μπορεί να απορροφηθεί χωρίς διατάραξη του κοινωνικο-πολιτιστικού ιστού του τουριστικού προορισμού (σχέση τουριστών – πληθυσμού).
- Άριστα επίπεδα τουριστικής κίνησης που απαιτούνται για την υποβοήθηση των προσπάθειών ανανέωσης – συντήρησης – αποκατάστασης – ανάδειξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς των μνημείων και της κουλτούρας χωρίς επιπτώσεις διατάραξης.

Δομημένο Περιβάλλον

- Επίπεδα προσφερομένων εξυπηρετήσεων (συγκοινωνίες, δίκτυα ηλεκτρισμού, αποχέτευσης, απορριμμάτων, τηλεφώνου, ύδρευσης)
- Προσφεριμότητα κοινοτικών υπηρεσιών (εκπαιδευμένο προσωπικό, επίπεδα επαγγελματισμού, ασφάλεια).

Οικονομικό Περιβάλλον

- Επίπεδα τουριστικής κίνησης σε σχέση με την αριστοποίηση των τουριστικών και άλλων συμπληρωματικών εξυπηρετήσεων επενδύσεων και οικονομικών ωφελειών.
- Επίπεδα απασχόλησης- εισόδημα κύρια σε σχέση με τις κοινοτικές ανάγκες και δυνατότητες.
- Διαμόρφωση άριστου επιπέδου κόστους ζωής για τον τοπικό πληθυσμό και της σχέσης κόστους – ωφέλειας.
- Αποδεκτά επίπεδα τουριστικής κίνησης σε σχέση με τις απαιτούμενες κοινοτικές επενδύσεις σε έργα και υπηρεσίες υποδομής.

β. Τα κριτήρια που αναφέρονται στη διαμόρφωση της φήμης μιας τουριστικής περιοχής (ικανοποίηση επισκέπτη, έρευνα αγοράς, απαιτήσεις) και του συνακόλουθου τουριστικού προϊόντος είναι αντίστοιχα:

Φυσικό Περιβάλλον

- Χαρακτηριστικά κλίματος σε συνδυασμό με τα αποδεκτά επίπεδα ρύπανσης.

- Επίπεδα προσπελασιμότητας των φυσικών ιδιοτεροτήτων (οικολογικές περιοχές, τοπίο, μνημεία της φύσης, παραλίες, ακτές, κλπ).

Κοινωνικό – Πολιτιστικό Περιβάλλον

- Ποιοτικά χαρακτηριστικά της τοπικής κουλτούρας και παράδοσης.
- Ιδιόμορφα χαρακτηριστικά των χώρων επίσκεψης (ήθη, έθιμα, ασχολίες σε παραδοσιακούς τομείς, εκθέσεις, γιορτές, εκδηλώσεις, κλπ).
- Επίπεδο διάχυσης των πληροφοριών και εμπειριών άλλων ατόμων και τουριστικών ομάδων, ιδιαίτερα επωνύμων ατόμων (καλλιτέχνες, δημοσιογράφοι, πολιτικοί, αθλητικοί παράγοντες, κοσμικοί κύκλοι), κλπ.

Δομημένο Περιβάλλον

- Επίπεδα ποιότητας διατιθέμενων τουριστικών εξυπηρετήσεων (καταλύματα, εστίαση, αναψυχή, γραφεία εξυπηρετήσεως τουριστών, υπηρεσίες).
- Επίπεδα και standards συγκοινωνιακών και άλλων εξυπηρετήσεων, εγκαταστάσεων υποδομής – ανωδομής (νερό, αποχέτευση, απορρίμματα, καθαριότητα, τηλέφωνα, συγκοινωνίες, διασύνδεση με γειτονικές περιοχές).
- Επίπεδα προσπελασιμότητας των αξιοθεάτων δια μέσου δικτύων υποδομής.

Όπως διαπιστώνεται από τα προηγούμενα στοιχεία η χρησιμοποίηση από τους ερευνητές του τουρισμού, σημαντικών κριτηρίων στην ανάλυση και τελική εκτίμηση της ΦΙΤΑ, επιβλήθηκε προκειμένου να αναζητηθεί μια ισόρροπη εικόνα ανάμεσα στους θετικούς και αρνητικούς παράγοντες και συνακόλουθα να αναζητηθεί το επίπεδο της τουριστικής κίνησης που δημιουργεί τα βέλτιστα επίπεδα ωφέλειας στον τουριστικό προορισμό, στην περιφέρεια και πιο πέρα στη χώρα.

Από τα μετρήσιμα κριτήρια (ρύπανση, απασχόληση, νερό, κλπ) από τα αντίστοιχα προσεγγίσιμα μόνο με δειγματοληπτικές έρευνες και εμπειρικές μεθόδους (ικανοποίηση – μη ικανοποίηση, κόστος ζωής, κατάσταση του περιβάλλοντος επίσκεψης κλπ) επιχειρείται η αξιολόγηση

μερικών εκφάνσεων της τουριστικής πίεσης όπως είναι το φαινόμενο του κορεσμού και συνακόλουθα ο προσδιορισμός των επιπέδων της ΦΙΤΑ που θα διασφαλίσει τους τουριστικούς προορισμούς (νέους, ανεπτυγμένους, υπερανεπτυγμένους – δυνητικούς) από τις ανεπιθύμητες παρενέργειες της υπερανάπτυξης των προσφερομένων πόρων.

Η αναγκαιότητα αυτής της αξιολόγησης διαπιστώθηκε στις περισσότερες εφαρμοσμένες προτάσεις –WTO (1987), Owsiak (1985), Pearce (1987), Dragicevic (1990), Costa (1992)– καθώς η εκτίμηση της ΦΙΤΑ ικανοποιεί αμφίδρομα τις απαιτήσεις των εχόντων την ευθύνη για:

- α. Το σχεδιασμό του χώρου προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποφυγή μελλοντικών δυσμενών επιπτώσεων όπως είναι τα προβλήματα του κορεσμού και
- β. Τη διαχείριση ώστε να υπερβληθούν τα αρνητικά στοιχεία στις περιπτώσεις όπου ο κορεσμός έχει ήδη εμφανιστεί.

Συνακόλουθα η αξιολόγηση της διαδικασίας εκτίμησης της ΦΙΤΑ αναγνωρίστηκε ότι δεν μπορεί παρά να είναι θεωρητική βασιζόμενη όμως σε εμπειρικά κριτήρια που έχουν χρησιμοποιηθεί σε αντίστοιχες περιπτώσεις άλλων τόπων και χώρων (συγκριτική αξιολόγηση). Η υποβοήθηση της χρήσεως των δύο βασικών κριτηρίων του χώρου και του χρόνου, επίσης θεωρήθηκε ότι θα πρέπει να αναζητηθεί σε μια σειρά από δόκιμους δείκτες όπως είναι:

- Δείκτης λειτουργικότητας τουριστικών εγκαταστάσεων και εξυπηρετήσεων (περιοχή ανά μονάδα και αριθμό εξυπηρετούμενων τουριστών).
- Δείκτης πυκνότητας (κλίνες ανά κατηγορία εγκατάστασης και πληθυσμού ή τουρίστες κατά μήκος/ επιφάνεια ακτής).
- Δείκτης χωρητικότητας (συνολικές εξυπηρετήσεις σε καταλύματα, κέντρα εστίασης, εμπορικά καταστήματα κλπ προς τον τοπικό πληθυσμό).
- Δείκτης έντασης (κλίνες ανά τουριστική περιοχή προς τον τοπικό πληθυσμό).
- Δείκτης διανυκτερεύσεων (διανυκτερεύσεις προς μόνιμο πληθυσμό).
- Δείκτης χωρητικότητας εγκαταστάσεων (σχέση τουριστών και πληθυσμού προς διατιθέμενους πόρους όπως νερό, δίκτυα, χώροι άθλησης, απασχόληση, κλπ).

- Δείκτης δόμησης (κτίρια τουριστικών εγκαταστάσεων προς κτίρια άλλων κατηγοριών και διατιθέμενη επιφάνεια γης).
- Δείκτης ανέσεως (ποιοτικά χαρακτηριστικά καταλυμάτων προς τη συνολική τουριστική πυκνότητα).
- Δείκτης προσελκυστικότητας (αλλοδαποί προς ημεδαπούς τουρίστες).
- Δείκτης διατάραξης οικολογικής ισορροπίας (ποσοστιαίες αλλαγές διαχρονικά στις χρήσεις γης).
- Δείκτης ικανοποίησης – μη ικανοποίησης (σύνθετος δείκτης).
- Δείκτης συμπεριφοράς χρηστών (διαχρονική επιβάρυνση της συμπεριφοράς τουριστών – τοπικού πληθυσμού – απασχολουμένων).
- Δείκτης συμφόρησης (μποτιλιάρισμα, αδιέξοδα).
- Δείκτης προσπελασιμότητας πόρων (φυσικών, πολιτιστικών).
- Δείκτης χρήσης των πόρων (κόστος – ωφέλεια).

Οι πιο πάνω δείκτες που προτάθηκαν από πολλούς ερευνητές (αναφορά έγινε στο προηγούμενο τμήμα του κεφαλαίου Α.1-1) συχνά αλληλοκαλύπτονται ή και αναφέρονται με διαφορετική ορολογία στο ίδιο θέμα, προέρχονται όμως από τη διαχρονική προσπάθεια αναζήτησης της σχέσης και της αλληλεπίδρασης των πιο κάτω παραγόντων: τουρίστες–πληθυσμός, τουρίστες– υποδομή– ανωδομή, τουρίστες και πληθυσμός–διατιθέμενοι πόροι, τουρίστες– εμπειρία, τουρίστες– συμπεριφορά.

Σχετικά με τον καθορισμό της φ. ι.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί, περιγράφεται μία διαδικασία επηρεασμού και μέτρησης της φ.ι.¹⁴ Παρουσιάζονται οι ομάδες παραγόντων για τον προσδιορισμό της φ.ι. μαζί με τα διαφορετικά στάδια, τα οποία είναι δυνατό να επηρεάζουν το μέγεθος και την κατεύθυνση των επιπτώσεων και, επομένως, της φ.ι..

---

¹⁴ Cooper et al., σελ. 189 επ.

(α) Τοπικοί παράγοντες

Υπάρχουν πολλοί τοπικοί παράγοντες, που επηρεάζουν το μέγεθος και την κατεύθυνση των επιπτώσεων. Ιδιαίτερη σημασία έχει η σχετική διαφορά μεταξύ των τοπικών παραγόντων και των χαρακτηριστικών των τουριστών καθώς και η ταχύτητα αλλαγής. Ακολουθεί πιο συγκεκριμένη παρουσίαση.

Κοινωνική δομή. Γενικά μιλώντας, όσο μικρότερο είναι το μέγεθος του τοπικού πληθυσμού, τόσο πιο δραματικές θα είναι οι κοινωνικές επιπτώσεις του τουρισμού, ιδίως αν ο όγκος των τουριστικών ροών είναι μεγάλος.

Πολιτιστική κληρονομιά. Όσο πιο «ασυνήθιστο» είναι το πολιτιστικό υπόβαθρο, τόσο μεγαλύτερη είναι η απειλή που υφίσταται από την παρουσία των τουριστών. Συνέπειες μπορεί να είναι είτε η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς είτε η διαστρέβλωση / παραμόρφωσή της, με την απώλεια της γνησιότητας, των βασικών χαρακτηριστικών της και την υπέρμετρη εμπορευματοποίησή της.

Περιβάλλον. Όσο πιο εύθραυστο είναι το περιβάλλον και όσο περισσότερα χαρακτηριστικά μοναδικότητας έχει, τόσο πιο τρωτό είναι στην παρουσία των ανθρώπων. Η –αναπόφευκτη- αλλαγή στο περιβάλλον είναι τόσο μεγαλύτερη, όσο μεγαλύτερη είναι η παρουσία των τουριστών, ιδίως σε προορισμούς που μέχρι κάποια συγκεκριμένη στιγμή δεν δέχονταν μεγάλο όγκο επισκεπτών. Συχνά πάντως είναι δύσκολη η διάκριση μεταξύ των παραγόντων, που επιδρούν στο περιβάλλον στους οποίους συμπεριλαμβάνεται και ο τουρισμός.

Οικονομική δομή. Γενικά, ο βαθμός προσαρμοστικότητας της οικονομίας είναι ανάλογος του βαθμού ανάπτυξης και εκβιομηχάνισής της. Η τουριστική ανάπτυξη, ιδίως η γρήγορη, είναι πιθανό να επιφέρει προβλήματα συνδεδεμένα με τη μετακίνηση πληθυσμού από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές και τη μεταφορά εργατικού δυναμικού από τις παραδοσιακές βιομηχανίες στον τουρισμό και τις σχετικές με αυτόν βιομηχανίες.

Πολιτική δομή. Η πολιτική δομή μπορεί να επηρεάζει τις επιπτώσεις του τουρισμού και τη φ.ι. του με πολλούς τρόπους. Για παράδειγμα, η πολιτική αστάθεια θα αποτρέπει πολλούς τουρίστες και έτσι θα θέτει σε κίνδυνο την τουριστική ανάπτυξη. Η πολιτική δομή μπορεί επίσης να έχει άμεσο αντίκτυπο στην τουριστική ανάπτυξη, στο βαθμό που αντανακλά τα ιδανικά και τις πεποιθήσεις του πληθυσμού. Για παράδειγμα, κάποια κράτη θέτουν όρια στον αριθμό των τουριστών μέσω του περιορισμού του αριθμού visa που εκδίδουν ανά έτος ή της αύξησης του κόστους έκδοσής της. Οι ανοικτές πολιτικές αντιλήψεις από την άλλη μπορεί να αντανακλούν την επιθυμία μιας κοινωνίας για τουριστική ανάπτυξη, πράγμα το οποίο είναι δυνατό να οδηγεί στην αύξηση ή τη μείωση του επιπέδου κάποιων οροφών.

Πόροι. Η διαθεσιμότητα των τοπικών πόρων (εργασίας, κεφαλαίου, γης κ.α.) είναι πιθανό να επηρεάζει την αποδοχή, το επιθυμητό και τη μορφή της τουριστικής ανάπτυξης.

Υποδομές. Αν η χρήση των υποδομών από τον τουρισμό είναι υπερβολικά μεγάλη, είναι δυνατό να εκδηλωθεί δυσaráσκεια και εχθρότητα εκ μέρους του τοπικού πληθυσμού, με συνέπεια την υπέρβαση της φ.ι. λόγω κοινωνικών επιπτώσεων. Από την άλλη πλευρά, η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε βελτίωση των υποδομών, η διαθεσιμότητα των οποίων και για τον τοπικό πληθυσμό, θα οδηγήσει σε αύξηση του ορίου της φ.ι. λόγω της βελτίωσης του επιπέδου ζωής της τοπικής κοινωνίας.

(β) Εξωτερικοί παράγοντες.

Χαρακτηριστικά των τουριστών. Κρίσιμος παράγων στο σημείο αυτό είναι οι διαφορές των κοινωνικών και πολιτιστικών υποβάθρων των τουριστών και του τοπικού πληθυσμού καθώς και τα επίπεδα ανεκτικότητας της τοπικής κοινωνίας ως προς τα χαρακτηριστικά των τουριστών αλλά και των τουριστών ως προς τα χαρακτηριστικά που αναμένουν να συγκεντρώνει ο προορισμός τους.

Τύποι τουριστικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένες τουριστικές δραστηριότητες είναι δυνατό να χαμηλώσουν τα επίπεδα της φ.ι.,

π.χ. η χαρτοπαιξία και τα τυχερά παιγνίδια, δραστηριότητες που μπορεί να φέρουν μαζί τους φαινόμενα όπως η πορνεία, τα ναρκωτικά και η εγκληματικότητα. Πάντως και κάποιες ειδικές μορφές τουρισμού -κατ' αρχήν θεωρούμενες ως επιθυμητές και αποδεκτές χωρίς επιφυλάξεις- είναι πιθανό να οδηγήσουν σε μείωση της φ.ι. π.χ. η αλλοίωση τοπίων υψηλής αισθητικής αξίας, η υποβάθμιση οικοσυστημάτων ή η σοβαρή ενόχληση πληθυσμών σπάνιων πουλιών λόγω της υπερβολικά αυξημένης παρουσίας ή της απρόσεκτης συμπεριφοράς φυσιολατρών τουριστών, οι οποίοι επιδιώκουν τη «μοναδική» εμπειρία.

Οι προαναφερθέντες τοπικοί και εξωτερικοί παράγοντες, αφού και σε όποιο βαθμό διαμορφωθούν μέσω του σχεδιασμού και της διαχείρισης (management) του τουρισμού, έχουν επιπτώσεις στην κοινωνική δομή, τον πολιτισμό, το περιβάλλον και την οικονομία και, φυσικά, στους άλλους τουρίστες. Οι επιπτώσεις αποτελούν τα κριτήρια της φ.ι., αλλά είναι και κατευθυνόμενες μεταβλητές (*derived variables*). Καθήκον όσων σχεδιάζουν και διαχειρίζονται τον τουρισμό, είναι να διασφαλίζουν ότι θα προκύπτουν οι ενδεικνυόμενες/ κατάλληλες επιπτώσεις.

Αν η φ.ι., ως η εξαρτημένη μεταβλητή, ξεπεραστεί, η διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης τίθεται σε κίνδυνο και η ανάπτυξη θεωρείται μη αειφόρος. Είτε ο προορισμός θα δεχθεί φθίνοντες αριθμούς τουριστών καθώς οι τουρίστες θα κατευθύνονται σε εναλλακτικούς προορισμούς είτε η σύνθεση των τουριστικών αφίξεων θα μεταβληθεί, καθιστώντας δύσκολη ή αδύνατη την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί για τον προορισμό κατά το στάδιο του σχεδιασμού.

Καθώς η φ.ι. υπόκειται σε πολλούς προσδιοριστικούς παράγοντες που απαιτούν ξεχωριστή έρευνα, ίσως ο μόνος πρακτικός τρόπος για τον καθορισμό της και για τη χρήση της σχετικής πληροφορίας για την ενημέρωση και καθοδήγηση της διαδικασίας του σχεδιασμού, να είναι η ανάπτυξη ολοκληρωμένων εργαλείων βασισμένων σε μοντέλα επιπτώσεων.

Πάντως είναι πολύ πιθανό ότι για κάθε δεδομένο προορισμό η φ.ι. θα ξεπερασθεί σε σχέση ακόμη και με μία ομάδα δεικτών. Για παράδειγμα, σε κάποιο προορισμό θα αποδειχθεί ότι η τουριστική δραστηριότητα ασκεί υπέρμετρη πίεση στο οικοσύστημα πολύ πριν απειλήσει την κοινωνική

δομή ή την οικονομία. Επομένως, στο παράδειγμα αυτό, σημειώνεται υπέρβαση της φ.ι. του προορισμού εξαιτίας του εύθραυστου του οικοσυστήματος και ανεξάρτητα από τα κατώφλια των άλλων τομέων.

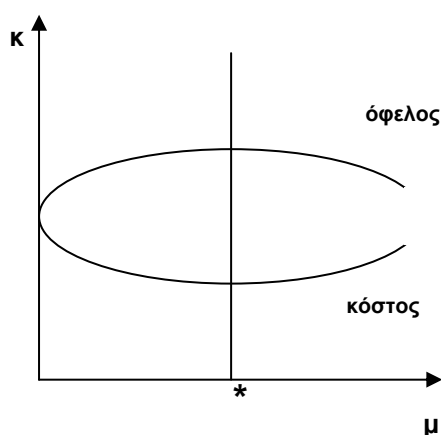
Εν τέλει, η ανάπτυξη ενός επιχειρησιακού εργαλείου για τον σχεδιασμό και τη διαχείριση του τουρισμού φαίνεται να αποτελεί αναγκαιότητα. Σχετικό και το απόσπασμα που ακολουθεί από τη Δήλωση της Μανίλας: «Οι τουριστικοί πόροι, τους οποίους διαθέτουν οι διάφορες χώρες, αποτελούνται από χώρο, διευκολύνσεις και αξίες. Πρόκειται για πόρους, η χρήση των οποίων δεν μπορεί να αφεθεί ανεξέλεγκτη χωρίς τον κίνδυνο υποβάθμισης ή και καταστροφής τους. Η ικανοποίηση των απαιτήσεων του τουρισμού δεν πρέπει να γίνεται σε βάρος των κοινωνικών και οικονομικών συμφερόντων του τοπικού πληθυσμού στις τουριστικές περιοχές, του περιβάλλοντος και κυρίως των φυσικών πόρων (που είναι ο θεμελιώδης πόλος έλξης του τουρισμού), των ιστορικών και πολιτισμικών τόπων.»

Σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, η τουριστική ανάπτυξη θα έπρεπε να σχεδιάζεται με τέτοιο τρόπο και σε τέτοια επίπεδα, ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της φυσικής και της ανθρώπινης φ.ι. της συγκεκριμένης περιοχής, ώστε να αποφεύγεται η απρόβλεπτη και απαράδεκτη υποβάθμιση του περιβάλλοντος.

A.3.3.2 Η φέρουσα ικανότητα ως εργαλείο σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης στο Νότιο Αιγαίο

Η φέρουσα ικανότητα θα μπορούσε να ορισθεί ως η συνιστώσα των αλληλεπιδράσεων και αλληλεξαρτήσεων του περιβαλλοντικού, κοινωνικού και οικονομικού χώρου και προσδιορίζεται από το βέλτιστο επίπεδο των συνιστωσών της (Γ. Τσεκούρας, 2002)¹.

Μια σημαντική επισήμανση αφορά τη δυσκολία υπολογισμού του βέλτιστου μεγέθους. Στην περίπτωση που έχουν επιλεγεί μόνον μετρήσιμες συνιστώσες της χωρητικότητας, τότε αυτό προσδιορίζεται από το σημείο όπου η διαφορά του περιβαλλοντικού, κοινωνικού και οικονομικού οφέλους και κόστους εκφρασμένων σε οικονομική αξία (π.χ €) λαμβάνει τη μεγαλύτερη τιμή.

κ = αξία / τιμή κόστους - οφέλους

μ = μέγεθος (πλήθος) χρηστών χώρου

* = βέλτιστη χωρητικότητα (φ.ι.)

(Γ. Τσεκούρας, 1974 και 1992)²

Ως μετρήσιμα μεγέθη χρησιμοποιούνται οι διαθέσιμοι πόροι, το κόστος (ανάπτυξης, λειτουργίας, συντήρησης) των υποδομών και της

¹ Γ. Τσεκούρας, Οι ιδιαιτερότητες του Σχεδιασμού της Αειφόρου Ανάπτυξης στο Αιγαίο, Κυκλαδίτικη Συνάντηση – Νέα Στρατηγική για τον Τουρισμό – Σχεδιασμός για μια Αειφόρο Ανάπτυξη, Πάρος 23-24/5/02.

² G. Th. Tsekouras, Optimum City Size, Dundee University, 1974. Γ. Τσεκούρας, «Από το Άστυ στην Οικουμενόπολη» στο «Πού Βαδίζει ο Κόσμος; Ο Πλανήτης Γη και η Παγκοσμιότητα της Οικολογικής Κρίσης» εκδ. Τροχαλία, 1992.

διαχείρισης των ανθρώπινων λειτουργιών και δυσλειτουργιών και προφανώς το όφελος, με την έννοια της απόδοσης των δραστηριοτήτων σε σχέση με το πλήθος των χρηστών του χώρου.

Η σύνθεση των αναφερόμενων σε προηγούμενες ενότητες αλλά και στην παρούσα, πρέπει να προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε χώρου, όπου είναι προφανές ότι η φέρουσα ικανότητα θα παρουσιάζει διακυμάνσεις ανάλογα με το ειδικό βάρος είτε του συνόλου είτε μεμονωμένων του χώρου ο οποίος αξιολογείται.

Θα ήταν, επομένως, φυσικό και ορθό μεθοδολογικά να υπάρχουν επιμέρους δείκτες φέρουσας ικανότητας, των οποίων η τιμή για μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή να υποδεικνύει αποκλειστικά το σημείο κορεσμού του χώρου. Ενδεικτικά αναφέρεται ο δείκτης των διαθέσιμων υδατικών πόρων κατά κεφαλή. Είναι ευνόητο ότι προγραμματικές παρεμβάσεις και κατάλληλες υποδομές μπορούν να αυξήσουν τη φέρουσα ικανότητα, όπως στην περίπτωση των υδατικών πόρων ή της επεξεργασίας των υγρών και στερεών αποβλήτων, δεδομένων πάντοτε των τεχνολογικών και οικονομικών δυνατοτήτων της εξεταζόμενης χρονικής περιόδου.

Ταυτόχρονα, εντοπίζονται δύο άλλες κατηγορίες δεικτών, οι οποίοι είναι ανελαστικοί ως προς τη δυνατότητα οικονομικής και τεχνολογικής παρέμβασης με σκοπό την επίλυση των δυσλειτουργιών που δημιουργεί η αύξηση του αριθμού των χρηστών.

Οι δείκτες αυτοί εκφράζουν αφενός την περιβαλλοντική αξία (π.χ τοπίο) και αφετέρου το συσχετισμό κρίσιμης μάζας και έκτασης του εξεταζόμενου χώρου. Σε κάθε περίπτωση, η διάσταση του χρόνου, με την έννοια της περιόδου χρήσης, είναι καθοριστική για τον προσδιορισμό των επιπέδων κορεσμού. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα κατανοητό στο νησιωτικό χώρο από τις επιπτώσεις μεγάλου αριθμού ημερησίων επισκεπτών από κρουαζιέρες ή εκδρομικά σκάφη (π.χ Ρόδος, Πάτμος, Μύκονος, Θήρα ή Θηρασία, Δήλος).

Μια άλλη διάκριση, η οποία θα μπορούσε να εφαρμοσθεί ως προς την επιρροή των δεικτών της φέρουσας ικανότητας, συνίσταται στον καθορισμό των σταθερών και μεταβλητών. Οι πρώτες, κατά κανόνα,

αφορούν το φυσικό χώρο, ενώ οι δεύτερες τον κοινωνικοοικονομικό χώρο (π.χ αποτελεσματικότητα – επάρκεια).

Η προηγούμενη ανάλυση υπαγορεύει μια μεθοδολογική προσέγγιση η οποία πρέπει να συνδυάζει κανονιστικά και συμπεριφορικά μέτρα για το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά θα πρέπει εμφανώς να επηρεάζουν την επιλογή των δεικτών προσδιορισμού της φέρουσας ικανότητας.

Ως αποτέλεσμα αυτού, οι επιλογές για τον αιγαιοπελαγίτικο χώρο, σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, εστιάζουν σε τρεις ομάδες δεικτών, άμεσα συνδεδεμένες με την περιβαλλοντική, κοινωνική και οικονομική χωρητικότητα. Οι δύο τελευταίες εξετάζονται ταυτόχρονα ως άμεσα αλληλένδετες.

- Περιβαλλοντική χωρητικότητα

Αφορά το σύνολο:

- α. Των φυσικών στοιχείων και συστημάτων του χώρου
(ακτές, τοπία, γεωλογικοί σχηματισμοί, οικοσυστήματα, χερσαία και θαλάσσια, αγροτικός χώρος, φυσικοί αποδέκτες, κλπ.)
- β. Των ανθρωπογενών πολιτισμικών στοιχείων και συνόλων
(μνημεία, ιστορικοί τόποι, σύγχρονη δόμηση, κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι, κλπ),

καθώς και το διαθέσιμο φυσικό υποδοχέα για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων

- Κοινωνικο – οικονομική χωρητικότητα
- Κρίσιμη μάζα και χαρακτηριστικά ανθρώπινων πόρων
(πλήθος, γνωσιολογικό επίπεδο, εξειδικεύσεις)
- Κρίσιμη μάζα και χαρακτηριστικά φυσικού χώρου
(έκταση, γεωμορφολογία, κλίμα, ποικιλότητα, κλπ)
- Σχέσεις κόστους – οφέλους με τις εισροές και εκροές των πόρων

- Πολλαπλασιαστικότητα των επενδύσεων
- Όρια μεγιστοποίησης οικονομικού οφέλους
- Βαθμός εσωτερικοποίησης του κοινωνικού και περιβαλλοντικού κόστους
- Κατασκευαστικό και λειτουργικό κόστος υποδομών και υπηρεσιών
- Επάρκεια και αποτελεσματικότητα τεχνικών υποδομών και υπηρεσιών
- Χωρητικότητα και επάρκεια κοινωνικών υποδομών (περίθαλψη, πρόνοια, ασφάλεια)
- Ανεκτικότητα τοπικής κοινωνίας σε εποχικούς ή/και μόνιμους «εποίκους»
- Ένταση αντίδρασης στην αλλοίωση πολιτισμικών αξιών.

Η πλήρης ποσοτικοποίηση των επιμέρους παραμέτρων, ως γνωστόν, δεν είναι άμεσα εφικτή. Παρόλα αυτά, μακροπρόθεσμα θα πρέπει να αναπτυχθεί ένα σύστημα συλλογής και καταγραφής των στοιχείων που διαμορφώνουν τις παραμέτρους, ώστε να είναι δυνατή η ποσοτικοποίηση και η μετατροπή τους σε δείκτες συνιστωσών φέρουσας ικανότητας.

Ο νησιωτικός χώρος έχει ιδιαίτερα πλεονεκτήματα ως προς τη μέτρηση μεγεθών, π.χ εισροές – εκροές, τόσο λόγω φυσικού μεγέθους όσο και ελεγχόμενων σημείων εισόδου και εξόδου αγαθών και ανθρώπων.

Στο άμεσο μέλλον, η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας μπορεί να βασισθεί στο ακόλουθο πλέγμα δεικτών:

- Περιβαλλοντικοί δείκτες
- Διαθέσιμος φυσικός υποδοχέας, όπως προκύπτει από:

- γεωμορφολογικούς περιορισμούς, με προεξάρχον κριτήριο τις κλίσεις εδάφους (π.χ κλίσεις < 20%)
  - περιορισμούς συναρτημένους με τη διατήρηση του τοπίου, εκφρασμένους για παράδειγμα μέσω της απαγόρευσης της διάσπαρτης δόμησης εκτός οικισμών πάνω από συγκεκριμένο υψόμετρο (π.χ. 150,0 μ.) και σε μικρότερη απόσταση από την ακτογραμμή (πέραν των καθορισμένων βάσει της νομοθεσίας γραμμών αιγιαλού και παραλίας)
  - ισχύοντες θεσμικούς περιορισμούς που αναφέρονται στην προστασία σημαντικών από οικολογική και πολιτισμική αξία περιοχών (π.χ καταφύγια θηραμάτων, ΤΙΦΚ, περιοχές NATURA, αρχαιολογικοί χώροι, ΖΟΕ), καθώς και στην θωράκιση από φυσικούς κινδύνους (π.χ αποστάσεις από οριογραμμές ρεμάτων, γεωλογικά ασταθείς περιοχές)
  - την επιδίωξη της μηδενικής συρρίκνωσης του αγροτικού χώρου (γεωργική γη, βοσκότοποι, δασικές εκτάσεις) σε σχέση, καταρχήν, με το σημερινό μέγεθος και ιδεατά με το μέγεθος της προηγούμενης τριαντακονταετίας.
- Χωρητικότητα ακτών (άτομα /τ.μ)

Επισημαίνεται ότι ο διαθέσιμος χώρος που προκύπτει μετά την εφαρμογή των δεικτών αφορά και την εξυπηρέτηση των αναγκών της φυσικής εξέλιξης του τοπικού πληθυσμού.

- Κοινωνικο-οικονομικοί δείκτες
  - Ποσοστό των ασφαλώς διατιθέμενων στερεών αποβλήτων (στην προκειμένη περίπτωση δεν μπορεί να είναι μικρότερο του 100% της συνολικά παραγόμενης ποσότητας απορριμμάτων)³.
  - Ποιότητα διατιθέμενων σε φυσικούς αποδέκτες υγρών αποβλήτων (BOD/ημέρα)³, πέραν αυτών που επιβάλλει η Ε.Ε.
  - Ενεργειακή επάρκεια (Kwh/ημέρα και χρήστη)³.
  - Επάρκεια υδατικών πόρων (μη συμπεριλαμβανομένων των αρδευτικών αναγκών)³. Δεδομένων των τοπικών συνθηκών

³ Για τους παραπάνω δείκτες, οι τιμές θα πρέπει να εξασφαλίζουν επάρκεια καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου αιχμής. Η ένταξή τους στην ομάδα των κοινωνικο-οικονομικών δεικτών βασίστηκε στο συσχετισμό τους με τις ανθρώπινες λειτουργίες και δραστηριότητες, καθώς και την ασφάλεια, υγιεινή και επίπεδο ζωής.

λαμβάνεται μια μέση τιμή, 200 lt/άτομο, μεταξύ της πραγματικής σημερινής κατανάλωσης των κατοίκων που υπολογίζεται σε 80 lt/άτομο και της αποδεκτής από διεθνή σταθερότυπα, που ανέρχεται σε 350 lt/άτομο.

Οι αναγκαίες ποσότητες για την άρδευση δεν θα πρέπει να μεταβάλλονται προς όφελος της ύδρευσης.

- Πληθυσμιακή σχέση μόνιμων κατοίκων – επισκεπτών

Παρόλο που μια διαφοροποίηση του λόγου αυτού θα θεωρείτο εύλογη ανάλογα με το μέγεθος του νησιού, προκαταρκτικές αναλύσεις που έλαβαν υπόψη τον τοπικό πληθυσμό και την συνολική έκταση του νησιού καθώς και εκτίμηση του ημερήσιου αριθμού επισκεπτών σε περίοδο αιχμής, υποδηλώνουν ότι λόγος 1 κατοίκου προς 5 επισκέπτες μπορεί να αποτελέσει βέλτιστη επιλογή φέρουσας ικανότητας.

Η σχέση αυτή βελτιστοποιεί τόσο την παράμετρο του διαθέσιμου φυσικού χώρου (αποφυγή συνωστισμού) όσο και παραμέτρους κοινωνικο-οικονομικών επιπτώσεων, όπως η διατήρηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών, η σχέση εισροών – εκροών και η μείωση της εξάρτησης από αυξημένες ανάγκες «εισαγόμενου» ανθρωποδυναμικού για εξυπηρετήσεις.

Όπως προαναφέρθηκε το φαινόμενο των ημερήσιων αιχμών από προσωρινούς επισκέπτες, είναι σημαντικό, αλλά μπορεί να επιλυθεί με μέτρα διαχείρισης των επισκεπτών (π.χ χωρικού και χρονικού διαχωρισμού).

- Μέσος όρος πληρότητας την τελευταία δεκαετία (π.χ. >80%)

Το διάστημα της δεκαετίας εξασφαλίζει την άμβλυνση ιδιαίτερα αρνητικών επιρροών – συγκυριών στους τόπους προέλευσης – προορισμού των επισκεπτών (π.χ ταξιδιωτικές οδηγίες, οικονομική ύφεση, έκτακτα συμβάντα).

Ο δείκτης αυτός μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην αναθεώρηση της πολιτικής για συγκεκριμένες περιοχές.

- Μέσος ρυθμός μείωσης εσόδων (πχ. $\leq 20\%$) ανά κλίνη σε διάστημα δεκαετίας

Ο δείκτης αυτός προσδιορίζει έμμεσα την απαξίωση της περιοχής ή/και των καταλυμάτων.

Μελλοντικά θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη και άλλες συναφείς δραστηριότητες (όπως ενοικίαση μέσων μεταφοράς, εμπορία τουριστικών ειδών, κλπ).

- Επάρκεια υγειονομικής περίθαλψης στο συνήθη αριθμό επισκεπτών και είδος περιστατικών στις περιόδους αιχμής (εξοπλισμός, ανθρώπινο δυναμικό – ειδικότητες, αριθμός κλινών).

A.3.4 Επιλογές τουριστικής ανάπτυξης

A.3.4.1 Κριτήρια κατηγοριοποίησης νησιών

Η κατηγοριοποίηση των νησιών σε τρεις ομάδες, η οποία εφαρμόστηκε τόσο στο σχεδιασμό του Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης 1994-'99 και 2000-2006 όσο και στην εκτίμηση των επιπτώσεων των Προγραμμάτων και Πρωτοβουλιών της Ε.Ε. και το Χωροταξικό Σχέδιο της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου¹, βασίσθηκε σε μια πολυκριτηριακή ανάλυση (βλ. Κεφάλαιο Α.0).

Ο τομεακός προσανατολισμός της παρούσας μελέτης επιβάλλει εκ των πραγμάτων την περαιτέρω εξειδίκευση των κριτηρίων που αφορούν την τουριστική ανάπτυξη (σημερινό επίπεδο και δυνατότητες).

Ως σημαντικότερα, μεταξύ των δυνάμεων να ποσοτικοποιηθούν την τρέχουσα στιγμή, επιλέγονται:

- η έκταση
- ο μόνιμος πληθυσμός
- ο εποχιακός πληθυσμός
- το είδος της τουριστικής ανάπτυξης, προσδιοριζόμενο από τον αριθμό κατά κατηγορία καταλυμάτων, το πλήθος και εύρος των προσφερόμενων υπηρεσιών / εξυπηρετήσεων
- η αναλογία ημεδαπών / αλλοδαπών τουριστών
- οι επιρροές που δέχεται το νησί από την παρουσία διοίκησης υπερτοπικού επιπέδου και το ρόλο του ως κέντρο παραθερισμού, κατά κύριο λόγο, των κατοίκων της μητροπολιτικής περιφέρειας της Αττικής
- ο υψηλός βαθμός εξάρτησης από μεγαλύτερο κέντρο σε παρακείμενο νησί (πολυσχιδής δορυφορική σχέση).

Στη βάση αυτών των κριτηρίων αναδείχθηκαν έξι Ομάδες Νησιών (βλ. Πίνακα Α.3.-4-1 & Χάρτη Α.3-4).

¹ ENVIPLAN – Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες, Σύμβουλοι Αξιολόγησης ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου 1989-1993, 1994-1999 και Σχεδιασμού και Ex-ante Αξιολόγησης ΣΠΑ – ΠΕΠ 2000-2006.
ENVIPLAN – Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες, «Μελέτη Χωρικών Επιπτώσεων των Κοινοτικών Προγραμμάτων και Πολιτικών στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου», ΥΠΕΧΩΔΕ, 1996.
ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN – Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες «Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου», 1999-2000.

Ομάδα I

Περιλαμβάνει αποκλειστικά τη Ρόδο, δεδομένων των σημαντικών αποκλίσεων που αφορούν τα κριτήρια της έκτασης, του πληθυσμού, του είδους των τουριστικών μονάδων (μέγεθος και εύρος εξυπηρετήσεων).

Ομάδα II

Νησιά με κύριο χαρακτηριστικό το δυναμισμό τους στον τουρισμό, με υψηλό αριθμό επισκεπτών αλλά όχι απαραίτητα παρεμφερές πληθυσμιακό μέγεθος και εμφάνιση έντονων στοιχείων κορεσμού.

Ομάδα III

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των νησιών αποτελεί η έντονη πίεση για παραθεριστική κατοικία (εξυπηρέτηση μητροπολιτικής Περιφέρειας Αττικής) και εσωτερικό τουρισμό.

Κατά τα λοιπά η Σύρος διαφοροποιείται λόγω του ρόλου της ως διοικητικού κέντρου της Περιφέρειας και των χαρακτηριστικών αστικής ανάπτυξης, τα οποία αντανakλώνται στον πληθυσμιακό της μέγεθος.

Ομάδα IV

Νησιά τα οποία χαρακτηρίζονται από δυναμική στον πληθυσμό, περιβαλλοντικές πιέσεις, ελλείψεις σε βασικούς πόρους (π.χ. υδατικούς) και πολύμορφη τουριστική ανάπτυξη σε ό,τι αφορά το είδος των καταλυμάτων (τάξη, κατηγορία, επίσημες- παράνομες κλίνες).

Επίσης, εντοπίζονται δυνατότητες ελέγχου του προσανατολισμού της τουριστικής δραστηριότητας.

Ομάδα V

Στην ομάδα αυτή εντάσσονται νησιά με μικρότερο εδαφικό και πληθυσμιακό μέγεθος, τα οποία μέχρι πρόσφατα εξασφάλιζαν σχετικά υψηλό βαθμό αυτάρκειας βασιζόμενης στην αγροτική οικονομία. Το δεύτερο χαρακτηριστικό τους σταδιακά ανατρέπεται ενώ αυξάνεται η ζήτηση για μικρές τουριστικές μονάδες και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Στο

σύνολό τους παρουσιάζουν αυξημένες ανάγκες συμπλήρωσης / βελτίωσης των τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, με έμφαση σ' αυτές που σχετίζονται με την προσπελασιμότητα.

Ομάδα VI

Περιλαμβάνει νησιά με ισχυρές σχέσεις με παρακείμενα δυναμικότερα ή ιδιαίτερα ανεπτυγμένα νησιά. Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, η τουριστική τους ανάπτυξη είναι άμεσα συσχετισμένη με την εκτόνωση σημαντικών οικιστικών κέντρων ή/και την «υπερχείλιση» του ρεύματος που προσελκύουν καθιερωμένοι τουριστικοί προορισμοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.3-4-1 Κατάταξη νησιών σε ομάδες βάσει πολυκριτηριακής ανάλυσης

ΟΜΑΔΑ Ι			
Ρόδος	←		
ΟΜΑΔΑ ΙΙ			
Κως		Θήρα Μύκονος Πάρος	←
ΟΜΑΔΑ ΙΙΙ			
		Ανδρος Κέα Κύθνος Σύρος Τήνος	
ΟΜΑΔΑ ΙV			
Κάλυμνος Κάρπαθος Λέρος Πάτμος	←	Αμοργός Ιος Μήλος Νάξος Σέριφος Σίφνος	←
ΟΜΑΔΑ V			
Αγαθονήσι Αστυπάλαια Κάσος Λειψοί Μεγίστη Νίσυρος Τήλος	←	Ανάφη Δονούσα Ηράκλεια Κουφονήσι Σίκινος Σχοινούσα Φολέγανδρος	
ΟΜΑΔΑ VI			
Αρκοί Μαράθι Τέλενδος Ψέριμος Σύμη Χάλκη	←	Αντίπαρος Θηρασία Κίμωλος	←

XARTHW

3.4.2 Εναλλακτικά σενάρια

Η θεώρηση των εναλλακτικών επιλογών βασίζεται στη διαφοροποίηση της έντασης και του εύρους των μορφών τουρισμού.

Σε ό,τι αφορά τους δείκτες προσδιορισμού της χωρητικότητας, διαφοροποιούνται ανάλογα με την Ομάδα Νησιού μόνο ως προς τις τιμές που λαμβάνουν. Κατά περίπτωση μπορούν να χρησιμοποιηθούν ειδικοί συντελεστές βαρύτητας.

Άλλες βασικές παράμετροι, οι οποίες επηρεάζουν το είδος των παρεμβάσεων, σχετίζονται με τους διαθέσιμους χρηματοδοτικούς πόρους, τις δυνατότητες του ενδογενούς ανθρωποδυναμικού (από την άποψη των δεξιοτήτων) και το χρόνο απόδοσης των επιλογών.

Παρά το γεγονός ότι η Ομάδα Μελέτης έχει διαμορφώσει μια προκαταρκτική πολιτική και στρατηγική για την τουριστική ανάπτυξη του Νοτίου Αιγαίου, το πλήθος των νησιών που αποτελούν αυτοτελείς, ενότητες σε συνδυασμό με τα προβλήματα της τεκμηρίωσης (που αναφέρονται σε προηγούμενες ενότητες της Μελέτης), επιβάλλει την περαιτέρω επεξεργασία ποσοτικών δεδομένων και επομένως την πλήρη υποβολή των σχετικών ενοτήτων σε ένα επικαιροποιημένο τεύχος της Α' Φάσης.

A.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΥΡΥΤΕΡΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

A.4.1 Φυσικό περιβάλλον και τοπίο¹

Οι κυριότεροι κίνδυνοι υποβάθμισης των αξιόλογων οικοσυστημάτων του Νοτίου Αιγαίου συνοψίζονται ως εξής:

1. Υπέρμετρη και κυρίως ανεξέλεγκτη ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων. Η επικράτηση του μοντέλου του μαζικού τουρισμού έχει ως βασικό χαρακτηριστικό τη συγκέντρωση επισκεπτών πέρα από τα όρια της φέρουσας ικανότητας (carrying capacity) των νησιών και πολύ περισσότερο των ευαίσθητων οικοσυστημάτων, που αποτελούν πόλο έλξης του τουριστικού ρεύματος. Οι πιέσεις που ασκούνται στο φυσικό περιβάλλον των Κυκλάδων και της Δωδεκανήσου από τις τουριστικές δραστηριότητες σχετίζονται με:
  - Την κατανάλωση υδατικών πόρων πέρα από τα όρια της βιωσιμότητας των τοπικών αποθεμάτων (δεκαπλασιασμός του πληθυσμού κατά την τουριστική περίοδο).
  - Τη δημιουργία αποβλήτων (τόσο απορριμμάτων όσο και αστικών λυμάτων), με ρυθμό, που συχνά ξεπερνά τις δυνατότητες των ήδη προβληματικών συστημάτων συλλογής, επεξεργασίας και διάθεσής τους (έντονη πληθυσμιακή εποχικότητα που συνδυάζεται με σημαντικές ελλείψεις σε υποδομές για τη διαχείριση αποβλήτων). Παράλληλα, η λειτουργία τουριστικών εγκαταστάσεων κατά μήκος της ακτογραμμής συντελεί στη διάχυση των πηγών ρύπανσης μεγιστοποιώντας τη δυσκολία διαχείρισής τους. Η ρύπανση που προκαλείται σχετίζεται με τα αστικά λύματα, τα οικιακά απορρίμματα και το θόρυβο. Συγκεκριμένα:
    - Τα υγρά απόβλητα των οικισμών, με δεδομένη την έλλειψη κατάλληλων υποδομών -αποχετευτικών δικτύων και μονάδων επεξεργασίας λυμάτων- καταλήγουν ανεπεξέργαστα στη θάλασσα ή σε άλλους υδάτινους αποδέκτες (π.χ. ρέματα). Κατά τη διάρκεια

---

¹ ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999) Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα, σελ. 268 επ. και 273 και Κεφάλαιο Α.1-Αγροτικά τοπία της παρούσας μελέτης.

της τουριστικής περιόδου, η υπέρμετρη αύξηση του εξυπηρετούμενου πληθυσμού έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των εκροών λυμάτων συχνά πέρα από τη φέρουσα ικανότητα των αποδεκτών και τη δημιουργία τοπικής ρύπανσης.

- Η διαχείριση των οικιακών απορριμμάτων δεν ικανοποιεί τα σύγχρονα πρότυπα για τη δημόσια υγιεινή και για την προστασία του περιβάλλοντος. Από τη μια πλευρά, οι Χώροι Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων απουσιάζουν από το σύνολο σχεδόν των νησιών. Διαφωνίες και συγκρούσεις σχετικά με τη χωροθέτηση των ΧΥΤΑ, σε συνδυασμό με την έλλειψη πολιτικής βούλησης, καθυστερούν την κατασκευή τέτοιων μονάδων. Από την άλλη, η τοπική αυτοδιοίκηση εμφανίζεται αδύναμη να ελέγξει αποτελεσματικά τους χώρους απόθεσης στερεών αποβλήτων. Η απόρριψη αποβλήτων σε ανοιχτές χωματερές, που βρίσκονται σε περιοχές μη αποδεκτές γεωμορφολογικά και περιβαλλοντικά (συνήθως κοιλάδες και ρέματα), αποτελεί τον κανόνα, όσον αφορά στη διαχείριση απορριμμάτων. Τα σκουπίδια συχνά καίγονται ανεξέλεγκτα παράγοντας δυσάρεστες οσμές και επικίνδυνους για την ανθρώπινη υγεία αέριους ρύπους, ενώ τα υπολείμματα καταλήγουν στους υδάτινους αποδέκτες (υπόγειοι υδροφορείς και παράκτια νερά).
  - Η ηχορρύπανση στα νησιά του Νοτίου Αιγαίου είναι φαινόμενο που συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη του τουρισμού. Εμφανίζεται σχεδόν αποκλειστικά κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, όταν ο αριθμός των επισκεπτών μεγιστοποιείται. Προκαλείται από την κίνηση οχημάτων στους οικισμούς και στις παραλίες, καθώς και από τη λειτουργία κέντρων διασκέδασης.
  - Η ρύπανση που προκαλείται από τη λειτουργία των αεροδρομίων και των λιμανιών σχετίζεται κυρίως με το θόρυβο και με τις εκπομπές αερίων ρύπων (κυρίως H/C, COx και NOx). Η περιβαλλοντική επιβάρυνση αυξάνεται σημαντικά κατά την τουριστική περίοδο, όταν η κίνηση των επιβατών μεγιστοποιείται.
- Την εισβολή μεγάλου αριθμού επισκεπτών σε ευαίσθητα οικοσυστήματα, με αποτέλεσμα την πρόκληση οικολογικών διαταραχών. Η δημιουργία θορύβου, οι μετακινήσεις ανθρώπων, η χρήση έντονων φώτων, κλπ. απομακρύνουν τους ευαίσθητους πληθυσμούς πανίδας από τους φυσικούς χώρους συγκέντρωσής τους.

- Την κατασκευή τουριστικών ανωδομών και υποδομών (συχνά πρόκειται για δημόσια έργα) χωρίς ουσιαστικό έλεγχο χωροθέτησης και λανθασμένο ή/ και ανεπαρκή σχεδιασμό, προκαλώντας μη αντιστρεπτές μεταβολές στη φυσική δομή ευαίσθητων οικοσυστημάτων όπως οι αμμοθίνες, τα έλη και οι λιμνοθάλασσες.

2. Επέκταση των οικισμών κατά μήκος της παράκτιας ζώνης. Η γραμμική ανάπτυξη των οικιστικών κέντρων κατά μήκος των παράκτιων οδικών αξόνων έχει οδηγήσει στη σημαντική συγκέντρωση ανθρώπων και δραστηριοτήτων κοντά στις ακτές, προκαλώντας:

- Μείωση των πληθυσμών και των ειδών της άγριας πανίδας και χλωρίδας. Οι ταχύτατες και ανεξέλεγκτες μεταβολές στη χρήση της γης (αυθαίρετη δόμηση, πρόχειρες κατασκευές υποδομών, κλπ.) είναι στην πλειονότητά τους μη αντιστρέψιμες (καταστροφή ενδιαιτημάτων).
- Διάχυση της ρύπανσης από αστικά λύματα και απορρίμματα.

3. Πρόκληση πυρκαγιών -εσκεμμένα ή από ατύχημα- κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, στο βαθμό που συνδέεται με τουριστικές δραστηριότητες π.χ. αναψυχή στην ύπαιθρο, ή την οικοπεδοποίηση και στη συνέχεια την αυθαίρετη δόμηση τουριστικών εγκαταστάσεων στις κατεστραμμένες από τις πυρκαγιές εκτάσεις.

4. Διάβρωση των ακτών ως αποτέλεσμα αποτυχημένου σχεδιασμού κατασκευών κατά μήκος της ακτογραμμής, για την εξυπηρέτηση του τουρισμού.

Οι κυριότεροι κίνδυνοι υποβάθμισης του τοπίου των νησιών του Νοτίου Αιγαίου συνίστανται:

- Στην κατασκευή τουριστικών ανωδομών και υποδομών, κυρίως -αλλά όχι μόνο- κατά μήκος της ακτογραμμής.
- Στην ευρύτατη «αξιοποίηση» των όρων της εκτός σχεδίου δόμησης, που επιτρέπουν τη δόμηση όχι μόνο σε οποιοδήποτε αγροτεμάχιο έχει έκταση μεγαλύτερη των 4 στρεμμάτων, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις σε οικόπεδα μικρότερα (μέχρι 750 τ.μ. όταν βρίσκεται

επί του εθνικού και επαρχιακού οδικού δικτύου), χωρίς ουσιαστικά περιορισμούς στη μορφή των κτιρίων και με ύψος που συχνά ξεπερνά τα επιτρεπόμενα 7,5 μέτρα, έχει δημιουργήσει σημαντικές αλλοιώσεις στο τοπίο. Τις αλλοιώσεις αυτές έρχονται να συμπληρώσουν τα δημόσια έργα, οι οχλούσες δραστηριότητες (τσιμεντάδικα, λατομεία, χωματερές, εργοστάσια παραγωγής ενέργειας), οι αποθήκες, τα εμπορικά κέντρα και κάθε είδους κατασκευή που δεν λαμβάνει υπόψη της τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και την κλίμακα της περιοχής. Η προσπάθεια εφαρμογής χωροταξικής πολιτικής εξειδικευμένης σε επίπεδο νησιού που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του '80 με τις χωροταξικές μελέτες δεν έχει προχωρήσει, ενώ και η υφιστάμενη γενική νομοθεσία καταστρατηγείται στην πράξη, δεδομένης της ανεπάρκειας των μηχανισμών ελέγχου και καταστολής.

- Στην επέκταση των οικιστικών κέντρων τόσο σε ορεινές περιοχές όσο και κυρίως στην παράκτια ζώνη.
- Στην πρόκληση πυρκαγιών και συνακόλουθα την καταστροφή δασικών και άλλων εκτάσεων και στην ανεξέλεγκτη διάθεση στερεών απορριμμάτων στις κοίτες των ρεμάτων, στις ακτές και αλλού, στο βαθμό που συνδέονται με την τουριστική δραστηριότητα.

A.4.2 Εκτίμηση της συμβολής του τουρισμού στην οικονομία

Στο Κεφάλαιο αυτό εκτιμάται η συμβολή του τουρισμού στην οικονομία και συγκεκριμένα στο ΑΕΠ, στην απασχόληση και στην κατανάλωση με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΣΥΕ, που καλύπτουν τη δεκαετία του 1990.

Εκτίμηση της συμβολής του τουρισμού στο ΑΕΠ

Στην παλιά μεθοδολογία των Εθνικών Λογαριασμών δεν διακρινόταν ο τουρισμός ως ξεχωριστός κλάδος. Οι κλάδοι που είχαν σχέση με τον τουρισμό (π.χ. ξενοδοχεία, εστιατόρια κλπ.) περιλαμβάνονταν στον κλάδο «λοιπές υπηρεσίες». Στη νεότερη μεθοδολογία των Εθνικών Λογαριασμών, ο κλάδος «ξενοδοχεία – εστιατόρια» (που αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος του κλάδου του τουρισμού) διακρίνεται ως ξεχωριστός κλάδος. Όμως άλλοι κλάδοι που σχετίζονται με τον τουρισμό (π.χ. τουριστικά γραφεία, ενοικιάσεις αυτοκινήτων κλπ.) εξακολουθούν να μην εμφανίζονται ξεχωριστά και να περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων κλάδων στον κλάδο «λοιπές υπηρεσίες».

Στους Πίνακες A.4.2-1 και A.4.2-2 που ακολουθούν παρουσιάζεται η προστιθέμενη αξία ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας για την περίοδο 1995 – 1998 σε τρέχουσες και σταθερές τιμές αντίστοιχα :

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.2-1: Προστιθέμενη αξία ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας σε τρέχουσες τιμές (1995 - 1998)

					(σε δισ. δρχ.)
	Τομέας			Σύνολο	Κλάδος
	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής		Ξενοδοχεία-εστιατόρια
1995					
Ν. Κυκλάδων	26,5	38,1	184,2	248,7	22,1
Ν. Δωδεκανήσου	25,7	39,2	402,9	467,8	151,0
Περιφ. Ν. Αιγαίου	52,3	77,2	587,0	716,5	173,1
Σύνολο Χώρας	2.479,7	5.639,1	17.048,2	25.167,0	1.642,7
1996					
Ν. Κυκλάδων	33,6	40,8	210,0	284,5	25,9
Ν. Δωδεκανήσου	30,9	41,7	467,1	539,7	176,9
Περιφ. Ν. Αιγαίου	64,5	82,6	677,1	824,2	202,7
Σύνολο Χώρας	2.491,9	6.138,1	18.859,1	27.489,1	1.919,1
1997					
Ν. Κυκλάδων	37,7	38,4	249,3	325,4	35,1
Ν. Δωδεκανήσου	37,8	36,2	553,1	627,0	218,5
Περιφ. Ν. Αιγαίου	75,4	74,6	802,4	952,4	253,6
Σύνολο Χώρας	2.575,2	6.333,3	21.315,9	30.224,4	2.352,5
1998					
Ν. Κυκλάδων	38,3	40,8	270,3	349,4	37,9
Ν. Δωδεκανήσου	36,2	41,1	599,4	676,7	235,3
Περιφ. Ν. Αιγαίου	74,5	81,9	869,7	1.026,0	273,2
Σύνολο Χώρας	2.698,5	7.118,6	23.150,3	32.967,5	2.534,1

Πηγή : Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος, ΕΣΥΕ (αδημοσίευτα στοιχεία)

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.2-2: Προστιθέμενη αξία ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας σε σταθερές τιμές (1995 - 1998)

					(σε δις. δρχ.)
	Τομέας			Σύνολο	Κλάδος
	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής		Ξενοδοχεία-εστιατόρια
1995					
Ν. Κυκλάδων	26,5	38,1	184,2	248,7	22,1
Ν. Δωδεκανήσου	25,7	39,2	402,9	467,8	151,0
Περιφ. Ν. Αιγαίου	52,2	77,2	587,0	716,5	173,1
Σύνολο Χώρας	2.479,7	5.639,1	17.048,2	25.167,0	1.642,7
1996					
Ν. Κυκλάδων	32,4	38,3	194,4	265,2	23,0
Ν. Δωδεκανήσου	29,7	39,2	432,4	501,3	157,5
Περιφ. Ν. Αιγαίου	62,1	77,5	626,8	766,4	180,5
Σύνολο Χώρας	2.397,3	5.764,5	17.458,1	25.619,9	1.708,9
1997					
Ν. Κυκλάδων	35,3	36,7	211,3	283,3	26,8
Ν. Δωδεκανήσου	35,4	34,6	468,7	538,6	166,4
Περιφ. Ν. Αιγαίου	70,7	71,2	679,9	821,9	193,2
Σύνολο Χώρας	2.414,1	6.048,9	18.063,0	26.526,0	1.792,3
1998					
Ν. Κυκλάδων	35,1	35,7	218,2	289,0	29,5
Ν. Δωδεκανήσου	33,2	35,9	483,8	553,0	183,3
Περιφ. Ν. Αιγαίου	68,4	71,6	702,0	841,9	212,8
Σύνολο Χώρας	2.477,2	6.228,4	18.685,0	27.390,6	1.974,0

Πηγή : Εθνικοί Λογαρισμοί της Ελλάδος, ΕΣΥΕ (αδημοσίευτα στοιχεία)

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Α.4.2-2, την περίοδο 1995 - 1998 τόσο στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου όσο και στο Σύνολο Χώρας αυξάνεται σε πραγματικούς όρους (σε σταθερές τιμές) η προστιθέμενη αξία του τριτογενούς τομέα και του κλάδου «ξενοδοχεία – εστιατόρια». Όσον αφορά τον πρωτογενή τομέα, αυξάνεται η προστιθέμενη αξία που παράγει στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (και στους δύο Νομούς) ενώ μειώνεται στο Σύνολο Χώρας. Τέλος, αυξάνεται η προστιθέμενη αξία που παράγει ο δευτερογενής τομέας στο Σύνολο Χώρας ενώ μειώνεται στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (και στους δύο Νομούς).

Στον Πίνακα Α.4.2-3 που ακολουθεί παρουσιάζεται η τομεακή διάρθρωση της προστιθέμενης αξίας για την περίοδο 1995 – 1998 :

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.2-3 : Τομεακή διάρθρωση της προστιθέμενης αξίας (1995 – 1998)

	Τομέας			Σύνολο	κλάδος Ξενοδοχεία- εστιατόρια
	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής		
1995					
Ν. Κυκλάδων	10,7%	15,3%	74,0%	100,0%	8,9%
Ν. Δωδεκανήσου	5,5%	8,4%	86,1%	100,0%	32,3%
Περιφ. Ν. Αιγαίου	7,3%	10,8%	81,9%	100,0%	24,2%
Σύνολο Χώρας	9,9%	22,4%	67,7%	100,0%	6,5%
1996					
Ν. Κυκλάδων	12,2%	14,5%	73,3%	100,0%	8,7%
Ν. Δωδεκανήσου	5,9%	7,8%	86,3%	100,0%	31,4%
Περιφ. Ν. Αιγαίου	8,1%	10,1%	81,8%	100,0%	23,6%
Σύνολο Χώρας	9,4%	22,5%	68,1%	100,0%	6,7%
1997					
Ν. Κυκλάδων	12,5%	12,9%	74,6%	100,0%	9,5%
Ν. Δωδεκανήσου	6,6%	6,4%	87,0%	100,0%	30,9%
Περιφ. Ν. Αιγαίου	8,6%	8,7%	82,7%	100,0%	23,5%
Σύνολο Χώρας	9,1%	22,8%	68,1%	100,0%	6,8%
1998					
Ν. Κυκλάδων	12,2%	12,3%	75,5%	100,0%	10,2%
Ν. Δωδεκανήσου	6,0%	6,5%	87,5%	100,0%	33,2%
Περιφ. Ν. Αιγαίου	8,1%	8,5%	83,4%	100,0%	25,3%
Σύνολο Χώρας	9,0%	22,7%	68,2%	100,0%	7,2%

Πηγή : Πίνακας Α.4.2-2

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Α.4.2-3, την περίοδο 1995 – 1998 η οικονομία της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου και του Συνόλου Χώρας έχουν την ίδια περίπου δομή. Ο τριτογενής τομέας παράγει πάνω από τα δύο τρίτα της προστιθέμενης αξίας και ακολουθούν σε βαρύτητα (ποσοστό συμμετοχής στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας) ο δευτερογενής και ο πρωτογενής τομέας. Ο τριτογενής τομέας της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου συμβάλλει στην περιφερειακή προστιθέμενη αξία κατά μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι ο αντίστοιχος του Συνόλου Χώρας, ενώ ο δευτερογενής και ο πρωτογενής τομέας της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου συμβάλλουν στην περιφερειακή προστιθέμενη αξία κατά μικρότερο ποσοστό από ό,τι οι αντίστοιχοι του Συνόλου Χώρας. Την περίοδο 1995 – 1998, στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου αυξάνεται η βαρύτητα του τριτογενούς και πρωτογενούς τομέα ενώ μειώνεται αντίστοιχα η βαρύτητα του δευτερογενούς τομέα ενώ

στο Σύνολο Χώρας αυξάνεται η βαρύτητα του τριτογενούς και δευτερογενούς τομέα, ενώ μειώνεται αντίστοιχα η βαρύτητα του πρωτογενούς τομέα. Η βαρύτητα (ποσοστό συμμετοχής στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας) του κλάδου «ξενοδοχεία – εστιατόρια» αυξάνεται τόσο στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου όσο και στο Σύνολο Χώρας. Είναι αξιοσημείωτο ότι η βαρύτητα του κλάδου «ξενοδοχεία – εστιατόρια» στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου είναι υπερτριπλάσια της αντίστοιχης του κλάδου στο Σύνολο Χώρας.

Την περίοδο 1995 – 1998 η οικονομία του Νομού Κυκλάδων και του Νομού Δωδεκανήσου έχουν την ίδια περίπου δομή. Ο τριτογενής τομέας συμβάλλει στην προστιθέμενη αξία των Νομών πάνω από τα τρία τέταρτα της συνολικής προστιθέμενης αξίας τους και μάλιστα σε ποσοστό κατά πολύ μεγαλύτερο της συμβολής του τριτογενούς τομέα στο Σύνολο Χώρας και η βαρύτητά του ακολουθεί ανοδική τάση. Διαφορές εντοπίζονται στη βαρύτητα του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα. Συγκεκριμένα, η βαρύτητα του δευτερογενούς τομέα των δύο Νομών είναι μικρότερη της αντίστοιχης στο Σύνολο Χώρας και ακολουθεί καθοδική τάση (ενώ στο Σύνολο Χώρας ακολουθεί ανοδική τάση). Επίσης, η βαρύτητα του πρωτογενούς τομέα στο Νομό Κυκλάδων είναι μεγαλύτερη της αντίστοιχης στο Σύνολο Χώρας ενώ η βαρύτητα του πρωτογενούς τομέα στο Νομό Δωδεκανήσου είναι μικρότερη της αντίστοιχης στο Σύνολο Χώρας και η βαρύτητα του πρωτογενούς τομέα και στους δύο Νομούς ακολουθεί ανοδική τάση (ενώ στο Σύνολο Χώρας ακολουθεί καθοδική τάση). Η βαρύτητα (ποσοστό συμμετοχής στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας) του κλάδου «ξενοδοχεία – εστιατόρια» αυξάνεται τόσο στο Νομό Κυκλάδων όσο και στο Νομό Δωδεκανήσου. Είναι αξιοσημείωτο ότι η βαρύτητα του κλάδου «ξενοδοχεία – εστιατόρια» στο Νομό Δωδεκανήσου είναι υπερτριπλάσια της αντίστοιχης του κλάδου στο Νομό Κυκλάδων.

A.4.3 Εκτίμηση της συμβολής του τουρισμού στην απασχόληση

Αντίθετα από τους Εθνικούς Λογαρισμούς, στα στοιχεία της απασχόλησης διακρινόταν ξεχωριστά ο κλάδος «ξενοδοχεία – εστιατόρια» ήδη από το 1981. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται ελήφθησαν από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, που διενεργείται κάθε χρόνο με δειγματοληψία σε επίπεδο Περιφέρειας και για το λόγο αυτό δεν διατίθενται στοιχεία απασχόλησης ανά Νομό, καθώς στο επίπεδο του Νομού το δείγμα παύει να είναι αξιόπιστο.

Στον Πίνακα Α.4.3-1 που ακολουθεί παρουσιάζεται η απασχόληση ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας για την περίοδο 1991 – 1999 :

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.3-1: Απασχόληση ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας (1991 – 1999)

	Τομέας			Σύνολο	Κλάδος Ξενοδοχεία- εστιατόρια
	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής		
Περιφ. Ν. Αιγαίου					
1991	6.966	19.679	56.513	83.158	15.798
1992				0	
1993	10.700	21.371	67.883	99.954	22.648
1994	10.792	22.269	69.366	102.427	23.892
1995	9.607	20.034	69.077	98.718	22.910
1996	9.808	20.536	67.142	97.486	21.990
1997	9.851	19.510	68.128	97.489	23.974
1998	8.284	23.092	68.337	99.713	23.401
1999	10.993	20.521	73.182	104.696	22.509
Σύνολο Χώρας					
1991	806.641	933.388	1.892.409	3.632.438	165.522
1992				0	
1993	793.854	899.886	2.026.439	3.720.179	203.362
1994	781.934	887.102	2.154.774	3.823.810	211.960
1995	781.935	887.098	2.154.776	3.823.809	223.677
1996	786.101	885.877	2.199.944	3.871.922	229.296
1997	764.984	865.677	2.223.395	3.854.056	229.886
1998	704.204	913.848	2.349.116	3.967.168	249.217
1999	669.145	901.601	2.369.046	3.939.792	252.812

Πηγή : Ετήσια Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΣΥΕ (αδημοσίευτα στοιχεία)

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Α.4.3-1, την περίοδο 1991 – 1999 στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου αυξάνει η απασχόληση σε όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας και στον κλάδο «ξενοδοχεία – εστιατόρια». Την ίδια περίοδο στο Σύνολο Χώρας αυξάνεται η συνολική απασχόληση που οφείλεται στην αύξηση της απασχόλησης του τριτογενούς τομέα που καλύπτει τη μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα ενώ, επίσης, αύξηση σημείωσε η απασχόληση του κλάδου «ξενοδοχεία – εστιατόρια».

Στον Πίνακα Α.4.3-2 που ακολουθεί παρουσιάζεται η τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης για την περίοδο 1991 – 1999 :

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.3-2: Τομεακή διάρθρωση απασχόλησης (1991 – 1999)

	Τομέας			Σύνολο	κλάδος
	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής		Ξενοδοχεία-εστιατόρια
Περιφ. Ν. Αιγαίου					
1991	8,4%	23,7%	68,0%	100,0%	19,0%
1992	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!
1993	10,7%	21,4%	67,9%	100,0%	22,7%
1994	10,5%	21,7%	67,7%	100,0%	23,3%
1995	9,7%	20,3%	70,0%	100,0%	23,2%
1996	10,1%	21,1%	68,9%	100,0%	22,6%
1997	10,1%	20,0%	69,9%	100,0%	24,6%
1998	8,3%	23,2%	68,5%	100,0%	23,5%
1999	10,5%	19,6%	69,9%	100,0%	21,5%
Σύνολο Χώρας					
1991	22,2%	25,7%	52,1%	100,0%	4,6%
1992	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!
1993	21,3%	24,2%	54,5%	100,0%	5,5%
1994	20,4%	23,2%	56,4%	100,0%	5,5%
1995	20,4%	23,2%	56,4%	100,0%	5,8%
1996	20,3%	22,9%	56,8%	100,0%	5,9%
1997	19,8%	22,5%	57,7%	100,0%	6,0%
1998	17,8%	23,0%	59,2%	100,0%	6,3%
1999	17,0%	22,9%	60,1%	100,0%	6,4%

Πηγή :

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Α.4.3-2, την περίοδο 1991 – 1999 τόσο στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου όσο και στο Σύνολο Χώρας αυξάνεται το ποσοστό των απασχολουμένων στον τριτογενή τομέα και στον κλάδο «ξενοδοχεία – εστιατόρια». Αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς, όπως είπαμε, αυξήθηκε ο αριθμός των απασχολουμένων. Στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα στο Σύνολο Χώρας μειώθηκε το ποσοστό των απασχολουμένων, όπως άλλωστε αναμενόταν, καθώς, όπως είπαμε,

μειώθηκε ο αριθμός των απασχολούμενων στους τομείς αυτούς. Στον Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, αυξάνεται το ποσοστό των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα, ακολουθώντας την αύξηση των απασχολούμενων, ενώ στο δευτερογενή τομέα σημειώθηκε μείωση του ποσοστού των απασχολούμενων παρά την αύξηση της απασχόλησης στον τομέα αυτό.

Στον Πίνακα Α.4.3-3 που ακολουθεί παρουσιάζεται η απασχόληση ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ως ποσοστό των αντιστοίχων τομέων στο Σύνολο Χώρας για την περίοδο 1991 – 1999 :

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.3-3 : Απασχόληση ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ως ποσοστό των αντιστοίχων τομέων στο Σύνολο Χώρας (1991 – 1999)

	Τομέας			Σύνολο	Κλάδος Ξενοδοχεία- εστιατόρια
	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής		
1991	0,9%	2,1%	3,0%	6,0%	9,5%
1992	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!
1993	1,3%	2,4%	3,3%	7,1%	11,1%
1994	1,4%	2,5%	3,2%	7,1%	11,3%
1995	1,2%	2,3%	3,2%	6,7%	10,2%
1996	1,2%	2,3%	3,1%	6,6%	9,6%
1997	1,3%	2,3%	3,1%	6,6%	10,4%
1998	1,2%	2,5%	2,9%	6,6%	9,4%
1999	1,6%	2,3%	3,1%	7,0%	8,9%

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Α.4.3-3 , την περίοδο 1991 – 1999 αυξάνεται το ποσοστό των απασχολούμενων στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ως ποσοστό της απασχόλησης στο Σύνολο Χώρας. Επίσης, είναι σαφής η αύξηση των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου ως ποσοστό των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα στο Σύνολο Χώρας. Μικρή είναι η αύξηση των απασχολούμενων στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου ως ποσοστό των απασχολούμενων στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα στο Σύνολο Χώρας. Τέλος, παρά τη μείωση των ετών 1998 – 1999, μικρή ήταν και η αύξηση των απασχολούμενων στον κλάδο «ξενοδοχεία – εστιατόρια» ως ποσοστό των απασχολούμενων στον κλάδο «ξενοδοχεία – εστιατόρια» στο Σύνολο Χώρας.

Στον Πίνακα Α.4.3-4 που ακολουθεί παρουσιάζεται η παραγωγικότητα της εργασίας (μετρούμενη ως η ανά απασχολούμενο προστιθέμενη αξία) ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας σε σταθερές τιμές για την περίοδο 1995 – 1998 :

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.3-4 : Παραγωγικότητα της εργασίας ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας σε σταθερές τιμές (1995 - 1998)

(σε εκατ. δρχ.)					
	Τομέας			Σύνολο	Κλάδος Ξενοδοχεία-εστιατόρια
	Πρωτογενής	Δευτερογενής	τρίτογενής		
Περιφ. Ν. Αιγαίου					
1991					
1992					
1993					
1994					
1995	5,4	3,9	8,5	7,3	7,6
1996	6,3	3,8	9,3	7,9	8,2
1997	7,2	3,7	10,0	8,4	8,1
1998	8,3	3,1	10,3	8,4	9,1
1999					
Σύνολο Χώρας					
1991					
1992					
1993					
1994					
1995	3,2	6,4	7,9	6,6	7,3
1996	3,0	6,5	7,9	6,6	7,5
1997	3,2	7,2	8,4	7,1	8,6
1998	3,5	6,8	8,0	6,9	7,9
1999					

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Α.4.3-4, την περίοδο 1995 – 1998 αυξάνεται η παραγωγικότητα όλων των τομέων της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (με εξαίρεση το δευτερογενή τομέα) και του Συνόλου Χώρας.

Στον Πίνακα Α.4.3-5 που ακολουθεί παρουσιάζεται η παραγωγικότητα της εργασίας ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ως ποσοστό της παραγωγικότητας των αντιστοίχων τομέων στο Σύνολο Χώρας για την περίοδο 1995 – 1998 :

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.3-5 : Παραγωγικότητα της εργασίας ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ως ποσοστό της παραγωγικότητας των αντιστοιχών τομέων στο Σύνολο Χώρας (1995 – 1998)

	Τομέας			Σύνολο	Κλάδος Ξενοδοχεία- εστιατόρια
	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής		
1991					
1992					
1993					
1994					
1995	171,5%	60,6%	107,4%	110,3%	102,9%
1996	207,6%	58,0%	117,6%	118,8%	110,1%
1997	221,7%	50,7%	118,8%	118,6%	93,9%
1998	234,6%	45,5%	129,1%	122,3%	114,8%
1999					

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Α.4.3-5, την περίοδο 1995 – 1998 η παραγωγικότητα όλων των τομέων (με εξαίρεση το δευτερογενή τομέα) της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου είναι υψηλότερη από την παραγωγικότητα των αντίστοιχων τομέων του Συνόλου Χώρας και ακολουθεί ανοδική τάση με ταχύτερο ρυθμό.

A.4.4 Συσχέτιση του τουρισμού με άλλους τομείς και κλάδους παραγωγής (και ειδικότερα μεταφορές, λιανικό εμπόριο, μεταποίηση, πολιτιστική παραγωγή)

Τα πρώτα χρόνια της ανάπτυξης του τουρισμού στη χώρα είχε εξαρθεί η σημασία του και η συμμετοχή του στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας λόγω κυρίως της ευνοϊκής επίπτωσής του στο Ισοζύγιο Πληρωμών, καθώς ο τουρισμός ήταν σημαντική πηγή εισροής συναλλάγματος, που τότε ήταν ζωτικής σημασίας για τη χώρα. Η λογική αυτή αγνοούσε ότι οι τουρίστες ερχόμενοι στην Ελλάδα ζητούσαν να καταναλώσουν προϊόντα που κατανάλωναν και στη χώρα, τους αυξάνοντας έτσι τις εισαγωγές προϊόντων και την εκροή συναλλάγματος. Σε κάθε περίπτωση όμως, μετά την ένταξη της δραχμής στο ευρώ, το Ισοζύγιο Πληρωμών είναι λιγότερο ευάλωτο και οι συναλλαγματικές ροές δεν έχουν πλέον την ίδια σημασία που είχαν για τη χώρα τα μεταπολεμικά χρόνια. Επίσης, σημαντική ήταν η επίπτωση του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη, καθώς φτωχές μέχρι τότε περιοχές της χώρας απέκτησαν μια σημαντική πηγή εισοδήματος.

Ο τρόπος ανάπτυξης των τουριστικών περιοχών περιγράφεται αρκετά ικανοποιητικά από τα πρώιμα υποδείγματα οικονομικής ανάπτυξης δύο τομέων. Σύμφωνα με τα υποδείγματα αυτά, στη χώρα υπάρχουν δύο τομείς, ένας με πλεονάζον εργατικό δυναμικό και χαμηλή παραγωγικότητα (π.χ. ο πρωτογενής τομέας) και ένας άλλος με υψηλή παραγωγικότητα (π.χ. ο δευτερογενής ή ο τριτογενής τομέας). Έτσι, ο τομέας με υψηλή παραγωγικότητα αντλεί εργατικό δυναμικό από τον τομέα χαμηλής παραγωγικότητας μέχρις ότου εξισωθούν οι παραγωγικότητες των δύο τομέων. Αυτό το υπόδειγμα ήταν το κυρίαρχο στην οικονομική σκέψη τα μεταπολεμικά χρόνια και, καθώς η τουριστική ανάπτυξη στη χώρα γινόταν σε παρόμοια πλαίσια, η ανάπτυξη του τουρισμού δεν είχε αμφισβητηθεί και μάλιστα μερικές φορές προβαλλόταν ως «πανάκεια» για την οικονομική ανάπτυξη.

Ο περιορισμός της απασχόλησης του πρωτογενούς τομέα δεν προκλήθηκε από τον τουρισμό αλλά ήταν μια πορεία σε μεγάλο βαθμό δρομολογημένη για τη χώρα, η οποία επιταχύνθηκε σε ορισμένες περιοχές λόγω της ανάπτυξης του τουρισμού. Η ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα (και ιδιαίτερα της μεταποίησης) δεν επετεύχθη παρά τα γενναιόδωρα κίνητρα και δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι εμποδίστηκε από την

ανάπτυξη του τουρισμού. Έτσι η ανάπτυξη του τουρισμού, ιδιαίτερα στην περιφέρεια, φάνηκε να είναι η μόνη δυνατότητα ανάπτυξης. Η ανάπτυξη του τουρισμού υποστηρίζεται ότι ενθαρρύνει την ανάπτυξη και άλλων υπηρεσιών (εμπόριο, μεταφορές κλπ.). Στον Πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η προστιθέμενη αξία μεταποίησης, εμπορίου και μεταφορών για την περίοδο 1995 – 1998 σε τρέχουσες τιμές.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.4.4-1 : Προστιθέμενη αξία μεταποίησης, εμπορίου και μεταφορών σε τρέχουσες τιμές (1995 - 1998)

	Προστιθέμενη αξία (σε δισ. δρχ.)				Προστιθέμενη αξία ως ποσοστό του συνόλου		
	Μετα-ποίηση	Εμπόριο κλπ.	Μετα-φορές κλπ.	Σύνολο	Μετα-ποίηση	Εμπόριο κλπ.	Μετα-φορές κλπ.
1995							
N. Κυκλάδων	16,8	17,2	33,3	248,7	6,8%	6,9%	13,4%
N. Δωδεκανήσου	13,0	32,8	50,1	467,8	2,8%	7,0%	10,7%
Περιφ. N. Αιγαίου	29,8	50,1	83,4	716,5	4,2%	7,0%	11,6%
Σύνολο Χώρας	3.261,5	1.696,3	3.413,7	25.167,0	13,0%	6,7%	13,6%
1996							
N. Κυκλάδων	18,6	17,3	39,0	284,5	6,5%	6,1%	13,7%
N. Δωδεκανήσου	14,3	33,0	58,7	539,7	2,6%	6,1%	10,9%
Περιφ. N. Αιγαίου	32,9	50,3	97,7	824,2	4,0%	6,1%	11,9%
Σύνολο Χώρας	3.590,6	1.698,4	3.973,4	27.489,1	13,1%	6,2%	14,5%
1997							
N. Κυκλάδων	7,5	25,9	44,6	325,4	2,3%	8,0%	13,7%
N. Δωδεκανήσου	7,8	39,4	67,6	627,0	1,2%	6,3%	10,8%
Περιφ. N. Αιγαίου	15,4	65,3	112,2	952,4	1,6%	6,9%	11,8%
Σύνολο Χώρας	3.536,3	1.938,7	4.365,2	30.224,4	11,7%	6,4%	14,4%
1998							
N. Κυκλάδων	9,1	29,5	45,5	349,4	2,6%	8,4%	13,0%
N. Δωδεκανήσου	8,7	44,9	68,5	676,7	1,3%	6,6%	10,1%
Περιφ. N. Αιγαίου	17,8	74,4	114,0	1.026,0	1,7%	7,3%	11,1%
Σύνολο Χώρας	3.892,7	2.210,4	4.482,1	32.967,5	11,8%	6,7%	13,6%

Πηγή : Εθνικοί Λογαρισμοί της Ελλάδος, ΕΣΥΕ (αδημοσίευτα στοιχεία)

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Α.4.4-1, το ποσοστό συμμετοχής των μεταφορών και του εμπορίου στη Συνολική Περιφερειακή Προστιθέμενη Αξία δεν διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από το αντίστοιχο της χώρας. Επομένως, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ανάπτυξη του τουρισμού

ενθάρρυνε την ανάπτυξη και άλλων υπηρεσιών (εμπόριο, μεταφορές κλπ.). Το ποσοστό συμμετοχής της μεταποίησης στη Συνολική Περιφερειακή Προστιθέμενη Αξία είναι μικρότερο από το αντίστοιχο της χώρας αλλά δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο τουρισμός περιόρισε τη μεταποίηση γιατί, όπως είπαμε, δεν υπήρχαν ικανές προϋποθέσεις για την ανάπτυξή της στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου.

Όσον δε αφορά στην πολιτιστική παραγωγή, για την οποία δεν υπάρχουν οικονομικά στοιχεία, οι απόψεις διίστανται. Υπάρχει αφενός η άποψη ότι ο τουρισμός καταστρέφει το πολιτιστικό απόθεμα καθώς οι χιλιάδες επισκέπτες που συρρέουν στους αρχαιολογικούς τόπους φθείρουν σε ανεπαρκώς βαθμό τα αρχαιολογικά ευρήματα, ενώ από την άλλη μεριά υποστηρίχθηκε ότι το αυξημένο ενδιαφέρον για αρχαιολογικούς τόπους έχει συμβάλει σημαντικά στην υλοποίηση έργων ανάδειξης και συντήρησής τους.

Η συνήθης αναφορά σε στρεβλή ανάπτυξη με βάση τον τουρισμό, και τις υπηρεσίες γενικότερα, έγκειται στο ότι η Ελλάδα μετέβη από μια παραδοσιακή αγροτική οικονομία σε μια οικονομία υπηρεσιών χωρίς ενδιάμεσα να περάσει από το στάδιο της βιομηχανικής ανάπτυξης (βλέπε Μουζέλης Ν. (1987), Νεοελληνική κοινωνία : Όψεις Υπανάπτυξης, Εξάντας, Αθήνα). Το θέμα συνεπώς δεν έγκειται στον προσανατολισμό της ελληνικής οικονομίας προς τον τουρισμό και τις υπηρεσίες, αλλά στον τρόπο και το ρυθμό με τον οποίο έγινε αυτό.

Ο τουρισμός ασφαλώς προσφέρει εισοδήματα στους κατοίκους της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου υψηλότερα από το μέσο της χώρας και έχει αναχθεί σε σχεδόν αποκλειστική δραστηριότητα γύρω από την οποία προσανατολίζονται και οι άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό όμως εγκυμονεί κινδύνους, καθώς η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου εξαρτάται έτσι σε μεγάλο βαθμό από ένα προϊόν (τον τουρισμό) η αγορά του οποίου μονοπωλείται από διεθνείς επιχειρήσεις διανομής του προϊόντος (tour operators), ενώ ο ανταγωνισμός είναι οξύς με άλλους τουριστικούς προορισμούς. Έτσι οποιαδήποτε μεταβολή στον κλάδο θα έχει συνέπειες όχι μόνον σε αυτόν αλλά στο σύνολο της οικονομίας της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, καθώς ο τουρισμός είναι μια οικονομική δραστηριότητα με υψηλές αποδόσεις αλλά και με υψηλό κίνδυνο, σε αντίθεση με άλλους κλάδους (όπως π.χ. η μεταποίηση), που αν και έχουν μικρότερες αποδόσεις, δεν έχουν μεγάλες διακυμάνσεις.

Αυτό που παραμένει αδιευκρίνιστο, είναι η απόδοση των επενδύσεων (ιδιωτικών και δημόσιων) στον τουρισμό, καθώς δεν υπάρχουν στοιχεία (αν και υπάρχουν μερικές εκτιμήσεις) επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Η τρέχουσα αντίληψη είναι ότι οι επενδύσεις αυτές είναι υπερβολικές. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά για τα Φηρά της Σαντορίνης (βλ. Αγριαντώνης Ν., «Φηρά – Σαντορίνης: Ανάλυση της νησιωτικής τουριστικής κοινωνίας του Αιγαίου βασισμένη σε επιτόπια έρευνα και εμπειρία», στο Burgel G. (1989), Η Νεοελληνική Πόλη, Εξάντας, Αθήνα) την περίοδο 1956 – 1985 ενώ ο πληθυσμός μειώνεται από 1.713 κατοίκους το 1965 σε 1.651 το 1985, η έκταση του οικισμού αυξάνεται την ίδια περίοδο από 220 στρέμματα σε 650 στρέμματα, που σχεδόν στο σύνολό της αποδόθηκε σε τουριστική χρήση. Πρέπει, επίσης, να επισημάνουμε ότι ο προσανατολισμός της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου προς τον τουρισμό είχε ως αποτέλεσμα τον προσανατολισμό και των δημοσίων επενδύσεων σε έργα που εξυπηρετούν σε μεγάλο βαθμό την τουριστική δραστηριότητα (π.χ. αεροδρόμιο) σε βάρος άλλων έργων που θα εξυπηρετούσαν άλλες ανάγκες.

A.4.5 Επισήμανση της πολιτιστικής διάστασης του τουρισμού, μηχανισμοί αφομοίωσης και απόρριψης

Ο τουρισμός μεταφέρει πολιτιστικές αξίες και έχει κατηγορηθεί ότι αλλοίωσε τον τρόπο ζωής των κατοίκων των τουριστικών περιοχών. Αυτή η επιχειρηματολογία αγνοεί ορισμένους πολύ σημαντικούς παράγοντες όπως ότι :

- Ο τρόπος ζωής των κατοίκων των τουριστικών περιοχών πριν την έλευση των τουριστών συχνά περιγράφεται ειδυλλιακά και εξιδανικευμένα ως αγνός και άδολος.
- Η μεταβολή του τρόπου ζωής των κατοίκων οφείλεται κυρίως στον εκχρηματισμό και εκκαπιταλισμό της τοπικής οικονομίας και όχι στην μεταφορά προτύπων και μοντέλου ζωής και θα ήταν η ίδια αν η περιοχή είχε αναπτυχθεί βιομηχανικά.
- Ο τρόπος ζωής των κατοίκων των τουριστικών περιοχών επηρεάστηκε και από τη μεταφορά προτύπων και μοντέλου ζωής των κατοίκων του κέντρου που επισκέπτονται τις τουριστικές περιοχές είτε για διακοπές είτε για εργασία.

- Ο τουρισμός δεν είναι ο μόνος τρόπος μεταφοράς προτύπων και μοντέλου ζωής και συχνά παραγνωρίζεται ο ρόλος του κινηματογράφου παλαιότερα και της τηλεόρασης πρόσφατα.

Ακόμα, δεν λαμβάνεται υπόψη ότι παρόμοιες αλλαγές του τρόπου ζωής σημειώθηκαν τόσο σε λιγότερο τουριστικές περιοχές. Σε μη τουριστικές περιοχές και στις περιπτώσεις αυτές οι αλλαγές του τρόπου ζωής αποδίδονται είτε στην οικονομική ανάπτυξη (που στην περίπτωση αυτή δεν σχετίζεται με τον τουρισμό) και τη διεκδίκηση οικονομικού κέρδους είτε στα πρότυπα ζωής, που προβάλλει ο κινηματογράφος και η τηλεόραση.

Πάντως ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο μεταφέρονται τα νέα πρότυπα και οι αλλαγές του τρόπου ζωής, οι κάτοικοι των τουριστικών περιοχών (αλλά και του συνόλου των περιοχών της χώρας), την περίοδο της τουριστικής ανάπτυξης, που συνέπεσε με την αναζήτηση της οικονομικής ανάπτυξης και του εκδυτικισμού της χώρας τα μεταπολεμικά χρόνια, ήταν πεπεισμένοι ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες και συνεπώς οι αλλοδαποί τουρίστες που προέρχονται από αυτές ζουν έναν ανώτερο τρόπο ζωής και ήταν πρόθυμοι να απορρίψουν το τοπικό πολιτισμικό πρότυπο, θεωρώντας το συχνά παρωχημένο, και να υιοθετήσουν τα πρότυπα ζωής των ανεπτυγμένων χωρών. Άλλωστε, έχει συχνά επισημανθεί ότι κοινωνίες των αναπτυσσόμενων χωρών υιοθετούν σε μεγάλο βαθμό τα πολιτισμικά πρότυπα των ανεπτυγμένων χωρών, των οποίων αποτελούν περιφερειακές αγορές. Τα τελευταία χρόνια πάντως παρατηρείται το φαινόμενο στις τουριστικές περιοχές να εγκαθίστανται, είτε ως μόνιμοι κάτοικοι είτε ως σταθεροί παραθεριστές, αλλοδαποί που αποδέχονται και υιοθετούν τα πολιτισμικά πρότυπα της περιοχής υποδοχής, γεγονός που ενισχύει την εντύπωση στους κατοίκους των τουριστικών περιοχών ότι και ο δικός τους τρόπος ζωής μπορεί να αποτελέσει πρότυπο ακόμα και για ανεπτυγμένους λαούς ενισχύοντας έτσι την πίστη τους σε αυτόν.

Σε κάθε περίπτωση όμως, το να αποδίδεται η μεταβολή του τρόπου ζωής των κατοίκων των τουριστικών περιοχών αποκλειστικά στην εισροή τουριστών που μεταδίδουν στους ντόπιους στοιχεία του δικού τους τρόπου ζωής, είναι ένα επιχείρημα είναι του τύπου «post hoc ergo propter hoc» (μετά από αυτό, συνεπώς εξαιτίας αυτού). Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, της ανάπτυξης, των επικοινωνιών και της μείωσης

των αποστάσεων οι κάτοικοι του θεωρούμενου από πολλούς «παγκόσμιου χωριού» (global village) τείνουν να έχουν παρόμοιες προτιμήσεις.

A.4.6 Εκτίμηση του βαθμού κοινωνικής αποδοχής του τουριστικού φαινομένου από τις τοπικές κοινωνίες

Κρίνοντας από το ποσοστό απασχόλησης στον τουρισμό έμμεσα ή άμεσα στην Περιφέρεια, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου αποδέχονται την ανάπτυξη του τουρισμού, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κοινωνικές συγκρούσεις, που αντανακλούν κυρίως συγκρούσεις οικονομικών συμφερόντων.

Ο τουρισμός επέφερε σημαντική αναδιανομή πλούτου στις -πρώην αγροτικές- και νυν τουριστικές περιοχές. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά για τα Φηρά της Σαντορίνης (βλέπε Αγριαντώνης Ν., «Φηρά – Σαντορίνης: Ανάλυση της νησιώτικης τουριστικής κοινωνίας του Αιγαίου βασισμένη σε επιτόπια έρευνα και εμπειρία», στο Burgel Guy. (1989)): «Το Μάρτη του 1995 η κοινότητα Φηρών προκήρυξε πλειοδοτικό διαγωνισμό για το νοίκιασμα ενός ιδιόκτητου μαγαζιού 18 m² που βρίσκεται στον κεντρικό δρόμο του οικισμού. Το αποτέλεσμα: το μαγαζί κατακυρώθηκε στον πλειοδότη που πρόσφερε 220.000 δρχ. το μήνα !!».

Η αυξημένη τιμή της γης οδήγησε στον αποκλεισμό ορισμένων ντόπιων κατοίκων από την δραστηριοποίησή τους στον τουρισμό καθώς δεν μπορούν να καταβάλλουν υψηλά ενοίκια για την εκμίσθωση καταστημάτων. Το γεγονός αυτό σε κάποιο βαθμό βελτιώνει την ποιότητα του τουρισμού, εφόσον στις τουριστικές περιοχές δραστηριοποιούνται «επαγγελματίες του τουρισμού» (και όχι περιστασιακοί επιχειρηματίες που παράλληλα με την ενασχόληση με τον τουρισμό διατηρούν και αγροτικές, συνήθως, δραστηριότητες) βελτιώνοντας την ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών. Σε κάθε περίπτωση όμως δημιουργούνται συγκρούσεις με τους ντόπιους που βλέπουν «ξένους» (όχι απαραίτητα αλλοδαπούς αλλά και Έλληνες που δεν είναι συντοπίτες τους) να προκόβουν σε ένα χώρο που θεωρούσαν δικό τους. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι, καθώς ο τουρισμός στην Ελλάδα γενικά αλλά και στην

Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ειδικότερα, έχει έντονη εποχικότητα, οι επιχειρηματίες αυτοί φεύγουν το χειμώνα (αφού συνήθως διατηρούν και ένα κατάστημα σε μια άλλη πόλη) και έτσι οι τουριστικές περιοχές μένουν αραιοκατοικημένες με αποτέλεσμα να χάνεται η κοινωνική συνοχή τους.

Η αυξημένη ζήτηση για γη στις τουριστικές περιοχές βελτίωσε σημαντικά τη θέση αυτών που είχαν έγγειο περιουσία στα «ζωτικά σημεία» σε σχέση με αυτούς που είχαν έγγειο περιουσία σε «λιγότερο ζωτικά σημεία». Έτσι δημιουργήθηκε σύγκρουση συμφερόντων στις τοπικές κοινωνίες μεταξύ αυτών που έχουν έγγειο περιουσία στα «ζωτικά σημεία» (αλλά και όσων έχουν παραθεριστικές κατοικίες κτισμένες νόμιμα εκτός σχεδίου) που, με το πρόσχημα της προστασίας του περιβάλλοντος, δεν επιθυμούν την επέκταση των οικισμών, καθώς αυτό θα αυξήσει την προσφορά γης μειώνοντας έτσι την αξία της περιουσίας τους, και αυτών που έχουν έγγειο περιουσία σε «λιγότερο ζωτικά σημεία» (αλλά και όσων έχουν παραθεριστικές κατοικίες κτισμένες παράνομα εκτός σχεδίου) που επιθυμούν την επέκταση των οικισμών ώστε να αυξηθεί η αξία της περιουσίας τους.

Τέλος, υποστηρίζεται συνήθως ότι η ανάπτυξη του τουρισμού ενθάρρυνε τη γυναικεία απασχόληση και ενίσχυσε τη θέση των γυναικών στην κοινωνία, καθώς πολλές από αυτές αναλαμβάνουν επιχειρηματική δραστηριότητα. Ωστόσο, η αλλαγή αυτή δεν είναι όσο γενικευμένη αφήνεται να εννοηθεί. Αντίθετα, στις αρχές της δεκαετίας του 1980 περιοριζόταν στις ηλικίες 20 - 40 ετών (βλ. Τσάρτας Π. (1989), Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ιος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950 - 1980, Ε. Κ. Κ. Ε., Αθήνα). Μιλώντας γενικά και με τους κινδύνους που περικλείει κάθε γενίκευση, η αύξηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας δεν οφείλεται απαραίτητα στην αναγνώριση των γυναικών ως επιχειρηματιών ισότιμων με τους άνδρες, αλλά στο ότι η οικογενειακή επιχείρηση περνά στα χέρια των παιδιών που, λόγω του περιορισμού του αριθμού των παιδιών κάθε αστικής ή αγροτικής οικογένειας σε ένα ή δύο, είναι πια αρκετά πιθανό να είναι κορίτσια και είναι κάτι που θα συνέβαινε ούτως ή άλλως ανεξάρτητα από την ανάπτυξη του τουρισμού.

Α.4.7. Αξιολόγηση Ανθρωπίνων Πόρων (Επίπεδο Κατάρτισης σε Τουριστικά Επαγγέλματα)

Είναι γενικά αποδεκτό ότι ο τουρισμός αποτελεί ένα ταχύτατα αναπτυσσόμενο τομέα της παγκόσμιας οικονομίας. Όταν αναφερόμαστε στον τουρισμό, πρέπει να γνωρίζουμε ότι αποτελεί ένα ιδιόμορφο κλάδο, ο οποίος στο μεγαλύτερο ποσοστό του αφορά στην παροχή υπηρεσιών. Με άλλα λόγια, το σύνολο των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα της χώρας υποδοχής αποτελούν ουσιαστικά αναπόσπαστο μέρος του τουριστικού προϊόντος. Βασικά μιλάμε για ένα ευρύ φάσμα εργαζομένων, σε πολλές και διαφορετικές ειδικότητες στον ευρύτερο τουριστικό τομέα.

Οι εργαζόμενοι στις τουριστικές επιχειρήσεις έρχονται σε άμεση επαφή με τους τουρίστες, οποιαδήποτε και αν είναι η εργασιακή σχέση τους, ανεξάρτητα δηλαδή του αν είναι ιδιοκτήτες ή απλοί υπάλληλοι. Το σύνολο των εργαζομένων δεν απασχολείται άμεσα στον τουριστικό τομέα π.χ. σε ξενοδοχεία, εστιατόρια κ.λπ. Υπάρχει, επίσης, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό εργαζομένων, οι οποίοι, προσφέρουν έμμεση, περιστασιακή και ανειδίκευτη εργασία¹. Αυτό οφείλεται βασικά στο γεγονός ότι εξαιτίας της φύσης του τουρισμού η απασχόληση στον κλάδο χαρακτηρίζεται από την ιδιαιτερότητα της εποχικότητας.

Η εποχική εργασία διαφέρει ανάλογα με την περιοχή, την πελατεία στην οποία αναφερόμαστε κάθε φορά, το είδος τουρισμού π.χ. μαζικός οργανωμένος τουρισμός, τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου κ.λπ. Γεγονός αποτελεί ότι οι αυξημένες ανάγκες κατά τη διάρκεια των περιόδων αιχμής καλύπτονται από ανειδίκευτο προσωπικό, το οποίο εργάζεται περιστασιακά στον κλάδο έχοντας ως βασικό κίνητρο το πρόσθετο εισόδημα που προσφέρει ο τουρισμός συμπληρωματικά στο εισόδημα από το κύριο τους επάγγελμα.

Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός σημαντικού προβλήματος στον τουριστικό τομέα, το οποίο αφορά στην χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών. Η χαμηλή ποιότητα συνδέεται αυτόματα με το χαμηλό ποσοστό εξειδικευμένου και καταρτισμένου εργατικού δυναμικού, ιδιαίτερα σε μια περίοδο κατά την οποία οι ανάγκες χρησιμοποίησης ειδικευμένων τουριστικών στελεχών έχουν διευρυνθεί σε μεγάλο ποσοστό.²

¹ Τσάρτας Π. (1996), Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό, σελ. 218

² ΣΕΤΕ (1995), Εκτίμηση των Αναγκών σε Ειδικευμένο Προσωπικό του Τουριστικού Τομέα, σελ. 1.

Όπως διαπιστώνουμε, η παρούσα κατάσταση παρουσιάζει δύο τελείως διαφορετικές παραμέτρους, οι οποίες αρχικά φαίνονται να είναι ασυμβίβαστες μεταξύ τους. Από τη μια πλευρά είναι δεδομένες οι αυξημένες ανάγκες για εξειδικευμένο και καταρτισμένο εργατικό δυναμικό, ενώ από την άλλη ένα μεγάλο ποσοστό του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού αποτελείται από ανειδίκευτο προσωπικό, το οποίο δεν έχει τη βασική εκπαίδευση ή εξειδίκευση στον τουριστικό τομέα. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα αν κοιτάξουμε τα στοιχεία του πίνακα 1, τα οποία δείχνουν ότι το 1993 περίπου 124.100 άτομα κατείχαν θέσεις εξειδικευμένου προσωπικού στον τουριστικό τομέα, ενώ τις θέσεις ανειδίκευτου προσωπικού κατείχαν 128.900 άτομα.³

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ – ΦΟΡΕΙΣ	ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ	ΑΝΕΙΔΙΚΕΥΤΑ ΑΤΟΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ
Ξενοδοχειακά Καταλύματα	77.000	41.300	119.000
Ενοικιαζόμενα Δωμάτια	13.000	80.000	93.000
Camping	2.200	1.800	4.000
Κρουαζιερόπλοια	4.500	3.000	7.500
Θαλαμηγά Σκάφη	6.000	500	6.500
Λοιπά (τουριστ – ταξιδιωτικά γραφεία, ενοικιάσεις αυτοκινήτων)	20.700	2.300	23.000
Σύνολο	124.100	128.900	253.000
Κατανομή %	49,1	50,9	100,0

Στην Ελλάδα δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια το σύνολο του αριθμού των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο προσδιορισμός των παραμέτρων της τουριστικής δραστηριότητας δεν είναι σαφής, ενώ είναι ακόμη δυσκολότερο να οριοθετηθεί το πλαίσιο της μη αμειβόμενης εργασίας στην οικογενειακή επιχείρηση. Επίσης, είναι αδύνατον να υπάρξει μια ρεαλιστική καταγραφή του αριθμού των γυναικών, οι οποίες εργάζονται στον τουριστικό τομέα, λόγω του ότι η εργασία τους είναι χωρίς αμοιβή και στο πλαίσιο της οικογενειακής επιχείρησης. Σύμφωνα με τον πίνακα 2⁴, στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες μεσογειακές χώρες, το ποσοστό των καταγεγραμμένων γυναικών στον τουριστικό τομέα είναι σαφώς χαμηλότερο σε σύγκριση με άλλες χώρες, και φτάνει το 36,7%.

³ Κοντογιάννη Μαρία (2000), Τουρισμός και Απασχόληση, Διπλωματική Εργασία, σελ. 145.

⁴ Κοντογιάννη Μαρία (2000), Τουρισμός και Απασχόληση, Διπλωματική Εργασία, σελ. 74.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Συμμετοχή των γυναικών στην Τουριστική Απασχόληση

ΧΩΡΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΚΑΝΑΔΑΣ	61,0
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ	58,0
ΣΟΥΗΔΙΑ	75,0
ΦΙΛΑΝΔΙΑ	74,6
ΔΑΝΙΑ	70,0
ΝΟΡΒΗΓΙΑ	65,0
ΤΟΥΡΚΙΑ	63,0
ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	60,0
ΑΥΣΤΡΙΑ	59,9
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	53,0
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	52,0
ΕΛΒΕΤΙΑ	50,4
ΔΑΝΙΑ	50,0
ΙΣΠΑΝΙΑ	46,0
ΕΛΛΑΔΑ	36,7

Για να κατανοήσουμε πλήρως τη δεδομένη κατάσταση πρέπει να δούμε τις αιτίες που την προκαλούν. Αυτές είναι οι εξής:

- Η επιλογή ανειδίκευτων εργαζομένων από ιδιοκτήτες τουριστικών επιχειρήσεων με σκοπό την επίτευξη του ελάχιστου δυνατού λειτουργικού κόστους.
- Η έλλειψη κατανόησης της σημασίας που έχει ο ρόλος του εξειδικευμένου και σωστά καταρτισμένου προσωπικού, από τους ιδιοκτήτες τουριστικών επιχειρήσεων, ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή παροχή υπηρεσιών και προσφορά του τελικού τουριστικού προϊόντος.
- Η αδυναμία ύπαρξης ενός φορέα, ο οποίος θα έχει ως στόχο την εύρεση και προώθηση ικανού και εξειδικευμένου προσωπικού σε τουριστικές επιχειρήσεις.
- Η έλλειψη μιας ουσιαστικής σύνδεσης των εκπαιδευτικών φορέων με τις τουριστικές επιχειρήσεις.
- Η αδυναμία των εκπαιδευτικών φορέων να ακολουθήσουν τις ολοένα εξελισσόμενες ανάγκες των τουριστικών επιχειρήσεων και να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των νέων συνθηκών.

Την κύρια ευθύνη της δεδομένης κατάστασης έχει το σύστημα τουριστικής εκπαίδευσης. Επιγραμματικά, η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα σε σχέση με τις σπουδές επαγγελματικής εξειδίκευσης στον τουριστικό κλάδο. Καταρχήν στους φορείς που παρέχουν επαγγελματική εκπαίδευση στον τομέα του τουρισμού συμπεριλαμβάνονται: τα Πανεπιστήμια, 3 Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών (MASTER) (Πανεπιστήμιο Αιγαίου, «Σχεδιασμός, Διοίκηση και Πολιτική του Τουρισμού», στη Χίο, Πανεπιστήμιο Πειραιά «Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων», στον Πειραιά, Ανοικτό Πανεπιστήμιο «Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων» στην Πάτρα), τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας καθώς και οι Σχολές Τουριστικής Εκπαίδευσης που υπάγονται στο Υπουργείο Ανάπτυξης. Επίσης, υπάρχουν τα προγράμματα σπουδών που παρέχονται από τις ΣΤΕ καθώς συμπεριλαμβάνονται σχολές τριτοβάθμιας τουριστικής εκπαίδευσης, ΑΣΤΕΡ (Ρόδος), ΑΣΤΕΑΝ (Αγ. Νικόλαος), «Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων» αλλά και Σχολές/Τμήματα που εντάσσονται στον τομέα της Επαγγελματικής Κατάρτισης όπως τα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (δευτεροβάθμια και μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση), και τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΚΕΚ). ΙΕΚ και ΤΕΕ υπάρχουν σε πολλές περιοχές της χώρας, σχολές Ξεναγών υπάρχουν στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Λέσβο, Κρήτη (Ηράκλειο), Ρόδο και Κέρκυρα, ενώ τέλος, υπάρχουν και ιδιωτικές Σχολές.

Η αλήθεια είναι ότι οι σχολές στην πλειοψηφία τους δεν έχουν σύνδεση με την τουριστική βιομηχανία και τους ρυθμούς με τους οποίους αυτή κινείται, ώστε με ευέλικτο τρόπο να μπορούν ανά πάσα στιγμή να ανταποκριθούν στις ολοένα και μεγαλύτερες απαιτήσεις του κλάδου για ειδικευμένο προσωπικό⁵.

Οι επενδύσεις του κράτους στον τομέα της συνεχούς κατάρτισης στον τουρισμό είναι ζωτικής σημασίας. Απαραίτητες είναι και οι επενδύσεις σε υποδομή και διαφήμιση, ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί με αξιώσεις ο τουρισμός σε περιφερειακό επίπεδο.

Ωστόσο, η πλέον σημαντική προϋπόθεση για την ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού είναι η ποιοτική αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού που ασχολείται στον τουριστικό τομέα, μέσω της βελτίωσης της προσφερόμενης τουριστικής παιδείας, εκπαίδευσης και κατάρτισης.

---

⁵ ΣΕΤΕ, Εκτίμηση των Αναγκών σε Ειδικευμένο Προσωπικό του Τουριστικού Τομέα, 1995, σελ. 21.

A.5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ – ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ – ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ – ΚΙΝΔΥΝΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (S.W.O.T. ANALYSIS)

A.5.1 ΟΜΑΔΑ ΝΗΣΙΩΝ Ι

Η ακολουθούμενη μεθοδολογία είναι αυτή της S.W.O.T. Analysis, όπου εκτιμώνται συνθετικά στην υπό μελέτη περίπτωση οι ακόλουθοι άξονες:

- Τα πλεονεκτήματα.
- Τα μειονεκτήματα.
- Οι ευκαιρίες.
- Οι κίνδυνοι.

Με βάση τους τέσσερις άξονες της S.W.O.T. Analysis εξετάζονται αναλυτικότερα τα εξής ζητήματα, όπως αυτά διαμορφώνονται από την κατάσταση του τουρισμού στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου:

1. Οι τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες.
2. Το φυσικό περιβάλλον.
3. Το δομημένο περιβάλλον.
4. Το ανθρώπινο δυναμικό.
5. Η διαφήμιση και η προβολή.
6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος.
7. Η τουριστική ζήτηση.
8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος.
9. Οικονομικές εισροές και εκροές.

Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται τα βασικά συμπεράσματα ανά άξονα και ζήτημα ανάλυσης της S.W.O.T.

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
1. Οι τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες	1.1. Η δυνατότητα επίσκεψης πολλών νησιών και απόκτησης ποικίλων ταξιδιωτικών εμπειριών σε μικρό χρονικό διάστημα.	1.1 Η έλλειψη υποδομών (τουριστικών και μη).	1.1. Η αξιοποίηση των Εθνικών και Κοινοτικών πόρων για την ανάπτυξη των σωστών υποδομών και την ορθολογική κατά-νομή τους.	
		1.2. Η ανάγκη επένδυσης σημαντικών ποσών για την ανάπτυξη των βασικών υποδομών (μη τουριστικών).	1.2. Η προσέλκυση τουριστών που δεν ενδιαφέρονται για τον μαζικό τουρισμό.	
		1.3. Τα προβλήματα επικοινωνίας μεταξύ των νησιών.		
		1.4. Ο μεγάλος αριθμός νησιών και το μικρό μέγεθός τους καθιστά την ανάπτυξη της υποδομής ιδιαίτερα δαπανηρή.		

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
2. Το φυσικό περιβάλλον	2.1. Ο μεγάλος αριθμός νησιών και νησίδων και οι καλές κλιματολογικές συνθήκες	2.1. Η μεγάλη έλλειψη υδατικών πόρων.	2.1. Η ύπαρξη ιδιαίτερων φυσικών χαρακτηριστικών.	2.1. Το ευαίσθητο φυσικό περιβάλλον των νησιών.
		2.2. Η περιορισμένη γεωγραφική έκταση των νησιών.		
		2.3. Οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες (άνεμοι) δημιουργούν προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία των συστημάτων μεταφορών.		
		2.4. Χαμηλή ανταγωνιστικότητα, λόγω μεγάλου αριθμού εισροών		
		2.5. Κόστος μεταφορών και χρονοαποστάσεων		
		2.6. Η γεωγραφική και κατά συνέπεια οικονομική και κοινωνική απομόνωση των νησιών.		
3. Το δομημένο περιβάλλον	3.1. Η ύπαρξη αρχαιολογικών χώρων και παραδοσιακών οικισμών.	3.1. Οι ανεξέλεγκτες παρεμβάσεις στη δόμηση.	3.1. Η σωστή προβολή και τουριστική αξιοποίηση των ανθρωπογενών στοιχείων.	3.1. Η απώλεια του ιδιαίτερου χαρακτήρα των οικισμών και η υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος.
	3.2. Η διατήρηση των τοπικών εθίμων και παραδόσεων.			

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
4. Το ανθρώπινο δυναμικό	4.1. Η θετική προδιάθεση των ντόπιων προς τον τουρισμό.	4.1. Η σημαντική πληθυσμιακή συρρίκνωση και η απουσία νέων.	4.1. Η εκμετάλλευση των προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και από απόσταση εκπαίδευσης.	4.1. Αύξηση ξένου ανθρωπο-δυναμικού – αλλοίωση αξιών.
	4.2. Η εργατικότητα και η εφευρετικότητα των κατοίκων.		4.2. Η ανάπτυξη του τουρισμού ως παράγοντα συγκράτησης των ντόπιων στην περιοχή.	
5. Η διαφήμιση και η προβολή	5.1. Τα νησιά της ομάδας αυτής είναι άγνωστα. Είναι δυνατή η υιοθέτηση μιας πολιτικής προβολής βασιζόμενης στην εξαρχής δημιουργία της «επιθυμητής» εικόνας.	5.1. Η μη διάθεση μέχρι πρόσφατα πόρων για το μάρκετινγκ και τη διαφήμιση.	5.1. Η αποτελεσματική προβολή των νησιών που μπορούν να αποτελέσουν πυρήνες ανάπτυξης αειφορικού τουρισμού.	5.1. Η προσέλκυση υπερβολικά μεγάλου αριθμού τουριστών.
	5.2. Γειτονικά νησιά είναι γνωστοί τουριστικοί προορισμοί.			
6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος	6.1. Τουριστικό προϊόν με ικανοποιητική ποικιλία.	6.1. Η μεγάλη γεωγραφική διασπορά των στοιχείων που συνθέτουν το τουριστικό προϊόν.	6.1. Η αξιοποίηση των οικονομικών πόρων (Εθνικών και Κοινοτικών) για τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος.	6.1. Ο μικρός πληθυσμός και οι δυσκολίες συντονισμού του για την ανάπτυξη κοινής τουριστικής πολιτικής.
	6.2. Το τουριστικό προϊόν μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης τουριστών που αναζητούν ήσυχες διακοπές.	6.2. Οι μικρές δυνατότητες εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος.		

	6.3. Μοναδικά και ξεχωριστά χαρακτηριστικά .			
--	--	--	--	--

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
7. Η τουριστική ζήτηση	7.1. Η τουριστική ζήτηση έχει τάσεις αύξησης, κυρίως από Έλληνες.	7.1. Η μικρή τουριστική περίοδος.	7.1. Η δημιουργία των αναγκαίων υποδομών για τον τοπικό πληθυσμό.	7.1. Υπέρμετρη ζήτηση
				7.2. Προσφορά εξωγενώς διαμορφούμενη.
8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος	8.1. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος των νησιών βρίσκεται σε στάδιο εισαγωγής.	8.1. Το τουριστικό προϊόν είναι νέο και απαιτείται η διάθεση πόρων για να γίνει γνωστό.	8.1. Εξαιτίας της νεότητας του τουριστικού προϊόντος υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας κατάλληλης εικόνας από την αρχή.	
9. Οικονομικές εισροές και εκροές		9.1. Η εξάρτηση για την τροφοδοσία των νησιών από τα μεγάλα αστικά κέντρα και τα άλλα νησιά.		9.1. Η ανάπτυξη τουριστικών υποδομών από «ξένους» προς τα νησιά επιχειρηματίες.
		9.2. Σχετικά περιορισμένα έσοδα από τον τουρισμό.		9.2. Αύξηση εκροών.
				9.3. Μείωση βαθμού αυτάρκειας.

1. Τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες

Πλεονεκτήματα

- 1.1. Η μικρή απόσταση μεταξύ των νησιών και οι ιδιαιτερότητές τους προσφέρουν το πλεονέκτημα της ποικιλίας και της απόκτησης διαφορετικών ταξιδιωτικών εμπειριών σε μικρό χρονικό διάστημα.**

Μειονεκτήματα

- 1.1. Η μεγάλη πλειοψηφία των νησιών είναι πολύ μικρά σε μέγεθος και στερούνται σημαντικών υποδομών. Αυτό δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στις προσπάθειες τουριστικής ανάπτυξής τους.**
- 1.2. Σημαντικό μειονέκτημα των νησιών της ομάδας Ι είναι ότι για να καλύψουν τις ελλείψεις στις υποδομές τους, τουριστικές και μη, απαιτείται η επένδυση σημαντικών κεφαλαίων.**
- 1.3. Το ακτοπλοϊκό δίκτυο παρουσιάζει ελλείψεις κυρίως τους χειμερινούς μήνες, γεγονός που λειτουργεί αποτρεπτικά στην αύξηση των επισκεπτών.**
- 1.4. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού νησιών συνεπάγεται, κατά τη φάση δημιουργίας των τουριστικών και μη υποδομών, τη «σπάταλη» μεγάλων οικονομικών πόρων, αφού σε κάθε νησί, ακόμη και αν είναι πολύ μικρό πρέπει να αναπτυχθούν τουλάχιστον κάποιες αναγκαίες υποδομές.**

Ευκαιρίες

- 1.1. Σημαντική ευκαιρία για την ανάπτυξη των νησιών αποτελεί η σωστή αξιοποίηση των διαθέσιμων Κοινοτικών και οι Εθνικών πόρων για την ανάπτυξη των κατάλληλων υποδομών και κυρίως την ορθολογική κατανομή τους μεταξύ των νησιών.**

1.2. Η αειφορική τουριστική ανάπτυξη αποτελεί σημαντική ευκαιρία για τα νησιά.

2. Το φυσικό περιβάλλον

Πλεονεκτήματα

2.1. Το φυσικό περιβάλλον παρουσιάζει ποικιλία η οποία σε συνδυασμό με τις πολύ καλές κλιματολογικές συνθήκες επιτρέπει την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων, κυρίως αυτών που σχετίζονται με τη θάλασσα.

2.2. Το φυσικό περιβάλλον παρουσιάζει σχετικά μικρή αλλοίωση.

Μειονεκτήματα

2.1. Οι ανύπαρκτοι υδατικοί πόροι. Η επίλυση του προβλήματος απαιτεί υψηλές δαπάνες.

2.2. Μικρός ζωτικός χώρος.

2.3. Μεγάλα προβλήματα στις ακτοπλοϊκές συγκοινωνίες, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες, οπότε και επιδεινώνονται λόγω των ανέμων.

2.4. Χαμηλή Ανταγωνιστικότητα λόγω μεγάλου αριθμού εισροών.

2.5. Κόστος μεταφορών και χρονοαποστάσεων.

2.6. Η μεγάλη γεωγραφική διασπορά των νησιών και το πολύ μικρό μέγεθος τους έχει ως αποτέλεσμα την απομόνωσή τους κατά τους χειμερινούς μήνες. Αυτό αποτελεί βασικό κίνδυνο ο οποίος περιορίζει και τις αναπτυξιακές δυνατότητες των νησιών (τουριστικές και μη).

Ευκαιρίες

- 2.1. Οι φυσικές ομορφιές των νησιών μπορούν να αξιοποιηθούν τουριστικά.
- 2.2. Ανάπτυξη μορφών τουρισμού βασισμένων σε αρχές αυτάρκειας, αυτοεξυπηρέτησης και χαμηλής όχλησης.

Κίνδυνοι

- 2.1. Η όποια προσπάθεια ανάπτυξης του τουρισμού στα νησιά αυτά πρέπει να είναι προσεκτική και ιδιαίτερα μελετημένη καθώς το φυσικό τους περιβάλλον είναι ιδιαίτερα ευαίσθητο.
- 2.2. Σταδιακή μείωση αυτάρκειας αποτέλεσμα αποπληθυσμού και κατά συνέπεια δραστικές αλλαγές στις οικονομικές δραστηριότητες.

3. Το δομημένο και άυλο περιβάλλον

Πλεονεκτήματα

- 3.1. Γραφικοί παραδοσιακοί οικισμοί – αρχαιολογικοί χώροι - μικρή κλίμακα.
- 3.2. Στα νησιά της ομάδας I εξαιτίας των περιορισμένων εξωτερικών επιδράσεων που έχουν δεχθεί, διατηρούνται τα ήθη και τα έθιμα τους στη μορφή που υπάρχουν εδώ και αιώνες.

Μειονεκτήματα

- 3.1. Στα μικρά νησιά η δόμηση μπορεί να είναι περιορισμένη αλλά σε σημαντικό βαθμό είναι ανεξέλεγκτη και άναρχη.
- 3.2. Δάνεια πρότυπα από τα μεγαλύτερα νησιά

Ευκαιρίες

- 3.1. Το δομημένο περιβάλλον μπορεί να αποτελέσει, με την κατάλληλη αξιοποίηση, πόλο έλξης τουριστών.

Κίνδυνοι

- 3.1. Αλλοίωση παραδοσιακού χαρακτήρα.

4. Το ανθρώπινο δυναμικό

Πλεονεκτήματα

- 4.1. Η θετική στάση των κατοίκων απέναντι στον τουρισμό.
- 4.2. Η εργατικότητα και η εφευρετικότητα των κατοίκων.

Μειονεκτήματα

- 4.1. Μικρός αριθμός των κατοίκων και κυρίως η σημαντική απουσία νέων.
- 4.2. Μικρός αριθμός ενεργών μελών, μειωμένη προ., ελάχιστες δεξιότητες σχετικά με σύγχρονες ...ανάπτυξης.

Ευκαιρίες

- 4.1. Τα προγράμματα συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, εφόσον έχουν ουσιαστική εφαρμογή με συγκεκριμένες προδιαγραφές.
- 4.2. Ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει μια ήπια αναπτυξιακή δραστηριότητα η οποία να λειτουργήσει συμπληρωματικά στη συγκράτηση, στην ανανέωση του πληθυσμού και στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης.

Κίνδυνοι

- 4.1. Αύξηση ξένου ανθρωποδυναμικού – αλλοίωση αξιών.

5. Η διαφήμιση και η προβολή

Πλεονεκτήματα

- 5.1.** Τα νησιά της ομάδας είναι σχετικά άγνωστα, με συνέπεια να είναι δυνατή η διαμόρφωση μιας σαφής «εικόνας» προσαρμοσμένης στα δεδομένα και τους στόχους της τουριστικής ανάπτυξής τους.
- 5.2.** Θετικό ως προς την προβολή των νησιών είναι το ότι τα περισσότερα από αυτά τα νησιά βρίσκονται κοντά σε άλλα τα οποία είναι ανεπτυγμένα τουριστικά. Το γεγονός αυτό επιτρέπει τη γνώση και μια πρώτη εξοικείωση από την πλευρά των υποψηφίων τουριστών.
- 5.3.** Πρωτοτυπία/Νεοτερισμός/Μοναδικότητα.
- 5.4.** Επιλογή χαρακτηριστικών ομάδων επισκεπτών.

Μειονεκτήματα

- 5.1.** Μειονέκτημα για τα νησιά είναι η περιορισμένη διάθεση χρημάτων για διαφήμιση και προβολή, που περιορίζει σημαντικά τις ευκαιρίες να γίνουν γνωστά στους υποψήφιους τουρίστες.

Ευκαιρίες

- 5.1.** Μέσα από τη σωστή προβολή είναι δυνατόν να επιτευχθεί ο επιθυμητός τύπος τουριστικής ανάπτυξης ο οποίος θα βασίζεται στο σεβασμό των ιδιαιτεροτήτων των νησιών και στην προστασία του ευαίσθητου φυσικού περιβάλλοντος τους.

Κίνδυνοι

5.1. Η προσέλκυση υπερβολικά μεγάλου αριθμού τουριστών.

6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος

Πλεονεκτήματα

- 6.1. Το τουριστικό προϊόν των νησιών της ομάδας Ι διαθέτει ποικιλία πόρων, γεγονός που επιτρέπει την προσέλκυση διαφορετικών ομάδων τουριστών, ιδίως δε αυτών που ενδιαφέρονται για εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες.**
- 6.2. Το τουριστικό προϊόν προσελκύει τουρίστες οι οποίοι επιθυμούν ήσυχες διακοπές κοντά στη φύση και τους ντόπιους. Σε αυτή την κατεύθυνση πρέπει να στραφεί και η όποια προσπάθεια εμπλουτισμού της σύνθεσης του τουριστικού προϊόντος.**
- 6.3. Μοναδικότητα – ξεχωριστά χαρακτηριστικά.**

Μειονεκτήματα

- 6.1. Βασικό μειονέκτημα του τουριστικού προϊόντος των νησιών της ομάδας Ι είναι ότι τα στοιχεία του είναι διάσπαρτα γεωγραφικά, γεγονός που μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά στην αντίληψη του τουρίστα.**
- 6.2. Μειονέκτημα του τουριστικού προϊόντος των νησιών της ομάδας Ι είναι ότι έχει πολύ περιορισμένες δυνατότητες εμπλουτισμού, κυρίως εξαιτίας του μικρού μεγέθους των νησιών.**
- 6.3. Ειδικές προσεγγίσεις (υποδομές, ..., κλπ).**

Ευκαιρίες

- 6.1. Οι Κοινοτικοί και οι Εθνικοί πόροι αποτελούν σημαντική ευκαιρία για τη βελτίωση της σύνθεσης του τουριστικού προϊόντος των νησιών.

Κίνδυνοι

- 6.1. Ο μικρός αριθμός των κατοίκων και η μεγάλη διασπορά του πληθυσμού στα νησιά δυσχεραίνει σημαντικά το συντονισμό των προσπάθειών για συνεργασία και ανάπτυξη κοινής τουριστικής δράσης.

7. Η τουριστική ζήτηση

Πλεονεκτήματα

- 7.1. Τα τελευταία χρόνια τα νησιά έχουν αρχίσει να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον περιορισμένου αριθμού τουριστών. Η ζήτηση αυτή παρουσιάζει αυξητική τάση. Θετικό είναι και το ότι οι Έλληνες κυρίως ενδιαφέρονται να επισκεφθούν αυτά τα νησιά.

Μειονεκτήματα

- 7.1. Μικρή τουριστική περίοδος.

Ευκαιρίες

- 7.1. Η δημιουργία των αναγκαίων υποδομών για τους κατοίκους.

Κίνδυνοι

- 7.1. Υπέρμετρη ζήτηση.
7.2. Προσφορά εξωγενώς διαμορφούμενη.

8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος

Πλεονεκτήματα

- 8.1. Τα νησιά της ομάδας Ι που έχουν αρχίσει να δέχονται επισκέπτες μπορεί να θεωρηθούν ότι βρίσκονται στο στάδιο εισαγωγής. Αυτό σημαίνει ότι είναι εφικτό να διδαχθούν από τα λάθη που έχουν συμβεί σε άλλες περιοχές της Περιφέρειας και να ξεκινήσουν ορθολογικά και βάσει σχεδίου την προσέλκυση επισκεπτών.

Μειονεκτήματα

- 8.1. Βασικό μειονέκτημα των νησιών είναι ότι το τουριστικό προϊόν τους είναι σε φάση εισαγωγής και άγνωστο ακόμη.

Ευκαιρίες

- 8.1. Το ότι τα νησιά δεν είχαν μέχρι πρόσφατα ενδιαφερθεί για τον τουρισμό έχει και το πλεονέκτημα ότι μπορούν να προσδιορίσουν την επιθυμητή μορφή.

9. Οι οικονομικές εισροές και εκροές

Πλεονεκτήματα

- 9.1 Ο σχετικά υψηλός βαθμός αυτάρκειας μπορεί να επηρεάσει θετικά το επίπεδο των εκροών.

9.2 Έμμεση διάχυση οικονομικού οφέλους ευκολότερη λόγω κλίμακας.

Μειονεκτήματα

- 9.1. Σημαντικό μειονέκτημα των νησιών είναι η ουσιαστική εξάρτησή τους από τα μεγάλα αστικά κέντρα και τα μεγαλύτερα νησιά. Αυτό συνεπάγεται τη σημαντική αύξηση του κόστους και τη δημιουργία προβλημάτων στην έγκαιρη τροφοδοσία της αγοράς.**

Κίνδυνοι

- 9.1. Η ανάπτυξη των τουριστικών υποδομών από «ξένους» προς τα νησιά επιχειρηματίες.**
- 9.2. Αύξηση εκροών.**
- 9.3. Μείωση βαθμού αυτάρκειας.**

A.5.2 ΟΜΑΔΑ ΝΗΣΙΩΝ II

Η ακολουθούμενη μεθοδολογία είναι αυτή της S.W.O.T. Analysis, όπου εκτιμώνται συνθετικά στην υπό μελέτη περίπτωση οι ακόλουθοι άξονες:

- Τα πλεονεκτήματα.
- Τα μειονεκτήματα.
- Οι ευκαιρίες.
- Οι κίνδυνοι.

Με βάση τους τέσσερις άξονες της S.W.O.T. Analysis εξετάζονται αναλυτικότερα τα εξής ζητήματα, όπως αυτά διαμορφώνονται από την κατάσταση του τουρισμού στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου:

1. Οι τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες.
2. Το φυσικό περιβάλλον.
3. Το δομημένο περιβάλλον.
4. Το ανθρώπινο δυναμικό.
5. Η διαφήμιση και η προβολή.
6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος.
7. Η τουριστική ζήτηση.
8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος.
9. Οι οικονομικές εισροές και εκροές.

Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται τα βασικά συμπεράσματα ανά άξονα και ζήτημα ανάλυσης της S.W.O.T.

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
1. Οι τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες	1.1. Η ύπαρξη ανεπτυγμένων υποδομών φιλοξενίας.	1.1 Οι γενικότερες τουριστικές υποδομές περιορίζονται σε λίγα νησιά ενώ σε αρκετά άλλα υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις.	1.1. Η αξιοποίηση των εθνικών και κοινοτικών πόρων στην κατεύθυνση της ανάπτυξης των σωστών υποδομών.	1.1. Ο μεγάλος αριθμός νησιών και το μικρό τους μέγεθος καθιστά την ανάπτυξη της υποδομής ιδιαίτερα δαπανηρή.
	1.2. Η δυνατότητα επίσκεψης μεγάλου αριθμού νησιών και απόκτησης διαφορετικών ταξιδιωτικών εμπειριών.	1.2. Έλλειψη εξειδικευμένων υποδομών για την ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού και η ανάγκη επένδυσης σημαντικών χρηματικών πόρων για την ανάπτυξη τους..	1.2. Η τουριστική ανάπτυξη νέων περιοχών με σημαντικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.	
		1.3. Η μη λειτουργία των απαραίτητων για την ανάπτυξη του τουρισμού υπηρεσιών.		
2. Το φυσικό περιβάλλον	2.1. Η ποικιλία του φυσικού περιβάλλοντος και οι καλές κλιματολογικές συνθήκες.	2.1. Η σημαντική έλλειψη χώρων για τη διάθεση – επεξεργασία απορριμμάτων.	2.1. Η ύπαρξη φυσικών χαρακτηριστικών μοναδικών σε παγκόσμιο επίπεδο.	2.1. Η λανθασμένη και ανεξέλεγκτη αξιοποίηση των ευαίσθητων φυσικών πόρων.
	2.2. Ο μεγάλος αριθμός των νησιών και νησίδων και η εναλλαγή εμπειριών που αυτό προσφέρει στον επισκέπτη.	2.2. Η μεγάλη έλλειψη υδατικών πόρων.		
		2.3. Οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες (άνεμοι) δημιουργούν προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία των συστημάτων μεταφορών.		
		2.4. Μεγάλος βαθμός ευαισθησίας – ευθραυστότητας του περιβάλλοντος των νησιών.		

		2.5. Η γεωγραφική και κατά συνέπεια οικονομική και κοινωνική απομόνωση των νησιών.		
--	--	--	--	--

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
3. Το δομημένο περιβάλλον	3.1. Η ύπαρξη πολιτιστικών πόρων διεθνούς ενδιαφέροντος.	3.1. Οι «αναπτυξιακές» παρεμβάσεις (π.χ. ανεξέλεγκτη δόμηση) που κάποιες φορές αλλοίωσαν τη φυσιογνωμία του δομημένου περιβάλλοντος.	3.1. Η τουριστική αξιοποίηση των αρχιτεκτονικών και ανθρωπογενών στοιχείων των νησιών.	3.1. Απώλεια του ιδιαίτερου χαρακτήρα των οικισμών.
	3.2. Η των τοπικών εθίμων και παραδόσεων.	3.2. Έλλειψη θεσμικών ρυθμίσεων και αποτελεσματικής εφαρμογής της νομοθεσίας.		3.2. Η υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος.
4. Το ανθρώπινο δυναμικό	4.1. Η ύπαρξη μικρού έστω αριθμού ανειδίκευτων εργαζομένων.	4.1. Η απουσία εξειδικευμένου ντόπιου προσωπικού.	4.1. Η εκμάθηση / ανάπτυξη δεξιοτήτων από τους ντόπιους.	4.1. Η αδυναμία προσέλκυσης ικανών στελεχών στα μικρά και απομονωμένα νησιά όπου οι επιχειρήσεις είναι συνήθως μικρού μεγέθους - οικογενειακές.
	4.2. Η θετική προδιάθεση των ντόπιων προς τις τουριστικές δραστηριότητες.		4.2. Η εκμετάλλευση των προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και από απόσταση εκπαίδευσης.	4.2. Η εγκατάλειψη του πρωτογενούς τομέα.
5. Η διαφήμιση και η προβολή	5.1. Η τουριστική ταυτότητα των νησιών έχει δυνατότητες αποδοχής από μεγάλο αριθμό τουριστών που ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες – στόχους.	5.1. Η συγκέντρωση της διαφημιστικής προσπάθειας προβολής σε περιορισμένο αριθμό νησιών, χωρίς έμφαση στις ειδικές μορφές τουρισμού.	5.1. Μερικά νησιά αποτελούν σχετικά άγνωστους προορισμούς με δυνατότητα εξ αρχής δημιουργίας σαφούς «εικόνας».	5.1. Η δυναμική τουριστική προβολή γειτονικών χωρών ή περιοχών.

	5.2. Τα μικρά αυτά νησιά συχνά προβάλλονται και γίνονται γνωστά μέσα από τα δημοφιλή τουριστικά νησιά της Περιφέρειας.	5.2. Η διάθεση περιορισμένων πόρων για το μάρκετινγκ και τη διαφήμιση και η ανύπαρκτη συμμετοχή των ιδιωτών.	5.2. Η υλοποίηση διαφημιστικών προγραμμάτων με έμφαση στις ειδικές μορφές τουρισμού.	
			5.3. Η αποτελεσματική προβολή των ιδιομορφιών των μικρότερων νησιών.	

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος	6.1. Τουριστικό προϊόν με σχετική ποικιλία τουριστικών πόρων.	6.1. Η μεγάλη γεωγραφική διασπορά των στοιχείων που συνθέτουν το τουριστικό προϊόν των νησιών.	6.1. Η αξιοποίηση των διαθέσιμων οικονομικών πόρων (Εθνικών και Κοινοτικών) για τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος.	6.1. Ομοιότητες με το τουριστικό προϊόν άλλων περιοχών της χώρας ή άλλων νησιών της Περιφέρειας.
	6.2. Χαρακτηριστικά που επιτρέπουν την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού.		6.2. Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων και επιμέρους προϊόντων που σχετίζονται με τις ειδικές μορφές τουρισμού.	
7. Η τουριστική ζήτηση	7.1. Η αυξανόμενη τάση της ζήτησης τα τελευταία χρόνια κυρίως από Έλληνες.	7.1. Η ζήτηση κατευθύνεται σε περιορισμένο αριθμό νησιών.	7.1. Η ορθολογικότερη χρονική και χωρική κατανομή της ζήτησης.	7.1. Η ύπαρξη νησιών στα οποία δεν εκδηλώνεται τουριστική ζήτηση.
	7.2. Η ζήτηση εκδηλώνεται για διαφορετικά τουριστικά πρότυπα.	7.2. Η ζήτηση εκδηλώνεται για συγκεκριμένα – περιορισμένα χρονικά διαστήματα κατ' έτος.	7.2. Η αύξηση της ζήτησης ποσοτικά αλλά και η βελτίωση της ποιοτικά μέσα από την προσφορά εμπλουτισμένου τουριστικού προϊόντος.	7.2. Εν πολλοίς, η προσφορά είναι εξωγενώς διαμορφούμενη.

			7.3. Η προσέλκυση επισκεπτών από νέες χώρες - αγορές (π.χ. Ρωσία και άλλες χώρες της Κ. Ευρώπης).	
--	--	--	---	--

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος	8.1. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος βρίσκεται, για τα περισσότερα νησιά, σε στάδιο εισαγωγής και σε κάποια σε στάδιο ανάπτυξης.	8.1. Το τουριστικό προϊόν των περισσότερων νησιών βρίσκεται σε φάση εισαγωγής και γι' αυτό είναι λίγο γνωστό.	8.1. Μικρός αριθμός νησιών αποτελούν τα τελευταία χρόνια νέους δυναμικούς τουριστικούς προορισμούς.	
	8.2. Το τουριστικό προϊόν διαθέτει ανεκμετάλλευτες ευκαιρίες εμπλουτισμού και διαφοροποίησης του.			
9. Οι οικονομικές εισροές και εκροές	9.1. Ο τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή εισροής χρημάτων στα νησιά.	9.1. Εξάρτηση ως προς τις πρώτες ύλες από τα μεγάλα αστικά κέντρα.	9.1. Η αξιοποίηση των υπαρχόντων φυσικών πόρων των νησιών στο βαθμό που αυτό δεν αυξάνει σημαντικά το κόστος παραγωγής.	9.1. Η διαρκής αύξηση της εξάρτησης των τοπικών νησιωτικών αγορών από αγορές εκτός της Περιφέρειας.

		9.2. Αυξανόμενη εξάρτηση από διεθνή τουριστικά πρακτορεία / Tour Operators.	9.2. Η αξιοποίηση των υφιστάμενων τουριστικών πόρων.	9.2. Μειωμένη ανταγωνιστικότητα των τοπικών προϊόντων.
--	--	---	--	--

1. Τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες

Πλεονεκτήματα

- 1.1. Η ύπαρξη αναπτυγμένων υποδομών φιλοξενίας καλύπτει μεγάλο μέρος των αναγκών των τουριστών που επισκέπτονται τα νησιά.**
- 1.2. Η μικρή απόσταση των νησιών μεταξύ τους και οι ιδιαιτερότητές τους προσφέρουν το πλεονέκτημα της ποικιλίας και της απόκτησης διαφορετικών ταξιδιωτικών εμπειριών σε μικρό χρονικό διάστημα.**

Μειονεκτήματα

- 1.1. Η μεγάλη τουριστική ανάπτυξη μερικών νησιών και η απουσία τουριστών από άλλα αποτελεί μειονέκτημα των νησιών της Ομάδας II, αφού παρουσιάζουν έτσι έντονη ανομοιογένεια και ως προς την κατανομή των τουριστικών και των γενικότερων υποδομών τους.**
- 1.2. Τα νησιά παρουσιάζουν σημαντικές ελλείψεις στις υποδομές που σχετίζονται με την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, οι οποίες εξαιτίας του μεγέθους των νησιών αποτελούν τις ενδεδειγμένες μορφές τουριστικής ανάπτυξης. Σημαντικό μειονέκτημα είναι και το γεγονός ότι για την ανάπτυξη αυτών των υποδομών απαιτούνται σημαντικές επενδύσεις.**
- 1.3. Η παρουσία και η οργάνωση των δημόσιων τουριστικών υπηρεσιών στα νησιά παρουσιάζει πολύ σημαντικές ελλείψεις οι οποίες έχουν άμεσα αρνητικά αποτελέσματα στην τουριστική οργάνωση και ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος των νησιών.**

Ευκαιρίες

- 1.1. Σημαντική ευκαιρία για την τουριστική ανάπτυξη των νησιών αποτελεί η σωστή αξιοποίηση των διαθέσιμων Κοινοτικών και οι Εθνικών πόρων**

στην κατεύθυνση της ανάπτυξης των κατάλληλων υποδομών και κυρίως της ορθολογικής κατανομής τους μεταξύ των νησιών.

- 1.2. Η αειφορική τουριστική ανάπτυξη κάποιων από τα νησιά της ομάδας που δεν έχουν αναπτυχθεί τουριστικά τα τελευταία χρόνια, αποτελεί σημαντική ευκαιρία για την βελτίωση των υποδομών τους και την προσέλκυση τουριστών.

Κίνδυνοι

- 1.1. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού νησιών συνεπάγεται, κατά τη φάση δημιουργίας των τουριστικών και μη υποδομών, τη «σπατάλη» σημαντικών οικονομικών πόρων, αφού σε κάθε νησί, ακόμη και αν είναι πολύ μικρό, πρέπει να αναπτυχθούν κάποιες ελάχιστες υποδομές.

2. Το φυσικό περιβάλλον

Πλεονεκτήματα

- 2.1. Το φυσικό περιβάλλον των νησιών παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία, γεγονός που το καθιστά ιδιαίτερα σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών, κυρίως αλλοδαπών.
- 2.2. Οι καλές κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν τους περισσότερους μήνες του χρόνου, ευνοούν την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων και σε περιόδους εκτός αιχμής.

Μειονεκτήματα

- 2.1. Ο περιορισμένος αριθμός χώρων διάθεσης απορριμμάτων, δημιουργεί επιβαρύνσεις στο φυσικό περιβάλλον τους, ιδίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.
- 2.2. Οι πολύ περιορισμένοι υδατικοί πόροι, που γίνεται ολοένα εντονότερο και χρήζει αντιμετώπισης.

- 2.3. Οι άνεμοι συχνά δημιουργούν προβλήματα στη λειτουργία των συστημάτων μεταφορών.
- 2.4. Το φυσικό περιβάλλον των νησιών είναι ιδιαίτερα ευαίσθητο και οι παρεμβάσεις πρέπει να είναι προσεκτικές και προγραμματισμένες.
- 2.5. Η μεγάλη γεωγραφική διασπορά των νησιών και το μικρό μέγεθός τους έχει ως αποτέλεσμα την απομόνωσή τους κατά τους χειμερινούς μήνες. Αυτό αποτελεί βασικό κίνδυνο ο οποίος περιορίζει και τις αναπτυξιακές δυνατότητες των νησιών

Ευκαιρίες

- 2.1. Οι σπάνιες φυσικές ομορφιές μπορούν να αξιοποιηθούν τουριστικά.

Κίνδυνοι

- 2.1. Αλλοίωση και υποβάθμιση φυσικών πόρων – φυσικού περιβάλλοντος.

3. Το δομημένο περιβάλλον

Πλεονεκτήματα

- 3.1. Τα νησιά διαθέτουν πολιτιστικούς πόρους διεθνούς ενδιαφέροντος, που αποτελούν πόλους έλξης σημαντικού αριθμού τουριστών.
- 3.2. Στα νησιά της ομάδας II εξαιτίας των περιορισμένων εξωτερικών επιδράσεων που είχαν δεχθεί μέχρι πρόσφατα, έχουν διατηρηθεί τα ήθη και τα έθιμα σε σημαντικό βαθμό.

Μειονεκτήματα

- 3.1. Σε αρκετά νησιά η άναρχη δόμηση έχει επιβαρύνει σημαντικά το δομημένο περιβάλλον. Πολλές φορές οι οικιστικές παρεμβάσεις ήταν μοιραίες για κάποιους παραδοσιακούς οικισμούς και πολιτιστικά τοπία.
- 3.2. Η έλλειψη θεσμικών ρυθμίσεων και αποτελεσματικότητας εφαρμογής της νομοθεσίας, επιτρέπει την υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος και μάλιστα κατά μη αντιστρεπτό τρόπο.

Ευκαιρίες

- 3.1. Η τουριστική ανάπτυξη των νησιών μπορεί να στηριχθεί και στα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά στοιχεία των νησιών. Παράλληλα, η τουριστική χρήση τους και αξιοποίησή τους μπορεί να βοηθήσει τη διατήρησή τους μέσω της άντλησης πόρων π.χ ειδικό ταμείο/φόροι.

Κίνδυνοι

- 3.1. Απώλεια του παραδοσιακού χαρακτήρα, δημιουργία φαινομένων «καρικατούρας».
- 3.2. Σημαντικός κίνδυνος υπάρχει και για το υπόλοιπο δομημένο περιβάλλον. Η απώλεια της αυθεντικότητας και της φυσιογνωμίας του αποτελεί σημαντικό κίνδυνο, που μπορεί να γίνει εντονότερος όσο αυξάνεται το ενδιαφέρον των κατοίκων για τον τουρισμό.

4. Το ανθρώπινο δυναμικό

Πλεονεκτήματα

- 4.1. Στα νησιά της ομάδας II υπάρχει μικρός, έστω, αριθμός ανειδίκευτων εργαζομένων οι οποίοι μπορούν να καλύψουν θέσεις εργασίας σε τουριστικές επιχειρήσεις που δεν απαιτούν ιδιαίτερη εξειδίκευση.

- 4.2. Τα τελευταία χρόνια έχει διαμορφωθεί και στα νησιά της ομάδας II θετική προδιάθεση των ντόπιων προς τον τουρισμό, ο οποίος αναγνωρίζεται ως σημαντική παράμετρος οικονομικής ανάπτυξης του τόπου τους.

Μειονεκτήματα

- 4.1. Σημαντικό μειονέκτημα για τα νησιά αποτελεί η έλλειψη, με ελάχιστες εξαιρέσεις, εξειδικευμένων στον τουρισμό και κυρίως στις ειδικές τουριστικές δραστηριότητες εργαζομένων. Αυτό σημαίνει ότι, όπου απαιτούνται εξειδικευμένα στελέχη, αυτά θα πρέπει να αναζητηθούν εκτός των νησιών.

Ευκαιρίες

- 4.1. Η εκμάθηση / ανάπτυξη δεξιοτήτων από τους ντόπιους με τη βοήθεια του «εισαγόμενου» ανθρωποδυναμικού.
- 4.2. Σημαντική ευκαιρία για να επιτευχθεί η βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού, αποτελούν τα προγράμματα συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, εφόσον αυτά έχουν ουσιαστική εφαρμογή με συγκεκριμένες προδιαγραφές. Στην ίδια κατεύθυνση μπορεί να λειτουργήσει και η από απόσταση εκπαίδευση, που αποτελεί ιδανική λύση για τους ήδη εργαζόμενους στον τουρισμό.

Κίνδυνοι

- 4.1. Σημαντικός κίνδυνος είναι να περιοριστούν οι, μικρές ούτως ή άλλως, τουριστικές επιχειρήσεις των νησιών στα στελέχη που διαθέτουν ήδη και να καλύψουν τις ανάγκες με προσωπικό περιορισμένων προσόντων λόγω αδυναμίας προσέλκυσης ικανότερων στελεχών ή αδυναμίας πληρωμής τους.

- 4.2. Σταδιακή εγκατάλειψη του πρωτογενούς τομέα και των παραδοσιακών δεξιοτήτων.

5. Η διαφήμιση και η προβολή

Πλεονεκτήματα

- 5.1. Τα νησιά της ομάδας II διαθέτουν μια σειρά χαρακτηριστικών, που επιτρέπουν την υιοθέτηση μιας τουριστικής ταυτότητας η οποία θα απευθύνεται σε διαφορετικές ομάδες τουριστών.
- 5.2. Η γειτνίαση πολλών από τα νησιά της ομάδας με νησιά περισσότερο ανεπτυγμένα τουριστικά, επιτρέπει την εύκολη προσέγγιση και γνωριμία των τουριστών μαζί τους.

Μειονεκτήματα

- 5.1. Τα περιορισμένα κονδύλια για διαφήμιση και προβολή και η έλλειψη από τις διαφημιστικές εκστρατείες των ειδικών μορφών τουρισμού.
- 5.2. Στο κόστος προβολής των νησιών έχουν πολύ μικρή συμμετοχή οι ιδιώτες, γεγονός που περιορίζει σημαντικά τους διαθέσιμους πόρους.

Ευκαιρίες

- 5.1. Η δυνατότητα δημιουργίας σαφούς «εικόνας» όσων νησιών αποτελούν σχετικά άγνωστους προορισμούς.

- 5.2. Με την ίδια λογική, η διαφήμιση των δυνατοτήτων ανάπτυξης ειδικών τουριστικών δραστηριοτήτων αποτελεί μια ευκαιρία που δεν πρέπει να μείνει ανεκμετάλλευτη.
- 5.3. Τα νησιά έχουν σημαντικούς τουριστικούς πόρους που τα διαφοροποιούν από άλλες περιοχές. Η σωστή προβολή αυτών των ιδιοτεροτήτων είναι μια μεγάλη ευκαιρία για τη βελτίωση της «εικόνας» των νησιών.

Κίνδυνοι

- 5.1. Αυξάνεται διαρκώς τα τελευταία χρόνια η διαφημιστική προβολή περιοχών γειτονικών χωρών (π.χ. Τουρκία) που είναι δυνατόν να μειώσει την αποτελεσματικότητα της πολιτικής προβολής των νησιών της ομάδας, αν και εφόσον αυτή δεν έχει την κατάλληλη ένταση και σχεδιασμό.

6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος

Πλεονεκτήματα

- 6.1. Η ποικιλία τουριστικών πόρων επιτρέπει την προσέλκυση διαφορετικών ομάδων τουριστών, ιδίως όσων ενδιαφέρονται για διακοπές εκτός του μοντέλου του μαζικού τουρισμού.
- 6.2. Η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, και κυρίως αυτών που σχετίζονται με τη θάλασσα, είναι εύκολη αφού σχετίζονται άμεσα με τα βασικά χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος των νησιών.

Μειονεκτήματα

- 6.1. Τα βασικά στοιχεία του τουριστικού προϊόντος είναι διάσπαρτα στα νησιά της ομάδας, γεγονός που μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά στην αντίληψη του τουρίστα για το τουριστικό προϊόν.

Ευκαιρίες

- 6.1. Στην κατεύθυνση του εμπλουτισμού και της βελτίωσης της ποιότητας των τουριστικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα σημαντικός αναμένεται να είναι ο ρόλος των Κοινοτικών πόρων αλλά και των Εθνικών οι οποίοι πρέπει να αξιοποιούνται σε όσο το δυνατόν παραγωγικότερες επενδύσεις.
- 6.2. Ουσιαστική ευκαιρία για τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος των νησιών είναι η ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού.

Κίνδυνοι

- 6.1. Βασικός κίνδυνος για το τουριστικό προϊόν των νησιών της ομάδας II είναι η ομοιότητα του τουριστικού προϊόντος τους με αυτό γειτονικών περιοχών της χώρας και άλλων χωρών. Η αδυναμία διαφοροποίησης και εξειδίκευσης αποτελεί σημαντική απειλή για το τουριστικό μέλλον των νησιών.

7. Η τουριστική ζήτηση

Πλεονεκτήματα

- 7.1. Η τουριστική ζήτηση στα νησιά εμφανίζει διαρκή αύξηση τα τελευταία χρόνια, η οποία συνδέεται με την προσέλκυση όλο και περισσότερων Ελλήνων τουριστών, ακόμα και για σύντομες αποδράσεις.
- 7.2. Ιδιαίτερα θετικό στοιχείο είναι και το ότι οι τουρίστες που επιλέγουν τα νησιά για τις διακοπές τους αντιπροσωπεύουν διαφορετικά πρότυπα.

Μειονεκτήματα

- 7.1. Λίγα νησιά προσελκύουν μεγάλο αριθμό τουριστών. Αυτό οδηγεί μοιραία σε φαινόμενα τουριστικής ανισότητας.
- 7.2. Η ζήτηση έχει μικρή χρονική έκταση. Αυτό περιορίζει εκ των πραγμάτων τις τουριστικές επιδόσεις των νησιών.

Ευκαιρίες

- 7.1. Βασική επιδίωξη των τουριστικών φορέων των νησιών πρέπει να είναι η διασπορά της ζήτησης μεταξύ περισσότερων νησιών και σε περισσότερους μήνες το χρόνο. Αυτό αποτελεί σημαντική παράμετρο αύξησης της ζήτησης και σταδιακής βελτίωσης της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών.
- 7.2. Μεγάλη ευκαιρία για την αύξηση της ζήτησης παρέχει και ο εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος και φυσικά η ποιοτική του βελτίωση.
- 7.3. Μεγάλη ευκαιρία αποτελεί το «άνοιγμα» των νησιών προς νέες αγορές, που αναμένεται να έχουν σημαντική δυναμική τα επόμενα χρόνια.

Κίνδυνοι

- 7.1. Η μειωμένη ζήτηση σε νησιά χωρίς επαρκείς τουριστικές υποδομές.
- 7.2. Σε μεγάλο βαθμό, η προσφορά είναι εξωγενώς διαμορφούμενη.

8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος

Πλεονεκτήματα

- 8.1. Για τα περισσότερα νησιά της ομάδας II το τουριστικό προϊόν βρίσκεται σε στάδιο εισαγωγής. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν ακόμη πολλά περιθώρια αύξησης της ζήτησης αλλά και ποιοτικής βελτίωσής του.

- 8.2. Τα περισσότερα νησιά διαθέτουν, ακόμη, μεγάλο αριθμό ανεκμετάλλευστων χαρακτηριστικών που μπορούν αφενός να διαφοροποιήσουν σημαντικά το τουριστικό προϊόν και αφετέρου να αυξήσουν την αποδοχή του από συγκεκριμένες ομάδες τουριστών.

Μειονεκτήματα

- 8.1. Το τουριστικό προϊόν πολλών νησιών βρίσκεται σε φάση εισαγωγής και μερικών σε φάση ανάπτυξης γι' αυτό είναι και λίγο γνωστό.

Ευκαιρίες

- 8.1. Σημαντική ευκαιρία για το τουριστικό προϊόν των νησιών της ομάδας II αποτελεί το ότι διαθέτουν μια σειρά περιοχών και πόρων οι οποίοι δεν έχουν ακόμη αξιοποιηθεί τουριστικά. Αυτό μακροπρόθεσμα σημαίνει ότι μπορεί να αποτελέσουν σημαντικές παραμέτρους ανανέωσης του τουριστικού προϊόντος των νησιών και φυσικά νέων τουριστικών προορισμών.

9. Οι οικονομικές εισροές και εκροές

Πλεονεκτήματα

- 9.1. Ο τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή εισροής οικονομικών πόρων προς τα νησιά της ομάδας II.

Μειονεκτήματα

- 9.1. Σημαντικό πρόβλημα για τα νησιά αποτελεί η εξάρτησή τους από τα μεγάλα εμπορικά κέντρα ως προς την προμήθεια των πρώτων υλών και αγαθών.
- 9.2. Η αυξανόμενη εξάρτηση από διεθνή τουριστικά πρακτορεία / tour operators.

Ευκαιρίες

- 9.1. Η ορθολογική χρήση των πρώτων υλών και των προϊόντων που διαθέτουν τα νησιά της ομάδας.**
- 9.2. Οι προσπάθειες ανάπτυξης του τουρισμού και των λοιπών παραγωγικών δραστηριοτήτων είναι απαραίτητο να βασίζονται στους υφιστάμενους πόρους.**

Κίνδυνοι

- 9.1. Σημαντικό πρόβλημα, που πρέπει να αντιμετωπιστεί, είναι ο κίνδυνος διαρκούς εξάρτησης των μικρών οικονομιών των νησιών από αγορές που βρίσκονται εκτός Περιφέρειας ή από τα μεγαλύτερα νησιά.**
- 9.2. Άλλος κίνδυνος μπορεί να είναι η σταδιακή μείωση της ανταγωνιστικότητας των τοπικών προϊόντων και η σταδιακή υιοθέτηση καταστάσεων «μονοκαλλιέργειας», με μοναδική οικονομική δραστηριότητα τον τουρισμό.**

A.5.3 ΟΜΑΔΑ ΝΗΣΙΩΝ ΙΙΙ

Η ακολουθούμενη μεθοδολογία είναι αυτή της S.W.O.T. Analysis, όπου εκτιμώνται συνθετικά στην υπό μελέτη περίπτωση οι ακόλουθοι άξονες:

- Τα πλεονεκτήματα.
- Τα μειονεκτήματα.
- Οι ευκαιρίες.
- Οι κίνδυνοι.

Με βάση τους τέσσερις άξονες της S.W.O.T. Analysis εξετάζονται αναλυτικότερα τα εξής ζητήματα, όπως αυτά διαμορφώνονται από την κατάσταση του τουρισμού στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου:

1. Οι τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες.
2. Το φυσικό περιβάλλον.
3. Το δομημένο περιβάλλον.
4. Το ανθρώπινο δυναμικό.
5. Η διαφήμιση και η προβολή.
6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος.
7. Η τουριστική ζήτηση.
8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος.
9. Οι οικονομικές εισροές και εκροές.

Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται τα βασικά συμπεράσματα ανά άξονα και ζήτημα ανάλυσης της S.W.O.T.

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
1. Οι τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες	1.1. Η ύπαρξη καλών τουριστικών υποδομών στα νησιά της Ομάδας ΙΙΙ για την ικανοποίηση της ζήτησης που προέρχεται από το μαζικό τουρισμό.	1.1. Έλλειψη επαρκών υποδομών για την ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού.	1.1. Η υπάρχουσα ποικιλία υποδομών οι οποίες αν αξιοποιηθούν σωστά θα βοηθήσουν στον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος.	1.1. Η σχετική παλαιότητα των υποδομών και η μη βελτίωση του επιπέδου των προσφερόμενων υπηρεσιών.
	1.2. Η δυνατότητα συνδυασμένης επίσκεψης περισσότερων νησιών και απόκτησης διαφορετικών ταξιδιωτικών εμπειριών.	1.2. Η ανάγκη επένδυσης σημαντικών χρηματικών πόρων για τη βελτίωση των βασικών υποδομών (μη τουριστικών).	1.2. Η αξιοποίηση των εθνικών και κοινοτικών πόρων.	
		1.3. Τα προβλήματα που παρουσιάζονται στην επικοινωνία μεταξύ των νησιών, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες.	1.3. Η τουριστική ανάπτυξη νέων περιοχών με σημαντικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.	
		1.4. Η απόσταση από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας.		
		1.5. Οι σχετικές με τον τουρισμό υπηρεσίες είναι ανεπαρκείς, πράγμα το οποίο εντείνεται από την πολυδιάσπαση - «νησιωτικότητα».		

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
2. Το φυσικό περιβάλλον	2.1. Η μεγάλη ποικιλία του φυσικού περιβάλλοντος.	2.1. Η έλλειψη χώρων για τη διάθεση – επεξεργασία απορριμμάτων.	2.1. Η ύπαρξη φυσικών χαρακτηριστικών μοναδικών σε παγκόσμιο επίπεδο.	2.1. Η εντατική τουριστική ανάπτυξη, κάποιων περιοχών εις βάρος του φυσικού περιβάλλοντος.
	2.2. Ο μεγάλος αριθμός των νησιών και η εναλλαγή «εικόνων» - εμπειριών που αυτό προσφέρει στον επισκέπτη.	2.2. Η έλλειψη υδατικών πόρων.	2.2. Η δυνατότητα ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων πολλούς μήνες το χρόνο.	2.2. Η προσφορά φθηνών πακέτων.
	2.3. Οι καλές κλιματολογικές συνθήκες και η ιδιαίτερη μορφολογία των νησιών.	2.3. Η σταδιακή συρρίκνωση, αλλοίωση των χαρακτηριστικών και η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος.		2.3. Η ελλιπής συντήρηση υποδομών και εγκαταστάσεων.
3. Το δομημένο περιβάλλον	3.1. Η ύπαρξη σημαντικών αρχαιολογικών χώρων και περιοχών ιστορικού ενδιαφέροντος.	3.1. Οι «αναπτυξιακές» παρεμβάσεις που στο παρελθόν αλλοίωσαν τη φυσιογνωμία του δομημένου περιβάλλοντος.	3.1. Η τουριστική αξιοποίηση των αρχιτεκτονικών και ανθρωπογενών στοιχείων των νησιών.	3.1. Η απώλεια του ιδιαίτερου χαρακτήρα των οικισμών και του αγροτικού τοπίου.
	3.2. Η ύπαρξη σημαντικών και καλά διατηρημένων «ζωντανών» οικισμών.	3.2. Η ανεξέλεγκτη και χωρίς κανόνες δόμηση.	3.2. Η ανάπτυξη εξειδικευμένων τουριστικών δραστηριοτήτων που θα βασίζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δομημένου περιβάλλοντος των νησιών.	3.2. Η περαιτέρω υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος.
	3.3. Η ύπαρξη και διατήρηση, εδώ και αιώνες, των τοπικών εθίμων και παραδόσεων.	3.3. Το ελαστικό νομικό πλαίσιο.		
		3.4. Το υψηλό κόστος αντιμετώπισης των «ζημιών» που έχουν ήδη συντελεσθεί.		

		3.5. Τα φαινόμενα ηχορύπανσης που παρατηρούνται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.		
--	--	--	--	--

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
4. Το ανθρώπινο δυναμικό	4.1. Η ύπαρξη εξειδικευμένου προσωπικού για τη λειτουργία ξενοδοχείων και τουριστικών γραφείων.	4.1. Η έλλειψη εξειδικευμένου ντόπιου προσωπικού για εργασία σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στις ειδικές μορφές τουρισμού, ακόμη και στα αναπτυγμένα τουριστικά νησιά.	4.1. Ευκαιρίες, για καταρτισμένα στελέχη, που θα εργαστούν σε τουριστικές επιχειρήσεις υψηλών προδιαγραφών και παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών.	4.1. Ο κίνδυνος παροχής χαμηλής ποιότητας υπηρεσιών και η συνακόλουθη υποβάθμιση του τουριστικού προϊόντος.
	4.2. Η ύπαρξη σημαντικού αριθμού ανειδίκευτων εργαζομένων για τις εργασίες σε τουριστικές επιχειρήσεις που δεν απαιτούν ιδιαίτερη εξειδίκευση.	4.2. Η έλλειψη αξιόλογου συστήματος παροχής τουριστικής εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδα.	4.2. Η εκμετάλλευση των προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και από απόσταση εκπαίδευσης.	4.2. Συμπίεση πακέτων, που συνεπάγεται χαμηλότερες αποδοχές προσωπικού.
	4.3. Η διαμορφωμένη, εδώ και δεκαετίες, θετική προδιάθεση των ντόπιων προς τα τουριστικά επαγγέλματα.		4.3. Η αξιοποίηση της περιόδου χαμηλής τουριστικής ζήτησης για επιμόρφωση των εργαζομένων.	
5. Η διαφήμιση και η προβολή	5.1. Τα νησιά της ομάδας αυτής είναι παγκοσμίως γνωστοί και καθιερωμένοι – «κλασσικοί» τουριστικοί προορισμοί.	5.1. Η διάθεση περιορισμένων πόρων για το μάρκετινγκ και τη διαφήμιση, κυρίως από ιδιώτες.	5.1. Η υλοποίηση διαφημιστικών προγραμμάτων με έμφαση στις ειδικές μορφές τουρισμού.	5.1. Η μη σαφής τουριστική ταυτότητα οδηγεί στο συσχετισμό των νησιών με άλλους ανταγωνιστικούς προορισμούς γειτονικών χωρών.
	5.2. Η διαμορφωμένη εδώ και χρόνια «εικόνα» έχει	5.2. Η περιορισμένη προβολή των δυνατοτήτων των νησιών	5.2. Η προβολή των ανταγωνιστικών πλεονε-	5.2. Η δυναμική τουριστική προβολή γειτονικών χωρών.

	δυνατότητες αποδοχής από μεγάλο αριθμό τουριστών που ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες – target group.	για ανάπτυξη ειδικών τουριστικών δραστηριοτήτων.	κτημάτων των νησιών και των στοιχείων εκείνων που τα διαφοροποιούν σε σχέση με άλλους – ανταγωνιστικούς προορισμούς.	
		5.3. Ο περιορισμός των διαφημιστικών ενεργειών στην προβολή μιας συγκεκριμένης «εικόνας» που ελάχιστα έχει διαφοροποιηθεί εδώ και χρόνια.		

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος	6.1. Τουριστικό προϊόν με μεγάλη ποικιλία τουριστικών πόρων.	6.1. Το γεγονός ότι τα στοιχεία του τουριστικού προϊόντος είναι διάσπαρτα στα νησιά, ενίοτε επηρεάζει αρνητικά το βαθμό ικανοποίησης.	6.1. Η αξιοποίηση των διαθέσιμων οικονομικών πόρων (Εθνικών και Κοινοτικών) για τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος.	6.1. Κοινά στοιχεία με το τουριστικό προϊόν άλλων περιοχών της χώρας ή περιοχών γειτονικών χωρών.
	6.2. Χαρακτηριστικά που επιτρέπουν την ουσιαστική ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού και εξειδικευμένων τουριστικών δραστηριοτήτων.	6.2. Η αδυναμία εμπλουτισμού του εξαιτίας λανθασμένων χειρισμών κατά τη φάση τουριστικής ανάπτυξης των νησιών.	6.2. Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων και επιμέρους προϊόντων που σχετίζονται με τις ειδικές μορφές τουρισμού.	
7. Η τουριστική ζήτηση	7.1. Η σταθερά αυξανόμενη, εδώ και χρόνια, τουριστική ζήτηση από διαφορετικά τουριστικά πρότυπα.	7.1. Μεγάλος όγκος της ζήτησης προέρχεται από μικρό αριθμό χωρών.	7.1. Η ορθολογικότερη χρονική και χωρική κατανομή της ζήτησης, μεταξύ των νησιών και στο εσωτερικό αυτών.	7.1. Ο μεγάλος όγκος της ζήτησης ελέγχεται από μικρό αριθμό επιχειρήσεων (κυρίως ξένων) γεγονός που δημιουργεί σχέσεις εξάρτησης.
	7.2. Η σταδιακή αύξηση της ζήτησης από Έλληνες.	7.2. Το μεγαλύτερο ποσοστό της ζήτησης εκδηλώνεται για συγκεκριμένα – περιορισμένα χρονικά διαστήματα κατ' έτος.	7.2. Η ποσοτική και ποιοτική αύξηση της ζήτησης μέσα από την προσφορά εμπλουτισμένου τουριστικού προϊόντος.	7.2. Εν πολλοίς, η προσφορά είναι εξωγενώς διαμορφούμενη.

	7.3. Η ζήτηση προέρχεται από σημαντικές τουριστικές χώρες (π.χ. Γερμανία, Η. Βασίλειο) με θετικές μελλοντικές τάσεις ως προς την προδιάθεση για ταξίδια.		7.3. Η προσέλκυση επισκεπτών από νέες χώρες - αγορές (π.χ. Ρωσία και χώρες της Κ. Ευρώπης).	
			7.4. Η προσέλκυση Ελλήνων τουριστών για σύντομα χρονικά διαστήματα (Σαββατοκύριακα και Αργίες)	

	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος	8.1. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος των νησιών αυτής της ομάδας βρίσκεται στο στάδιο ανάπτυξης.	8.1. Επιμέρους στοιχεία του τουριστικού προϊόντος των νησιών έχουν αρχίσει να θεωρούνται ξεπερασμένα.	8.1. Περιοχές των νησιών αποτελούν τα τελευταία χρόνια νέους δυναμικούς τουριστικούς, προορισμούς που βρίσκονται στη φάση εισαγωγής.	8.1. Ο περιορισμένος αριθμός περιοχών που έχουν εισέλθει σε στάδια ωρίμανσης και κορεσμού.
	8.2. Το τουριστικό προϊόν διαθέτει μεγάλες ανεκμετάλλευτες ευκαιρίες εμπλουτισμού και διαφοροποίησης, ώστε να εξακολουθήσει να βρίσκεται σε φάση ανάπτυξης.			8.2. Η έλλειψη διαφοροποίησης και εξέλιξης του τουριστικού προϊόντος μερικών νησιών μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα αποδοχής του από τους επισκέπτες.
9. Οι οικονομικές εισροές και εκροές	9.1. Ο τουρισμός αποτελεί σημαντική οικονομική εισροή.	9.1. Μερική εξάρτηση ως προς τις πρώτες ύλες από τα μεγάλα αστικά κέντρα, γεγονός που δημιουργεί σημαντικές χρηματικές εκροές και αυξημένο κόστος παραγωγής.	9.1. Η αξιοποίηση των υπαρχόντων φυσικών πόρων των νησιών στο βαθμό που αυτό δεν αυξάνει σημαντικά το κόστος παραγωγής.	9.1. Η διαρκής αύξηση της εξάρτησης των τοπικών νησιωτικών αγορών από αγορές εκτός Περιφέρειας.

		9.2. Σημαντική οικονομική εξάρτηση από διεθνή τουριστικά πρακτορεία/ tour operators.		9.2. Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα των τοπικών προϊόντων.
--	--	--	--	--

1. Τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες

Πλεονεκτήματα

- 1.1. Εδώ και χρόνια στα δυναμικότερα νησιά της Περιφέρειας, τα οποία και αποτελούν την ομάδα III, έχουν αναπτυχθεί σημαντικές τουριστικές υποδομές. Αυτές υποστηρίζουν με επιτυχία την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού και εξασφαλίζουν σημαντικό αριθμό τουριστών.**
- 1.2. Η ποικιλία και η δυνατότητα απόκτησης διαφορετικών ταξιδιωτικών εμπειριών από περισσότερα νησιά σε μικρό χρονικό διάστημα.**

Μειονεκτήματα

- 1.1. Εξαιτίας της επικράτησης του μοντέλου του μαζικού τουρισμού και της διάθεσης σημαντικών οικονομικών πόρων για την κάλυψη της ζήτησης που προέρχεται από αυτόν δεν έχουν αναπτυχθεί επαρκώς οι υποδομές οι οποίες σχετίζονται με τις ειδικές μορφές τουρισμού.**
- 1.2. Τα νησιά παρουσιάζουν σημαντικές ελλείψεις στις βασικές τους υποδομές.**
- 1.3. Τα νησιά αν και βρίσκονται γεωγραφικά πολύ κοντά, δεν έχουν ικανοποιητικά αναπτυγμένη τη μεταξύ τους επικοινωνία. Το φαινόμενο αυτό γίνεται έντονο κατά τη χειμερινή περίοδο.**
- 1.4. Ιδιαίτερα τα νησιά της Ν. Δωδεκανήσου είναι αρκετά απομακρυσμένα από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα) γεγονός που λειτουργεί αρνητικά στη προσέλκυση εσωτερικού τουρισμού.**
- 1.5. Η παρουσία και η οργάνωση των δημόσιων τουριστικών υπηρεσιών στα νησιά παρουσιάζει σοβαρές ελλείψεις, γεγονός που δημιουργεί προβλήματα στην ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος.**

Ευκαιρίες

- 1.1. Τα νησιά της ομάδας III διαθέτουν μια σειρά υποδομών, οι οποίες χαρακτηρίζονται από αρκετά μεγάλη ποικιλία. Αν οι υποδομές αυτές προβληθούν και αξιοποιηθούν σωστά, μπορούν να συμβάλλουν στην εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος της περιοχής.
- 1.2. Αν οι Κοινοτικοί και οι εθνικοί πόροι διατεθούν για την ανάπτυξη των κατάλληλων υποδομών και κυρίως να κατανεμηθούν σωστά μεταξύ των νησιών, θα δημιουργήσουν μια μεγάλη ευκαιρία για την καλύτερη και ορθολογικότερη τουριστική ανάπτυξη των νησιών.
- 1.3. Κάποια από τα νησιά της ομάδας III δεν έχουν αναπτυχθεί τουριστικά ακόμη. Η αειφορική τουριστική αξιοποίηση τους θα προσφέρει πολλά όχι μόνο στα ίδια αλλά και στην συνολική τουριστική παρουσία της Περιφέρειας και της χώρας.

Κίνδυνοι

- 1.1. Η σχετική παλαιότητα των υποδομών και η μη βελτίωση του επιπέδου των προσφερόμενων υπηρεσιών.

2. Το φυσικό περιβάλλον

Πλεονεκτήματα

- 2.1. Το φυσικό περιβάλλον των νησιών παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία, γεγονός που το καθιστά ιδιαίτερα σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών, κυρίως αλλοδαπών.
- 2.2. Η εναλλαγή «εικόνων» είναι μεγάλη παρέχοντας αξιόλογη ποικιλία στο τουριστικό προϊόν των νησιών και της Περιφέρειας. Επιπλέον καθώς στην ομάδα αυτή ανήκουν τα μεγαλύτερα νησιά της Περιφέρειας, η

εναλλαγή εικόνων είναι έντονη και μεταξύ διαφορετικών περιοχών στο ίδιο νησί.

- 2.3. Τα νησιά της ομάδας III έχουν ιδανικές κλιματολογικές συνθήκες, γεγονός που εκτός από την ποικιλία των τουριστικών δραστηριοτήτων που προσφέρει επιτρέπει την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων για αρκετούς μήνες το χρόνο.

Μειονεκτήματα

- 2.1. Τα νησιά της ομάδας III δεν έχουν αναπτύξει επαρκώς χώρους για τη διάθεση των απορριμμάτων, γεγονός που δημιουργεί σημαντικές επιβαρύνσεις στο φυσικό τους περιβάλλον.

2.2. Οι περιορισμένοι υδάτινοι πόροι, ακόμα και στα μεγάλα νησιά, αποτελούν σημαντικό μειονέκτημα για την τουριστική τους ανάπτυξη καθώς το πρόβλημα της έλλειψης γίνεται εντονότερο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες που αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των κατοίκων – επισκεπτών των νησιών.

2.3. Εδώ και λίγες δεκαετίες το φυσικό περιβάλλον των νησιών έχει αλλοιωθεί σε κάποιες περιοχές ως αποτέλεσμα της απρογραμματίστης και χωρίς έλεγχο παρέμβασης της ανθρώπινης δραστηριότητας. Σε ένα βαθμό αυτό οφείλεται και στην προσπάθεια τουριστικής ανάπτυξης κάποιων περιοχών.

Ευκαιρίες

- 2.1. Τα νησιά διαθέτουν σπάνιες φυσικές ομορφιές, γεγονός που αποτελεί τουριστικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημά τους.

2.2. Οι κλιματολογικές συνθήκες παρέχουν τη μοναδική ευκαιρία επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου και εκτός των καλοκαιρινών μηνών.

Κίνδυνοι

- 2.1. Η τουριστική «ανάπτυξη» κάποιων περιοχών τα τελευταία χρόνια οδήγησε στην ανεπανόρθωτη αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντός τους.
- 2.2. Η προσφορά φθηνών πακέτων.
- 2.3. Ελλιπής συντήρηση υποδομών/εγκαταστάσεων.

3. Το δομημένο περιβάλλον

Πλεονεκτήματα

- 3.1. Τα νησιά διαθέτουν σημαντικούς πολιτιστικούς πόρους διεθνούς ενδιαφέροντος που αποτελούν πόλους έλξης σημαντικού αριθμού τουριστών.
- 3.2. Κάποιοι οικισμοί, κυρίως παραθαλάσσιοι, έχουν διατηρήσει την παραδοσιακή τους μορφή εδώ και αιώνες και, το σημαντικότερο, κατοικούνται ακόμη και σήμερα από ντόπιους που εξακολουθούν σε σημαντικό βαθμό να ασκούν τις παραδοσιακές τους ασχολίες και δραστηριότητες.
- 3.3. Στην πλειοψηφία των νησιών, και αυτών που έχουν αναπτυχθεί τουριστικά, οι ντόπιοι έχουν διατηρήσει αναλλοίωτα τα ήθη και τα έθιμά τους που σχετίζονται με τις καθημερινές και τις κορυφαίες κοινωνικές και θρησκευτικές τους δραστηριότητες.

Μειονεκτήματα

- 3.1. Το δομημένο περιβάλλον κάποιων περιοχών αλλοιώθηκε σημαντικά κατά τις δύο – τρεις προηγούμενες δεκαετίες στην προσπάθεια των περιοχών αυτών να αναπτυχθούν τουριστικά.
- 3.2. Σε πολλά νησιά, και κυρίως στην παραλιακή τους ζώνη, παρατηρείται το φαινόμενο της άναρχης και ασυνείδητης δόμησης.

- 3.3. Το φαινόμενο αυτό γίνεται εντονότερο ως αποτέλεσμα του ελλιπούς νομικού πλαισίου και της αδυναμίας ή της έλλειψης βούλησης για την εφαρμογή του.
- 3.4. Οι ζημιές που έχουν συντελεστεί στο δομημένο περιβάλλον των νησιών είναι σε λίγες περιπτώσεις ανεπανόρθωτες και σε κάποιες άλλες η αποκατάστασή τους συνεπάγεται μεγάλο κόστος από την πλευρά του κράτους ή των ιδιωτών.
- 3.5. Στα περισσότερα νησιά κατά τους καλοκαιρινούς μήνες παρατηρούνται έντονα φαινόμενα ηχορρύπανσης που δεν συμβαδίζουν με τη φυσιογνωμία των περισσότερων από αυτά, ενώ λειτουργούν αρνητικά για την «εικόνα» του τουριστικού προϊόντος τους.

Ευκαιρίες

- 3.1. Αν αξιοποιηθούν σωστά οι παραδοσιακοί οικισμοί, με παράλληλη προστασία τους παρουσιάζεται μια μεγάλη ευκαιρία να αναπτυχθούν τουριστικά και ταυτόχρονα να διατηρήσουν μέσα από τον τουρισμό τη φυσιογνωμία τους.
- 3.2. Η τουριστική ανάπτυξη δεν θα πρέπει να περιοριστεί στον μαζικό τουρισμό, αλλά να στραφεί στις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής και να τις εκμεταλλευτεί, ώστε να αναπτυχθούν οι μορφές αυτές που ταιριάζουν περισσότερο σε κάθε περιοχή.

Κίνδυνοι

- 3.1. Κατά τη διάρκεια της τουριστικής ανάπτυξης των νησιών υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος αυτή να γίνει σε βάρος του παραδοσιακού τους χαρακτήρα και του φυσικού τους περιβάλλοντος.
- 3.2. Σημαντικός κίνδυνος υπάρχει και για τις περιοχές που το δομημένο περιβάλλον έχει ήδη υποστεί πιέσεις και αλλοιώσεις. Η απώλεια της αυθεντικότητας και της φυσιογνωμίας του αποτελεί σημαντικό κίνδυνο.

4. Το ανθρώπινο δυναμικό

Πλεονεκτήματα

- 4.1. Η τουριστική ανάπτυξη των νησιών έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη σημαντικού αριθμού στελεχών για τη λειτουργία των κυριότερων τουριστικών επιχειρήσεων.**
- 4.2. Παράλληλα στα νησιά της ομάδας III είναι διαθέσιμος και ένας μεγάλος αριθμός ανειδίκευτων εργαζομένων, οι οποίοι καλύπτουν τις ανάγκες για εργασία χαμηλής εξειδίκευσης στις τουριστικές επιχειρήσεις.**
- 4.3. Εξαιτίας της μεγάλης σημασίας του τουρισμού για την οικονομική ανάπτυξη των νησιών, υπάρχει εδώ και δεκαετίες μια θετική προδιάθεση των ντόπιων προς τα τουριστικά επαγγέλματα.**

Μειονεκτήματα

- 4.1. Παρά την διαπιστωμένη ανάγκη για εξειδικευμένο προσωπικό που θα εργαστεί σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αυτό δεν έχει επιτευχθεί.**
- 4.2. Βασικό μειονέκτημα των νησιών και της χώρας μας γενικότερα είναι η έλλειψη ενός συστήματος παροχής τουριστικής εκπαίδευσης υψηλών προδιαγραφών ικανής να ικανοποιήσει τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες της αγοράς.**

Ευκαιρίες

- 4.1. Η ζήτηση που υπάρχει για εξειδικευμένα στελέχη και οι καλές αμοιβές που συνεπάγεται η χαμηλή προσφορά, θα οδηγήσουν σταδιακά όλο και περισσότερους νέους να αποκτήσουν υψηλού επιπέδου τουριστική κατάρτιση και επιστημονική παιδεία.**

- 4.2. Στη βελτίωση του υπάρχοντος εργατικού δυναμικού στις τουριστικές επιχειρήσεις αναμένεται να βοηθήσουν και τα προγράμματα συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και φυσικά η από απόσταση εκπαίδευση που αποτελεί ιδανική λύση για τους ήδη εργαζόμενους στον τουριστικό τομέα.
- 4.3. Για την ποιοτική βελτίωση του εργατικού δυναμικού, μεγάλη ευκαιρία αποτελεί και το γεγονός ότι για αρκετούς μήνες οι τουριστικές επιχειρήσεις δεν λειτουργούν, με αποτέλεσμα οι εργαζόμενοι σε αυτές να έχουν μεγαλύτερο ελεύθερο χρόνο.

Κίνδυνοι

- 4.1. Τα μειονεκτήματα σχετικά με το ανθρώπινο δυναμικό που προαναφέρθηκαν, συνιστούν σημαντικές ελλείψεις που αν δεν αντιμετωπιστούν, αναμένεται να προκαλέσουν σημαντικά προβλήματα στο επίπεδο του τουριστικού προϊόντος των νησιών και στην ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών.
- 4.2. Συμπύεση πακέτων, χειρότεροι μισθοί και μη καταρτισμένο προσωπικό.

5. Η διαφήμιση και η προβολή

Πλεονεκτήματα

- 5.1. Τα περισσότερα νησιά της ομάδας είναι διεθνώς καθιερωμένοι τουριστικοί προορισμοί, καταξιωμένοι στη συνείδηση των ταξιδιωτών.
- 5.2. Τα νησιά της ομάδας ΙΙΙ έχουν διαμορφώσει μια τουριστική «εικόνα», η οποία απευθύνεται σε διαφορετικές ομάδες τουριστών, γεγονός που αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα για την περαιτέρω τουριστική τους ανάπτυξη.

Μειονεκτήματα

- 5.1. Σημαντικό μειονέκτημα των νησιών είναι ότι παρά την αύξηση τα τελευταία χρόνια των προσών που διατίθενται για διαφήμιση και προβολή, αυτά εξακολουθούν να είναι περιορισμένα. Πολύ μικρή θεωρείται και η συμμετοχή των ιδιωτών στις διαφημιστικές δαπάνες.
- 5.2. Οι όποιες διαφημιστικές προσπάθειες έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια δεν έχουν προβάλλει επαρκώς τις δυνατότητες ανάπτυξης και τα προσδοκώμενα οφέλη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στα νησιά και των δυνατοτήτων τους.
- 5.3. Τα διαφημιστικά μηνύματα παραμένουν εδώ και αρκετά χρόνια χωρίς μεγάλη έμπνευση και διαφοροποίηση, γεγονός που δεν συμβάλλει στην τροποποίηση της ήδη καθιερωμένης «εικόνας».

Ευκαιρίες

- 5.1. Σημαντική ευκαιρία για την αποτελεσματικότερη τουριστική ανάπτυξη των νησιών είναι η κατεύθυνση μέρους των δραστηριοτήτων διαφήμισης και προβολής προς τις υποδομές και τις δυνατότητες ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού των νησιών.
- 5.2. Παράλληλα, πρέπει να χαραχθεί μια στρατηγική προβολής που θα έχει ως βασικούς άξονες την εκμετάλλευση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των νησιών και των στοιχείων εκείνων που τα διαφοροποιούν από ανταγωνιστικά νησιά και προορισμούς.

Κίνδυνοι

- 5.1. Σοβαρό κίνδυνο για τα νησιά αποτελεί η μη επιτυχημένη επιδίωξη διαμόρφωσης τουριστικής ταυτότητας που θα τα διαφοροποιεί σε σχέση με άλλα ανταγωνιστικά νησιά ή και περιοχές γειτονικών χωρών.
- 5.2. Τα τελευταία χρόνια γειτονικές περιοχές που διαθέτουν τουριστικό προϊόν με ομοιότητες σε σχέση με αυτό των νησιών έχουν δώσει μεγάλη έμφαση στην προβολή τους. Αυτό αποτελεί κίνδυνο που πρέπει να

οδηγήσει στις κατάλληλες ενέργειες προβολής που θα οδηγήσουν στον περιορισμό του.

6. Η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος

Πλεονεκτήματα

- 6.1. Το τουριστικό προϊόν των νησιών διαθέτει μεγάλη ποικιλία τουριστικών πόρων, γεγονός που συμβάλλει στην προσέλκυση διαφορετικών ομάδων τουριστών.**
- 6.2. Τα χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος επιτρέπουν σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, με έμφαση σε αυτούς που σχετίζονται με τη θάλασσα.**

Μειονεκτήματα

- 6.1. Το γεγονός ότι τα στοιχεία του τουριστικού προϊόντος είναι διάσπαρτα στα νησιά, ενίοτε επηρεάζει αρνητικά το βαθμό ικανοποίησης συγκεκριμένων ομάδων τουριστών.**
- 6.2. Το τουριστικό προϊόν, παρά την ποικιλία των στοιχείων και των χαρακτηριστικών του, δεν έχει διαφοροποιηθεί επαρκώς εδώ και αρκετά χρόνια, με αποτέλεσμα να τείνει να ξεπεραστεί ως προς κάποια χαρακτηριστικά του.**

Ευκαιρίες

- 6.1. Στην κατεύθυνση του εμπλουτισμού και της βελτίωσης της ποιότητας των τουριστικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα σημαντικός αναμένεται να είναι ο ρόλος των Κοινοτικών πόρων.**
- 6.2. Σημαντική ευκαιρία για τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος, αποτελεί η ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού και ειδικότερα**

δραστηριοτήτων που δεν βλάπτουν το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον.

Κίνδυνοι

- 6.1. Βασικός κίνδυνος για το τουριστικό προϊόν των νησιών της ομάδας III είναι η ομοιότητα του τουριστικού προϊόντος τους με αυτό γειτονικών και άλλων χωρών. Η αδυναμία διαφοροποίησης και εξειδίκευσης αποτελεί σημαντική απειλή για το τουριστικό μέλλον των νησιών.

7. Η τουριστική ζήτηση

Πλεονεκτήματα

- 7.1. Η τουριστική ζήτηση στα νησιά εμφανίζεται σταθερά αυξανόμενη τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται για σημαντικό θετικό στοιχείο, ιδιαίτερα αν συνδυαστεί με την ποικιλία των τουριστών που επιλέγουν τα νησιά για διακοπές και οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικά τουριστικά πρότυπα.
- 7.2. Βασικό πλεονέκτημα για τα νησιά είναι το ότι οι Έλληνες τα επιλέγουν ως τόπο διακοπών τους, αυτό αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη βελτίωση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος και τη μείωση της εποχικότητας.
- 7.3. Οι βασικές εθνικότητες αλλοδαπών τουριστών που επισκέπτονται τα νησιά αναμένεται να παρουσιάσουν αύξηση των ταξιδιών τους τα επόμενα χρόνια. Είναι λογικό τα νησιά της ομάδας III να αποτελέσουν χώρους προσέλκυσης μέρους αυτών των ταξιδιών.

Μειονεκτήματα

- 7.1. Βασικό μειονέκτημα των νησιών είναι ότι η πλειοψηφία των αλλοδαπών τουριστών προέρχεται από ένα μικρό αριθμό χωρών. Το γεγονός αυτό

οδηγεί μοιραία στη ανάπτυξη σχέσεων εξάρτησης των νησιών από τις κύριες αγορές προέλευσης τουριστών.

- 7.2. Η καλή ποσοτικά ζήτηση είναι σαφώς περιορισμένη χρονικά σε μικρό αριθμό μηνών ανά έτος. Αυτό περιορίζει εκ των πραγμάτων τις τουριστικές επιδόσεις των νησιών.

Ευκαιρίες

- 7.1. Βασική κατεύθυνση των προσπαθειών των τουριστικών φορέων των νησιών πρέπει να είναι η διασπορά της ζήτησης μεταξύ περισσότερων νησιών και σε περισσότερους μήνες το χρόνο. Αυτό αποτελεί σημαντική παράμετρο αύξησης της ζήτησης και σταδιακής βελτίωσης της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών.
- 7.2. Όσο πιο πλούσιο είναι το τουριστικό προϊόν, τόσο περισσότερο μπορεί να αυξηθεί η ζήτηση και η «ποιότητα» των τουριστών που επισκέπτονται τα νησιά.
- 7.3. Το «άνοιγμα» των νησιών προς νέες αγορές, που αναμένεται να έχουν σημαντική δυναμική τα επόμενα χρόνια.
- 7.4. Στην προσπάθεια επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου, σημαντική είναι η αύξηση του αριθμού των σύντομων επισκέψεων στα νησιά, κυρίως από Έλληνες.

Κίνδυνοι

- 7.1. Βασικό μειονέκτημα της τουριστικής ζήτησης προς τα νησιά είναι ότι αυτή εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από λίγες τουριστικές επιχειρήσεις που ουσιαστικά επηρεάζουν και τη διαμορφούμενη τουριστική πολιτική στα νησιά. Η επιδείνωση αυτής της κατάστασης μπορεί να δημιουργήσει ακόμη πιο επικίνδυνες σχέσεις εξάρτησης.
- 7.2. Σε μεγάλο βαθμό, η προσφορά είναι εξωγενώς διαμορφούμενη.

8. Ο κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος

Πλεονεκτήματα

- 8.1. Για τα περισσότερα νησιά της ομάδας ισχύει ότι το τουριστικό προϊόν τους δεν είναι νέο, αλλά βρίσκεται σε φάση δυναμικής ανάπτυξης και εξέλιξης.
- 8.2. Παρά το ότι βρίσκεται σε φάση ανάπτυξης, υπάρχει ακόμη μεγάλος αριθμός ανεκμετάλλευτων χαρακτηριστικών που μπορούν αφενός να το διαφοροποιήσουν σημαντικά, αφετέρου να αυξήσουν την αποδοχή του από επιλεγμένες ομάδες τουριστών.

Μειονεκτήματα

- 8.1. Κάποια νησιά ωστόσο προσφέρουν ένα τουριστικό προϊόν που είναι εδώ και χρόνια το ίδιο.

Ευκαιρίες

- 8.1. Σημαντική ευκαιρία για το τουριστικό προϊόν των νησιών της ομάδας III αποτελεί το γεγονός ότι διαθέτουν πόρους, οι οποίοι δεν έχουν ακόμη αξιοποιηθεί τουριστικά και μπορεί να αποτελέσουν σημαντικές παραμέτρους ανανέωσης του τουριστικού προϊόντος των νησιών αυτών.

Κίνδυνοι

- 8.1. Υπάρχει ένας περιορισμένος αριθμός περιοχών που θεωρούνται ξεπερασμένες και προσφέρουν ένα τουριστικό προϊόν που έχει εισέλθει σε στάδιο ωρίμανσης. Για τις περιοχές αυτές πρέπει να ληφθεί μέριμνα, ώστε να ανανεώσουν και να εμπλουτίσουν το τουριστικό τους προϊόν.

- 8.2. Η έλλειψη διαφοροποίησης και εξέλιξης του τουριστικού προϊόντος μερικών νησιών, μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικά προβλήματα αποδοχής του από τους επισκέπτες.

9. Οι οικονομικές εισροές και εκροές

Πλεονεκτήματα

- 9.1. Ο τουρισμός είναι η κυριότερη οικονομική δραστηριότητα και αποτελεί σημαντική πηγή εισροής οικονομικών πόρων προς τα νησιά.

Μειονεκτήματα

- 9.1. Σημαντικό πρόβλημα για τα νησιά αποτελεί η εξάρτησή τους από τα μεγάλα εμπορικά κέντρα ως προς την προμήθεια των πρώτων υλών. Αυτό συνεπάγεται την επιβάρυνση του κόστους παραγωγής των προϊόντων και τη συνακόλουθη αύξηση του κόστους διακοπών.
- 9.2. Σημαντική οικονομική εξάρτηση από διεθνή τουριστικά πρακτορεία / tour operators.

Ευκαιρίες

- 9.1. Η ουσιαστική μείωση του κόστους των προϊόντων και των χρηματικών εκροών των νησιών μπορεί να προκύψει από την ορθολογική χρήση των πρώτων υλών και των προϊόντων που προσφέρουν τα ίδια τα νησιά.

Κίνδυνοι

- 9.1. Σημαντικό πρόβλημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί, είναι ο κίνδυνος διαρκούς εξάρτησης των μικρών οικονομιών των νησιών από αγορές που βρίσκονται εκτός Περιφέρειας. Αυτό μπορεί να δημιουργήσει

σημαντικά προβλήματα στην τοπική οικονομία και να έχει ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις στην τουριστική τους ανάπτυξη των νησιών.

- 9.2. Τα τοπικά προϊόντα σταδιακά θα χάσουν την όποια ανταγωνιστικότητα και δεν αποκλείεται βαθμιαία τα νησιά να οδηγηθούν σε καταστάσεις «μονοκαλλιέργειας», με μοναδική οικονομική δραστηριότητα τον τουρισμό.

A.6. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ, ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ

A.6.1 Φορείς και επιχειρήσεις τουριστικής ανάπτυξης και προβολής του τουριστικού προϊόντος της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου

Οι κυριότεροι φορείς τουριστικής ανάπτυξης και προβολής της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου είναι οι ακόλουθοι:

1. **Ν.Ε.Τ.Π. (Νομαρχιακές Επιτροπές Τουριστικής Προβολής).** Πρόκειται για θεσμικό φορέα ο οποίος αναλαμβάνει σε επίπεδο Νομού και με χρηματοδότηση κυρίως κρατική αλλά και των τοπικών επαγγελματικών φορέων να διαφημίσει και να προβάλλει με διάφορους τρόπους (συμμετοχή σε εκθέσεις, προγράμματα μάρκετινγκ, δημόσιες σχέσεις, κατασκευή ιστοσελίδων στο INTERNET κ.α.) τον Νομό. Παρά τη θετική λειτουργία οι ιδιωτικοί φορείς δεν στηρίζουν επαρκώς αυτό το θεσμό.
2. **Αναπτυξιακές εταιρίες Ο.Τ.Α. (Α' και Β' βαθμού).** Πρόκειται για εταιρίες, οι οποίες έχουν δημιουργηθεί από Δήμους ή Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις. Πολλές από αυτές στα πλαίσια των δραστηριοτήτων τους αναλαμβάνουν ή συμμετέχουν σε προγράμματα προβολής και διαφήμισης του τουριστικού προϊόντος της περιοχής τους είτε μέσω πρακτορείων είτε σε εκθέσεις είτε με τη δημιουργία ιστοσελίδων είτε με συμμετοχή σε αφιερώματα και ένθετα περιοδικών.
3. **Επαγγελματικοί φορείς (Ενώσεις ξενοδόχων ή ιδιοκτητών ενοικιαζομένων δωματίων).** Πρόκειται για φορείς οι οποίοι συνήθως εκπροσωπούν ιδιοκτήτες μιας συγκεκριμένης περιοχής (συχνά νησιού ή πόλης) και κάνουν αυτοδύναμα μια διαφημιστική εκστρατεία, ώστε να προβάλουν τη συγκεκριμένη περιοχή. Χρησιμοποιούν όλα τα γνωστά εργαλεία και μέσα, αλλά συχνά οι προσπάθειες τους δεν έχουν συνέχεια και διακρίνονται από αποσπασματικότητα και έλλειψη σταθερού στόχου.

4. Οι tour operators και τα τουριστικά πρακτορεία. Η Περιφέρεια Ν. Αιγαίου διαθέτει ορισμένες περιοχές και νησιά με πολύ σημαντική ζήτηση από τον διεθνή και ελληνικό τουρισμό εδώ και πολλές δεκαετίες. Αυτό γίνεται αιτία για να υπάρχει και από πολλούς tour operators αλλά και τουριστικά πρακτορεία (εθνικής ή περιφερειακής εμβέλειας) μια συστηματική πολιτική προβολής συγκεκριμένων κυρίως περιοχών της Περιφέρειας (συνήθως νησιών) ως τουριστικών προορισμών.
5. Ξενοδοχεία. Πολλά ξενοδοχεία (ιδιαίτερα τα μεγαλύτερα και περισσότερο γνωστά) κάνουν συστηματική διαφήμιση και έμμεσα προβάλλουν και διαφημίζουν και την περιοχή όπου βρίσκονται (ιδιαίτερα στα γνωστά νησιά των Κυκλάδων, τη Ρόδο και την Κω).
6. Εταιρίες στο INTERNET. Υπάρχουν ελληνικές και ξένες εταιρίες, οι οποίες προβάλλουν το τουριστικό προϊόν της περιοχής, αναλαμβάνοντας παράλληλα και πωλήσεις ή κρατήσεις (καταλυμάτων και εισιτηρίων) για όσους ενδιαφέρονται.
7. Διαφημιστική εκστρατεία Ε.Ο.Τ. Η εθνική διαφημιστική εκστρατεία περιλαμβάνει συστηματικά τη συγκεκριμένη Περιφέρεια σε αυτές, οι οποίες κατά κύριο λόγο προωθούνται και προβάλλονται ως βασικοί προορισμοί της Χώρας.

A.6.2 Ο ρόλος των μικρών και μεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων, οι δυνατότητες συνεργασιών και καινοτόμων ενεργειών

Οι μικρές και μεσαίες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις αποτελούν την πλειοψηφία των τουριστικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, το 1998 οι μικρές και μεσαίες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις (οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, δηλαδή, με μέγεθος μέχρι 100 δωμάτια) αποτελούσαν περί το 90% του συνόλου των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, διέθεταν περί το 70% των δωματίων και απασχολούσαν περί το 50% των εργαζομένων στον κλάδο (βλ. Παπανίκος Γ. (2000), Οι ελληνικές μικρές και μεσαίες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, Ι. Τ. Ε. Π.).

Όπως προκύπτει από την προαναφερθείσα μελέτη, το 1998 το 54,3% των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων (54,5% των μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων) συνεργάστηκαν σε περιπτώσεις αυξημένης ζήτησης και έλλειψης δωματίων (overbooking). Η μορφή αυτή της συνεργασίας δεν αφορά συστηματική προσπάθεια εξυπηρέτησης πελατών αλλά τη διοχέτευση τουριστών από ένα ξενοδοχείο με πληρότητα 100% σε ένα άλλο ξενοδοχείο. Επίσης, μόλις το 16,2% των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων (16,3% των μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων) συνεργάστηκαν σε κοινή διαφήμιση / ενέργεια / μάρκετινγκ, που αφορά στη διαφήμιση μέσω φυλλαδίων και, σε ορισμένες περιπτώσεις, στο διαδίκτυο με πρωτοβουλία της τοπικής ένωσης ξενοδόχων ή των δημοτικών ή των νομαρχιακών αρχών. Σε κάθε περίπτωση, οι συνεργασίες των ξενοδόχων είναι περιορισμένες αν και ενισχύονται από εθνικά ή κοινοτικά προγράμματα. Κύριος λόγος γι' αυτό είναι η δυσπιστία μεταξύ των ξενοδόχων, που βλέπουν ο ένας τον άλλο ως ανταγωνιστή.

Στον τουρισμό δραστηριοποιούνται επίσης μεταφορικές εταιρείες (αεροπορικές, ναυτιλιακές, κλπ.), επιχειρήσεις ταξιδιωτικών γραφείων, ενοικίασης αυτοκινήτων, εστιατορίων κλπ. Τα τελευταία χρόνια στον κλάδο δραστηριοποιήθηκαν και τράπεζες (μέσω των πιστωτικών καρτών τους), που προσφέρουν «πακέτα» σύντομων διακοπών τα οποία περιλαμβάνουν ξενοδοχείο, μεταφορά και ενίοτε ενοικίαση αυτοκινήτου. Επίσης, παρόμοια «πακέτα» σύντομων διακοπών διαμόρφωσαν και αεροπορικές εταιρείες. Στα «πακέτα» αυτά όμως συμμετείχαν μεγάλες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και επιχειρήσεις ενοικίασης αυτοκινήτων.

Οι συνεργασίες μπορούν να δημιουργήσουν τουριστικά προϊόντα με υψηλό βαθμό καινοτομικότητας. Συγκεκριμένα έχουν πραγματοποιηθεί συνεργασίες μεταξύ μικρότερων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου για το σχεδιασμό «πακέτων» πολυκεντρικών διακοπών, όπου οι τουρίστες επισκέπτονται περισσότερους του ενός προορισμούς. Μάλιστα στις πολυκεντρικές αυτές διακοπές έχουν περιληφθεί και τουριστικοί προορισμοί της Τουρκίας.

A.6.3 Οι δυνατότητες που παρέχουν οι νέες τεχνολογίες, η πληροφορική και το διαδίκτυο

Η χρήση της μηχανογράφησης είναι περιορισμένη στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις. Το 1998 μόνο το 28,2% των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων διέθεταν μηχανοργάνωση (23,7% των μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων). Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι οι ξενοδόχοι δεν είναι ακόμα εξοικειωμένοι με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή (Παπανίκος Γ. (2000), Οι ελληνικές μικρές και μεσαίες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, Ι. Τ. Ε. Π.). Όσον αφορά τη μηχανογράφηση των επιμέρους τμημάτων των ξενοδοχείων, με βάση την ίδια μελέτη :

- μηχανογράφηση στην υποδοχή διέθεταν το 22,6% των ξενοδοχείων (18,3% των μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων)
- μηχανογράφηση στο λογιστήριο διέθεταν το 16,3% των ξενοδοχείων (11,8% των μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων)
- αυτόματη σύνδεση υποδοχής και λογιστηρίου διέθεταν το 9,3% των ξενοδοχείων (6,1% των μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων)

Καθώς είναι περιορισμένη η μηχανογράφηση των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, περιορισμένη είναι και η κράτηση δωματίων με ηλεκτρονικά μέσα. Στον Πίνακα A.6-1 που ακολουθεί παρουσιάζονται τα μέσα ηλεκτρονικής κράτησης δωματίων μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων για το 1998 :

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.6-1: Ηλεκτρονική κράτηση δωματίων μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων (1998)

Κατηγορία Ξενοδοχείου	Κράτηση μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου	Κράτηση μέσω διαδικτύου
Α'	30%	37%
Β'	26%	25%
Γ'	18%	19%
Δ'	5%	5%
Ε'	5%	5%
Σύνολο	17%	18%

Πηγή: Παπανίκος Γ. (2000), Οι ελληνικές μικρές και μεσαίες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, Ι. Τ. Ε. Π.

Όπως φαίνεται στον ανωτέρω Πίνακα, μικρό μόνο ποσοστό των κρατήσεων δωματίων γίνεται ηλεκτρονικά. Η διαμεσολαβούμενη (intermediated) διανομή του τουριστικού προϊόντος έχει εκτιμηθεί ότι επιβαρύνει το κόστος της διανυκτέρευσης κατά 15 δολάρια ΗΠΑ περίπου. Η χρήση του διαδικτύου αναμένεται ότι θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στη διανομή του τουριστικού προϊόντος, καθώς θα επιτρέψει στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις να έρχονται απευθείας σε επαφή με τους τουρίστες μειώνοντας έτσι σημαντικά το κόστος της διαμεσολάβησης. Επίσης, οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις θα μπορούν να πωλούν την τελευταία στιγμή αδιάθετα δωμάτια, ενώ οι καταναλωτές θα μπορούν να έχουν άμεση πληροφόρηση για τις παρεχόμενες υπηρεσίες. Πάντως το διαδίκτυο ήδη χρησιμοποιείται από τους ίδιους τους διαμεσολαβητές της διανομής του τουριστικού προϊόντος για να μειώσουν το κόστος τους. Η επέκταση της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών τόσο από τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις όσο και από νοικοκυριά αναμένεται ότι θα αυξήσει το ποσοστό των απ' ευθείας κρατήσεων περιορίζοντας τη διαμεσολάβηση.

Τέλος, η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του διαδικτύου μπορεί να δημιουργήσει καινοτομικά τουριστικά προϊόντα. Συγκεκριμένα, καθώς η διευρυνόμενη χρήση της πληροφορικής ενισχύει την ανάπτυξη

της τηλεεργασίας, οι τουρίστες θα μπορούν να κάνουν διακοπές εργαζόμενοι, για μακρύτερο χρονικό διάστημα, που μάλιστα μπορεί να είναι εκτός των καλοκαιρινών μηνών. Προϋπόθεση για αυτό είναι η παροχή υψηλής ποιότητας τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών σε κάθε δωμάτιο. Κάτι τέτοιο μπορεί να είναι δαπανηρό για μικρές και μεσαίες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, ιδιαίτερα για τα μικρά και απομονωμένα νησιά, και θα πρέπει να εξεταστεί η παροχή των υπηρεσιών αυτών με την αξιοποίηση της τηλεπικοινωνιακής υποδομής, που είναι εγκατεστημένη για τη λειτουργία τηλεϊατρικής και τηλεεκπαίδευσης.

A.6.4 Κοινωνικός τουρισμός

Περί το 1980, η Ελλάδα καταχωρείται σε ότι αφορά στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας, στις χώρες υποδοχής του τουριστικού ρεύματος. Στους γνωστούς από το μεσοπόλεμο ακόμη τουριστικούς προορισμούς προστίθενται πλέον νέες περιοχές, που εντάσσονται στη διεθνή τουριστική αγορά προσφέροντας προς εκμετάλλευση τον σημαντικότερο τουριστικό πόρο τους: το υψηλής ποιότητας φυσικό και δομημένο περιβάλλον.

Ο μεγάλος αριθμός των νησιών, οι αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι σε συνδυασμό με τις εξαιρετικές κλιματολογικές συνθήκες αποτελούν μερικά από τα βασικά συστατικά στοιχεία του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην προσπάθεια προσέλκυσης πολλών τουριστών, αλλά και στην καθιέρωση της Ελλάδας ως μιας διακεκριμένης χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών.

Πέραν όμως της προαναφερθείσας αύξησης που παρατηρήθηκε στην προσέλκυση διεθνών τουριστών, έντονη αυξητική τάση παρουσίασε και παρουσιάζει μέχρι σήμερα η εσωτερική μετακίνηση για λόγους αναψυχής, παρακινούμενη από διαφόρων ειδών κίνητρα.

Το Ελληνικό Κράτος ως κράτος πρόνοιας, θέλοντας να δώσει κίνητρα για την αύξηση των εσωτερικών μετακινήσεων στους Έλληνες πολίτες, μέσα από τους αρμόδιους φορείς και τα όργανα του, εφαρμόζει μέσω του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ), πρόγραμμα Κοινωνικού Τουρισμού, το οποίο υλοποιείται από 20 Αυγούστου ως και 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους.

Η διάρκεια των διακοπών καθορίζεται από 5 μέχρι και 7 *διανυκτερεύσεις* και δικαιούχοι του προγράμματος είναι όλες οι παρακάτω κατηγορίες εργαζομένων :

- Μόνιμοι υπάλληλοι και συνταξιούχοι του δημοσίου, των Ν.Π.Δ.Δ, καθώς και εργαζόμενοι και συνταξιούχοι του Ιδιωτικού Τομέα, υπό την προϋπόθεση ότι δεν δικαιούνται συμμετοχής σε προγράμματα Κοινωνικού Τουρισμού της Εργατικής Εστίας.
- Μόνιμοι Υπάλληλοι του ΟΣΕ, των ΕΛΤΑ, του ΟΓΑ, του ΟΤΕ, του ΟΛΠ, και του ΟΛΘ.

- Συνταξιούχοι ΝΑΤ, ΟΓΑ, ΤΕΒΕ, ΤΣΑ και λοιπές μικρότερες κατηγορίες συνταξιούχων .
- Άτομα με ειδικές ανάγκες, με αναπηρία 67% και άνω ανεξαρτήτως φορολογητέου εισοδήματος. Τα άτομα αυτά εφόσον είναι μεμονωμένα, δικαιούνται Δελτίο Κοινωνικού Τουρισμού για δύο άτομα (συνοδός) .
- Άνεργοι και εφ' όσον έχουν ενημερωμένη κάρτα ανεργίας από τον ΟΑΕΔ.

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή των δικαιούχων στο πρόγραμμα του Κοινωνικού Τουρισμού αποτελεί το φορολογητέο εισόδημα τους-εξαιρουμένων των ατόμων με ειδικές ανάγκες- το οποίο βάσει του εκκαθαριστικού σημειώματος του προηγούμενου έτους δεν πρέπει να υπερβαίνει τα παρακάτω αναγραφόμενα στον πίνακα ποσά¹

ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΦΟΡΙΑΣ 2002 ΓΙΑ ΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΤΟΥ 2001

Μεμονωμένος Εργαζόμενος ή Συνταξιούχος	Εγγαμοί	
	Ο ένας μισθωτός ή συνταξιούχος	Και οι δύο μισθωτοί ή συνταξιούχοι
4.500.000 δρχ	6.000.000 δρχ	7.000.000 δρχ

Επίσης απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί να μην έχουν κάνει χρήση του Προγράμματος Κοινωνικού Τουρισμού του ΕΟΤ το προηγούμενο έτος, εξαιρουμένων όσων επιθυμούν να κάνουν διακοπές στη νήσο Σάμο, στο νομό Πιερίας, στο νομό Καβάλας και τη νήσο Θάσο, οι οποίοι μπορούν να λάβουν δελτία κατ'εξαίρεση από το πρόγραμμα του τρέχοντος έτους.

Αναφορικά με τα καταλύματα μπορούν να συμμετέχουν οι εξής επιχειρήσεις:

- Ξενοδοχείων Πολυτελείας , Α΄, Β΄ και Γ΄ τάξης
- Ενοικιαζομένων Δωματίων/Διαμερισμάτων Α΄ τάξης
- Κάμπινγκ ανεξαρτήτως τάξης

¹ Για κάθε παιδί το εισόδημα προσανξάνεται κατά 800.000δρχ (2348euro), για τα υπόλοιπα προστατευόμενα μέλη-εκτός των τέκνων-το αρχικό ποσό προσανξάνεται κατά 500.000δρχ (1467euro)

που λειτουργούν νόμιμα (με ειδικό σήμα λειτουργίας ΕΟΤ) από όλη την Ελλάδα εξαιρουμένων των παρακάτω περιοχών :

- Αθήνα (πόλη)
- Νήσος Ρόδος
- Νήσος Κως
- Νομός Θεσσαλονίκης
- Νήσος Κέρκυρας
- Νήσος Λευκάδας
- Νήσος Ζακύνθου
- Νήσος Κεφαλονιάς
- Νομοί Κρήτης
- Νομός Κυκλάδων
- Νομός Χαλκιδικής

Όσον αφορά την ημερήσια επιδότηση του ΕΟΤ κατ'άτομο καθορίζεται κάθε έτος ανάλογα με το είδος του καταλύματος (ξενοδοχείο, ενοικιαζόμενα δωμάτια, κάμπινγκ). Ειδικότερα για τη νήσο Σάμο και Θάσο, καθώς και για τους νομούς Πιερίας και Καβάλας, οι επιδοτήσεις είναι μεγαλύτερες προκειμένου να ενισχυθούν τα τουριστικά καταλύματα περιοχών που αντιμετωπίζουν προβλήματα από εξωγενείς παράγοντες (πυρκαγιές στην Σάμο, κρίση γειτόνων χωρών).

Η τιμή συμμετοχής του δικαιούχου για παραμονή σε δίκλινο δωμάτιο με λουτρό, καθορίζεται από τις συμμετέχουσες επιχειρήσεις, είναι ενιαία σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος και δηλώνεται στην αίτηση συμμετοχής στο πρόγραμμα ως ακολούθως :

- Για διανυκτέρευση με πρωινό (για τα ξενοδοχεία) ή με ημιδιατροφή (για τα ξενοδοχεία που έχουν έγκριση υποχρεωτικής ημιδιατροφής).
- Για απλή διανυκτέρευση (μόνο για τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα).
- Για τα κάμπινγκ η τιμή συμμετοχής του δικαιούχου που θα δηλωθεί, θα αφορά στην διανυκτέρευση με θέση τροχόσπιτου ή σκηνής.

Η διανομή των δελτίων στους δικαιούχους γίνεται μέσω συγκεκριμένων καταστημάτων της Εθνικής Τράπεζας που αναγράφονται στο σχετικό πληροφοριακό δελτίο που εκδίδεται κάθε χρόνο. Τα Δελτία

Κοινωνικού Τουρισμού είναι αυστηρά προσωπικά και ισχύουν για τον δικαιούχο και τα προστατευόμενα μέλη της οικογενείας του και απαγορεύεται ρητώς η χρήση του από άλλα άτομα.

Τελειώνοντας θα αναφερθούμε στο πρόγραμμα κοινωνικού τουρισμού που το ελληνικό κράτος προσφέρει στις ειδικές κατηγορίες ατόμων, υλοποιείται από τον Οργανισμό Εργατικής Εστίας, ο χρόνος ισχύος του είναι ετήσιος και αφορά στις ακόλουθες κατηγορίες α.μ.ε.α, εφόσον έχουν ποσοστό αναπηρίας 67% τουλάχιστον :

- Τυφλούς και τον συνοδό τους
- Κωφάλαλους
- Πάσχοντες από μεσογειακή αναιμία
- Σπαστικά άτομα
- Τετραπληγικούς, παραπληγικούς
- Ακρωτηριασμένους
- Νεφροπαθείς που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση και άτομα που έχουν υποβληθεί σε μεταμόσχευση νεφρού και για το διάστημα δυο ετών από τη μεταμόσχευση και μετά την παρέλευση της διαιτίας, εφόσον δεν έχουν κριθεί ανάπηροι με ποσοστό αναπηρίας 67% τουλάχιστον
- Πάσχοντες από βαριά νοητική στέρηση
- Άτομα που έχουν υποβληθεί σε μεταμόσχευση καρδιάς-πνευμόνων, ανεξαρτήτως αν καταβάλλουν εισφορές υπέρ του Ο.Ε.Ε ή έχουν λάβει δελτία κοινωνικού τουρισμού ή εκδρομικά εισιτήρια κατά το προηγούμενο έτος, εφόσον δεν θα λάβουν εκδρομικά, θεατρικά εισιτήρια χειμερινής ή θερινής περιόδου, δελτία αγοράς βιβλίων και εισιτηρίων κινηματογράφου κατά το τρέχον έτος και το δηλωθέν συνολικό εισόδημα τους δεν υπερβαίνει το όριο των 23.771,00 ευρώ, με εξαίρεση τα άτομα με ειδικές ανάγκες που είναι και πολύτεκνοι, οπότε στην περίπτωση αυτή θα ισχύσει το προβλεπόμενο για τους πολύτεκνους όριο.

Η διαδικασία που ακολουθείται είναι η εξής: διενεργείται απογραφή των δικαιούχων σε ημερομηνίες που ορίζονται βάσει της αλφαβητικής σειράς των ονομάτων τους και ανακοινώνονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Στις καθορισθείσες ημερομηνίες οι δικαιούχοι προσέρχονται στις αρμόδιες υπηρεσίες του Οργανισμού με τα απαραίτητα

δικαιολογητικά, διενεργείται ο έλεγχος των δικαιολογητικών, συμπληρώνονται τα στοιχεία των δικαιούχων σε μηχανογραφημένο έντυπο και στη συνέχεια εκδίδονται τα Δελτία Κοινωνικού Τουρισμού, τα οποία αποστέλλονται ταχυδρομικά στις διευθύνσεις της κατοικίας τους.

Τα δελτία αυτά και γενικότερα το όλο πρόγραμμα, αφορά επταήμερο διακοπών με μικρή οικονομική συμμετοχή σε τουριστικές μονάδες όλης της χώρας που έχουν συμβληθεί με τον Ο.Ε.Ε.

Εκτός όμως του προγράμματος που προαναφέρθηκε, το ελληνικό κράτος, με φορέα τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού, προσφέρει στους κινητικά ανάπηρους με ποσοστό αναπηρίας τουλάχιστον 67% και με την προϋπόθεση ότι είναι ανασφάλιστοι, καθώς και στους ανάπηρους πολέμου, την απαλλαγή καταβολής εισιτηρίου υδροθεραπείας σε Ιαματικές Πηγές. Επίσης στα ανάπηρα μέλη της εθνικής αντίστασης ο ΕΟΤ προσφέρει απαλλαγή καταβολής του 50% επί του βασικού λουτρικού δικαιώματος.

A.7 ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΔΥΝΗΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ

Η ανάλυση της δυνητικής ζήτησης της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου θα επικεντρωθεί αφενός στην διερεύνηση των διαμορφωμένων χαρακτηριστικών της ζήτησης και αφετέρου στην εξέταση των τάσεων που ενισχύουν την μεσοπρόθεσμη αύξηση της ζήτησης από συγκεκριμένες ομάδες – στόχους. Στόχος αυτής της προσέγγισης είναι να υπάρξει μια πολυεπίπεδη καταγραφή των διαφορετικών πηγών της ζήτησης, οι οποίες είτε προέρχονται από το διαμορφωμένο προφίλ της, είτε προκύπτουν ως αποτέλεσμα ειδικότερων ή και ευρύτερων αλλαγών στην τοπική, την εθνική ή την Μεσογειακή αγορά τα τελευταία χρόνια.

A.7.1 Διαμορφωμένη κατάσταση της ζήτησης (1970 – 2000)

Η περιοχή αποτελεί εδώ και αρκετές δεκαετίες πόλο έλξης Ελλήνων και αλλοδαπών τουριστών διαθέτοντας παράλληλα σημαντικές υποδομές τουριστικής ανάπτυξης στο σύνολο σχεδόν των νησιών της. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της περιοχής αποτελεί η ύπαρξη σημαντικών και πολυσύνθετων τουριστικών πόρων (περιβαλλοντικών, ιστορικών και πολιτιστικών). Τα βασικά χαρακτηριστικά της διαμορφωμένης τουριστικής ζήτησης στην περίοδο 1970 – 2000 είναι τα ακόλουθα:

(α) Αποτελεί προορισμό με σταθερή και ποιοτική ζήτηση

Η περιοχή αποτελεί ένα σημαντικό προορισμό του Μεσογειακού Τουρισμού, ο οποίος λόγω της μακρόχρονης παρουσίας του στη διεθνή και την ελληνική αγορά, έχει αποκτήσει μια σταθερή ζήτηση. Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι ουσιαστικά η Περιφέρεια διαθέτει ένα μεγάλο αριθμό μικρών ή μεγαλύτερων νησιών, τα οποία αποτελούν και διαφορετικούς προορισμούς αυτής της διαμορφωμένης ζήτησης. Το επιπλέον ενδιαφέρον στοιχείο δε είναι ότι αυτά τα νησιά αποτελούν είτε αυτοδύναμους προορισμούς με εξειδικευμένη σε αυτά ζήτηση, είτε προορισμούς ενταγμένους σε ευρύτερες χωρικές ενότητες π.χ. Κυκλάδες, Δωδεκάνησα, Δυτικές Κυκλάδες, Ρόδος, Κως, Μύκονος, Ίος κλπ. Η ιδιαιτερότητα αυτή σε συνδυασμό με την σχετική ευκολία πρόσβασης από νησί σε νησί προσδίδει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα για την ζήτηση της περιοχής και παράλληλα συμβάλει στην σταθερότητα και την αύξηση που συχνά παρουσιάζει (σε ετήσια βάση).

(β) Η ζήτηση της περιοχής σχετίζεται με ορισμένα από τα βασικότερα κίνητρα του σύγχρονου τουρισμού

Η σχετική σταθερότητα που παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια η ζήτηση της περιοχής, συνδέεται άμεσα και με την δυνατότητά της να ανταποκρίνεται σε ορισμένα από τα βασικά κίνητρα του σύγχρονου τουρισμού. Η δυνατότητα αυτή πάλι σχετίζεται με τον πλούτο, αλλά και με την μεγάλη – θεματικά – ποικιλία των πόρων του τουρισμού στην περιοχή. Τα κυριότερα από τα κίνητρα, τα οποία συνδέονται με την περιφέρεια, είναι:

- Η διάθεση της φυγής

Η περιφέρεια διαθέτει ένα μεγάλο αριθμό περιοχών που διαθέτουν πόρους και δραστηριότητες ικανές να καλύψουν αυτό το κίνητρο.

- Η ψυχαγωγία

Η περιφέρεια μπορεί να καλύψει πολλούς και διαφορετικούς τύπους ψυχαγωγίας, με ανάλογους πόρους, υποδομές και δραστηριότητες, οι οποίες απευθύνονται σε διαφορετικές ομάδες στόχους.

- Η ανάπαυση

Αποτελεί ένα από τα βασικότερα κίνητρα, συνδεόμενο, όπως και η ψυχαγωγία με τις διακοπές μικρής ή μεγάλης διάρκειας, τις οποίες πραγματοποιούν κυρίως οικογένειες και άτομα μέσης ή τρίτης ηλικίας.

- Ο πολιτισμός

Πρόκειται για ένα κίνητρο εξαιρετικά δυναμικό, το οποίο παρακινεί άμεσα ή έμμεσα διαφορετικές ομάδες τουριστών να ταξιδέψουν. Η περιφέρεια αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κέντρα πολιτισμού σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και διαθέτει πολλές υποδομές και πόρους για πολιτιστικές δραστηριότητες.

- Η περιήγηση

Η περιφέρεια αποτελεί έναν ιδανικό τόπο για μικρές ή μεγάλες περιηγήσεις, οι αποστάσεις μεταξύ των νησιών είναι συχνά πολύ μικρές. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα για περιηγήσεις με βάση ένα κοινό κίνητρο π.χ. το περιβάλλον, τον πολιτισμό ή και διαφορετικά κίνητρα π.χ. την ψυχαγωγία και το περιβάλλον. Το γεγονός αυτό κάνει ακόμη πιο ελκυστικό το συγκεκριμένο κίνητρο αυτό για τους τουρίστες, οι οποίοι επισκέπτονται την περιφέρεια.

- Η απομόνωση

Ο νησιωτικός χώρος – συμβολικά κυρίως – αποτελεί τον γεωγραφικό χώρο, ο οποίος ενδείκνυται για όσους προτιμούν ένα ταξίδι με στόχο την απομόνωση από όλα όσα χαρακτηρίζουν την σύγχρονη ζωή στα μεγάλα αστικά κέντρα. Σε αυτό το πλαίσιο είναι σταθερή και αυξανόμενη η ζήτηση για

νησιωτικούς προορισμούς με ποιοτικά χαρακτηριστικά, όπως αυτά που διαθέτει η περιφέρεια.

- Το περιβάλλον

Η ποιότητα και η ποικιλία, τόσο του φυσικού όσο και του δομημένου περιβάλλοντος της περιφέρειας, αποτελούν ένα σημαντικό παράγοντα προσέλκυσης τουριστών σε αυτήν. Το περιβαλλοντικό κίνητρο – υπό διαφορετικές μορφές – αποτελεί μαζί με τον πολιτισμό και τις διακοπές ένα καθοριστικό αίτιο παρακίνησης του σύγχρονου ανθρώπου σε ταξίδια.

(γ) Οι κύριες παράμετροι διαμόρφωσης της τουριστικής ζήτησης της περιφέρειας

Η περιφέρεια Ν. Αιγαίου διακρίνεται τα τελευταία 20 χρόνια από μια σταθεροποίηση με αυξητικές τάσεις των κύριων παραμέτρων προέλευσης της ζήτησης. Διακρίνονται ουσιαστικά τρεις διαφορετικοί πόλοι, οι οποίοι συνθέτουν το σημερινό προφίλ της ζήτησης. Και οι τρεις αυτοί πόλοι χαρακτηρίζονται από δυναμισμό, αλλά και από τάσεις κορεσμού – σε ορισμένες περιπτώσεις – γεγονός που επιβάλλει τον επαναπροσδιορισμό των βασικών προτεραιοτήτων στην ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος της περιοχής. Οι πόλοι και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους είναι οι ακόλουθοι:

1. Ο Τουρισμός Διακοπών της καλοκαιρινής περιόδου

Η περιφέρεια αποτελεί ένα σταθερό τόπο ζήτησης για τον τουρισμό διακοπών, τόσο σε εθνικό όσο και κυρίως – σε διεθνές επίπεδο. Εδώ και αρκετές δεκαετίες η ζήτηση αυτή ξεκίνησε με βάση την ποιότητα του περιβάλλοντος και τον σημαντικό πολιτισμό της περιοχής και παρουσιάζει σταθερή αύξηση. Πρόκειται για μια από τις σταθερότερες αιτίες πραγματοποίησης ταξιδιών στον σύγχρονο κόσμο. Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού του Τουρισμού στην περιφέρεια είναι:

- α) Ένα σημαντικό τμήμα της ζήτησης προτιμά ταξίδια – πακέτο, χρησιμοποιώντας τις υπηρεσίες των μεγάλων Tour Operators και επιλέγοντας κυρίως τα μεγάλα και γνωστότερα νησιά.
- β) Ένα δεύτερο – επίσης σημαντικό – τμήμα της ζήτησης προέρχεται από αυτόνομους περιηγητές τουρίστες, οι οποίοι επισκέπτονται την περιοχή επιθυμώντας μεγαλύτερο βαθμό ελευθερίας στην μετακίνησή τους.
- γ) Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της ζήτησης για διακοπές είναι ότι προέρχεται, εδώ και αρκετά χρόνια, κυρίως από την μεγαλύτερη – και σταθερότερη – αγορά του κόσμου σε παρόμοια ταξίδια, την Ευρώπη.

- δ) Ένα, επίσης, σημαντικό χαρακτηριστικό – ιδιαίτερα για την μετά το 1980 περίοδο – είναι η εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των Ελλήνων τουριστών, που, προερχόμενοι από διαφορετικές περιοχές της χώρας επισκέπτονται την περιοχή.

2. Ο Ειδικός και Εναλλακτικός Τουρισμός

Σημαντικό είναι και το ποσοστό της ζήτησης ειδικών και εναλλακτικών πόρων και δραστηριοτήτων στην περιοχή κυρίως τα τελευταία χρόνια. Η ζήτηση αυτή προέρχεται τόσο από την Ελλάδα (σε υψηλότερο ποσοστό) όσο και από το εξωτερικό. Πρόκειται για ταξίδια, τα οποία είτε γίνονται με αποκλειστικό στόχο το ειδικό κίνητρο είτε αποτελούν συνδυασμό με ένα ταξίδι διακοπών. Η περιφέρεια προσελκύει κυρίως ειδικά και εναλλακτικά ταξίδια στα εξής πεδία:

- α) Ταξίδια για συνέδρια μικρής και μεσαίας διάρκειας κυρίως με στόχο τα μεγαλύτερα και περισσότερο αναπτυγμένα νησιά.
- β) Ταξίδια για επιστημονικούς και εκπαιδευτικούς λόγους σε πολλά και με διαφορετικά χαρακτηριστικά και μέγεθος νησιά της περιοχής.
- γ) Ταξίδια με πολιτιστικό κίνητρο για περιήγηση ή επίσκεψη σε σημαντικούς αρχαιολογικούς ή πολιτιστικούς χώρους της περιοχής.
- δ) Ταξίδια με περιβαλλοντικό στόχο είτε εξειδικευμένο είτε ως τμήμα μιας ευρύτερης περιήγησης.
- (ε) Ταξίδια με στόχο την φυσική υγεία (αθλητισμός, ιαματικά λουτρά κλπ) σε διάφορες περιοχές.
- (στ) Κρουαζιέρες σε διαφορετικά νησιά της περιφέρειας αλλά και σε συνδυασμό με άλλες περιοχές ή χώρες (π.χ. Τουρκία)

3. Ο Παραθερισμός

Αποτελεί πλέον ένα σταθερά αυξανόμενο ποσοστό της ζήτησης τα τελευταία χρόνια. Προερχόμενη κυρίως από την Πρωτεύουσα, αυτή η ζήτηση ενισχύεται επίσης από έναν αριθμό αλλοδαπών, που είναι ιδιοκτήτες ή ενοικιάζουν παραθεριστικά σπίτια στην περιοχή. Επίσης υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός κατοίκων, οι οποίοι διαθέτουν δεύτερη κατοικία εντός των Νομών Κυκλάδων και Δωδεκανήσων, καθώς και ένας επίσης σημαντικός αριθμός μεταναστών καταγόμενων από την περιοχή, οι οποίοι κατοικούν σε αστικά κέντρα ή στο εξωτερικό και διαθέτουν ή διατηρούν πατρογονικά ή παραθεριστικά σπίτια σε αυτήν. Η ευκολότερη πλέον πρόσβαση λόγω των

ταχύτερων και ασφαλέστερων πλοίων και των αρκετών νέων αεροδρομίων ενίσχυσε αυτή την τάση αύξησης του παραθερισμού στα νησιά της περιφέρειας.

A.7.2 Οι τάσεις της τουριστικής ζήτησης στην περιοχή: οι πηγές προέλευσης της δυνητικής ζήτησης τα επόμενα 15 χρόνια

Είναι δεδομένο ότι η διαμορφωμένη ζήτηση διαθέτει χαρακτηριστικά, τα οποία συμβάλλουν στην διαμόρφωση ενός «πυρήνα σταθερότητας» μεσοπρόθεσμα στην περιοχή. Ένα βασικό στοιχείο το οποίο λειτουργεί θετικά τόσο για την ήδη διαμορφωμένη ζήτηση όσο και για την δυνητική αύξησή της, είναι η ύπαρξη μίας δυναμικής διαφημιστικής εικόνας. Η εικόνα αυτή δεν αφορά μόνον ευρύτερα τμήματα της περιφέρειας (π.χ. Νομός Κυκλάδων και Δωδεκανήσου) αλλά και συγκεκριμένα νησιά, ορισμένα από τα οποία μάλιστα εδώ και πολλά χρόνια είναι γνωστά στον διεθνή χώρο (Μύκονος, Πάρος, Ρόδος, Κως, Σαντορίνη κ.λ.π). Οι σημαντικότερες πηγές της δυνητικής ζήτησης είτε σχετίζονται με τμήματα της ήδη διαμορφωμένης ζήτησης (ανεπαρκώς αναπτυγμένα) είτε αφορούν νέες ομάδες στόχους ή αγορές. Οι κυριότερες από αυτές τις πηγές είναι:

Η μεγαλύτερη και περισσότερο εξειδικευμένη ανάπτυξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού:

Η περιφέρεια διαθέτει ένα σημαντικό πλούτο πόρων και υποδομών, οι οποίες ενδείκνυνται για την περαιτέρω ανάπτυξη της αγοράς του Ειδικού και Εναλλακτικού Τουρισμού. Πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι αυτή η ανάπτυξη μπορεί να στραφεί προς δύο κατευθύνσεις:

1. Την επέκταση σε κάποιες ειδικές και εναλλακτικές μορφές, οι οποίες δεν έχουν παρά σημειακή παρουσία στην περιφέρεια π.χ. οικοτουρισμός, αγροτουρισμός, τουρισμός στο ύπαιθρο κ.α.
2. Την εξειδίκευση των δραστηριοτήτων και προσφερόμενων υπηρεσιών ορισμένων τέτοιων μορφών, των οποίων η ανάπτυξη παρουσιάζει συγκριτικά πλεονεκτήματα στην περιφέρεια π.χ. αθλητικός, θαλάσσιος, περιηγητικός, πολιτιστικός. Ιδιαίτερη σημασία έχει εδώ ο επαναπροσδιορισμός της διαφημιστικής εικόνας της περιφέρειας, ώστε να προβληθούν και οι ανάλογοι πόροι της, ιδιαίτερα στο εξωτερικό όπου όλοι θεωρούν την περιοχή κλασσικό προορισμό τουρισμού διακοπών. Η κυρίαρχη τάση της ζήτησης διεθνώς – αλλά και στην Ελλάδα- η οποία ενισχύει τα ταξίδια αυτού του τύπου είτε ως συμπλήρωμα των ταξιδιών διακοπών είτε ως αυτόνομα ταξίδια, αποτελεί την βάση της αύξησης της δυνητικής ζήτησης.

Η αύξηση της ζήτησης από εθνικότητες με μικρή παρουσία στην περιοχή

Η ελληνική αγορά και ιδιαίτερα ο νησιωτικός χώρος αναμένεται ότι θα ενισχυθούν σημαντικά τα επόμενα χρόνια από την αύξηση της ζήτησης, η οποία προέρχεται:

- α) Από τις βαλκανικές χώρες. Πρόκειται για μια αγορά η οποία παρά τις δυσκολίες και τα προβλήματά της αναμένεται ότι σταδιακά θα σταθεροποιηθεί αυξάνοντας το μερίδιό της στην ζήτηση της περιοχής.
- β) Από τις Ανατολικές χώρες της Ευρώπης. Η αγορά αυτή είναι δυναμική αλλά επηρεάζεται ακόμα από την υπάρχουσα οικονομική αστάθεια. Προβλέπεται σταθεροποίηση και ενίσχυση της παρουσίας της στην περιφέρεια. Ας σημειωθεί ότι τόσο οι προερχόμενοι από τις Ανατολικές όσο και από τις Βαλκανικές χώρες, προτιμούν κυρίως τον οργανωμένο τουρισμό διακοπών του καλοκαιριού σε συνδυασμό με πολιτιστικές περιηγήσεις .
- γ) Από τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία. Η μικρή σχετικά παρουσία αυτών των τουριστών στην περιοχή εκτιμάται ότι θα αυξηθεί τα επόμενα χρόνια. Σίγουρα θα υπάρχουν αυξομειώσεις λόγω πολιτικών και οικονομικών συγκυριών. Πρόκειται πάντως για αγορές με υψηλή κατά κεφαλή τουριστική δαπάνη και ποιοτικά χαρακτηριστικά.
- δ) Από την Τουρκία. Η πιθανή σταθεροποίηση των σχέσεων με τη χώρα αυτή μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της ζήτησης για την περιφέρεια, ιδιαίτερα δε για τον Νομό Δωδεκανήσου. Επίσης είναι πολύ πιθανή η περαιτέρω ενίσχυση των διεθνών ταξιδιών τα οποία συνδυάζουν Ελλάδα και Τουρκία με σταθμούς στην περιοχή.

Η ζήτηση από τον ημεδαπό τουρισμό

Η περιφέρεια έχει σημαντική ζήτηση από τους ημεδαπούς τουρίστες τα τελευταία χρόνια. Η ζήτηση όμως αυτή προέρχεται κατά κύριο λόγο από την Αθήνα και λιγότερο από τις υπόλοιπες περιοχές της χώρας. Οι πρόσφατες έρευνες, οι οποίες έδειξαν την αυξημένη καταναλωτική δαπάνη των Ελλήνων για τουριστικά ταξίδια καθώς και την σταδιακή αύξηση του αριθμού των ταξιδιών που πραγματοποιούν σε ετήσια βάση, ενισχύουν τις εκτιμήσεις ότι η ζήτηση για την περιοχή θα αυξηθεί. Η αύξηση αυτή θα προέλθει τόσο από τα μεγάλα αστικά κέντρα όσο και από τις περιοχές της υπαίθρου. Καθοριστικό στοιχείο για αυτήν την εξέλιξη θα αποτελέσει η βελτίωση της ακτοπολοϊκής πρόσβασης (ταχύτητα, ασφάλεια, πυκνότητα δρομολογίων) στην περιφέρεια αλλά και η αύξηση των αεροπορικών δρομολογίων. Επισημαίνεται επίσης η

ανάγκη αύξησης των δρομολογίων, τα οποία συνδέουν την περιοχή με άλλες περιφέρειες της χώρας (Κρήτη, ΒΑ Αιγαίο, Πελοπόννησο, Μακεδονία).

Η αύξηση της ζήτησης για παραθεριστικές κατοικίες

Σταθερή εμφανίζεται η αύξηση της ζήτησης παραθεριστικών κατοικιών τα τελευταία χρόνια. Το ενδιαφέρον είναι ότι μετά από μία περίοδο κατά την οποία αυτή η ζήτηση περιοριζόταν σε ορισμένα γειτονικά, στην Αττική, νησιά των Κυκλάδων (Κέα, Κύθνος, Σέριφος, Άνδρος) τώρα πλέον επεκτείνεται και σε νησιά όπως η Μύκονος, η Πάρος, η Σύρος, η Ρόδος, η Κως κλπ. Το γεγονός αυτό σχετίζεται τόσο με την ζήτηση από Έλληνες (κυρίως) όσο και με ζήτηση προερχόμενη από το εξωτερικό. Και στην περίπτωση αυτή, παράμετρος με ιδιαίτερη σημασία η οποία θα ενισχύσει την αυξητική αυτή τάση, αποτελεί η εύκολη και σε λογικές τιμές πρόσβαση στα νησιά της περιφέρειας. Αυτό θα επιτρέψει την αύξηση του τουρισμού μικρής διάρκειας (2-3 ημερών) ο οποίος σχετίζεται τόσο με τον παραθερισμό όσο και με τα ταξίδια ημεδαπών.

Η αύξηση και η ποιοτική αναβάθμιση της ζήτησης από τις Ευρωπαϊκές αγορές.

Η ζήτηση της περιφέρειας έχει ένα σταθερά «ευρωπαϊκό» χαρακτήρα επί πολλές δεκαετίες. Όπως επισημάναμε στην ανάλυση της υπαρκτής ζήτησης, η περιοχή καλύπτει πολλά από τα κίνητρα των σύγχρονων τουριστικών ταξιδιών. Η Ευρώπη αποτελεί την κυριότερη «παραγωγό» αυτών των ταξιδιών και όλα δείχνουν ότι η ζήτηση για την περιφέρεια θα έχει αυξητική τάση. Σημασία όμως έχουν οι πολιτικές, οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην ποιοτική αναβάθμιση αυτής της ζήτησης. Οι πολιτικές αυτές που προωθούν αν και εκτιμάται ότι θα ενισχύσουν την τάση για αναβάθμιση της περιφέρειας σχετίζονται με την περιβαλλοντική προστασία, τα προγράμματα αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, τις πολιτιστικές δραστηριότητες, τη διαφοροποίηση της διαφημιστικής εικόνας και την αναδιάρθρωση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος (μεγαλύτερη ποικιλία στις προσφερόμενες υπηρεσίες και υποδομές). Επιπλέον παράγων αύξησης της ζήτησης πρέπει να θεωρείται η σταθερή προτίμηση για την περιοχή, τόσο από τους μεγάλους tour operators όσο και από τους πολίτες ευρωπαϊκών χωρών με μεγάλη παράδοση στην ζήτηση – κυρίως- για καλοκαιρινά ταξίδια (Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί, Ολλανδοί, κ.α.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγριαντώνης Ν., «Φηρά – Σαντορίνης: Ανάλυση της νησιωτικής τουριστικής κοινωνίας του Αιγαίου βασισμένη σε επιτόπια έρευνα και εμπειρία», στο Burgel G. (1989), *Η Νεοελληνική Πόλη*, Εξάντας, Αθήνα.
- Δεκλερής Μ. (1996), *Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος- Εγκόλπιο βιωσίμου αναπτύξεως*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.
- ΕΕC DG XI, Εταιρεία Οικολογίας και Ανάπτυξης, Προστασία και Διαχείριση των Ακτών: δυνατότητες για τη δημιουργία απασχόλησης, 1986.
- ΕΤΒΑ ΑΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες, Μελέτη Μεταβολής του Προτύπου του Μαζικού Τουρισμού - Εξέταση 14 Ειδικών Μορφών, 1990.
- ΕΣΥΕ (2001) Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 2000, Αθήνα.
- Ζούρος Ν. (επιμ.) Γεωλογικός Άτλας του Αιγαίου (υπό έκδοση).
- ΚΕΠΕ (1976) *Πρόγραμμα Αναπτύξεως 1976-1980*, Αθήνα.
- Κοντογιάννη Μαρία (2000), Τουρισμός και Απασχόληση, Διπλωματική Εργασία.
- Μουζέλης Ν. (1987), *Νεοελληνική κοινωνία : Οψεις Υπανάπτυξης*, Εξάντας, Αθήνα.
- Παπαγεωργίου Κ. (επιστ. υπεύθυνος) (1999), Οδηγός Συνεταιριστικών Αγροτουριστικών και Αγροβιοτεχνικών Μονάδων, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Υπουργείο Γεωργίας, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Αθήνα.
- Παπανίκος Γ. (2000), *Οι ελληνικές μικρές και μεσαίες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις*, Ι. Τ. Ε. Π.
- Παρπαΐρης Απ. (1993), Μεθοδολογικό πλαίσιο εκτίμησης της χωρικής φέρουσας ικανότητας για τουριστική ανάπτυξη (ΦΙΤΑ), διδακτορική διατριβή, Μυτιλήνη.
- Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (2001), Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Νοτίου Αιγαίου 2000- 2006, Συμπλήρωμα Προγραμματισμού, Σύρος.
- ΣΕΤΕ (1995), *Εκτίμηση των Αναγκών σε Ειδικευμένο Προσωπικό του Τουριστικού Τομέα*, Αθήνα.

- Τσάρτας Π. (1989), Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ιος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950 - 1980, Ε. Κ. Κ. Ε., Αθήνα.
- Τσάρτας Π. (1996), Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό, Αθήνα.
- Τσεκούρας Γ., Η χρήση μαθηματικών μοντέλων για προσομοίωση και εξελικτικές προοπτικές πολυσύνθετων παραμέτρων του περιβάλλοντος, Leeds, G.B. 1979.
- Τσεκούρας Γ., Εθνική Έκθεση Κατάστασης των Ελληνικών Ακτών, UNEP PAP-MAP-RAC, 1984.
- Τσεκούρας Γ., Η χωρητικότητα (φέρουσα ικανότητα) ως παράμετρος αξιολόγησης περιβαλλοντικών συστημάτων, Ευρωπαϊκό Σεμινάριο της UNEP για Μεσογειακές Χώρες, Αθήνα 1986.
- Τσεκούρας Γ., Τσούτσου Χ., Τομείς - Δραστηριότητες για την Αξιοποίηση των Βραχονησίδων του Αιγαίου, Γραπτή Εισήγηση στην Ημερίδα Στρατηγική Ανάπτυξης Νήσων Αιγαίου που οργάνωσε η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου, Ρόδος 17/2/1996.
- Τσεκούρας Γ., Κριτική και Αξιολόγηση της Μελέτης για το Ολοκληρωμένο Σχέδιο Προγραμματισμού και Διαχείρισης της περιοχής του Αμβρακικού Κόλπου, UNEP, 1986.
- Τσεκούρας Γ., «Από το Άστυ στην Οικουμενόπολη», στο «Πού Βαδίζει ο Κόσμος; Ο Πλανήτης Γη και η Παγκοσμιότητα της Οικολογικής Κρίσης» εκδ. Τροχαλία, 1992.
- Τσεκούρας Γ., «Οι ιδιαιτερότητες του Σχεδιασμού της Αειφόρου Ανάπτυξης στο Αιγαίο», Κυκλαδίτικη Συνάντηση – Νέα Στρατηγική για τον Τουρισμό – Σχεδιασμός για μια Αειφόρο Ανάπτυξη, Πάρος 23-24/5/02.
- ΥΠΕΘΟ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες, Αξιολόγηση Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Νοτίου Αιγαίου 1989-1993 και ex-ante Αξιολόγηση του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Νοτίου Αιγαίου 1994-1999 , 1992-1995.
- ΥΠΕΘΟ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες, Αξιολόγηση Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Νοτίου Αιγαίου 1994-1999 και ex-ante Αξιολόγηση του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Νοτίου Αιγαίου 2000-2006, 1996-2001.
- ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1996), Μελέτη Χωρικών Επιπτώσεων των Κοινοτικών Προγραμμάτων και Πολιτικών στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα.

- ΥΠΕΧΩΔΕ, ENVIPLAN Γ. Θ. Τσεκούρας & Συν/τες (1999), Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, Αθήνα.
- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Ε.Μ.Π. (επιστ. υπεύθυνος Επίκ. Καθ. Κ. Χατζημπίρος) (1996-1999), Οριοθέτηση και καθορισμός μέτρων προστασίας τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (ερευνητικό πρόγραμμα), Αθήνα.
- ΥΠΕΧΩΔΕ, ΟΠΑΜ ΕΠΕ, Γ. Τσεκούρας, Χ. Τσούτσου, Ειδική Χωροταξική Μελέτη Προστασίας του Κερκυραϊκού Τοπίου με στόχο την Ποιοτική Αναβάθμιση του Τουρισμού μέσω του καθορισμού χρήσεων γης, 1990.
- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. & ΥΠ.ΕΘ.Ο. (1994), «Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Μεταφορών Ελλάδα 2010».
- Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας (1999), Στατιστική Αεροπορικής Κίνησης.
- Υπουργείο Αιγαίου (1998) Θεσμικό Πλαίσιο Οικισμών, Αθήνα.
- Φαρσάρης Γ. και Πραστάκος Π. (2001), Δείκτες αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης- πιλοτική εφαρμογή στο δήμο Χερσονήσου Κρήτης, Τουριστική Αγορά, τ. 135, σελ. 134 επ.
- Coccossis H. and Parpairis A. (...), Tourism and the environment: Some observations on the concept of carrying capacity στο Briassoulis H. and Jan van der Straaten (editors): Tourism and the Environment –Regional, Economic, Cultural and Policy Issues, Revised second edition, Kluwei Academic Publishers.
- Cooper, Fletcher, Gilbert, Shepherd, Wanhill (1998), Tourism: Principles and Practice, Longman, 2nd edition.
- EEC DG XI, ICLEI - EURONET, Sustainable Cities, 1998.
- EEC DG XI, ICLEI - EURONET, European Good Practice Information System - Local Sustainability, 1996.
- Tsartas P. (1998), La Grèce: du tourisme de masse au tourisme alternatif», Serie: tourismes et societes, L' Harmatton, Paris.
- Tsekouras G. Th., Optimum City Size, Dundee University, 1974.
- Williams W. P. and Gill Al., Tourism carrying capacity management issues.